

Jan Kvíčala

SBORNÍK

PRACÍ FILOLOGICKÝCH

VYDANÝ

NA OSLAVU DVACETIPĚTILETÉHO JUBILEA

PROF. JANA KVÍČALY.

V PRAZE.

NÁKLADEM JEDNOTY ČESKÝCH FILOLOGU.

1884.

TISKEM DRA EDV. GRÉGRA v PRAZE.

SLOVUTNÉMU PÁNU

PANU

JANU KVÍČALOVI,

ČESTNÉMU DOKTORU FILOSOFIE, V. Ř. PROFESSORU NA ČESKÉM VYSOKÉM UČENÍ KARLO-FERDINANDSKÉM, BÝVALÉMU DĚKANU FAKULTY FILOSOFICKÉ, BÝVALÉMU POSLANCI NA RADĚ ŘÍŠSKÉ, POSLANCI NA SNĚMU ZEMSKÉM A PŘÍSEDÍCÍMU ZEMSKÉHO VÝBORU KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO, ŘÁDNÉMU ČLENU KRÁLOVSKÉ SPOLEČNOSTI NAUK V PRAZE, DOPISUJÍCÍMU ČLENU CÍS. AKADEMIE VĚD VE VÍDNI, ČESTNÉMU ČLENU JEDNOTY ČESKÝCH FILOLOGŮ ATD. ATD.

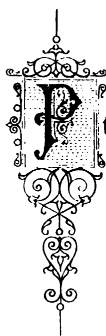
VĚNUJÍ

NA OSLAVU JUBILEA DVACETIPĚTILETÉ JEHO ČINNOSTI

NA VYSOKÉM UČENÍ KARLO-FERDINANDSKÉM

Z VDĚČNOSTI A ÚCTY

JEHO ŽÁCI A CTITELÉ.

Ptáče kouzelné, ty vzpomínko věrná,
vzlétni na křídlech slova nadšeného
v rythmě hellenském na počesť povinnou
mistru milému.

Nad Prahou, nad matky hlavou velebnou
prchlo v tůň věčnou času pětmecítma
let: zlatou, nastojte! stopou zračí se
dráha životná.

Matky syn věrný tuto cestu kráčel,
Čech duchem vzácný, hajitel slovutný
odkazů právních, vznešený a přísný
pravdy bojovník.

Práce rozsíval zrna Sokratická
úhorem české nivy věd slovesných,
v háj eleusinský chodě zasvěcencem
náuky čárné.

Pojmu důmyslem, slova vyspělostí,
soudu přesností, lahodou učebnou
s křesla škol pražských Jeho hlas se snášel
v zástupy mládců̊v.

Zřím Ho, já skromný učeník a vděčný!
Lehce úsměv hrál Mu po líci vlídném,
síly klid trůnil čele na Platonském,
klid bohatýrský.

Ecce dignus vir! Květe Karlových škol!
Přej s Horácem zvát Tebe vůdcem, otcem.
Skráň olivný zdob Ti věnec! Budiž zdráv
léta na drahná!

HYNEK MEJSNAR.

OBSAH.

Str.

Studie z oboru srovnávací mythologie. Napsal Josef Král 1

Kritické příspěvky k římským spisovatelům. Napsal Robert Novák . 44

O řeči bohů dle názoru vedského. Napsal Josef Zubatý 56

Klassikové řečtí a římští v překladech českých. Napsal prof. Antonín Truhlář 66

O vesloví trier attických. Napsal Josef Kopecký, kapitán velké plavby 108

Působení latiny a řečtiny na prostonárodní etymologii českou. Napsal Josef Černý 122

Jak může řečnictví státi se uměním duševodným? (Dle Platonova Faidra). Napsal J. V. Novák 137

O kritické úpravě textu řečí Demosthenových. Napsal Edvard Kastner 149

Kritické a exegetické rozpravy o některých místech Xenofontovy Anabase. Napsal Karel Neudörfl 165

Příspěvky k Herodotovým cestám. Napsal J. Korec 173

Příspěvky k výkladu Ṛksamhity. Napsal Josef Zubatý 192

O některých pokléscích v dramatické komposici Euripidova Hippolyta. Napsal Frant. Grešl 202

Poznámky exegetické k Tacitově Germanii. Napsal Josef Podstatný 207

Miscellanea. Napsali Hynek Vysoký a Vojtěch Kebrle 213

Studie z oboru srovnávací mythologie.

Napsal **Josef Král.**

I.

Soma (madhu, amṛtam) — ambrosie a nektar.

U všech téměř národů indoevropských setkáváme se s pověstí o pokrmu aneb o nápoji božském. U Indů sluje nápoj ten soma, amṛtam aneb madhu (o souznačnosti slov těch jedná Kuhn, ‘Herabkunft des Feuers’ na str. 144 n., 158, 250), u Reků *ἀμβροσία* a *νέκταρ*; pověsť podobnou měli i Germanové.

Jakož vůbec mythologické názory všech národů indoevropských většinou vytryskly z téhož pramene a teprve po místném odloučení jednotlivých větví celistvého původně kmene oděly se v roucha na pohled rozdílná, tak zajisté i pověsť o pokrmu a nápoji božském u všech národů těch má týž původ a touž podstatu, třeba i v jednotlivostech mezi jednotlivými národy byla neshoda. Tím podivnější arci jest, že vědecké badání o podstatě a významu tohoto pokrmu a nápoje božského právě za novější doby došlo k výsledkům velmi odchylným. Kdežto Bergk (ve článku ‘Die Geburt der Athena’, uveřejněném v Jahrb. für Phil. sv. 81 [1860], str. 316 nn.) tvrdil, že ambrosie a nektar, jichž bohové požívají, jest vláha nebeská, prýštící se z posvátného pramene nebo jezera T r i t o, Roscher (ve spise ‘Nektar und Ambrosia’, vydaném r. 1883) dokazuje důvody na pohled velmi přesvědčivými, že nektar i ambrosie nic jiného nejsou

než med, jehož se v dobách pradávných užívalo i jako pokrmu i jako nápoje opojného. Hodlám v pojednání tomto, z velké části na základě látky, již jsem nasbíral sám, probrati otázku tuto ne sice všestranně, ale důkladněji; mínım, že pravdu, arci nedosti dobře důvody podepřenou, přece pronesl Bergk a že mínění Roscherovo jest částečně chybné, jakkoliv není docela vývodům Bergkovým na odpor. Věc, jíž úvaha ta se týká, snad leckterému čtenáři zdáti se bude malichernou, ač právě touto otázkou zanášeli se mužové tak výteční, jakými byli Bergk a Kuhn; avšak soudím, že probráním otázky té otevře se nám nejeden zajímavý výhled do duševní dílny národů, dokud nepřekročili vzděláním svým stav naivní dětinskosti, a že jasnějším se nám objeví postup, jakým bral se vývoj názorů mythologických.

Abychom nabyli pevného podkladu pro tuto úvahu, třeba učiniti krátký výklad o významu nápoje božského u Indů (zvláštní krmě bohů u Indů se nepřipomíná), jenž slove soma, madhu neb amṛtam. Známeť mythologické názory Indů ještě z těch dob, kdy původní jich význam nebyl zatemněn tou měrou, jako u Řeků a jiných národů indoevropských, o jichž názorech mythologických dovídáme se z dob, kdy bájetvorná síla národa již zanikla aneb valně ochabla, a kdy význam bájí dávno již byl vešel v zapomenutí.

Soma (srv. Muir, Original Sanscrit texts V, str. 258—271, Kaegi, Der Rigveda str. 99 a n.) značí obyčejně šťávu, jež vytlačovala se z byliny, patřící v rod sarcostemmat (asclepias acida dle Windischmanna: 'Über den Somakultus der Arier' v Abhandl. der phil. Classe der k. bayr. Akad. der Wissenschaften, sv. IV. 2. na str. 127 n.). Bylinu tu prý přinesl kdysi sokol krásně okřídlený z dáli s výše nebes aneb z hor, kam ji byl zasadil Varuṇa (Kaegi na m. u. str. 218 p. 289). Šťáva její procezená a smíšená s mlékem aneb odvarem ječmene stávala se kvašením opojnou a byla velmi oblíbeným nápojem Indů; dle domnění jich hojila nemoci, sílila údy, prodlužovala život, zapuzovala strasti, působila nadšení básníků (doklady jsou u Kaegiho na m. u. str. 99 a v příslušných poznámkách). Soma obětován byl také nejraději bohům od kněží, pějících při tom zvláštní zpěvy (sāman, zachované v Sāmavedě; srv. Kaegi str. 5 a 225 p. 333). I bohové, zvláště pak Indra, pijí jej, ježto i jim množí sílu a chrabrosť; příjemný jest všem bohům,

působě všem opojení a radosť (srv. Ṛgv. 9. 90, 5; 9. 97, 42 a. j. v.); zvláště Indra sílí se jím k boji s daemony Vṛtrou, Ahim, Çušṇou a j., ba žádal prý ho dle pověsti, v Ṛgvedě několikráte připomínané, od matky, hned jak se narodil. Doklady toho jsou u Kaegiho na str. 57 a 177 p. 144.

Ale vedlé toho již v Ṛgvedě mluví se o nápoji tom ne jako o šťávě určité nějaké byliny, nýbrž zřejmě jako o vláze nebeské. Z hojných dokladů uvádím tyto: V Ṛgv. 3. 40, 5 vyzývá básník Indru, aby břich svůj naplnil somou, kapkami nebeskými; dle 9. 113, 3 přinesla jej dcera slunce z místa jakéhos, kde choval jej Pardžanja, bůh dešťů; v 9. 82, 3 Pardžanja sluje dokonce i otcem jeho (srv. Muir, Sanscrit texts V. str. 262 n.). O tomto významu jeho svědčí i pověsť, že soma, madhu neb amṛtam krápá ze stromu jakéhos báječného. Strom tento jest jako germanský jasan světový (Weltesche) Yggdrasill — jak není již pochybnosti — obrazem mračen po nebi se rozkládajících (Kuhn, Herabkunft des Feuers str. 127 n., 131 a Mannhardt, Germanische Mythen str. 543). Také Eranové věřili, že jich nápoj božský haoma (= soma) roste blíže stromu jakéhos nebeského (Kuhn na m. u. str. 125), kterážto pověsť jest patrně podstatou táž jako pověsť vedská.

Že amṛtam nebo-li soma vskutku původně bylo jen čistou vláhou nebeskou, toho dokladem jest i celá řada jiných pověstí, zakládajících se z části na pověře, i u ostatních národů indoevropských rozšířené, že luna jest původem veškeré vlhkosti. Již v Ṛgvedě tvrdí se o somě (vlastně o bohu Somovi, jenž později pokládán za boha luny), že přispívá ke vzrůstu bylin (1. 91, 4 a 22); v Böhtlingkových 'Indische Sprüche' č. 1168 sluje Soma 'pánem rostlin'. Jiné doklady této pověry uvádí Lassen (Indische Alterthumskunde I. str. 791), mezi jinými i citat z Bhagavad Gīta 15. 13 Schleglem přeložený: 'terramque penetrans animalia sustento ego (t. luna) vigore meo nutrioque herbas cunctas, conversus in sucum, qui saporem eis impertit.'. Pokládána tedy luna za jakousi schránku vláhy nebeské, kterouž paprsky svými na zemi sesýlá, živíc jí rostlinstvo.

I u Eranů jest luna původkyní vlhkosti. Tak čteme v Avestě (v překladu Spiegelově III. na str. 62): 'Den Mond, der den Thiersamen enthält ... (preisen wir) ... Wenn der Mond im hellen Raume erleuchtet, da giesst er herab grüne Bäume; im Frühlinge

wachsen sie aus der Erde hervor.' Srv. téhož překladu III. str. XX. Totéž mínění o působení luny měli i Semité a Koptové. O Aigypťanech tvrdí to Plutarch, de Iside et Osiride 43 (srov. Baudissin, Studien zur semit. Religionsgeschichte I. str. 241; II. str. 151, 265). Ba i národové američtí pokládali lunu za původkyni vláhy a deště. V Mexiku a Peru ctili se bohové vodstva a úrody v čas úplňku (Zeitschrift für Völkerpsychologie VII. str. 309 n.).

Poněvadž však soma nebo-li amṛtam pokládáno také za vláhu nebeskou, soudilo se, že luna, zdroj vší vláhy, jest schránkou nápoje nebeského; na základě mínění toho vznikla celá řada pověstí více méně podobných, jež arci vyskýtají se teprve v literatuře povedské. Tak Kālidāsa (Vikramorvaçī ed. Bollensen str. 9, 11) tvrdí, že amṛtam povstává z měsíce; 39, 16 velebí lunu, že bohy živí ambrosií; 41, 19 nazývá paprsky měsíce 'plnými ambrosie'. Jinde sluje luna: amṛtakiraṇa (ambrosií krápající), amṛtadīdhiti, amṛtadjuti, amṛtaraçmi, amṛtāmçu, amṛtakara (mající paprsky, jež obsahují ambrosii), amṛtasū (plodící ambrosii), sudhānidhi, sudhādhāra (schránka ambrosie); světlo luny nazývá se amṛtataranginī (proud ambrosie). V Böhtlingkových 'Indische Sprüche' měsíc sluje 'schránkou nektaru, pánem rostlin, nektar vyzařující, plný nektaru' (srv. č. 533, 537, 1774, 2245, na kterémž posledním místě praví se také, že z měsíce na nebesku pijí bohové). Ve Višṇu-Purāṇě (II. 12) obsaženy jsou podobné myšlénky. Wilson (Works VII. str. 300) překládá ono místo takto: 'Bozi . . . pijí nektar a ambrosii, nahromaděnou v měsíci, po půl měsíce; ježto pak jest toto jich potravou, jsou nesmrtelni; 36. 333 božstva pijí lunnou ambrosii.' Srv. str. 301. 302 a 303: 'Tím způsobem luna svými chladivými paprsky živí bohy ve světle po 14 dní, Pitarové ve tmě po 14 dní; rostliny (živí) svým chladným nektarem; atomy vodní lije na ně a svým vzrůstem (přibýváním) zachovává lidi, zvířata i hmyz.' Srv. mimo to i Çatap. Brāhm. 1. 6. 4, kdež 'král Soma, totiž měsíc', nazývá se 'pokrmem bohů.' Z míst těch vyplývá nade vši pochybnosť, že Indové lunu pokládali za schránku nápoje božského a že tím vykládali i přibývání a ubývání její. Měsíce ubývá, ježto bozi obsah jeho (ambrosii) vyprazdňují; ale měsíc (při přibývání svém) ztrátu tuto zase nahrazuje. (Srovn. o tom článek Ehniův: Rigv. X. 85, Die Vermählung des Soma und der Sûryâ v 'Zeitschrift der deut. morgenl. Gesellschaft', sv. 33 [1879] na str. 167 n.) Dokladem toho, že soma (amṛtam)

jest vlastně čistou vláhou nebeskou, jest i pověsť o Garuḍovi a hadech, obsažená v Mahābhāratě I. 34, 17—23 (vydání Bombayského). Garuḍa přinesené amṛtam vylil hadům na trávu kuçovou, když však Indra jim je vzal, lízali hadi aspoň trávu onu doufajíce, že na ní budou zbytky jeho, až od stálého lízání rozštěpily se jim jazyky. Ambrosie Garuḍou na trávu vylitá jest tu tuším patrně rosou, dle domnění starých s nebes na zemi krápající.[1]) O podobných názorech řeckých a římských srv. pozn. 9.

Z dokladů těch vysvítá tuším jasně, že amṛtam neboli soma vskutku původně bylo pouze vláhou nebeskou; s tím v úplné jest shodě, že Ariové vodě s nebes spadlé vůbec přičítali zvláštní sladkosť, jako ambrosii, a přímo s medem ji směšovali. Srv. Ṛgv. 5. 54, 8, kde básník velebí Maruty (Marutas), že ovlažují zemi medem (madhu t. j. deštěm); v 3. 54, 21 prosí básník bohy, aby rostliny skropili medem (madhu); v 7. 47, 1 a 2 tvrdí se, že vody sladky jsou jako med (srv. i 7. 49, 3; 1. 112, 11 a j. v.).

Konečně znamená Soma v pozdějších písních Ṛgvedy (na jisto již v 10. 85) a v literatuře povedské boha měsíce.[2]) Doklady tohoto jeho významu uvedeny byly již výše (na str. 3), kde mluveno o měsíci jakožto původci vlhkosti; doklady ty týkají se vlastně boha měsíce Somy. Výklad podivného, ale zajímavého tohoto úkazu, že bůh opojné šťávy nebeské změnil se v boha luny, podávají právě ony pověsti výše připomenuté o luně jakožto schránce ambrosie. Ježto se bájilo, že luna skládá se z ambrosie

[1]) Na doklady z literatury povedské dílem mne upozornil, dílem mi jich přímo poskytl přítel dr. Josef Zubatý, s nímž o věci té častěji jsem hovořil; začež mu tuto díky vzdávám.

[2]) I v jiných písních Ṛgvedy vyskytují se semo tamo takové výrazy o bohu Somovi, které zdají se nasvědčovati tomu, že již v dřívějších dobách bůh Soma nebyl pouze bohem zosobněného nápoje božského, jak velmi často v Ṛgvedě vystupuje, nýbrž již bohem luny. Uvádím na doklad této, arci dosud pochybné věci následující místa z Ṛgvedy: V. 9. 97, 17 Soma zapuzuje větry, v 9. 97, 18 nazývá se podobným plavému komoni, v 7. 104, 4 přemáhá s Indrou tmu, v 1. 9, 5 zove se vrahem daemona tmy Vṛtry, v 9. 88, 3 dí se o něm, že září jako Agni (bůh blesku a ohně) a že jede na voze jako Vāju (bůh větru), v 9. 97, 17 slove působitelem deště a p. Na základě těchto výroků, jež se s významem jeho jakožto boha nápoje božského, jinak velmi obyčejným, nedají sloučiti bez nesnáze, lze tuším aspoň pronésti domněnku, že ona obměna ve významu jeho začala se vyvíjeti již ve věku vedském.

(soma), stotožňováno amṛtam neboli soma později docela s lunou a bůh šťávy opojné Soma stal se také bohem luny. Obměna ta nemohla se arci státi dříve, než vznikly ony pověsti, že ambrosie není vláhou nebeskou vůbec, nýbrž vláhou prýštící se z luny; ježto pověsti ty v určité podobě vyskytují se teprve v literatuře povedské, musíme arci dokončení této obměny ve významu boha Somy klásti až do dob povedských.

Shledali jsme, že u Indů soma (amṛtam) má význam dvojí: jednak jest to šťáva jisté byliny zvlášť připravená, jednak čistá vláha nebeská. Vizme nyní, jaký názor měli o nápoji božském jiné větve čeledi indoevropské. Dle domnění Germanů pase se na jasanu světovém Yggdrasill,[3]) všech stromů největším, jehož větve rozkládají se po celém světě a vynikají až nad nebe, koza Heidrûn, jejíž mléko pije Odhin a bojovníci od něho do Vallhally přijatí (Simrock, Deutsche Mythologie str. 36). Že mléko kozy oné, upomínající na kozu Amalthei, jejímž mlékem živil se Zeus, jest vláhou nebeskou tak jako rosa se stromu Yggdrasill na zemi kanoucí, jež nazývá se hunángfall (padání medu), o tom nikdo nemůže míti pochybnosti, kdo ví, jak hojné jsou v mythologiích indoevropských pověsti, v nichž mračna a vláha z nich se prýštící zobrazují se způsobem podobným. Připomínám tuto pouze — neboť podrobnější výklad svedl by nás od vlastního pojednání —, že v mythologii vedské i germanské i slovanské mraky často představují se jako krávy, voda z nich se prýštící jako mléko krav těch. Stáda skotu Apollonova Hermem, bohem větru, uloupená jsou mraky větrem zaháněné. Totéž značí i krávy, kteréž Paṇiové ('lakotní') dle pověsti vedské odvádějí do sluji a tam drží, dokud Indra jich nevyprostí. O Marutech, bozích větru, dočítáme se v Ṛgvedě častěji, že mléko mračen spouštějí na zemi (Kaegi, Der Rigveda str. 56 a 175 p. 138); Thôrr (Thunar) germanský, s Indrou a Diem shodný, dojí bleskem krávy nebeské (t. mraky); srv. Mannhardt, Germ. Mythen str. 4 n.

Řecké podání o ambrosii a nektaru liší se od pověsti vedské a germanské dvojím podstatným rozdílem. Řekové samojediní ze všech národů indoevropských a to již za dob Homerových

---

[3]) V báji slovanské nastoupil za jasan Yggdrasill dub, jasan a jabloň (Sobotka, Rostlinstvo a jeho význam v národních písních atd. str. 77, 120, 144).

bájili o krmi (*ἀμβροσία* t. *ἐδωδή*) i nápoji božském (*νέκταρ*) a obojí směšovali s medem, jehož se za nejstarších dob užívalo jednak za pokrm, jednak za nápoj. Obojí tuto věc, myslím, nevývratnými důvody dokázal Roscher ve spise výše připomenutém; jest nám nezbytně potřebí, aby další výklad nepozbyl jasnosti, o tomto jeho mínění šíře se zmíniti.

U Homera (a tak z pravidla i později) značí *ἀμβροσία* jídlo, *νέκταρ* nápoj. Patrno to na př. z Od. 5. 92 a násl., kde o Kalypse čteme:

θεὰ παρέθηκε τράπεζαν
ἀμβροσίης πλήσασα, κέρασσε δὲ νέκταρ ἐρυθρόν.
αὐτὰρ ὁ πῖνε καὶ ἦσθε διάκτορος ἀργειφόντης.

Ale vedlé toho značívá i obráceně ambrosie nápoj, nektar pokrm božský. Vyplývá to jasně ze svědectví Athenaiova p. 39 A: *οἶδα δ' ὅτι Ἀναξανδρίδης τὸ νέκταρ οὐ ποτὸν ἀλλὰ τροφὴν εἶναι λέγει θεῶν· τὸ νέκταρ ἐσθίω πάνυ μάττων διαπίνω τ' ἀμβροσίαν, καὶ τῷ Διὶ διακονῶ* . . . a níže: *καὶ Ἀλκμὰν δέ φησι· τὸ νέκταρ ἔδμεναι αὐτούς· καὶ Σαπφὼ δέ φησιν· ἀμβροσίας μὲν κρατὴρ ἐκέκρατο, Ἑρμᾶς δ' ἑλὼν ἔρπιν θεοῖς ᾠνοχόησεν. ὁ δ' Ὅμηρος θεῶν πῶμα τὸ νέκταρ οἶδεν.* Toto zaměňování obou výrazů lze vyložiti tím, že původně značily totéž, ježto ambrosie i nektar byly jen způsoby týtéž látky, totiž medu, jehož se za nejstarších dob užívalo netoliko jako pokrmu (doklady u Roschera na m. u. str. 33 a n.), ale i jako nápoje. Než přineseno víno do Řecka, byla nejstarším nápojem opojným medovina (*μέθυ*), připravovaná z kvašené smíšeniny vody a medu (Hehn, Kulturpflanzen und Hausthiere[2] str. 134).

Slovo *μέθυ* arci již u Homera znamená totéž co *οἶνος*, ale původ jeho (srv. sanskrt. madhu, lit. medůs, slov. medъ, což vše značí med, lit. midůs, staropruské meddo, staroněm. metu, kteráž slova značí medovinu, jakož i řecké *μεθύω*, opíjím se) svědčí o tom, že neznačilo původně víno, nýbrž nápoj opojný z medu připravovaný. Ještě za pozdějších časů znalo se připravování podobného nápoje zvaného *ὑδρόμελι* (Plin. n. h. 14. 113). Stopy po tomto nápoji udržely se i později; častěji obětovalo se *μελίκρατον*, smíšenina to vody a medu, ale, jak se zdá, nevykvašená (Roscher na m. u. str. 37). Antimachos, znalý starých

zvyků a bájí, ve své Thebaidě (verše ty zachoval Athenaios p. 468 A) dává píti rekům svým takovýto nápoj, nikoli víno. Dle zlomku jednoho Orfeova (u Porfyr. de antro nymph. 16) Zeus opil Krona, otce svého, když chtěl jej svrci s vlády, ne vínem, nýbrž medem.

Pro identitu medu i ambrosie a nektaru svědčí dále také úplná shodnosť vlastností, jaké jim staří přikládali; doklady toho s velikou pílí sebral Roscher. Jsou pak tyto:

1. Medu užívalo se jako masti na kůži i vlasy (Plin. n. h. 13. 8, 9, 11, 12, 15, 18), na rány (Plin. n. h. 11. 37, Arist. de anim. hist. 9. 40, 21: ἀγαθὸν δὲ πρὸς ὀφθαλμοὺς καὶ ἕλκη), při nemocech očních i ušních (Plin. n. h. 11. 38; 22. 108 n., Aristot. Probl. ined. 1. 2. Plin. n. h. 29. 128: mel utilissimum oculis). Ba medu s vodou smíšeného užívalo se i jako mýdla (Arist. Probl. ined. 1. 2, Gal. 10, 569 ed. Kühn; ib. 11, 744, Cels. 5. 16: cutem mel purgat). — Ale podobně užívají ambrosie i bozi. V Il. 14. 170 dí se o Heře:

ἀμβροσίῃ μὲν πρῶτον ἀπὸ χροὸς ἱμερόεντος
λύματα πάντα κάθηρεν, ἀλείψατο δὲ λίπ' ἐλαίῳ
ἀμβροσίῳ . . .

Scholiasta k tomuto místu a Eustathios p. 974, 49 n. pojímají tu ambrosii zřejmě jako nějaké mýdlo. V Il. 16, 667 n. Zeus přikazuje Apollonovi, aby mrtvolu Sarpedonovu ve Skamandru umyl a pak namazal ambrosií. Demeter (Hom. hymn. na Dem. v. 234) a Thetis (Apollodor 3. 13. 6, Apoll. Rhod. 4. 869) maží Demofoonta a Achillea ambrosií, chtějíce je učiniti nesmrtelnými.

2. Jako medu přičítá se zvláštní sladkosť, libosť a vůně (doklady u Roschera str. 42 n.), tak i ambrosii. V Od. 4. 445 Eidothea odporný zápach koží tuleních, do kterých zahalil se Odysseus s druhy svými, aby Protea oklamal, zapuzuje libovonnou ambrosií (srv. Theogn. 5, Arist. Ach. 196 αὗται μὲν ὄζουσ' ἀμβροσίας καὶ νέκταρος, Theokr. id. 17. 28, Verg. Georg. 4. 415, Ovid. Met. 4. 250; 10. 731 a j. v.).

3. Med dle domnění starých hojí nemoci a prodlužuje život. Pythagoras a Demokritos doporučovali požívání medu, pokládajíce jej za dobrý prostředek proti nemocem. Demokritos jistou dobu prý i pouhým medem se živil (Athen. p. 46 E; srv. p. 47 A).

Pollio Romilius dosáhl stáří 100 let, požívaje rád mulsa (Plin. n. h. 22. 114). U Galena, Hippokrata, Plinia a jiných spisovatelů starověkých zachovány jsou hojné předpisy lékařské, v nichž užívá se medu jako účinného prostředku hojivého (Roscher na m. u. str. 48 n.). Stopy podobné pověry jsou i u Semitů a Germanů (Roscher, str. 48 p. 114 a 115). — Ambrosie a nektar činí ty, kdož je požívají, nesmrtelnými. Vysvítá to zřejmě z Il. 5. 339 n.:

ἄμβροτον αἷμα θεοῖο,
ἰχώρ, οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν.
οὐ γὰρ σῖτον ἔδουσ', οὐ πίνουσ' αἴθοπα οἶνον·
τοὔνεκ' ἀναίμονές εἰσι καὶ ἀθάνατοι καλέονται.

Výše již připomenuto, že Demeter Demofoonta, Thetis Achillea chtěla učiniti nesmrtelným, mažíc jej ambrosií. Proto dle Pindara (Ol. 1. 98) Tantalos se stolu bohův odňal ambrosii a nektar, jimiž učinili jej nesmrtelným. Podobné mínění o této moci ambrosie měli i Theokritos (id. 15. 106), Ovidius (Met. 14. 606), Aristoteles (Met. 2. 4. 12) a j. Apollon dle Biona (11) hojí ambrosií raněného Hyakintha, Venus (Verg. Aen. 12. 419) Aeneu. Pozdější spisovatelé nazývají ambrosii pro tuto moc její *ἀθανασία* (Pind. Pyth. 9. 113, Luk. dial. deorum 4).

4. Medu užíváno (zajisté již od pradávných dob) jako prostředku antiseptického. Babyloňané (Herod. 1. 198, Strabon p. 746) ukládali mrtvoly v medu, aby nehnily; v Helladě užíváno téhož způsobu pohřbu ve Spartě při mrtvolách králů, zemřelých v cizině (Diod. 15. 93, Plut. Ages. 40, Xen. Hell. 5. 3. 19). Demokritos tento způsob pohřbu doporučoval (Varro u Non. Marc. 230, 26). Podobně pochován prý i Alexandros Veliký, Aristobulos a Justinian (Stat. Silv. 3. 2. 117, Joseph. Antiq. 14, 7. 4, Coripp. laud. Iustini 3, 22 n.). — Podobně v Il. 19. 38 vypravuje se, že Thetis chce zabrániti hnití mrtvoly Patroklovy, krápajíc mu ambrosii a nektar v chřípě; srv. i Il. 16. 670, kde Zeus nařizuje Apollonovi, aby mrtvé tělo Sarpedonovo namazal ambrosií.

5. Naproti tomu někdy připomíná se i med jakožto pokrm a nápoj božský. O tom svědčí připomenutý již zlomek z Orfik (Porph. de antro nymph. 16), hom. hymnus na Herma v. 560 n., kde o Thriích se vypravuje, že pravdu praví jen tehdy, najedí-li se medu, pokrmu božského, a Batrachom. 39 (οὐ χρηστὸν μελίτωμα,

τὸ καὶ μάκαρες ποθέουσιν). Svědčí o tom i pověsť, že Zeus po narození svém a Dionysos živeni byli medem (Apoll. Rhod. 4. 1134). Z té příčiny i později bohům obětován med, jakožto věc jim nejmilejší (Varro de re rust. 3. 16, Paus. 5. 15. 10), zvláště Hermovi, Dionysovi, Heliovi, Panovi, Priapovi, Musám, Nymfám, Plutonovi, Hekatě, Erinyím a duším zemřelých (doklady u Roschera na str. 65). Patrně udržel se i za pozdějších dob starý obyčej vedlé obyčeje novějšího, dle něhož ukrápělo se bohům zvláště víno. — Naproti tomu i med obyčejný, hlavně u básníků, pro sladkosť svou a lahodu nazýván ambrosií a nektarem (Roscher, str. 67 n.).

To jsou hlavní důvody Roscherovy pro původní identitu medu a ambrosie i nektaru; neváhali jsme stručně je tuto opakovati, poněvadž celé toto tvrzení, na pohled dosti podivné, zdá se nám býti naprosto jistým a doloženým přesvědčivými důvody. Ale vedlé tohoto mínění starých o podstatě ambrosie a nektaru vyskytují se také u Řeků stopy pověstí starších, v nichž ambrosie neboli nektar, jak se zdá, stotožňuje se jako u Indů a Germanů s vláhou nebeskou. Pověstí těch Roscher, zaujat jsa příliš pro neobmezenou platnosť svého mínění, řádně neocenil; proto zmíníme se o nich šíře, ježto zároveň povedou nás k náležitému pojímání celé otázky a rozřešení zdánlivého sporu mezi míněním Bergkovým a Roscherovým.

Již u Homera (Od. 12. 62) činí se zmínka o pověsti, že Planktami, skalami to na nejzazším západě, prolétají holubice, jež Diovi přinášejí ambrosii. Odkud ambrosii tu berou, o tom zprávu nám podává jiná verse tétéž pověsti, zachovaná u básnířky Moiry, jež žila kolem r. 300 př. Kr. (u Ath. p. 491 B):

τὸν μὲν (t. *Δία ἐν Κρήτῃ*) *ἄρα τρήρωνες ὑπὸ ζαθέῳ τράφον ἄντρῳ,*
ἀμβροσίην φορέουσαι ἀπ᾽ Ὠκεανοῖο ῥοάων,
νέκταρ δ᾽ ἐκ πέτρης μέγας αἰετὸς αἰὲν ἀφύσσων
γαμφηλῇς φορέεσκε ποτὸν Διὶ μητιόεντι.[4])

Byla tedy báje, že na nejzazším západě na březích Okeanu, jenž původně byl jen okruhem vzdušným zemi objímajícím a pak

[4]) Že tato ambrosie jest jen vláha nebeská, o tom svědčí jiná pověsť kretská, dle níž mladý Zeus živen byl mlékem kozy Amalthcie. Mléko kozy té, jako mléko germanské Heidrûn, jest však, jak nelze popírati, jen voda z mraků se prýštící.

teprve proudem kolem země tekoucím (srv. na př. Bergkův článek na m. n. str. 389), tam, kde dle domnění Řeků nalézalo se Elysion, ostrovy blažených a zahrady Hesperidek, nalézají se i prameny nektaru a ambrosie. Stopu této starobylé pověsti shledávati jest i u Euripida v Hippol. v. 742 n.:

Ἑσπερίδων δ᾽ ἐπὶ μηλόσπορον ἀκτὰν
ἀνύσαιμι τᾶν ἀοιδῶν,
ἵν᾽ ὁ ποντομέδων πορφυρέας λίμνας
ναύταις οὐκέθ᾽ ὁδὸν νέμει,
σεμνὸν τέρμονα, κύρων
οὐρανοῦ τὸν Ἄτλας ἔχει,
κρῆναί τ᾽ ἀμβρόσιαι χέονται,
Ζηνὸς μελάθρων παρὰ κοίταις,
ἵν᾽ ἁ βιόδωρος αὔξει ζαθέα
χθὼν εὐδαιμονίαν θεοῖς.

Báje tato o holubicích, přinášejících ambrosii od Okeanu, upomíná jednak na báji vedskou, že soma přinesl sokol s nebes aneb z jakýchsi hor (srv. Ṛgv. 4. 26, 4—7, a 27, 3—5), jednak na pověsť, že amṛtam pošlo z Okeanu (Kuhn, Herabkunft des Feuers str. 247. n.) Zprávy ty zachovány jsou v epických básních Mahābhāratě a Rāmājaṇě, pak i ve Višṇu-Purāṇě, arci v podobě poněkud odchylné. Obšírnější výklad Mahābhāraty jest asi tento: Bozi a Asurové, toužíce po amṛtě, chopí horu Mandaru, již vzal Višṇu v podobě želvy na svůj hřbet, a jí tlukou (jako máslo v máselnici) Okean. Indra obloží kolem hory hada Vāsuki jako provaz; jím otáčejí bozi horou Mandarou. Z tlamy hada srší plameny a vychází kouř, jenž sbalí se v hustá oblaka; povstane blesk a hrom; stromy na Mandaře se zapálí. Oheň ten uhasí Indra deštěm, ale šťávy stromů a bylin plynou do Okeanu a z něho konečně vedlé jiných bytostí vyjde i Dhanvantari se džbánem, v němž nalézá se amṛtam. O ambrosii povstane boj mezi bohy a Asury, v němž bozi zvítězí. Zprávy ty jsou asi po epickém způsobu rozšířeny a snad i znetvořeny; ale původ ambrosie z Okeanu svědčí neklamně o tom, že Indové amṛtam měli i později za jistý způsob vláhy nebeské.

Jaký význam mají holubice ony v pověsti řecké, aneb sokol v pověsti vedské přinášející ambrosii, není dosud jisto; soudím, že proti novému výkladu Roscherovu (Nektar und

Ambrosia, str. 28.) přece ještě lepším jest výklad Lauerův (System der griech. Mythologie, na str. 190), dle něhož holubice ony a sokol (tak jako orel nosící blesk Diův aneb Pegasos) značí mraky dešťonosné, jež v Řecku přicházejí od západu, nosíce vytouženou vláhu nebeskou. Avšak to zdá se mi býti nepopíratelným, že podlé pověstí těch i u Řeků zachovaly se stopy báje, dle níž ambrosie a nektar byly vlastně vláhou nebeskou.

Jsou tedy jak u Indů, tak i u Řeků dvojí podání o podstatě nápoje božského: jedna z obou podání, že nápoj ten jest vláha nebeská, jsou shodná i vespolek i s podáním germanským, druhá odchylná. Nemůžeme pochybovati, *že podání shodná jsou starší a že vznikla v době, kdy jednotliví národové indoevropští tvořili celek ještě nerozdělený co do jazyka svého i názorů náboženských.* Názory odchylné, arijský, že nápoj božský jest šťávou jisté byliny, a řecký, že jest medovinou, jsou zajisté pozdější obměnou názoru původního, vzniklou u každého z obou národů *samostatně.* Z tohoto stanoviska třeba jest dáti za pravdu Bergkovi proti Roscherovi, protože mínění prvého badatele vykládá správně *nejstarší* význam ambrosie a nektaru. Ale s druhé strany nelze popříti, že soma pokládán byl již v době vedské za šťávu zvláštní byliny, ambrosie pak a nektar již v době Homerově za medový nápoj nebo krmi; nastává tedy otázka, jakým způsobem tato obměna se stala. Výklad, jakkoliv dosud nikým podán nebyl, jest dosti na snadě. Domnívali se totiž staří, že i med i šťáva bylin (zvláště některých) jest nejčistší vláhou s nebes spadlou; poněvadž pak i nápoj božský pokládali za vláhu nebeskou, vynikající zvláštní libostí a sladkostí, vznikla v době pozdější, kdy hledán na zemi substrat nějaký, který by mohl bohům býti obětován za dar jim nejmilejší, domněnka, že ambrosie rovna jest buď šťávě jisté byliny, buď medu. K utvrzení tohoto mínění přispěl zajisté nemálo i způsob upravování nápoje opojného, u Indů a Řeků rozdílný; neboť kdežto onde připravován byl nápoj ten z vykvašené šťávy určité byliny, u Řeků užíváno za tím účelem medu. Ježto pak medu užívalo se u Řeků za nejstarších dob i jako pokrmu, vznikla na půdě řecké domněnka *o nápoji a pokrmu božském.* Původní z obou jmen **ἀμβροσία** a **νέκταρ** jest asi temnější **νέκταρ**, jež dle Curtiusa (Grund. d. griech. Etym.^{5} str. 184) souvisí s **νώγαλον** (Leckerei, sladká krmě), jasné **ἀμβροσία** (t. **ἐδωδή**) vzniklo

asi tehdáž, když po rozštěpení původní věci jednotné vznikla vedlé báje o nápoji také báje o pokrmu božském.

Třeba k theorii tuto vyložené uvésti doklady. Dokladů takých jest hojnosť veliká; byly z části již i předešlým badatelům známy, ale nedošly toho užití, jakého se jim dostati mělo.

Domnívaliť se staří a to i nejproslulejší badatelé (důkaz to, že neuměli se ještě vymaniti z pověr lidu), že včely netvoří med, nýbrž pouze vosk a plástve, jež naplňují m e d e m s n e b e s s p a d l ý m zvláště po východu Plejad, tedy za nastávajících parných dní, kdy po chladných nocích po nějakou dobu rosa hojněji na listech se sráží. Tato rosa, již pokládali za med, padala dle domnění jich buď s nebe nebo z hvězd nebo ze vzduchu. [5])

---

[5]) Nejstarší svědectví o tom jest u Hesioda Theog. v. 81, v němž med nazývá se *γλυκερὴ ἐέρση*. Arist. de anim. hist. 5. 22. 4: *γίνεται δὲ κηρίον μὲν ἐξ ἀνθῶν, κήρωσιν δὲ φέρουσιν ἀπὸ τοῦ δακρύου τῶν δένδρων, μέλι δὲ τὸ πῖπτον ἐκ τοῦ ἀέρος καὶ μάλιστα ἐν ταῖς τῶν ἄστρων ἐπιτολαῖς καὶ ὅταν κατασκήψῃ ἡ ἶρις· ὅλως δ' οὐ γίνεται μέλι πρὸ Πλειάδος ἐπιτολῆς. τὸ μὲν οὖν κηρίον ἐκ τῶν ἀνθῶν· τὸ δὲ μέλι ὅτι οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ φέρει τὸ πῖπτον, σημεῖον· ἐν μιᾷ γὰρ ἢ δυσὶν ἡμέραις πλήρη εὑρίσκουσι τὰ σμήνη οἱ μελιτουργοὶ μέλιτος.* Filostr. Heroika 43, p. 750 tvrdí, že Amazonky živí své děti *γάλακτι καὶ δρόσου κηρίοις, ἣ μέλιτος δίκην ἐπὶ τοὺς δόνακας τῶν ποταμῶν ἰζάνει.* Fil. Imag. 13, p. 884: *ἐπιλείβουσαι (αἱ μέλιτται) σταγόνας ἀπορρήτους τῆς οἰκείας δρόσου.* Theofr. frgm. 18 *ὅτι αἱ τοῦ μέλιτος γενέσεις τριτταί, ἢ ἀπὸ τῶν ἀνθῶν καὶ ἐν οἷς ἄλλοις ἐστὶν ἡ γλυκύτης· ἄλλη δ' ἐκ τοῦ ἀέρος, ὅταν ἀναχυθὲν ὑγρὸν ὑπὸ τοῦ ἡλίου συνεψηθὲν πέσῃ.* Anth. Pal. 9, 404 (epigram Antifilův v. 1. n.): *ἆ καλόν, αὐτοπόνητον ἐν αἰθέρι ῥεῦμα μελισσῶν κἄπλαστοι χειρῶν αὐτοπαγεῖς θάλαμοι*; v. 7 *χαίροιτ' εὐαγέες καὶ ἐν ἄνθεσι ποιμαίνεσθε, αἰθερίου πτηναὶ νέκταρος ἐργάτιδες.* Plin. n. h. 11. 30, 31: venit hoc (mel) ex aere et maxume siderum exortu praecipueque ipso Sirio exsplendescente fit nec omnino prius vergiliarum exortu sublucanis temporibus. itaque tum p r i m a a u r o r a folia arborum melle roscida inveniuntur ac, si qui matutino sub divo fuere, unctas liquore vestis capillumque concretum sentiunt, sive ille est c a e l i s u d o r sive q u a e d a m s i d e r u m s a l i v a sive p u r g a n t i s s e a e r i s s u c u s; utinamque esset et purus ac liquidus et suae naturae, qualis defluit primo. nunc vero e tanta cadens altitudine . . . suco florum corruptus et alvis maceratus totiensque mutatus magnam tamen caelestis naturae voluptatem adfert. ib. 16. 31: robora ferunt et viscum et mella, ut auctor est Hesiodus, constatque r o r e s m e l l e o s e caelo, ut diximus, cadentis, non aliis magis insidere frondibus. ib. 11. 38: mel p l e n i l u n i o uberius capitur, sereno die pinguius. ib. 11. 34: (mel vernum) . . . alii ex nullo minus apibus relincunt, quoniam magna sequatur ubertas (mellis) m a g n o r u m s i d e r u m e x o r t u. Seneca ep. 84. 3:

Ke smíšení tomu přispěl zajisté i úkaz, také v našich krajinách častý, že na listech jistých stromů (zvláště dubů a jasanů) v letě vyrážejí krůpěje přisládlého potu pocházejícího ze šťávy rostliny samé, jejž staří pokládali za totožný s rosou a tedy také za med, nazývajíce jej *δροσόμελι*, *ἀερόμελι* (*ἄγριον μέλι*), *ὗον μέλι* aneb i prostě *δρόσος* (rosa). Manna hebrejská jest zajisté totéž. Doklady toho velmi hojné a poučné sebral již Salmasius (Exercitationes Plinianae in C. Julii Solini Polyhistora, str. 717 nn.) a Roscher (Nektar und Ambrosia, str. 13 n.), k nimž čtenáře, které věc zajímá, za úsporou místa i času odkazuji. Některé z dokladů jeho shodují se i s mými, uvedenými v poznámce na straně předešlé.

Med tedy dle domnění starých padá s nebe v podobě rosy a to k ránu za jasných nocí (srv. Plin. n. h. 11. 30, 31), nejvíce pak při východu jistých hvězd (Plin. n. h. 11. 34) a za úplňku měsíce (Plin. n. h. 11. 38: mel plenilunio uberius capitur). Pramen této zvláštní pověry o vznikání medu shledávati třeba v úplném jeho stotožnění s rosou. Rosa totiž padala dle domnění starých také s nebe za jasných nocí, při bezvětří, [6])

---

quibusdam enim placet non faciendi mellis scientiam esse illis (apibus), sed colligendi. Isid. Orig. 20. 2. 36: antea autem mella de rore erant inveniebanturque in harundinum foliis, unde et Vergilius: Protinus aerii mellis caelestia dona. si quidem hucusque in India et Arabia coagulatum reperitur ramis inhaerens in similitudinem salis. Probus ad Verg. Georg. 4. 1: quidam dicunt mel in aere nasci, quidam apes colligere: quo tempore Iuppiter in Ida nutriebatur, tum primum ex aere fluxisse eoque ipso alitum. Verg. Ecl. 4. 30: et durae quercus stillabunt roscida mella. Ovid. Met. 1. 112 flavaque de viridi stillabant ilice mella. Verg. Georg. 4. 1.: protinus aerii mellis caelestia dona a j. v.

[6]) Arist. Meteor. 1. 10. 4: *γίνεται δ' ἄμφω (δρόσος καὶ πάχνη) αἰθρίας τε καὶ νηνεμίας. οὔτε γὰρ ἀναχθήσεται (τὸ ὑγρὸν) μὴ οὔσης αἰθρίας οὔτε συστῆναι δύναιτ' ἂν ἀνέμου πνέοντος;* srv. Meteor. 1. 10. 3. Plin. n. h. 18. 292: neque in nube neque in flatu cadunt rores. Arist. hist. anim. 5. 19. 2 tvrdí, že jistí hmyzové sami od sebe vznikají *τὰ μὲν ἐκ τῆς δρόσου τῆς ἐπὶ τοῖς φύλλοις πιπτούσης, κατὰ φύσιν μὲν οὖν ἐν τῷ ἔαρι, πολλάκις δὲ καὶ τοῦ χειμῶνος, ὅταν εὐδία καὶ νοτία γένηται πλείω χρόνον.* Arist. Probl. 25. 21: *ἐπισημαντέον δ', ὅτι ἐν νηνεμίᾳ ἡ δρόσος καὶ ἡ πάχνη γίνεται· ὅταν μὲν οὖν αἰθρία ᾖ, διαπνεῖ τὸ θερμόν, ὑφ' οὗ ἀνάγεται τὸ ὑγρόν, ὥστε ψυχρὸς ὁ ἀήρ· διὸ καὶ δροσίζει ἀφιέμενον τὸ ὑγρὸν ἀπὸ τοῦ θερμοῦ. ὅταν δ' ἐπινέφελον ᾖ, ἀποστέγεται· διὸ οὐ γίνεται δρόσος οὐδὲ πάχνη ὄντων ἐπινεφέλων.* Srv. Aisch. Ag. 335: *τῶν ὑπαιθρίων πάγων δρόσων τ' ἀπαλλαγέντες.*

a byla vláhou, jež ve výši vzdušné se nahromadila a v kapky se změnila [7]). Ježto však, jak jsme již výše částečně vyložili, staří se domnívali, že hvězdy a zvláště luna působí vláhu ve vzduchu, [8]) dospěli k mínění, že rosa padá nejhojněji za úplňku a za hvězdného nebe, kdy luna nebo hvězdy nadbytnou svou

---

[7]) Arist. de mundo 4 (ed. Par. III. str. 631): *δρόσος δ' ἐστὶν ὑγρὸν ἐξ αἰθρίας κατὰ σύστασιν λεπτὸν φερόμενον, κρύσταλλος δ' ἀθρόον ὕδωρ ἐξ αἰθρίας πεπηγός, πάχνη δὲ δρόσος πεπηγυῖα, δροσοπάχνη δ' ἡμιπαγὴς δρόσος.* Srv. místo z Arist. Meteor. 1. 10. 4. uvedené v pozn. 6. Že tento výklad Aristotelův zakládá se na pověře lidu, o tom svědčí jeho nepravost. Rosa padá tedy s nebe; srv. Sof. O. K. 681: *θάλλει δ' οὐρανίας ὕπ' ἄχνας ὁ καλλίβοτρυς κατ' ἦμαρ νάρκισσος,* Eur. Bakch. 864 n.: *δέραν ἐς αἰθέρα δροσερὸν ῥίπτουσα,* Theofr. de caus. plant. 6. 18. 3: *ἀὴρ ὁμιχλώδης καὶ δροσοβόλος,* Ovid. Fast. 1. 311 n.: ergo ubi nox aderit venturis tertia nonis sparsaque caelesti rore madebit humus. Isid. Orig. 12. 6. 49: de quibus (conchis) tradunt ii, qui de animantium scripserunt naturis, quod nocturno tempore litora appetunt et ex caelesti rore margaritas concipiunt. Srv. Kuhn, Herabkunft des Feuers str. 129 nn.

[8]) Plin. n. h. 20. 1: aquas sole devorante, luna pariente. Plut. quaest. conv. 3. 10. 6: *οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν καὶ τὴν σελήνην τοῦ ἡλίου διαφέρειν, τοῦ μὲν ξηραντικά, τῆς δὲ χαλαστικὰ καὶ κινητικὰ τῶν ἐν τοῖς σώμασιν ὑγρῶν ἀφιείσης ῥεύματα;* ib. 3. 10. 8, 9 a 10: *τοὺς δὲ κατακοιμηθέντας ἐν αὐγῇ σελήνης μόλις ἐξανισταμένους, οἷον ἐμπλήκτους ταῖς αἰσθήσεσι καὶ ναρκώδεις ὁρῶμεν· ἡ γὰρ ὑγρότης ὑπὸ τῆς σελήνης διαχεομένη βαρύνει τὰ σώματα· λέγεται καὶ πρὸς εὐτοκίαν συνεργεῖν, ὅταν ᾖ διχόμηνος, ἀνέσει τῶν ὑγρῶν μαλθακωτέρας παρέχουσα τὰς ὠδῖνας. ὅθεν οἶμαι καὶ τὴν Ἄρτεμιν Λοχείαν καὶ Εἰλείθυιαν οὐκ οὖσαν ἑτέραν ἢ τὴν σελήνην ὠνομάσθαι. Τιμόθεος δ' ἄντικρύς φησι Διὰ κυάνεον πόλον ἄστρων διά τ' ὠκυτόκοιο σελάνας . . .* 15 *οὕτω πανταχόθεν μαρτυρεῖται τὸ τῆς σελήνης φῶς ἀνυγραντικὴν [ἔχον] καὶ μαλακτικὴν δύναμιν.* Plut. de Iside 41: *τὴν . . σελήνην γόνιμον τὸ φῶς καὶ ὑγροποιὸν ἔχουσαν εὐμενῆ καὶ γοναῖς ζῴων καὶ φυτῶν εἶναι βλαστήσεσι.* Lyd. de mens. 4. 16 (ed. Röther str. 166): *καὶ Σελήνην αὐτὴν (τὴν Ἥραν) θεολογοῦσιν, οἷα ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας τεταγμένην.* ib. 46: *καὶ γὰρ ὑγρὰ οὖσα (ἡ σελήνη) τὴν φύσιν καὶ ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς τεταγμένη ζώνης.* Plin. n. h. 2. 223: e contrario ferunt lunae femineum ac molle sidus atque nocturnum solvere umorem et trahere, non auferre. id manifestum esse, quod ferarum occisa corpora in tabem visu suo resolvat, somnoque sopitis torporem contractum in caput revocet, glaciem refundat, cunctaque umifico spiritu laxet. Suet. p. 210 ed. Reifferscheid: luna larga et roris et dux humentium substantiarum. Macrob. Sat. 7. 16. 24: calor solis arefacit, lunaris humectat. ib. 7. 16. 18: lunare lumen, in quo est non manifestus calor, sed occultus tepor, magis diffundit humecta atd. Srv. Macrob. Comm. in somn. Scip. 1. 6. 59 n. — O podobných pověrách Ariů vyložil jsem na str. 3.

vláhu ze sebe vydávají a na zemi pouštějí [9]. Proto pokládána šťáva bylin za jakýsi výron vlhkosti měsíce a hvězd, i soudilo se, že luna, sdělujíc bylinám potřebné šťávy, nemálo přispívá

---

[9]) Plut. quaest. conv. 3. 10. 14: *δροσοβολεῖ γὰρ ταῖς πανσελήνοις μάλιστα (ὁ ἀὴρ) διατηκόμενος, ὥσπερ καὶ Ἀλκμὰν ὁ μελοποιὸς αἰνιττόμενος τὴν δρόσον ἀέρος θυγατέρα καὶ σελήνης· οἷα — φησὶ — Διὸς θυγάτηρ ἔρσα τρέφει καὶ Σελάνας* (Bergk, Anth. lyr. str. 187 frg. 48). Theofr. de caus. plant. 4. 14. 3 tvrdí, že sněť na obilí vzniká hnitím vláhy na něm tkvící a že tedy se vyskýtá při silném padání rosy: *δι᾽ ὃ (ἡ ἐρυσίβη) καὶ ἐν τοῖς εὐπνοις καὶ μετεώροις ἧττον, ἐν δὲ τοῖς κοίλοις καὶ δροσοβόλοις μᾶλλον· καὶ πανσελήνοις δὲ μᾶλλον, ὅτι συνεργεῖ καὶ ἡ τῆς σελήνης θερμότης καὶ ὅλως ὁ ἀὴρ ὑγρότερος.* Srv. Theofr. de caus. plant. 3. 22. 2, Arist. Probl. 24. 14. Na této naivní domněnce o původu rosy zakládá se i žertovné vypravování Lukianovo (Vera hist. 1. 20), že obyvatelé měsíce, byvše přemoženi od obyvatelů slunce, uvolili se ročně spláceti jim *δρόσου μυρίους ἀμφορέας.* V Luk. Ikaromenippu 13 praví Empedokles: *καὶ νῦν ἐν τῇ σελήνῃ κατοικῶ ἀεροβατῶν τὰ πολλὰ καὶ σιτοῦμαι δρόσον.* Sol. Polyh. 53. 23: conchae sunt, in quibus hoc genus lapidum reperitur, quae certo anni tempore luxuriante conceptu sitiunt rorem velut maritum, cuius desiderio hiant; et cum maxime lunares liquuntur aspergines, oscitatione quadam hauriunt humorem cupitum; sic concipiunt gravidaeque fiunt. Suet. p. 210 Reifferscheid: luna larga est roris et dux humentium substantiarum. Isidor. Orig. 12. 6. 48: luna... cum in augmento fuerit, auget humorem, cum vero in defectum venerit, humores minuuntur. Ambros. hexaem. 4. 7 (29): nam et ipsa luna larga roris asseritur. denique cum serenior nox est et luna pernox, tunc largior ros fertur arva perfundere. et plerique sub aere quiescentes, quo magis sub lumine fuissent lunae, eo plus humoris se capite collegisse senserunt. Ovid. Met. 7. 268: (Medea) addit et exceptas luna pernocte pruinas (t. rosu); Val. Flacc. Arg. 2. 287: canis urebat luna pruinis. Nonn. Dion. 40. 376: *δροσόεσσα Σελήνη.* ib. 44, 221: *Γαῖα — μαρμαρυγὴν δροσόεσσαν ἀκοιμήτοιο Σελήνης δεχνυμένη.* Verg. Georg. 3. 336 n.: cum frigidus aera vesper temperat et saltus reficit iam roscida luna. Burmann Anth. lat. II, str. 327: quam nunc rorifluam sectemur carmine lunam. Srv. Sil. 1, 576; Stat. Theb. 1. 338, 2. 284 a j. Touž působnost staří připisovali hvězdám. Fulg. Myth. II. extr. (Myth. Graeci et Lat. ed. Staveren, str. 702): sive pastorem Endymionem amasse fertur (Luna), quod nocturni roris humor, quem aporria (Muncker navrhuje *ἀπόρροια*) siderum atque ipsius lunae animandis herbarum sucis insudat, pastoralibus prosit successibus. Pervig. Ven. 20: udor ille, quem serenis astra rorant noctibus. Fulg. Myth. prooem. (ed. Staveren, str. 605): humor algens, quem serenis astra sudant noctibus. Plin. n. h. 2. 38: huius (Veneris stellae) natura cuncta generantur in terris; namque in alterutro exortu genitali rore conspergens non terrae modo conceptus implet, verum animantium quoque omnium stimulat. S tím souvisí i podivná pověst, že luna jest koule z rosy se skládající. Mart. Cap. 2, 169 nazývá měsíc 'globo-

k jich vývoji, zvláště pak k uzrání jejich plodu[10]). Zvláště šťávy některých bylin, jimž přičítala se obzvláštní moc kouzelná,

---

sum quoddam tenerumque corpus ex superni roris levitate compactum.' Perv. Ven. 9: tunc cruore de superno spumeo pontus globo . . fecit undantem Dionen de maritis imbribus. Macrob. Somn. Scip. 1. 19. 12 nazývá měsíc 'aeris et aquae faex' (srv. str. 4.). — Ostatně poskytuje rosy i Zoře, jako u Indů Ušas, noc a jitřenka, ježto rosa padá v noci nebo před východem slunce. Theokr. id. 15. 132 n.: *ἀῶθεν δ' ἀμές νιν ἅμα δρόσῳ ἀθρόαν ἔξω οἰσεῦμεν ποτὶ κύματ'.* Verg. Georg. 1. 288: aut cum sole novo terras inrorat Eous (Lucifer). Cic. de div. 1. 8: cum primum gelidos rores aurora remittis. Stat. Theb. 2. 135: expulerat caelo gelidas Aurora tenebras rorantes excussa comas. Burmann, Anth. lat. II. str. 301: roscida pumiceo Pallantias exit amictu. Verg. Aen. 2. 8: iam nox umida caelo praecipitat. Calp. Ecl. 5. 53 n.: quotiens fugientibus Euris frigida nocturno tenguntur pascua rore. Fulg. v Myth. lat., ed. Staveren str. 617: nox stellato circumlita peplo caerula rorigeris pigrescere iusserat alis. Claudius Rutilius, de reditu suo 1. 277: roscida pumiceo fulsere crepuscula caelo. Lucret. 6. 863: ubi roriferis terram nox obruit umbris (srv. Verg. Aen. 4. 351 quotiens umentibus umbris nox operit terras).

[10]) Athen. p. 276 E: *τῶν καρπῶν δὲ οἱ πλεῖστοι πρὸς τὸ σελήνιον πεπαίνονται.* ib. p. 74 C: *αὔξονται δ' ἐν τοῖς κήποις οἱ συκνοὶ κατὰ τὰς πανσελήνους καὶ φανερὰν ἔχουσι τὴν ἐπίδοσιν καθάπερ καὶ οἱ θαλάττιοι ἐχῖνοι.* Plut. de Iside 41: *τὴν — σελήνην γόνιμον τὸ φῶς καὶ ὑγροποιὸν ἔχουσαν εὐμενῆ καὶ γοναῖς ζῴων καὶ φυτῶν εἶναι βλαστήσεσι.* ib. de facie in orbe lunae 25. 19: *ξηρότητος μὲν γὰρ οὐδὲν ἀφικνεῖται πάθος ἀπ' αὐτῆς* (t. *τῆς σελήνης*) *πρὸς ἡμᾶς, ὑγρότητος δὲ πολλὰ καὶ θηλύτητος, αὐξήσεις φυτῶν, σήψεις κρεῶν . . . μαλακότητες ξύλων, εὐτοκίαι γυναικῶν.* Arist. de anim. gen. 4. 10: *διὸ συμβάλλεται* (*ἡ σελήνη*) *εἰς πάσας τὰς γενέσεις καὶ τελειώσεις.* Geop. 7. 1. 2: *ιὐ μόνον γὰρ δυνατωτέρας ὁ ἥλιος τὰς σταφυλὰς ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ γλυκυτέρας, ἐὰν πολὺ θερμαίνῃ· ἡ γὰρ σελήνη μόνον πεπαίνει τὰς σταφυλὰς θερμὴ οὖσα καὶ ὑγρά.* Gal. vol. 9. p. 903 ed. Kühn: *καὶ καρποὺς οὖν παχύνει* (*ἡ σελήνη*) *καὶ τὰ ζῷα πιαίνει . . . ἅπαντα δὲ ἰσχυρὰ πεπληρωμένης, ὥστε καὶ τοὺς καρπούς ἐν τᾡδε πεπαίνει καὶ αὔξάνει τάχιστα.* Euseb. praep. evang. 3. 11. 32: *Ἑκάτη δὲ ἡ σελήνη πάλιν — ὁ δὲ κάλαθος, ὃν ἐπὶ τοῖς μετεώροις φέρει, τῆς τῶν καρπῶν κατεργασίας, οὓς ἀνατρέφει κατὰ τὴν τοῦ φωτὸς παραύξησιν.* Suet. p. 210 Reiff.: luna larga roris et dux humentium substantiarum; luna crescente omnes fructus crescunt atque ea minuente minuuntur. Plin. n. h. 2. 221 . . sed et sanguinem hominum etiam cum lumine eius (lunae) augeri ac minui, frondes quoque ac pabula, ut suo loco dicetur, sentire, in omnia eadem penetrante vi. Seneca de beneficiis 4. 23. 1: num dubium est, quin hoc humani generis domicilium circuitus solis ac lunae vicibus suis temperet? quin alterius (t. solis) calore alantur corpora, terrae relaxentur, immodici humores conprimantur, adligantis omnia hiemis tristitia frangatur: alterius tepore

dle domnění starých povstávaly působením svitu měsíčného [11]). Ježto pak med pokládal se dle dokladů výše uvedených také za rosu a vláhu s nebes spadlou, bájilo se i o medu, že, tak jako rosa, padá hlavně za hvězdného nebe anebo za úplňku.

---

efficaci et penetrabili regatur maturitas frugum? quin ad huius cursum fecunditas humana respondeat? Gell. noct. Att. 20. 8. 3: id etiam, inquit (Annianus), multo mirandum est magis, quod apud Plutarchum in quarto in Hesiodum commentario legi: cepe tum revirescit et congerminat decedente luna, contrá autem inarescit adulescente. Eam causam esse dicunt sacerdotes Aegyptii, cur Pelusiotae cepe non edint, quia solum olerum omnium contra lunae augmenta atque damna vices minuendi et augendi habeat contrarias. Cic. de nat. deor. 2. 19. 50: multaque ab ea (luna) manant et fluunt, quibus et animantes alantur augescantque et pubescant, maturitatemque adsequantur quae oriuntur a terra. Ambros. hexaem. 4. 7 (29): (luna) in id se induit ministerium, in quod frater, ut... foveat semina, augeat fructus cet. — Proto sluje Selene v Orph. hymn. 9. 5 *φερέκαρπος*, u Nonna Dion. 44. 191 *πάντροφος*. Srv. ib. 44. 220 n.: *ὑμετέρων ὅτι γαῖα φυτῶν ὠδῖνα πεπαίνει, μαρμαρυγὴν δροσόεσσαν ἀκοιμήτοιο Σελήνης δεχνυμένη*. — Že zrání plodu děje se rozmnožováním jeho šťáv, míní i Theofr. de caus. plant. 1. 15. 3: *ἡ δὲ τροφὴ* (plodu) *καὶ ἡ πέψις ἐνδόσει τῆς ὑγρότητος, ἣν οὐ ῥᾴδιον ἀντισπωμένην λαμβάνειν*.

[11]) Takto nejsnáze vyložiti lze, proč právě bohyně luny Hekate (s Artemidou původně totožná) přešla v bohyni kouzel a čar. Ke kouzlům různým a úkonům čarodějným, jak známo, bylo i za starověku vedlé jistého zaříkání třeba bylin jistých, zvláště škodných a jedovatých, jejichž šťávě přičítána zvláštní moc kouzelná. Jako šťáva bylin vůbec, tak i šťáva bylin těchto pokládala se za jakýs výron luny (spuma lunae). Proto hledány byliny k čarám potřebné v noci; proto čarodějky i řecké i italské lunu s nebe stahovaly t. j. jistým říkáním hleděly ji přiblížiti k zemi, aby spíše na byliny mohla působiti a šťávu jejich učinila účinnější. Soudilo se také, že luna takému zaříkání nepovoluje ráda a proto při něm jest rozhněvána a má krvavé vzezření. Z hojných dokladů — uvésti by se jich mohl počet dvojnásobný, ba i trojnásobný — zaznamenávám na dotvrzení této věci tyto: Verg. Aen. 4. 512: sparserat (Dido) et latices simulatos fontis Averni, falcibus et messae ad lunam quaeruntur aenis pubentes herbae nigri cum lacte veneni. Lucan. 6. 502 n.: et patitur (luna) tantos cantu deprensa labores, donec suppositas propior despumet in herbas; ib. 6. 666: et virus large lunare ministrat. Ovid. Met. 7. 268 (Medea) addit et exceptas luna pernocte pruinas. Val. Flacc. 6. 447: quamvis Atracio lunam spumare veneno sciret; ib. 7. 330: et quae sanguineae lunae destrinxit ab ira (básník míní slovy těmi opět onen výron luny na byliny, 'spuma lunae'). Srv. tamtéž 7, 366 n. Že tuto vláze luny přičítají se účinky škodlivé, kdežto jinak vodám nebeským vesměs přikládá se působení blahodárné, nebude s podivením, uvážíme-li, že i kapkám krve Medusiny při-

Totéž mínění o nebeském původu rosy a medu měli Germanové i Ariové, a nepochybuji, že i Slované, ač pádných toho dokladů není mi po ruce. Dle pověsti germanské jede noc na oři zvaném Hrîmfaxî, jenž ráno skrápí zemi pěnou z úzdy jemu padající, t. j. rosou (Simrock, Deutsche Mythologie str. 29). Valkyry jezdí na oblačných koních, z jejichž hřiv padá do údolí rosa a kroupy na lesy, čímž země se zúrodňuje (Mannhardt, German. Mythen str. 557). Kapky z jasanu Yggdrasill padající slují i medem a jím živí se včely (Simrock na m. u. str. 38; srv. výše str. 6). Nebe představovali si Germanové jako divokrásnou zahradu, v níž kvetou byliny, mající med v kalíšcích (Mannhardt, Germ. Mythen str. 424). Některé jiné, ale ne tak jisté doklady této pověry uvádí ještě Roscher (Nektar und Ambrosia str. 20 a n.). Ba vyskytují se u Germanů i stopy lunného původu rosy; dle Mannhardta (Germ. Mythen str. 30) počíná prý, jak Němci se domnívají, padati rosa od úplňku květnového.

Že také Indové rose i medu přičítali původ nebeský, vysvítá z toho, že déšť a vláhu nebeskou vůbec, jakož i soma neboli amṛtam s ní totožné, nazývají výrazem madhu (srv. Ṛgv. 1. 112, 11). V téže písni (1. 112, 21) tvrdí se o Açvinech (Dioskurech to arijských), že včelám přinášejí med (madhu), t. j. vláhu nebeskou. O nebeském původu rosy svědčí neklamně i to, že v Ṛgvedě různí bozi na nebesku sídlící pokládají se za dárce rosy: Mitra (bůh slunce), Varuṇa (bůh oblaků; srv. 5. 62, 7.), Ušas (Zoře; 3. 61, 5), Açvinā (dle Myrianthea 'Die Açvins oder die arischen Dioskuren' bozi soumraku ranního a večerního; srv. 4. 45, 2 a Myriantheův spis na str. 130, 132, 139) a záhadná bytosť Dadhikrā neb Dadhikrāvan, snad božstvo vycházejícího slunce (Ṛgv. 4. 38. 39. 40). Sesýlají tedy rosu buď bozi vláhy nebeské (Varuṇa), aneb soumraku a zoře (Ušas, Açvinā), neb vycházejícího slunce (Mitra, Dadhikrā).

---

kládán byl dvojí účinek, jednak hojivý, jednak záhubný. Ježto Gorgony, jak Roscher (ve spise 'Die Gorgonen und Verwandtes') nezvratně dokázal, jsou personifikacemi mračen, jsou kapky krve jich kapkami vláhy oblačné. Pověsť o této dvojí moci krve Gorgoniny známa jest zvláště z Euripidova Iona (v. 1003 a n.). — V novějších mythologiích není vznik této funkce bohyň luny, zvláště Hekaty, dostatečně vyložen, jakkoliv potřebnou látku snesli a na pravé stopě výkladu byli již staří filologové, jako Turnebus a Salmasius.

Pověra řecká, že rosa i med s ambrosií totožný pocházejí zvláště z hvězd a luny, upomíná živě na pověsť indskou výše připomenutou, že amṛtam chová se v měsíci, aneb že měsíc skládá se z ambrosie, jako dle domnění Řeků z rosy (srv. p. 9). Shoda v základních názorech obou národů jest tu patrna; společné a prastaré jest zajisté jádro pověsti, že luna jest schránkou vláhy nebeské. Ježto Indové amṛtam pokládali za vláhu nebeskou, vyvinula se u nich pověsť, že pochází z měsíce, jako dle domnění Řeků rosa. U Řeků pověsti podobné (o vzniku ambrosie aneb nektaru z luny) nikde se zřejmě nepřipomíná. Že však za dob starších také Řekům známa byla, o tom neklamně svědčí Plutarch (de facie in orbe lunae 24. 9) řka: *εἰ μὴ νὴ Δία φήσομεν, ὥσπερ ἡ Ἀθηνᾶ τῷ Ἀχιλλεῖ νέκταρός τι καὶ ἀμβροσίας ἐνέσταξε μὴ προσιεμένῳ τροφήν, οὕτω τὴν σελήνην Ἀθηνᾶν λεγομένην καὶ οὖσαν τρέφειν τοὺς ἄνδρας ἀμβροσίαν ἀνιεῖσαν αὐτοῖς ἐφημέριον, ὡς Φερεκύδης ὁ παλαιὸς οἴεται σιτεῖσθαι αὐτοὺς [τοὺς] θεούς.* Výklad tento Plutarchův arci není pravý; také domnění jeho, že Athena jest bohyní luny, zakládá se na kombinaci, nikoliv snad na podání lidu; ale důvod, jejž pro výklad svůj volí, obsahuje starou pověru od Ferekyda prý připomenutou, že bozi živí se ambrosií plynoucí z luny. Jiného dokladu pro pověsť tuto z literatury řecké neznám.

Také temná jedna pověsť edská druží se snad k této pověsti řecké a arijské. Dle pověsti oné germanské Mimir pije každodenně nápoj božský ze zastaveného oka Odhinova. Znamená-li vskutku oko Odhinovo měsíc, jak soudí Simrock (Deutsche Mythol. str. 230 n.), měla by pověsť ta význam podobný. V báji jedné slovanské vypravuje se, že svatý Eliáš, jenž patrně nastoupil v ní na místo nějaké pohanské bytosti božské, ujídá měsíc a že by celý jej snědl, kdyby měsíc sám ztráty své nenahrazoval. (Kraus, Sagen und Märchen der Südslaven I. Leipzig 1883 č. 64). Tu arci měsíc jest krmí božskou; ale stopy starého názoru takového jsou také u Ariů (srv. výše uvedený citat ze Çatap. Brāhm. 1. 6. 4, v němž 'král Soma, měsíc' nazývá se 'pokrmem bohů').

Zbývá nám vyložiti, proč Ariové amṛtam, jež původně bylo vláhou nebeskou, stotožnili se šťávou určité byliny. Výklad jest tu týž, jako při pověsti řecké. Jako Řekové se domnívali,

že med jest nejčistší vláha nebes a ten tedy s ambrosií mísili, tak i Indové věřili, že nejčistší vláha obsažena jest v šťávě oné byliny. Že zvolili právě onu bylinu, toho příčina jest asi nahodilá; nejspíše ta, že právě šťávy oné byliny, velmi hojně se prýštící, užíváno z počátku k připravování nápoje opojného.

Šťáva bylin totiž, jak jsme již shledali, dle staré pověry u všech národů indoevropských rozšířené, nepochází ze země, nýbrž dostává se v byliny ze vzduchu; jest to vláha nebeská. Zvláště soudilo se, že luna, jsouc hlavním původem vší vlhkosti, vzrůstu bylin přispívá. Doklady z literatury indské a eranské i řecké a latinské uvedeny byly při jiné příležitosti již výše na str. 3 a n. Proto také bohyně luny (Artemis, Afrodite, Diana, Venus a j.) jsou i bohyněmi úrody, zvláště pak ochránkyněmi zahrad. Pověry těmto podobné shledávají se i u Němců (srv. Grimm, Deutsche Mythologie II.[2] str. 676 n.) i u Slovanů (Houška, 'Pověry národní v Čechách' v Časopisu českého musea 1856. III. str. 66 n.)

Z tohoto působení luny na byliny a šťávu jich vyložiti můžeme, proč bylina somová sbírána byla na horách za svitu luny (Windischmann 'Über den Somakultus der Arier' na m. u. str. 129). Patrně činili tak Indové, soudíce, že bylina za svitu luny utržená bude míti šťávu co nejúčinnější.

Na konci pojednání tohoto chci se zmíniti o otázce, proč staří národové právě čistou vodu nebeskou pokládali za nápoj božský, působící nesmrtelnosť, sílu tělesnou, radostné opojení a nadšení. Přičítali patrně vláze nebeské čisté a nezkalené tytéž vlastnosti, které přikládali ambrosii aneb medu a šťávě somové, s níž později ji smísili. Jak dospěli k tomu mínění, že voda s nebes spadlá má tyto vlastnosti, nemohu naznačiti; ale dokladů jest dosti, že vskutku vláze z mračen a nebes spadlé (vodě dešťové i rose) přičítali zvláštní moc, moci ambrosie se rovnající. Vodě totiž přikládána síla obzvláště živná, síly těla občerstvující [12]) a hojivá, tak jako amṛtu neb ambrosii a nektaru; proto čistá voda dešťová měla dosti značný úkol v předpisech

---

[12]) Athen. p. 46 E, F: *ὅτι δὲ τὸ ὕδωρ ὁμολογουμένως τρόφιμον, δῆλον ἐκ τοῦ τρέφεσθαί τινα ἐξ αὐτοῦ μόνον τῶν ζῴων, ὥσπερ τοὺς τέττιγας.* Ovid. Met. 4. 263: rore mero .. ieiunia pavit. Colum. de re rust. 1. 5. 3 (ex quo) caelestis aqua maxime salubris intellegitur, quod etiam venenati liquoris eluit perniciem.

lékařských.[13]) Voda prodlužuje život, ba v nesčetných pověstech německých i slovanských přikládá se jisté vodě i moc, mrtvá těla oživovati. Tytéž účinky přičítány i medu.[14]) Vodě přičítána i jakási moc opojná a nadšení působící; známo, že božstva vodní (n. př. Proteus, Glaukos a j.) ráda přecházela v bohy věští a že nadšení věštecké rádo připisovalo se napití jistých vod. Dokladů tu ani netřeba. O zvláštní sladkosti vod nebeských učiněna zmínka již výše (na str. 5).

Pozoruhodno jest konečně, že také u Řeků vyvinula se pověsť o jisté bylině, jejíž šťáva působila nesmrtelnosť; bylina ta upomíná živě na bylinu somovou Ariů a sluje *ἀείζωον* neb *ἀείζωος πόα* (Bergk na m. u. str. 385 a Roscher, Nektar und Ambrosia str. 32 n.). Jí stal se nesmrtelným Glaukos. S ní asi jest totožná bylina, jíž Gaia Giganty, syny své, chtěla učiniti nesmrtelnými (Apollod. 1. 6. 6.), aneb jíž Polyidos

[13]) Plin. n. h. 20. 104: (bulbi) in vino cocti inliti ventri duritiam praecordiorum emolliunt. dysentericis in vino ex aqua caelesti temperato dantur; ib. 20. 208, 233 — 21. 147 — 22. 22, 134, 156 — 23. 70, 107, 113, 135, 164 — 26. 25—28. 142 — 30. 124 — 31. 126—33. 103 — 34. 104, 106, 109, 168 a j. v. Podobně i u jiných národů indoevropských. U Germanů a Slovanů rozšířena byla pověra, že rosa zvyšuje krásu těla a jest nejlepším lékem v jistých nemocech. Srv. Mannhardt, German. Mythen str. 28—33, Wald- und Feldkulte II, str. 312, Hanusch, Wissenschaft des slavischen Mythus str. 284, Simrock, Deutsche Mythologie str. 586, Friedreich, Symbolik und Mythologie str. 6 a j. Ve příčině Ariů srovnati lze Ṛgv. 1. 23, 19 n.: 'den waszern wont amṛta inne, den waszern heilkraft... (20) in den waszern hat mir Soma gesagt, dasz alle arznei... (21) waszer! spendet arzenei, schutz für meinen leib, lang die sonne zu schauen.' Böhtlingk, Indische Sprüche č. 104: 'Bei schlechter Verdauung ist das Wasser Arzenei, bei guter Verdauung verleiht es Kraft, während des Essens ist es Nektar und nach dem Essen vertreibt es das Gift.' Dle Ṛgv. 10. 9, 6 obsaženy jsou ve vodách všecky prostředky léčivé, dle 5. 53, 14 uděluje voda tělu zdraví. Srv. Kaegi, Der Rigveda str. 233, Ludwig, Rigveda III, str. 507 a 511. Totéž mínění měli Eranové (Spiegel, Avesta II. str. LXXXIV). Snad proto soudili Indové, že luna, jsouc původem vlhkosti, prodlužuje život (Lassen, Indische Alterthumskunde I. str. 765).

[14]) Med jest nejlepším pokrmem (Athen. 46 E, F) a výborným lékem. U spisovatelů děl lékařských a u Plinia jest celá řada předpisů, jichž nejúčinnějším prostředkem jest med. Srv. index Silligova vydání Plinia s. v. mella a tato místa: Plin. n. h. 22. 107; Geopon. 15. 9. 4 (= Arist. mir. ansc. 18), Ail. de nat. an. 5. 42, Arist. de an. hist. 9. 40. 21, Porfyr. de antro nymph. 15, Dioskorides 2. 101 (ed. Sprengel, Lipsiae 1829, I. str. 229) a Roscherův spis 'Nektar und Ambrosia' str. 37 n., 46 n.

vzkřísil mrtvého syna Minoova (Apollod. 3. 3. 1. 2). Bylina ta smíšena později s netřeskem, jenž pro stálou svou zeleň také slul *ἀείζωον* (sempervivum), *διοπετές*, *ἀμβροσία* a *ἀμέριμνον* (Roscher na m. u.). Patrně soudilo se, že v bujné této rostlině vláha nebeská, nesmrtelnosť působící, obsažena jest ve zvláštní hojnosti a neporušenosti. I v slovanském bájesloví jsou stopy podobných názorů o divotvorném koření smrtelné rány hojícím (Houška na m. u. str. 66.)

Shrneme-li stručně výsledky výkladu tuto učiněného, shledáváme:

1. že národové indoevropští měli od pradávna báj o nápoji jakémsi božském, jejž stotožňovali s vláhou nebeskou, jak dobře soudili Kuhn a Bergk.

2. že po rozdělení jich názor o tomto nápoji božském se pozměnil a zvláště u větve indsko-eranské a řecké (u Italů nejsou žádné stopy bájí podobných, jež patrně záhy zanikly) vyvinuly se způsoby samostatnými, ježto Řekové shledávali substrat ambrosie a nektaru v medu, Ariové pak ve šťávě zvláštní byliny z rodu sarkostemmat.

II.

Kuretové a Marutas.

Již svědomitý a střízlivý badatel Strabon (p. 468 – 474) pokusil se v obšírném exkursu svého díla vyložiti původ a význam tajemných bytostí božských, zvaných Kurety. Ale ani bádavému duchu jeho nepodařilo se z nesouladu zpráv starověkých dopátrati se výsledku spolehlivého. I Strabon, veden jsa synkretickým směrem učené doby alexandrijské a římské, jež neostýchala se bytosti na pohled podobné shrnovati v jednotné celky a tak leckde jemné odstíny jich povah setřela aneb aspoň zatemnila, nedovedl odlišiti přesně Kurety od bytostí na oko příbuzných a za doby jeho s nimi již směšovaných, Korybantů totiž fryžských, Kabeirů a Daktylů idských. Mythologové novější Lobeckem počínajíc (Aglaophamus str. 1124) správně odlučují od sebe bytosti tyto, pokládajíce je za rozdílné původem, ačkoliv neupírají vzájemnou jich příbuznosť, ba řadí je i v sousedství Satyrů a Nymf (Welcker, Götterlehre II, str. 219; III, str. 146, Lobeck, Aglaoph. str. 1117). Tohoto naprostého rozlišování těchto bytostí třeba se

držeti přesně každému, kdož při badání o významu a podstatě jich chce dojíti k výsledkům nějakým konečným. Tím ovšem není vyloučena možnosť, že mezi Kurety a božstvy ostatními, výše jmenovanými, byla vskutku nějaká příbuznosť; ale s jistotou bylo by možno jednati o otázce této teprve tehdy, až by význam všech těchto bytostí byl na jisto postaven.

Pověsť o Kuretech rozšířena byla v různých krajinách Řecka; nejvíce ovšem na Kretě, odkudž dostala se spolu s legendami spojenými s kultem Dia kretského do krajin, jež s Kretou v úzkém byly spojení, do Messenie a Arkadie (Paus. 4. 33. 1; 8. 37. 8, 38. 2). Do pověstí fryžských dostali se Kureti teprve tehdáž, když smíšeni byli s Korybanty. Již stará báseň Foronis nazývala je Frygy (Strabon p. 471), z čehož souditi můžeme, že onen synkretismus začínal se jeviti v době poměrně dosti staré. Kuretové eubojští a aitolští, staří obyvatelé Pleurona, s nimiž Meleagros bojoval, jakož i Kuretové theogonie orfické (Lobeck, Aglaophamus str. 541. 1111, 1131) musí se od Kuretů oněch kretských z různých a to dosti zjevných příčin odloučiti. Pověsť o Kuretech v nejryzejší své podobě zachovala se na Kretě a od ní třeba vycházeti při výkladu tomto; Kuretové aitolští nejsou ani osobami mythickými, Kuretové pak eubojští, fryžští a orfičtí obměnou Kuretů původních anebo smíšeninou povstalou na základě vlivů cizích.

Kuretové kretští náležejí do kruhu bytostí obklopujících Dia kretského. Rhea zanesla prý totiž Dia sotva narozeného, aby uchránila jej před nástrahami otce jeho Krona, na Kretu, kde živen byl medem včel idských a mlékem kozy Amaltheie. Před úklady otce jeho Krona chránili jej také Kuretové, ozbrojení tanečníci, již chřestem svých zbraní a hlučným tancem hleděli dle pověsti přehlušiti křik novorozencův, aby slyšen nebyl od ukrutného Krona.

Bytosti Kuretům obdobné neshledávají se na prvý pohled v žádné z mythologií národů indoevropských, ač a priori jest pravdě podobno, že bytosti jim příbuzné, ne-li tytéž, vyskytovati by se musily i v mythologiích příbuzných, není-li celý kruh bájí o Diovi kretském, jak ovšem též již souzeno bylo, buď původem cizí, na půdu kretskou odjinud přenesený, anebo nepovstal-li teprve později, kdy po rozvětvení čeledi indoevropské mythy jednotlivých národů začínaly se rozvinovati a rozšiřovati samo-

statně. Soudím, že Kuretové náležejí k nejstarším bytostem mythologie řecké a, jak uvidíme, i římské, že bytosti jim podobné vskutku lze nalézti a přirovnáním obojích těch bytostí dopátrati se také původního jich významu. Zření mythologa musí arci obráceno býti k těm bohům, již s Diem jsou totožni: k Divovi nebo Indrovi vedskému, Thôrrovi neb Thunarovi germanskému aneb k bohům slovanským stejného významu (Svantovítu, Svarohu, Radegastu, Triglavu a j.), nám arci málo známým a proto také k rozřešení té otázky nikterak nepřispívajícím. V kruhu bytostí, kupících se kolem vedského Indry, přední místo zaujímají Marutové, nerozluční druzi a pomocníci jeho. Tyto Maruty pokládám za totožné s Kurety kretskými. Shodujíť se po mém mínění s Kurety svými vlastnostmi docela; podaří-li se nám dokázati shodu tuto, budeme moci pronésti domněnku také o původním významu Kuretů, ježto význam Marutů, jako i jiných bohův vedských — ve Vedách nepokročilo zosobňování sil přírodních tou měrou, jako v pověsti řecké — nade vši pochybnosť jest jasný a patrný.

1. Na mnohých místech Ṛgvedy Marutové jsou nerozlučnou družinou Indrovou, provázející jej do bojů jeho s daemony nebeskými; v bojích těch Marutové Indrovi pomáhají (Kaegi, Der Rigveda str. 55 a 58, Muir, Sanscrit texts V str. 153 n.). Rovněž tak nerozlučně spojeni jsou Kuretové s Diem, jejž před nástrahami Kronovými brání. U Hygina (Astr. 2. 2) slují přímo Iovis administri. Ovšem rozdíl mezi obojími těmi bytostmi jest značný: Kureti chrání jen Dia mladého, ještě nedospělého, Marutové jsou trvalou družinou Indrovou; Kuretové na ochranu Diovu provozují hlučný tanec zbrojný, Marutové jsou statní bojovníci (srv. Ṛgv. 8. 7, 23: glidweise haben den Vṛtra sie auszeinander fallen laszen, und die liechtlosen berge, stierkräftige heldentat verrichtend —; srv. 24). Ale vedlé těchto rozdílů jest i dosti shod: zbrojný tanec Kuretův upomíná na zápasy ozbrojených Marutů, Kronos v pověsti kretské, Diovi nástrahy činící, jest jen jinou podobou Vṛtry, Çuṣṇy a jiných bytostí, s nimiž Indrovi sotva narozenému (srv. Ṛgv. 8. 66, 1—3; 8. 45, 4—5) zápasiti jest. Jméno obou ukazuje na statné bojovníky; Kureti jsou významem jména svého statní junáci, Marutové (jméno odvozeno od kořene mar, drtiti) rovněž hrdinové všecky překážky drtící (vlastně personifikace větrů vše drtících). V obou mythologiích mluví se také o celé družině těchto bytostí. Vidno z toho, že

význam Kuretů, jsou-li Marutům příbuzni, u Řeků se během dob zatemnil a zúžil, kdežto v Ṛgvedě Marutas vystupují v plné síle prvotní své bytosti.

2. Marutové často v Ṛgvedě uváděni bývají jako pěvci; patrně svištění větru (a Marutové jako Rudra a Vāju jsou nepochybní bohové větru) naivní fantasie Indů pojímala jako hudbu a zpěv.[15]) Doklady toho (cituji je v německém, nejlepším překladě Ludwigově) jsou tyto:

Ṛgv. 1. 37, 10: und dise söhne, die sänger, denten auf ihren zügen ihre banen ausz, so dasz brüllend sie [uns] ganz nahe kamen.

1. 38, 15: huldigend begrüsze der Marut schar, die glänzende, preislustige, gesangreiche.

1. 85, 2: ihre lieder singend, kraft erzeugend, haben herlichkeit angelegt die, deren mutter Pṛçni; srv. 1. 166, 7; 2. 34, 1.

5. 57. 5: stark von jeher, mit goldnem brustschmuck, des himels sänger ist ihnen unsterblicher ruhm zu teil geworden.

5. 87, 3: die mit ihrem liede gehöret werden vom hohen himel herab; srv. 6. 66, 10.

8. 20, 22: singt schutz über uns, Marut, denn immerdar ist euer bündnis zuverläszig; srv. 10. 78, 4.

1. 166. 11: lieblich, mit angenemer zunge, töner mit dem munde.

Na podobných naivních obrazech o svištění větru zakládají se i tato místa Ṛgvedy: 1. 37. 3: als wäre es hier, so hört man es, wenn die geiszeln in ihren händen knallen; srv. 1. 168, 4; 1. 37, 13: wenn die Marut wandern, sprechen auf dem weg sie mit einander; 1. 85, 10: blasend groszen schall haben die Marut von schöner begabung erfreuliches getan im somarausche.

U Kuretů tato vlastnosť nevystupuje sice dosti zřejmě, ale přece jsou po ní jakési stopy. V staré básni Foronidě dle zprávy Strabonovy (p. 471) nazývali se Kuretové hudebníky:

[15]) Na témž názoru zakládá se i pověsť, že Hermes — bůh větru dle spolehlivého zkoumání Roscherova ve spise 'Hermes der Windgott' — nalezl loutnu, aneb že Pan rád baví se hudbou na syringu, a jiné pověsti z mythologií různých národů indoevropských.

ὁ δὲ τὴν Φορωνίδα γράψας αὐλητὰς καὶ Φρύγας τοὺς Κουρῆτας λέγει. Že nazývají se ve zprávě té též Frygy, zakládá se na jich smíšení s Korybanty, které tedy počalo se již za doby, ve které báseň tato složena byla. Také u Calpurnia Ecl. 4. 95 n. (Iuppiter Cretica rura petit viridique reclinis in antro carmina Dictaeis audit Curetica silvis) vyskytuje se ještě stopa starého názoru o pěvcích a hudebnících Kuretech, která záhy jinou vlastností jich, o níž hned promluvíme, byla utlumena.

3. Kuretové pokládáni byli zvláště za tanečníky (pyrrhichisty); hlukem zbrojného tance (*ἐνόπλιος ὄρχησις, πυρρίχη*) přispívají dle pověsti Diovi právě nejvíce. Stopy téhož názoru shledáváme však i u Marutů. Aspoň v Ṛgv. 8. 20, 22 praví se o nich:

auch der sterbliche, ihr tänzer mit dem goldschmuck an der brust, wird zu euerem bruder.

Jakým způsobem z bohů bouřných větrů stali se tanečníci, jest patrno; skákavý, měnivý pohyb větru vzbuzoval u starých Indů představu tance. Jsou-li Kuretové vskutku, jak soudím, bytosti tytéž jako indští Marutas, pak hlučný jejich tanec zbrojný, při němž kopími o štíty své tlukou, také jest jen obrazem prudkého a hlučného větru. I Marutové, mávajíce zbraní svou, působí hluk. Srv. Ṛgv. 5. 60, 3.

selbst das grosze hohe gebirge hat gefürchtet, auch des himels rücken erbebte bei eurem brausen, wenn ihr lanzen bewert spilet, o Marut, laufet ihr eng beisammen wie wasser.

Proto i Kuretové i Marutové dle domnění Řeků i Indů byli ozbrojeni. Kureti slovou proto *χαλκάσπιδες* (Preller, Griech. Myth. I.[3] str. 541), Marutové pak táhnou na výpravy své ozbrojeni jsouce brzy sekyrami a kopími, brzy lukem a šípy (Kaegi, Der Rigveda str. 56).

Proto v pověsti řecké soudilo se také o Kuretech, že byli nálezci lučištnictví a lovectví; neboť bozi, kteří právě v lučištnictví vynikali, nejsnáze mohli se změniti v nálezce zbraní a metallurgy, a také v první pěstitele lovu, jenž za starých dob s válečnictvím těsně byl spojen, jsa nejoblíbenější zábavou mužů v čas míru; srv. Diod. 5. 65: *ὁμοίως δὲ [τοὺς Κουρῆτας] καὶ περὶ τὴν τοξικὴν καὶ τὰς κυνηγίας εἰσηγήσασθαι . . . εὑρεῖν δὲ καὶ ξίφη καὶ κράνη καὶ τὰς ἐνοπλίους ὀρχήσεις.*

4. Marutové, jsouce bozi větru, sesýlají také déšť na zemi, honíce dle naivního názoru vedského po obloze krávy a mlékem jich, t. j. vláhou nebeskou skrápějíce zemi. Srv. Ṛgv. 1. 64, 5.

die himlischen euter melken die rüttler, die umkreisenden machen flieszen von nasz die erde; srv. ib. 6.

2. 34, 5: mit flammenden kühen, deren euter schwellen, auf pfaden, wo man nicht strauchelt, mit glänzenden speeren, kommt ihr . . .

5. 55, 5 vom meere empor treibt ihr Marut, regnet ihr, waszerreiche, herab den guszregen; eure kühe, wunderbare, versigen nicht; mit folgten den glänzend auszziehenden wagen.

Ještě jiná místa z Ṛgvedy, jakož i analogické pověsti z mythologie řecké, germanské a finnské, v nichž mraky vláhu dávající zobrazeny jsou jako krávy neb ovce, uvádí Roscher (Hermes der Windgott, str. 43) a Kaegi (Der Rigveda, str. 56 a str. 175 v p. 138.)

Viděli jsme již ve článku prvém, že vláze nebeské přikládána zvláštní sladkosť medová; proto dí také básník o Marutech v Ṛgv. 1. 87, 2:

wenn an des himels abhängen ihr die wolke auftürmtet, auf irgend welchem pfade wie vögel, da triefen die körbe an euren wagen, honigfarbes ghṛta laszt ihr flieszen dem sänger.

Na základě toho názoru lze vyložiti podivnou zprávu Diodorovu 5. 65, dle níž Kuretové ode dávna bydleli v horách a slujích, zabývajíce se chovem bravu a včelařstvím. Diodor praví na m. u.: *τάς τε γὰρ ποίμνας τῶν προβάτων τούτους ἀθροῖσαι πρώτους καὶ τὰ γένη τῶν ἄλλων βοσκημάτων ἐξημερῶσαι καὶ τὰ περὶ τὰς μελιτουργίας καταδεῖξαι.* Že by tato vlastnosť Kuretů pocházela z dob pozdějších, jakkoliv čteme o ní teprve u Diodora, není hrubě pravdě podobno; pozdější věk, jenž znal Kurety v platnosti takřka zúžené, nebyl by přibásnil ozbrojeným tanečníkům Kuretům takové vlastnosti; spíše jest to stopa staré jejich platnosti, později zatemněné. Kuretové, jsouce obdobni Marutům, a tedy také bozi větru, také sesýlali déšť, dojíce mléko krav nebeských. Proto bydlí v horách, ježto si staří představovali, že větry bytují na horách ve slujích

(t. j. v oblacích, jež proto u básníků latinských tak často slují *cavae nubes*). Srv. o tom poučný výklad Roscherův v díle 'Hermes der Windgott' na str. 20 a n.

S tím souvisí i původ Marutů; jsoutě synové Rudry, boha prudkých větrů a bouří (Kaegi, Der Rigveda str. 55) a Pṛçni (srv. na př. Ṛgv. 2. 34, 2: nachdem euch, Marut mit goldgeschmückter brust, Rudra, der stier, erzeugt hat in Pṛçni's hellem euter). Pṛçni značí pestrou krávu t. j. oblak. Marutové jsou syny této matky, poněvadž dle domnění starých větrové pocházejí z dutin oblačných. (Roscher, Hermes der Windgott str. 19 a n.) Genealogie Kuretů obyčejně uváděná jest arci poněkud jiná. Dle zprávy však zachované u Ovidia Met. 4. 282 (largoque satos Curetas ab imbri) vyrostli prý *po hojném dešti* jako stromy ze země. Snad jest tato pověsť — arci dosti odchylná — jen obměnou pověsti starší, dle níž také Kuretové pocházeli z oblak, v nichž (t. v horách) i později měli své sídlo.

5. Dle pověsti kretské byli Kuretové také bozi věští (Zenob. 4. 61, Diogenian 5. 60, Hesych. s. v. *Κουρήτων στόμα· θεσπιῳδὸν στόμα· ἐδόκουν γὰρ εἶναι μάντεις*). Dle pověsti dali Minoovi zprávu o zmizelém Glaukovi, když u nich po něm se doptával (Lobeck, Aglaophamus str. 1118). Proto právě, že pokládáni byli za věštce a vševědoucí, přísahalo se skrze ně na Kretě (Lobeck na m. u., Preller, Griech. Myth. I³. str. 540).

Tak i Marutové, jak se zdá, pokládáni byli za věštce. Svědčí o tom aspoň Ṛgv. 5. 55, 8:

was vormals war, Marut, und was es neues gibt, was gesprochen wird, ihr Vasu, und was gesungen, alles dessen sänger seid ihr.

Jak tuto vlastnosť Marutů i Kuretů z původní jich platnosti vyložiti jest, není dosud na jisto postaveno; ale že bozi *větru* vskutku přecházeli v bohy věští, o tom nemůže býti pochyby. I řecký *Pan* (Preller, Griech. Myth. I³. str. 613) i italský *Faunus* (Preller, Röm. Myth. I³. str. 382 n.) byli bohy věštími. Původní podstata Pana i Fauna také sice není dosud vyložena; ale nebylo by lze těžko dokázati spolehlivými důvody, že oba byli bozi větru (tak soudí také Cox, the mythology of the Aryan nations na str. 444 a 466, arci téměř bez důvodů). K výkladu věšteckého nadání těchto bohů netřeba asi zabíhati příliš daleko; vítr donikne až na místa

nejskrytější a proto mohla mu přikládána býti obsáhlá znalosť všech věcí.[16])

Shledali jsme, že Kuretové ve všech svých vlastnostech shodují se i přes vši zdánlivou různosť své povahy s Maruty vedskými; ze shody té nutno činiti další závěr, že také významem svým rovnají se Marutům, t. j. že jsou také bozi větru, právě tak jako Zeus, k jehož družině náležejí, rovná se Indrovi, jenž později nastoupil na místo Divovo. Na otázku, proč právě bozi větru přidáni byli Diovi za druhy a pomocníky, není na základě této identity Diovy s Indrou těžko odpověditi. Zeus i Indra zápasí dle pověsti s obludami nebeskými, personifikacemi to mraků; indičtí Vṛtra, Çušṇa, Vala a jak jinak se bytosti ty nazývají, zastoupeni jsou v mythologii řecké Kronem, Giganty a Titany. Že obmyslný (*ἀγκυλομήτης*) Kronos v genealogii pozdějších věků změnil se v otce Diova a že povstala takto báje o sváru mezi otcem a synem, nerozhoduje. Zlé i dobré vlastnosti Kronovy, jak v bájích se jeví, vyložíme jen tehdy, pokládáme-li jej za původního boha oblak, as jako Varuṇu vedského. Tak vyložíme si, proč Kronos Diovi, bohu jasného nebe anebo slunce (k druhému mínění kloním se rozhodně) úklady strojí (patrně za bouřných dob zimních, kdy v Řecku nebe stále téměř jest zachmuřeno), proč, jsa dárcem vláhy nebeské jakožto bůh oblak, byl bohem úrody (Preller, Griech. Myth. I.[3] str. 43 a n.). Jméno souvisí asi dle Hoffmanna (Mythen aus der Wanderzeit der graecoitalischen Stämme, str. 173) s kāla (= kāra, černá barva), s řeckým *κήρ*, a značí boha tmavého. Téhož významu jest i ostatní zástup Titanů, upomínající na celý soubor daemonů vedských, s nimiž Indra boj vede, zvaných Rakšasas, i sbor Gigantů. Tento význam Gigantů nad pochybnosť jasněji dokázal Roscher (Gorgonen und Verwandtes str. 36 a 79).

V boji proti obludám oblačným mohou arci Diovi i Indrovi býti vítanými pomocníky bozi větru, jenž mračna rozhání. Že Kuretové změnili se později v ochránce novorozeného Dia, toho příčinou bylo pozdější obměnění pověsti. Když stal se Kronos — nevíme, jakým postupem — otcem Diovým a činil nástrahy synu

[16]) Bližší výklad o této věci odkládám ku příležitosti jiné; připomínám pouze, že v dosti četných pohádkách slovanských činí se poptávka po věcech ztracených u větru.

sotva narozenému, soudilo se, že Kuretové zvláště za té doby byli mu pomocni a tak platnosť jich, srovnáváme-li ji s širokou platností Marutů indských, arci značně byla zúžena.

Že výklad tento v hlavních rysech jest správný, o tom svědčí také spojenství Kuretů s bohy významu obdobného, jakýž přikládati jest Diovi a Indrovi. Kuretové totiž spojeni jsou jednak se Zagreem, jednak s Apollonem.

Dionysos Zagreus, ctěný hlavně od Orfiků (Preller, Griech. Myth. I.[3] str. 581 n.) jest, jak poznal již Welcker (Götterlehre II. str. 218—244), bohem totožným s Diem kretským a v podstatě své, jak soudím, také bohem řeckým, nikoliv, jak někteří o něm i o Diovi kretském soudili, fryžsko-thrackým. I tohoto Zagrea před úklady mocí daemonských chrání Kuretové. Pozoruhodná jest však zvláště shoda těchto bájí s bájemi o Apollonu. V Ortygii blíž Efesa dle zprávy Strabonovy (p. 639 a 640) Kuretové, stojíce na hoře Solmissu, chřestem svých zbraní a tancem děsili Heru, když úklady činila Latoně, mající poroditi Apollona. Jádro báje jest opět totéž, jen že na místo Krona a Titanů (v pověsti o Zagreovi) hraje úkol mocí zlých, Apollonovi úklady strojících, Hera. Báji tu vyložil velmi jasně Roscher (Apollo und Mars str. 38 n.). O Apollonovi, shodném s Martem římským, nelze pochybovati, nechceme-li po způsobě Lehrsově, Plewově a Stenglově uchylovati se k závěrům sofistickým, že byl bohem slunečním. Jeho zápasy se saní Pythonem neb obrem Tityem jsou zajisté jen obrazem zápasů slunce s mraky, na jaře oblohu halícími. Při zápasech těch hned po zrození jeho nastalých pomáhají mu Kuretové právě tak, jako Marutové Indrovi; bozi prudkých větrů rozprašující mračna, kteráž slunce zahalují, jsou arci nejvydatnějšími a nejvhodnějšími pomocníky Apollonovými.[17])

Že v pověsti ortygijské na místa zlých daemonů nastoupila Hera, stalo se zajisté teprve tenkráte, když vznikla báje o žárli-

---

[17]) Celou řadu pověstí obdobných vyložil Roscher na m. u. Připomínám, že u všech národů indoevropských soudilo se, že slunce a také bůh sluneční na zimu umírá aneb odchází do vzdálených krajin, na jaře pak se rodí a přemáhá daemony (mračna), již v zimě mu úklady strojili. Odtud vyšly ony pověsti o apodemiích a epifaniích Apollonových, o narození a smrti Dia kretského a Zagrea a jiné u jiných národů indoevropských hojné, v různých podobách touž látku vyjadřující.

vosti Heřině k jiným manželkám a milenkám Diovým a tedy také k Latoně; původní a starý tento rys pověsti není.

Z toho, že Kuretové hrají úlohu podobnou v kultu Apollonově jako v kultu Zagreově a Diově, (že by se byli v kruh bájí o Apollonovi dostali z pověstí kretských nebo odjinud, nezdá se mi hrubě pravdě podobno a není také dosud dokázáno), můžeme však důsledně souditi, že Apollon i otec jeho Zeus i Dionysos (Zagreus), vedští bozi Indra a předchůdce jeho od něho vytištěný Djāus, jakož i bozi jiných národů s těmito shodní, byli asi původně všickni téže podstaty, t. j. jako Apollon bozi sluneční. Jména jejich tomu významu jich nebrání, funkce pak i vlastnosti jich v podstatných částech se shodují. Než musím přestati na pouhém pronesení této domněnky, ježto dokázání její, jakkoliv důkazů mám hojně po ruce, vybočovalo by z mezí tohoto pojednání. Připomínám toliko, že i tehdy, pokládáme-li Diva, Indru, Dia za bohy jasné oblohy (aetheru), výklad o významu Kuretů a jejich totožnosť s Maruty nepozbývá nikterak oprávněnosti, a že i pak analogie uvedená z kultu Apollonova byla by zcela na místě.

Ku konci této stati chci odpověditi na otázku, zdali u Italů není stop po bytostech Kuretům podobných. Apollonu řeckému odpovídá italský Mars, také bůh slunce. I o Martovi bájilo se, že rodí se v březnu, jenž byl začátkem starořímského roku, a že zápasí po celý březen s daemony mračen. Kollegium Saliů, jak se zdá, zbrojnými svými tanci, po celý březen prováděnými, boha po tu dobu na nebesku zápasícího podporovalo (Roscher na m. u. str. 45 a n.). Aspoň tyto tance Saliů upomínají živě na obřady, jež na základě mythu o Kuretech, pomáhajících Apollonu, provozovaly se v Ortygii (Strabon p. 639 a 640 a Roscherův spis na m. n. str. 39) a také na pyrrhichisty kretské. Můžeme se zajisté domnívati, že jako v Ortygii, tak i na Kretě při jarních slavnostech Diových provozoval se tanec zbrojný (πυῤῥίχη) na památku tanců, jež mythičtí Kuretové provozovali o narození Diově (srv. níže uvedené místo z Dion. H. Ant. 2. 60). Ctitelé bohovi anebo kněží brali při slavnosti na sebe úkol těchto Kuretů mythických. I můžeme tedy z toho, že v Římě vyskýtá se kollegium Saliů Martovi zasvěcené, skládající se z ozbrojených tanečníků, souditi s jakousi jistotou, že toto kollegium vzniklo v době, kdy udržovala se ještě báje o družině Martově, boha v zápasích jeho

chřestem zbraní podporující, podlé té pak že zřízeno bylo ono kollegium kněžské, aby při výroční slavnosti zápasů Martových i na zemi bohu podobným tancem pomáhalo.

Můžeme tedy z analogie mezi Salii a Kurety řeckými souditi, že také Italové (nebo Mars byl bohem všeitalským) měli bohy obdobné, avšak s Martem, nikoliv, pokud aspoň souditi můžeme, s Jovem spojené, že však bytosti ty, jako mnohá jiná božstva staroitalská, během doby téměř beze stopy zanikly. Připomínám, nechtěje se pouštěti dále na tomto poli hypothesí a domněnek, že již starým spisovatelům neušla podobnosť mezi tancem Saliů a Kuretů; tak Dion. Hal. Ant. 2. 60. srovnává s Kurety zřejmě Salie a praví: *χορείαν ἐνόπλιον καὶ τὸν ἐν ταῖς ἀσπίσιν ἀποτελούμενον ὑπὸ τῶν ἐγχειριδίων ψόφον Κουρῆτες ἦσαν οἱ πρῶτοι καταστήσαντες* a praví, že štíty Saliů byly podobny těm, *οἵας λέγονται φέρειν οἱ τὰ Κουρήτων παρ᾽ Ἕλλησιν ἐπιτελοῦντες ἱερά;* a v 2. 71. nazývá tanec Saliů jakýms *κουρητισμός*. Jaké jméno měli oni Kuretové italští, zda sluli také Saliové (tanečníci) či jinak, nelze arci již rozhodnouti.

III.

Eileithyie (Moiry) a Parky.

Bohyně porodu Eileithyie funkcemi svými rovnají se zcela Heře, jež také pokládána za bohyni porodu a manželství. Po přesvědčivém výkladu Roscherově (Juno und Hera, str. 55 n.) nelze pochybovati, že bytosť Eileithyií vyloučila se teprve z bytosti Heřiny a že jsou tedy takřka zosobněním jedné její funkce. V Athenách a Argu ještě za pozdějších dob Hera měla příjmení *Εἰλείθυια* (Roscher na m. u.), rovnajíc se zcela Junoně Lucině (Roscher na m. u. str. 43). I Artemis, jež rovněž byla bohyní porodu, mívá totéž příjmení (Preller, Griech. Myth. I.[3] str. 421. p. 3). Později Eileithyia odloučila se jako bytosť samostatná od Hery Eileithyie (o jedné Eileithyii mluví zřejmě Paus. 1. 18. 5) a rozdělila se pak takřka ve větší počet bohyň, jež pokládány byly za dcery Heřiny (Roscher na m. u. str. 55). S Eileithyiemi takto povstalými totožné byly dle mého mínění původně také Moiry; teprve později odloučily se funkce jich tím způsobem, že Eileithyie zůstaly jen bohyněmi porodu, Moiry pak jen bohyněmi osudu.

Obojí tedy božstva takřka polovinu své platnosti pozbyla; ale neklamné stopy svědčí o tom, že i Eileithyie i Moiry měly původně funkce obojí. Olen nazval Eileithyii *εὔλινος*; srovn. Paus. 8. 21. 3: *Λύκιος δὲ Ὠλὴν ἀρχαιότερος τὴν ἡλικίαν Δηλίοις ὕμνους καὶ ἄλλους ποιήσας καὶ εἰς Εἰλείθυιάν* [τε] *εὔλινόν τε αὐτὴν ἀνακαλεῖ, δῆλον ὡς τῇ Πεπρωμένῃ τὴν αὐτήν* (srovn. i Her. 4. 35). Epitheton *εὔλινος* (dobře předoucí) má jen tehdy náležitý smysl, přičteme-li také Eileithyiím funkce, později jen Moirám přikládané. Moiry ostatně i po svém úplném odloučení od Eileithyií byly jim vždy velmi blízky (Pind. Nem. 7. 1, Olymp. 6. 21, Preller, Griech. Mythol. I.³ str. 434 n.); později však nejeví se nikdy jako bohyně porodu, nýbrž určují jen osud novorozenců̊v. Před rozštěpením bytosti Eileithyií vykonávaly však Eileithyie samy tento úřad.

Že toto mínění o původní totožnosti Eileithyií a Moir jest správné, můžeme souditi z toho, že bytosti jim obdobné u Italů, totiž Parky, zastávají funkce obojí, jsouce bohyněmi i porodu i osudu. Jméno jich odvozeno nejspíše od kořene par (parere; srv. Preller, Röm. Myth. II.³ str. 193), nikoli dle domnění Walterova a Curtiusova (Grundz.⁴ str. 165) od kořene plek, parc (přísti). Ale kdyby i tato etymologie byla správna, jména dvou Park Nona a Decuma ukazují zřejmě, že jsou také bohyněmi porodu, ježto patrně vztahují se k pravidelné době porodu (srv. Gell. noct. A. 3. 16. 9 a 10). Tertullian (de anima 37) vzpomíná jakés bohyně Partuly a praví: ‘haec aestimando etiam superstitio Romana deam finxit Alemonam alendi in utero fetus et Nonam et Decumam a sollicitioribus mensibus et Partulam, quae partum gubernet et Lucinam, quae producat in lucem.’ Všecky tyto bohyně náležely ke sboru Eileithyií italských nebo-li Park, jež během doby odloučily se od Junony Luciny.

Parky jsou však jako Moiry i bohyněmi osudu a smrti, jak svědčí jméno třetí z nich (později počet jich, původně neurčitý, ustálil se na třech), totiž Morta[18]).

Také v mythologii německé a slovanské bohyně porodu jsou zároveň bohyněmi osudu. Norny germanské (srv. Mann-

---

[18]) S Parkami shodny jsou významem svým poněkud Carmentes, jež nastoupily na místo Carmenty, bohyně věštící a při porodu pomáhající (Preller, Röm. Mythol. I.³ str. 405 a n.).

hardt, Germ. Mythen str. 242—736) jsou netoliko bohyněmi osudu a smrti, jak obyčejně se jeví, nýbrž i porodu a manželství (Mannhardt na m. u. str. 576—594, 632 n., 643 a j.); novorozencům zvěstují osud jich, předouce aneb tkajíce (Mannhardt na m. u. str. 643). Jak známo, popíral Grimm (Deutsche Mythologie[3], str. 407), že Slované neměli žádných bohyň osudu. Že tomu tak není, vysvítá ze článku, jinak nyní již zastaralého, vydaného z pozůstalosti Erbenovy (Vídy čili Sudice v 'Slovanském sborníku', 1883, str. 1 n.). V Čechách dosud rozšířena jest pověra, že dříve tři paní docházely v noci k novorozenci, a byly-li dobře pohoštěny, že zvěstovaly mu příští osudy. Lid představuje si tyto bytosti, jež nazývají se někdy i dcerami sv. Lucie aneb sestrami panny Marie, předoucí. Jako římské Parky jsou však tyto slovanské Moiry také bohyněmi porodu. V Slovinsku slují Rojenice neb Rodjenice (= Parcae, od kořene rod, roditi). Staří Slované znali i bohyni Roždenica (Partula), jež významem svým rovná se asi řecké *Τύχη* (Erben na m. u. str. 167). Litevské dejwas walditojes, jež také předou nebo tkají, jsou asi bohyně téhož významu.[19])

Shledali jsme, že všickni téměř národové indoevropští měli zvláštní bohyni nebo bohyně porodu a osudu zároveň; toliko u Řeků jsou bohyně porodu a osudu rozštěpeny a funkce, u obdobných bohyň ostatních národů spojené, přiděleny dvěma sborům bohyň. I z toho, nehledímeli ani k důvodu výše uvedenému, můžeme souditi, že tomu původně tak bylo i u Řeků, že tedy ono rozštěpení Moir a Eileithyií na dva sbory není původní, nýbrž povstalé teprve za doby pozdější.

Pozoruhodno jest, že také jiné bohyně osudu řecké i italské (Adrasteia, Nemesis, Fortuna) nejsou snad zosobněním abstraktních nějakých pojmů, nýbrž že také vyvinuly se z bohyň luny jako

---

[19]) Také Indové znali, jak se zdá, jakousi bohyni porodu. Aspoň bohyně Rākā, o níž se zmínka činí v Ṛgv. 2. 32, 4 upomíná na Moiry a Parky (Ludwig, Rig. IV. str. 243, p. 245, 4—7). O této bohyni luny (ve Vedách jest měsíc — čandra, čandramās, soma, indu — bytostí mužskou, jednotlivé čtvrti jeho označují se však vždy femininy; srvn. Kuhū, Sinīvalī, Anumati, Rākā) — pojednal Angelo de Gubernatis, 'die Thiere in der indogermanischen Mythologie' str. 42 a Ehni (Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft XXXIII (1879) str. 170). — Tito sanskritisté i Grassmann (Wörterbuch zum Rigveda s. v.) pokládají ji za bohyni úplňku měsíce.

Eileithyie z bohyně luny Hery.[20]) S Moirami totožná jest bohyně *Αἶσα*, jak patrno z Hom. Il. 20. 127: *ὅσσα οἱ Αἶσα γεινομένῳ ἐπένησε λίνῳ, ὅτε μιν τέκε μήτηρ* (srv. Od. 7. 197, Theogn. 118 a j. v.). Od několika mythologů zpozorována byla již také veliká podobnosť, již má Nemesis Rhammutská a Adrasteia s Artemidou. Tato shoda může býti vyložena dostatečně jen tím, že všecky ony bohyně měly původně týž význam, že však podstata Nemesie a Adrasteie vyvinula se příliš jednostranně, t. j. že Nemesis a Adrasteia jsou vlastně Artemis sama, ale v platnosti zúžené. Jasně o věci té pojednal Claus (De Dianae antiquissima natura na str. 87 a násl.), jehož názory stručně právě vytčené úplně schvaluji; připomínám pouze, že řecké zajisté jméno Adrasteia (= *ἄφυκτος*) značí asi totéž, co jméno Moiry Atropos, Nemesis pak totéž, co Lachesis. Patrně Adrasteia a Nemesis odloučily se od bytosti Artemidiny (Artemis byla také sama bohyně porodu i smrti) právě tak, jako Eileithyie a Moiry od bytosti Heřiny.

Uznáním této identity Artemidy a Nemesie vyloží se též snadno, proč Nemesis shoduje se v některých vlastnostech i s jinou bohyní luny, Afroditou. (O Afroditě, bohyni luny, srv. výklad Roscherův 'Nektar und Ambrosia' na str. 76 n. a můj v Listech fil. a paed. 1883 na str. 1 a n.). Nemesis jest jako Afrodite ochránkyní milenců (Paus. 1. 33. 7), ba vzývána byla i od hetaer (Preller, Griech. Myth. I^3. str. 440 p. 2). Sochař Agorakritos vydal sochu Afroditinu, když překonán byl Alkamenem, za sochu Nemesie Rhamnutské (Plin. n. h. 36. 17), což jest i důkazem, že obrazy obou bohyň nebyly příliš rozdílné. Afrodite sama jest také bohyní osudu; v Attice slula nejstarší z Moir (Paus. 1. 19. 2), v Aigeiře hrála úkol jakési Tychy, kterou Řekové také počítali k Moirám (Paus. 7. 26. 8). Na nápise jednom spartském (C. I. G. 1444) připomíná se kněžka *Μοιρῶν Λαχέσεων καὶ Ἀφροδίτης ἐνοπλίου.*[21]) I Artemis a Hera byly někdy úzce spojovány s Moirami. Srovn. Poll. Onom. 3. 38: *διὰ τοῦτο καὶ Ἥρα τελεία ἡ συζυγία· ταύτῃ γὰρ τοῖς προτελείοις προὐτέλουν τὰς κόρας καὶ Ἀρτέμιδι καὶ Μοίραις.*

[20]) Že Hera i Juno, jako Artemis a Diana, jest bohyní luny, dokázal přesvědčivě Roscher ve spise 'Juno und Hera.'

[21]) Nápis ten jest poučný i v té příčině, že z něho poznáváme, kterak jméno *Λαχέσεις* dříve náleželo všem Moirám, než přiloženo jediné.

Tak i Fortuna italská vyšla, jak se zdá, z nějaké bohyně luny; aspoň jest Veneře velmi podobna, jako Nemesis Afroditě. Ochraňujeť cudnosť žen (Fortuna Virgo; Preller, Röm. Mythol. II³. str. 181) i novorozence. Ochránkyní kojenců jest asi Fortuna mammosa, jejíž chrám ležel blíž piscina publica (Preller na m. u. II³. str. 187). Fortuna Redux a Tranquilla, jež poskytují plavcům příznivé plavby, podobají se i v té příčině Afroditě-Veneře a Artemidě. Fortuna Primigenia v Praenestě za dávných dob pokládána byla, jak se zdá, i za dárkyni vláhy nebeské, jako bohyně luny vůbec. Jejím přičiněním prýštil prý se kdysi z olivy med (Preller na m. u. II³. str. 190). Že pak i u Italů med pokládán za dar nebeský, za vláhu oblačnou, vysvítá, nehledíme-li ani k dokladům v článku prvém obsaženým, z pověsti praenestinské, že mladý Juppiter, jako Zeus na Kretě, živen byl medem (Klausen, Aeneas und die Penaten II. str. 876). V Antiu ctěny dvě Fortuny, z nichž jedna byla bohyní války, druhá porodu (Preller na m. u. II³. str. 193). Vše to jest mi neklamným důkazem, že ani Fortuna není zosobněním pojmu nějakého ethického, nýbrž že vyloučila se z bytosti Veneřiny, t. j. že teprve později bohyně fysického významu Venus nabyla také platnosti ethické (Venus Fortuna, pak jen Fortuna) jako Nemesis, Adrasteia a podobné bohyně řecké.

Shledali jsme, že bohyně porodu a smrti i osudu zároveň vyloučily se aspoň v mythologii řecké a italské z podstaty bohyň luny (Hery, Artemidy, Afrodity). Nastává tedy otázka, jakým způsobem stalo se, že právě bohyně luny přešly během dob v bohyně porodu, smrti a osudu. Na otázku tu není těžko odpověděti. Proč bohyně luny staly se pomocnicemi při porodu, vyložil Roscher velmi zajímavým způsobem (ve spise 'Juno und Hera' na str. 40 a n.), uved velmi značný počet dokladů, z nichž poznáváme, že staří právě luně připisovali veliké působení na vyvinování se foetu v těle matčině, na porod sám i na další vývoj novorozenců. Nechtěje tu tedy opakovati věci již jinde obšírně vyložené, odkazuji čtenáře k tomuto dílu (srov. i poznámku 8. na str. 15).

Ale bohyně luny působily netoliko na porod a na vývoj těla lidského, nýbrž také na smrť jeho. Všecky bohyně luny, řecké a italské, nám známé, jsou také zároveň bohyněmi smrti. Artemis střelami svými usmrcuje lidi, ženy i muže (na př. Oriona);

srv. Il. 6. 205. 428; 21. 483 n.; 24. 606; Od. 5. 123; 11. 173, 199, 324; 15. 411, 478; 18. 202; 20. 62, 80; Hipponax frgm. 31 (Bergk), Eur. Foin. 151 n., Hippol. 1421 n. a j. v. V chrámě Artemidy Soteiry v Troizeně byly i oltáře bohů podzemních (Paus. 2. 31. 2). Způsobuje i nemoci, mor a šílenství (Paus. 3. 16. 9, Sof. Aj. 172). Ženy jistými nemocemi stižené sluly *Ἀρτεμιδόβλητοι* aneb *σεληνόβλητοι* (Macrob. Sat. 1. 17. 11). Hrozná tato moc Artemidina jeví se i v tom, že pouhý pohled na některé sochy její vzbuzoval šílenství (na př. v Pelleně dle Plut. Arat. 32; K. O. Müller, kl. Schriften II. str. 183 p. 68 ovšem míní, že tu řeč o obrazu Atheníně). Hekate jako děsná bohyně smrti sluje *Ἀνταία* a *Βριμώ* (Schoemann, opusc. acad. II. str. 236), *χθονία* (Plut. de superst. 3, Aristof. fragm. 500 [Kock] a j. v.). V orfickém hymnu 1. 3 sluje *τυμβιδίη, ψυχαῖς νεκύων μέτα βακχεύουσα.* Afrodite ctěna jako bohyně smrti na hrobech. V Delfech slula proto *ἐπιτυμβιδία* (Plut. quaest. Rom. 23), v Argu a snad i v Lakonii *τυμβώρυχος* (Clem. Alex. Protrept. p. 24 D ed. Paris. 1641). V hrobech nalézány byly proto hojné sošky Afroditiny (srv. Gerhard, Hyperboreisch-römische Studien II. str. 147). Na tento úkol její narážejí i příjmení *σκοτία*, jak slula v kretském Faistu (Etym. M. s. v. *Κυθέρεια*), t. j. v temnu podsvětním vládnoucí, *μελαινίς* (v Thespiích; Paus. 9. 27. 5), t. j. „noční" (Curtius, Peloponnes I. str. 244; srv. Engel, Kypros II. str. 264). Totéž epitheton měla i v Korinthu (Paus. 2. 2. 4) a v Arkadii (Paus. 8. 6. 5). Týž význam má také spartské její příjmení *Μορφώ* (Paus. 3. 15. 11), souvisejíc se slovy *μορφνός* a *Μορφεύς*, a přikládá se jí jakožto bohyni smrti (Tümpel, Ares und Aphrodite v 'Jahrb. für Phil.' 11. Supplementband str. 731). Někdy působí i šílenství jako Artemis; tak sešíleli jejím působením synové Poseidonovi a Haliini (Preller, Griech. Myth. I³. str. 498).

Římská Libitina jest významem jména i povahou totožná s Venerou a jest, jak známo, také bohyní smrti (Preller, Röm. Myth. I.³ str. 440); týž úkol má i bohyně Veneře obdobná Feronia (Preller na m. u.). O poměru Venery k Proserpině srovn. Gerhardovy Hyperb. röm. Studien II. str. 121 n.[22])

---

[22]) C. F. W. Müller (Nachträge zur Plautinischen Prosodie, Berlin 1871 str. 37) míní ovšem, že Libitina a Venus Lubentia neb Lubentia byly dvě různé bohyně, a že teprve od grammatiků byly stotožněny. Mínění to

Zdali také Hera a Juno byly kdy bohyněmi smrti, nevíme. Úporná a nelítostná povaha bohyň těch by tomu nebránila, ale po té platnosti jich není nikde stopy; nejspíše se ani náležitě nevyvinula aneb utlačena byla značnějším vývojem téže platnosti bohyň podobných, Artemidy a Afrodity.

Proč bohyním luny vesměs přičítána moc zhoubná, vyložiti jest zase na základě názorů, jaké měli staří o působení luny. Domnívalit se, že světlo luny, jakkoliv mu přičítali i blahodárné účinky na organismus a vegetaci, působí někdy také záhubně, přivádějíc jisté nemoci,[23]) a zvláště jakous ochablost

---

jest jistě klamné. Z počátku Libitina byla Venus sama, později od ní se odloučila, přejavši jen některé funkce její, a vyvinula se v božstvo samostatné. Důvody Müllerovy jsou, jak každý se přesvědčiti může, velmi chabé.

[23]) Macrob. Sat. 1. 17. 1: quia similes sunt solis effectibus effectus lunae in iuvando nocendoque, ideo feminas certis adflictas morbis *σεληνοβλήτους* et *Ἀρτεμιδοβλήτους* vocant. O působení luny na tělo lidské srv. Strabona p. 635: *καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη συνοικειοῦνται τούτοις* (Apollonovi a Artemidě), *ὅτι τῆς περὶ τοὺς ἀέρας εὐκρασίας αἴτιοι· καὶ τὰ λοιμικὰ δὲ πάθη καὶ τοὺς αὐτομάτους θανάτους τούτοις ἀνάπτουσι τοῖς θεοῖς*. Úplněk škodí zvláště těhotným ženám a dětem (Plin. n. h. 7. 42). Zvláště epilepsie přičítá se působení měsíčnému. Gal vol. 9. p. 903 ed. Kühn: *τὰς τῶν ἐπιλήπτων τηρεῖ περιόδους* (*ἡ σελήνη*)˙ Orf. Lith. 472 n.: *οὐδ᾽ ὅ γε φῶτας* (*γαυγάνης*) *λήσεται, ὧν κ᾽ ἐθέλοις ἱερὴν ἄπο νοῦσον ἐλέγξαι· γνάμψει γάρ σφεας αἶψα χαμαὶ προπρηνέας ἕλκων· οἱ δ᾽ ἄρ᾽ ἀπὸ σφετέρου πεπαλαγμένοι ἀφλοισμοῖο στρωφῶντ᾽ ἔνθα καὶ ἔνθα κυλινδόμενοι κατὰ γαῖαν· τοῖσι δὲ χωομένη φρένα τέρπεται, ὁππότ᾽ ἴδησι πήματα πάσχοντας, κεραὴ πόδας ὠκέα Μήνη*. ib. 50: *φῶτα ῥοπῆς πίπτοντα σελήνης*. Artem. Oneirokr. 2. 12 ed. Reiff str. 160: *προστίθησι δὲ τῷ ἀποτελέσματι καὶ νόσον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ἱερὰν καλουμένην· ἀνάκειται γὰρ τῇ σελήνῃ· φασὶ δὲ καὶ τὴν νόσον ταύτην οἱ παλαιοὶ ἀνακεῖσθαι τῇ σελήνῃ*. Isid. Orig. 10. 3. 61: caducus a cadendo dictus, idem et lunaticus. Veget. Ars veterin. 3. 33. 1: quadam ratione lunari animalia sicut homines frequenter corruunt et intermoriuntur. quorum ista sunt signa: iacentia contremiscunt, salivae per os defluunt, desperata pro morituris repente consurgunt et pabula appetunt. Odtud výrazy *σεληνόβλητος, σεληνιακός, σεληνόπληκτος, σεληνιασμός, σεληνιᾶν, σεληνιάζεσθαι* o epilepsii a šílenosti; srovn. schol. Arist. Obl. v. 397, Hesych. s. v. *Βεκκεσέληνος*, Manethon (Apotelesmaticorum ed. Arm. Köchly) 4, 546 n.: *σεληνιόωντα φανείη φῦλα βροτῶν τάδε πάμπαν;* ib. 4. 81: *ἔκπληκτός τε σεληνάζων τε νόσοιο*; ib. 4, 217: *νοῦν τε σεληνάζοντα προφητάζουσά τε θνητοῖς*. Vidno, že staří pokládali epilepsii za jakousi šílenosť. Ale i tuto působí luna. U Nonna Dionys. 44, 226 praví Selene, narážejíc arci na jméno své *Μήνη*: *ἶσα δὲ Βάκχῳ κοιρανέω μανίης ἑτερόφρονος, εἰμὶ δὲ Μήνη Βακχιάς, οὐχ ὅτι μοῦνον ἐν αἰθέρι μῆνας ἑλίσσω, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ μανίης μεδέω καὶ λύσσαν*

tělesnou.[24]) Smrť střelami Artemidinými způsobená nebývá rychlá, nýbrž nenáhlá, ježto se právě luně přičítala moc jakás tělo seslabující a síly jeho pomalu stravující. Podobné představy o působnosti paprsků lunných vyskýtají se i u Slovanů a zajisté i u Germanů, jakkoliv nikde nenalezl jsem pověry ty docela sebrány a vyloženy.

Byly-li Eileithyie a bohyně s nimi příbuzné původně božstva porodu a smrti a mĕly-li tedy vliv na celý život člověka od kolébky až do hrobu, mohly arci snadno přejíti v božstva osud lidský řídící a jej určující — v Moiry.[25])

ἐγείρω. Dle Nonna Dion. 46, 102 seslala šílenství na Penthea. Manethon ve spise výše připomenutém sebral mnoho pověr lidu, arci pozdějším učením astrologickým změněných. Dle něho řídí se působení luny na zdraví lidské dle různých konjunkcí jejích s oběžnicemi; srovn. 2. 441: *ἀστέρι μὲν Φαίνοντος* (Saturna) *ἐπερχομένη συναφῇσιν αὐγαῖς αὐξομένη κρείσσων, περὶ μητέρα δ᾽ αἰνοὺς ψυχμοὺς ἠδὲ νόσους παρέχει σίνεσίν τε προσάπτει.* Nejvíce škodí luna v konjunkci s Martem (ib. 2. 453). Totéž mínění o zhoubných účincích luny měli i praobyvatelé američtí (Müller, Geschichte der amerik. Urreligionen str. 254 a 424). I Vergilius má zajisté na mysli podobné pověry lidu, nazývaje v Aen. 6. 270 světlo luny zlovolným (lunae lux maligna).

[24]) Plut. quaest. conv. 3. 10. 8: *τοὺς δὲ κατακοιμηθέντας ἐν αὐγῇ σελήνης μόλις ἐξανισταμένους, οἷον ἐμπλήκτους ταῖς αἰσθήσεσι καὶ ναρκώδεις ὁρῶμεν· ἡ γὰρ ὑγρότης τῆς σελήνης διαχεομένη βαρύνει τὰ σώματα.* Gal. vol. 9. p. 903 ed. Kühn: *τοὺς ὑπὸ τὴν αὐγὴν αὐτῆς* (*τῆς σελήνης*) *κοιμηθέντας ἢ καὶ ἄλλως ἐπιπλέον διατρίψαντας ὠχροὺς καὶ καρηβαρικοὺς ἀπεργάζεται.*

[25]) Nazval jsem výše Norny germanské božstvy téhož významu jako Eileithyie. Není mne tajno, že slavní mythologové (Mannhardt na m. u., Kuhn, Zeitschrift f. deut. Myth. 3, 368 n.) Norny i bohyně s nimi úzce příbuzné (Holdu a Perchtu) vyhlašují za bohyně oblak a vodstva (Wolken- und Wassergottheiten). Jsou-li však vskutku s Moirami a Parkami identické, pak musí význam jich původní býti týž, leda bychom se chtěli domnívati, že nenáležejí bytosti tyto k starému jádru mythů všem kmenům indoevropským společných, nýbrž že vyvinuly se samostatně na základě jiných názorů přírodních. Při veliké však podobnosti, jaká jest mezi nimi, nezdá se tato hypothesa příliš pravdě podobnou. V bytosti Holdy i Norn jsou pak vskutku některé momenty, které svědčí proti mínění Mannhardtovu i Kuhnovu. Abych tuto nezabíhal příliš daleko, ježto otázka ta vymyká se z rámce této úvahy a také výsledek její nikterak nepozměňuje, připomínám jen, že dle vývodů Mannhardta samého i Frigg nebo-li Freya (Venus) totožná jest s Holdou. Ale právě Freya, jak se zdá, byla též bohyní luny (Simrock, Deutsche Mythologie² str. 420 a j.), jako bratr její Freyr bohem slunečním. Ostatně nelze nikterak vyložiti, proč by právě

Chci na konci svého pojednání zmíniti se ještě o otázce, proč Eileithyie, Norny a Sudice objevují se jako ženy předoucí nebo tkající. Příze nebo provaz Norn jest zajisté jen obrazem paprsků světelných. Norny na př. zjevují se jen v noci (Mannhardt, Germ. Myth. str. 586), provaz, jejž pletou, upevňují pod lunou (ib. str. 554, 586); věští také povětrnosť (ib. str. 651). Suší-li totiž v noci prádlo své na provazech, bývá to znamením dobrého počasí. Patrně jest provaz onen obrazem paprsků světelných, prádlo obrazem mračen (beránků), věštících za tiché noci jasný a pěkný den. Že i staří Řekové představovali si paprsky světelné po obloze se šířící jako přízi neb osnovu, vidno z toho, že zvláště bytostem světelným (Kirce, Kalypse, Heleně) přikládá se zvláštní umělosť v předení a tkaní. Artemis, bohyně luny neklamná, na třech místech básní Homerových (Il. 16. 183; 20. 70; Od. 4. 122; srv. hymn. 4. 16 a 118) a jednou u Sofoklea (Trach. 637) má příjmení χρυσηλάκατος. Příjmení to mají i Amfitrite a Nereovny (Pind. Nem. 5. 64, Ol. 6. 177 a j.), i nemůže býti pochyby, že značí všude totéž. Obyčejně překládá se epitheton to slovem „zlatošípá“. Pro tento význam jeho svědčí spojení jeho s epithetem κελαδεινή na uvedených místech Homerových; ale na odpor jest mu jednak to, že přikládá se i Amfitritě a Nereovnám, jednak obyčejný význam slova ἠλακάτη.[26]) Proto míním, že v právu jsou Claus (De Dianae antiquissima natura str. 32 a 84) a W. Jordan (Jahrb. für Phil. 123 [1881] str. 85 a n.) soudíce, že epitheton to značí „zlatým vřetenem opatřená.“ Ovšem ve výkladu, jak epitheton to Artemidino vzniklo, oba se rozcházejí. Je-li však výklad jich správným, povstalo zajisté příjmení toto za té doby, kdy představovali si Řekové Artemidu ještě předoucí jako Athenu. Jordan soudí, že staří představovali si lunu jako vřeteno, na němž paprsky jako příze jsou navinuty, a že dle přibývání neb ubývání měsíce příze ta se navinuje neb odvinuje; proto i bohyně luny Artemis přede. Epitheton to, takto vyložené, upomíná na pověsť germanskou, že v měsíci žena jakás sedí a přede. Simrock (Deutsche Myth.[2],

---

božstva vod a oblak byla stala se božstvy osudu, a také nikdo dosud o taký výklad se nepokusil.

[26]) Že by ἠλακάτη značilo šíp, proto mohla by se uváděti nanejvýš analogie slova ἄτρακτος, jež u básníků sem tam vskutku má tento význam (Sof. Fil. 290, Trach. 714 a j.).

str. 23—25) uváděje tuto pověsť, táže se právem: 'war einst die Mondgöttin, etwa Freya, spinnend gedacht?' V nesčíslných pohádkách germanských i slovanských vystupují děvy, jež jsou zřejmě nějakými bytostmi světelnými, předoucí aneb tkající (Schwartz, Sonne, Mond und Sterne str. 71 a 235, Hanuš, Děvana, zlatovlasá bohyně starých Slovanů, v Praze 1860 str. 23, 33 a j. v.). V mythologii finnské jsou děvy Päivätär, dcera slunce, Kuutar, dcera měsíce, Otavatar a Tähetär, dcery jistých souhvězdí, zručné tkalkyně, Päivätär i zručná přadlena.[27]) Podobné názory shledáváme i u Indů. Bohyni Rākā vzývá (Ṛgv. 2. 32, 4) básník, aby své dílo šila nezlomnou jehlou. Smysl slov těch jest temný, ale Rākā jeví se tu zaměstnána podobnou prací ženskou jako Artemis a Athena. V Ṛgv. 4. 13, 4 praví se o Sūrjovi 'auszspinnend komst du den faden (die strahlen) mit den zugkräftigsten rossen, auftrennend, o gott, das schwarze kleid (die nacht); die stralen des Sūrya, die er schwingt, haben wie ein fall die finsternis in die waszer versenkt.' Tu zcela zřejmě paprsky boha slunečního Sūrje přirovnávají se k nitím.[28])

---

[27]) Castrén, Vorl. über die finn. Myth. str. 58 praví: 'Alle werden als junge und schöne, im Weben ausnehmend geschickte Jungfrauen geschildert. Um ihren strahlenden Glanz noch mehr zu erhöhen, pflegt die finnische Sangesgöttin sie bald an dem Rand einer rothschimmernden Wolke oder auf dem farbenreichen Regenbogen, bald wieder an dem Rande eines dunklen Laubwaldes sitzen und weben zu lassen. Die Vorstellung von ihrer Geschicklichkeit im Weben gründet sich offenbar auf die Aehnlichkeit, welche die Strahlen der Sonne, des Mondes und der Sterne mit dem Aufzug des Gewebes haben..' Päivätär jest i zručná přadlena; v Kalevale, v runě 24, verši 81 n. praví se o tkanivu, že jest tak krásné, jako by je byla luna tkala a slunce předlo. V Kalevale 33, 20 nazývá se slunce vřetenem stvořitele. I Laponci představují si svého boha slunečního Baiwe s vřetenem v ruce (Schwartz, Sonne, Mond und Sterne str. 12).

[28]) Srv. Ludwig, Rigveda III. str. 552: Mahâbh. Âdip. bl. 31. Bom. Upamanyu preist die Açvinâ... 2 'die goldenen vögel des samparâya (kämpfende vögel) [sc. preise ich] Nâsatya und Dasra mit schönen nasen [Nâsatya oder mit starken nasen] die sigenden [oder 'die söhne des Vijayan'], die helles weben, gut gespinnst mit dem einschlag, webend über Vivasvâns dunkel (den dunkeln hintergrund, den der himel bildet) hin.' Srovn. ib. III. str. 333, Ṛgv. 3. 1, 5 kde se o Agnim praví, že jest oděn ohněm; Cic. Arat. 60: quem cum perpetuo vestivit lumine Titan; Verg. Aen. 6. 640 n.: campos aether et lumine vestit purpureo.

Myslím, že po těchto dokladech nemůže býti pochybnosti o pravdivosti proneseného výkladu, třeba by snad jinde doporučoval se výklad jiný (srv. Roscher, Nektar und Ambrosia str. 100). Staří představovali si tedy bohyně světelné předoucí aneb tkající světlo (přízi aneb osnovu na stavu). Na základě toho snadno vyložíme, proč Sudice, určujíce osud člověka, předou nebo pletou. Příze jich, nit nebo provaz, jest patrně obrazem světla životního, života; dokud ji předou, člověk žije; když přízi přetrhnou, umírá. Pojímati pak život jakožto světlo proti tmám života pohrobního, nebylo nic neobyčejného. Připomínám pouze (dokladů bylo by lze uvésti hojnost), že i u Řeků i u Římanů slov *φάος* a lux užívalo se často, hlavně u básníků, ve významu slova „život“.[29])

Dokladů tuto uvedených lze užiti také k výkladu jedné funkce Atheniny; že Athena a Minerva stala se mistryní v pletení a tkaní a ochránkyní těchto umění, vyložiti jest také z původní platnosti její jakožto bohyně světelné, nejspíše bohyně luny (srv. Listy fil. a paed. 1883 str. 1. n.).[30])

Val. Flacc. Arg. 5. 412 n.: rapit ille (sol) nitentes altus equos curvoque diem subtexit Olympo.

[29]) Známa jsou homerská rčení *ὁρᾶν φάος ἠελίοιο* (žíti) a *λείπειν φάος ἠελίοιο* (zemříti). Jako život se světlem, srovnává se naopak smrt se tmou. Srv. Il. 4. 461 *τὸν δὲ σκότος ὄσσε κάλυψεν*, Il. 5. 47, 13. 580 a j. v. a latinská rčení: lucem intueri, lucem propriam accipere, (= nasci, Cic. pro Cluent. 11. 31), finis huius lucis (= vitae, Cic. Tusc. disp. 2. 4. 10), contemptor lucis animus (Verg. Aen. 9. 205), nobis occidit brevis lux (Catull. 5. 5) a j. v.

[30]) Pojednání toto jest částí hotového většího spisu mythologického, jejž jsem slíbil vydati na výše uvedeném místě „Listů fil. a paedag.“, ale jejž jsem pro překážky mimo svou vůli ležící dosud celý vydati nemohl. Podávám tu tyto stati jaksi na ukázku, že i v mythologii srovnávací, jakkoli pole její jest ještě kluzší než pole ostatních disciplin filologických, při střízlivé methodě lze dojíti výsledků, byť i ne naprosto jistých, přece však, tuším, zajímavých a pravdě podobných.

Kritické příspěvky k římským spisovatelům.

Napsal **Robert Novák.**

Cic. *Fam.* 4, 3, 4: Servius quidem tuus in omnibus ingenuis artibus inprimisque in hac, in qua ego me scripsi acquiescere, ita versatur, ut excellat; a me vero sic diligitur, ut tibi uni concedam, praeterea nemini, mihique ab eo gratia refertur, in quo ille existimat, quod facile appareat, † quum me colat et observet, tibi quoque in eo se facere gratissimum.

V této podobě čteme místo uvedené ve vydání Wesenbergově. Jak viděti, jest smyslu nevhodného a bezpochyby porušeno. Obyčejně hledá se porušení v slově *cum*, za něž navrhl vhodně Bake *quam*; než myslím, že porušení tu větší. Zdá se mi aspoň podivným odůvodnění mínění dotčeného Servia, že by totiž i otci svému, jemuž náš list svědčí, veliký vděk uctivým chováním k Ciceronovi činil, praví-li se, že se tak domnívá z té příčiny, že snadno na jevě jest, jak Cicerona ctí a ve vážnosti má. Jako by méně bylo milo Serviovi otci, že syn přítele jeho Cicerona si váží, kdyžby vážnosť ta nebyla hned každému patrna! Podivnosť důvodu takového cítil dobře Wesenberg, když navrhl čtení: existimat — quod facile appareat —, *quod* me . . .

Po mém domnění jest hledati v slovech 'quod facile appareat, quum me colat et observet' odůvodnění slov 'existimat tibi quoque . . . se facere gratissimum', ale odůvodnění poněkud jiné, než jaké nahoře jsme uvedli. Velmi pěkný důvod by byl, kdyby řekl Cicero, že Servius se domnívá, že úslužností k Ciceronovi zavděčuje se i otci svému, ježto vidí, jak jej tento sám v úctě má. Smyslu toho bychom došli, kdybychom četli: in quo

ille existimat, *quom* facile appareat, *quam* me *colas* et *observes,* tibi quoque in eo se facere gratissimum. Vedlé *quam* mohlo by se pomýšleti ovšem i na *quam tu.*

Liv. 5, 39, 3: noctem veriti et ignotae situm urbis inter Romam atque Anienem consedere. Kraffert *(Beitr. zur Kritik u. Erklärung lateinischer Autoren,* Aurich 1883, pag. 85) shledává — což s podivením jest — nejapným tvrzení, že by byli Gallové polohy Říma se obávali, a navrhuje čtení *ignorantes situm urbis.* Než srv. Curt. 9, 2, 8: situm locorum et vim fluminum extimescebat. Nad to pravděpodobno, že napodobuje Tacitus Hist. 3, 20 toto místo Liviovo, praví-li: neque enim ambigua esse, quae occurrant, noctem et ignotae situm urbis.

6, 18, 3: igitur cum pars utraque acrior aliquanto coorta esset, iam propinquum certamen aderat. et Manlius advocata domum plebe cum principibus novandarum rerum interdiu noctuque consilia agitat. Harant polemisuje proti čtení tomu, jež od Madviga pochází, i vrací se k čtení dřívějších vydání in propinquum certamen, rozděluje však slova takto: itaque, cum pars utraque acrior aliquanto coorta esset in propinquum certamen, aderat et Manlius. Čtení to jest, hledíme-li k zvyku Liviovu, nemožné; neb dle toho znamenalo by 'vstaly proti blízkému zápasu' a ne, čehož smysl žádá, 'povstaly *v* blízký zápas'. Srv. 2, 17, 2: in quos Aurunci magis inexpiabili odio quam spe aliqua aut occasione coorti; 2, 43, 4: ceterum tota invidia tribuniciae potestatis versa in auctorem est, nec in eum consules acrius quam ipsius collegae coorti sunt; 2, 56, 14: ni et contio omnis atrox coorta pro tribuno in consulem esset; — 10, 1, 8: ad bellum coortos; 21, 32, 8: coorti ad pugnam repente ingentem fugam stragemque dedissent; 25, 10, 2: Tarentini Romanos ad diripiendam urbem credere coortos; srvn. též 33, 19, 7: ad bellum consurrexit.

22, 17, 2: Primis tenebris silentio mota castra, boves aliquanto ante signa acti ubi ad radices montium viasque angustas ventum est, signum extemplo datur, ut accensis cornibus armenta in adversos concitentur montis. Plural armenta jest mi s podivením, ježto přímo před tím užito o témž stádě singularu: ad

duo milia ferme boum effecta, Hasdrubalique negotium datum, ut prima nocte *id armentum* accensis cornibus ad montis ageret, maxime si posset, super saltus ab hoste insessos. Pochybnosť ta se zvyšuje, povážíme-li, že ani čtení rukopisné není na tom místě neporušeno; zní: armenta *aut id* in adversos. Není vyloučena domněnka, že čísti dlužno *armentum — concitetur,* a že rukopisné čtení vzniklo z armenta^{um}, jež dalo nejprve armentaum a později armenta aut it = armenta aut id. Domněnka ta jest zvláště v této knize na snadě, ježto, načež prvý E. Wölfflin ve svém spise *Livianische Kritik* p. 11 upozornil, právě zde četné a zcela jisté chyby druhu tohoto v *P* jsou. Srv. c. 17, 3 circuma *P* (= circum^{a}) místo circa; 17, 2 diuatimaque *P* místo ad imaque; 17, 2: excampieacapite *P* místo a capite; ibd. cornuum aveniens *P* místo cornua ueniens a j.; 21, 30, 2 terrase *P* (= terras^{e}) místo terrae.

Ibd. 38, 8: conlegae eius Pauli una pridie quam ab urbe proficisceretur contio fuit, verior quam gratior populo, qua nihil inclementer in Varronem dictum nisi id modo mirari se, [*quod ne*] qui dux priusquam aut suum aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset, iam nunc togatus in urbe sciret, quae sibi agenda armato forent. Korruptela *quodne* neobyčejně mnoho práce způsobila vydavatelům, ježto hledána v ní nějaká čtení. Nyní po návrhu M. Haupta z textu se vypouští, což mnohých ještě neuspokojuje, ježto pravdě podobná příčina vzniku jejího se neuvádí. Tak vykládá nejnověji Frigell *(Prolegomena in T. Livi librum XXII*, Gothae 1883, p. 49 sq.) vznik onoho *quodne* tímto nehrubě pravděpodobným způsobem: Haud raro *qui* illud minus intellectum mutationibus obnoxium fuit, quae diu manserunt. Hoc, de quo nunc quaerimus, loco nimirum interpretandi causa olim appositum fuit *quomodo*, quo in versum recepto iam in ed. principe adverbium illud alterum in pronomen vertit. Quae suspensa manu adscripta erant interpretamenta, ea ut parum dilucida, a scribis facile perperam lecta sunt atque in peius versa quo modo hic in codd. *quodne* extitisse satis patet.

Lze jednodušší příčinu — jak myslím, také pravou — vzniku našeho *quodne* uvésti a tím slůvko to na všechen čas z textu

platně vykliditi. Po mém mínění přeskočil opisovatel jednoduše od slov mirari se k nedalekému haberet se a psal: mirari se quo die, načež zpozorovav chybu obrátil se k pravému místu a pokračoval: qui dux cet. Tím povstalo vadné čtení: mirari se *quo die* qui dux, z čehož quo die změnou zcela nepatrnou přejíti mohlo v *quodne*.

Podobně nepodařilo se 29, 17, 15 přes četné pokusy ve *fuit*, jež *P* po *matronas* má, jehož však v rukopisech na Špýrském se zakládajících není, něco nalézti. Místo to zní: constuprant matronas [fuit] virgines ingenuos raptos ex complexu parentium. Je-li toto *fuit* nepravé, nechť uváží kritikové, není-li jeho sem vniknutí ve spojení nějakém s c. 18, 13: ....*fuit: virgis* caesi tribuni...! — Ostatně podobno naše místo místu Sall. Cat. 51, 9: quae belli saevitia esset, quae victis acciderent, enumeravere: *rapi virgines pueros, divelli liberos a parentum conplexu, matres familiarum pati quae victoribus conlubuissent.*

25, 24, 5: nam simul ac tubarum est auditus cantus clamorque tenentium muros partemque urbis cet. V příčině případů, kde u Livia *simul* položeno smyslem *simul ac*, pronášejí se posud neurčitě vykladatelé, užívajíce slov 'často' neb 'zhusta'; tak dí Weissenborn-HJMüller (r. 1881) k 3, 26, 10: 'simul steht oft bei Livius in der Bedeutung von *simulac*'. Na základě pozorování svého stanovíme, že *simulac* u Livia jen dvakráte se vyskytuje, na uvedeném místě 25, 24, 5 a 36, 7, 4: *simulac* Romanum exercitum in Graecia viderint, ad consuetum imperium se avertant, ač je-li na tomto druhém místě rukopisné čtení pravé. Jinde zastoupeno simulac kratším simul.

30, 30, 15: novi spiritus *magnos magis* quam utiles; et mihi talis aliquando fortuna affulsit. Po magnos, myslím, že *noxios* vypadlo.

Ibd. 35, 4 n.: Hannibal — Hadrumetum perfugit, omnia et in proelio et ante aciem, priusquam excederet pugna, expertus et confessione etiam Scipionis omniumque peritorum militiae omnem illam laudem adeptus singulari arte aciem eo die instruxisse. Tak mají rukopisy, vyjma Bamberg. a Lips., jež *et* po *proelio* vynechávají. Než čtení uvedené jest nesnesitelné; neb jak Madvig dobře podotknul, *priusquam excederet pugna* ne-

může odděleno býti od *in proelio*. Madvig proto původně vyloučil *ante aciem* z textu, maje je za přídavek kohosi, 'qui cum non intellegeret uno orationis membro omnia haec contineri *omnia et in proelio, priusquam excederet pugna, expertus* eique respondere alterum hoc *et confessione — adeptus, singulari arte* cet. desideravit, quod illis *et in proelio* contrarium referretur.' Nam 'quae *ante aciem* Hannibal ad vincendum expertus est, ea continentur aciei structura, quae post commemoratur.'

Později změnil učenec tento náhled svůj; patrně zdála se mu uvedená příčina interpolace *ante aciem* málo vážnou. Navrhuje totiž čtení *et in proelio et labante acie.* Než ani toto nemůže dostačiti; neb labante acie nemá vhodné protivy v proelio, neboť rozvolňování, kolísání šiku spadá rovněž ještě v proelium. Kdyby labante acie bylo pravé, očekávali bychom místo in proelio protivu stante (et stante — et labante acie).

Jiní hledí místu pomoci transposicí *et ante aciem et in proelio*, jako nejnověji Luchs a Zingerle. Než tu uvážiti, že *ante aciem* v smyslu časovém *(před bitvou)* u Livia se nenachází.

Letos navrhuje Mor. Müller (JJ. 1884, p. 191): et in⟨tegro⟩ proelio et ⟨inclin⟩ante acie, kterýž návrh jest ovšem smyslem dobrý, ale v palaeografické části zajisté násilný.

Sám mám pro zhojení těžkého místa toho dva návrhy. Dle prvého bylo by předložky *in* a *ante* transponovati a psáti: *et ante proelium et in acie* ... V případě tom neobávám se, že by kdo mohl právem s Madvigem namítati: 'Quae *ante proelium* Hannibal ad vincendum expertus est, ea continentur aciei structura quae post commemoratur.' Neb sestavením šiku není vše zahrnuto, oč Hannibal před bojem za dobrým zdarem jeho pokusiti se mohl a se pokusil. Vzpomeňme na př. na řeč jeho k vojínům, na vybízení k statečnosti a zmužilosti v rozhodném tom boji za vlasť!

Dle druhého bylo by se domnívati, že místo *ante aciem* kdysi tu psáno bylo *antequam*, t. j. že tu dvě čtení (*antequam — priusquam*) v jedno sloučena byla a domněnkou kohosi prvé z nich v *ante aciem* přeměněno bylo. Pozoruhodno by bylo v případě tom, že *et* před *ante aciem* v *B* vynecháno. Pak by místo znělo: omnia *et in proelio*, priusquam (neb antequam) excederet pugna expertus. Členu *et in proelio* odpovídalo by dále *et confessione* cet.

Z dvou těchto návrhů zdá se mi první přednosť zasluhovati.

Ibd. 44, 7: Tunc flesse decuit, cum adempta sunt nobis arma, incensae naves, interdictum externis bellis: illo enim vulnere concidimus. nec est cur vos otio vestro consultum ab Romanis credatis. Tak opraveno místo to Madvigem, než rukopisy nemálo se rozcházejí od čtení toho. Máť *B*: *nec esse est in vos, C* pak: *necesse est ne uos.* Více přiblížíme se rukopisům, čtouce: *nec esse ⟨ex⟩istimo quod* otio.

41, 24, 10: cur exsecrabilis ista nobis solis velut discerptio iuris humani est? Místo *discerptio* má rukopis korruptelu *dissertio.* Čtení discerptio, jež od Madviga pochází, není vhodné, jak dobře ukázal Harant *Emend.* p. 227. 'Non enim ius humanum ille discerpit, qui duorum populorum commercia prohibet, sed disiungit tantummodo'. Žádáme tu výrazu 'rozloučení' neb podobné značícího. Navrhuji: *discretio.* Substantiva toho sice u Livia nenacházíme, ale adjektivum *discretus* častěji u něho bývá, srv. 31, 29, 12; 23, 31, 9; 23, 33, 2. Podobně u Curt. 4, 11, 13, jak prvý Acidalius pozoroval, porušeno *discretas* v *desertas.*

44, 6, 17: quorum nihil cum dispexisset caecata mens subito terrore, nudatis omnibus praesidiis patefactisque bello ad Pydnam refugit. Čtení to jest Grynaeovo a nedosti spolehlivé. Neb jednak má *V* po patefactisque *factis*, jednak není *patefactis* v příčině *praesidia* výraz vhodný. Madvig proto žádal tu ještě slova značícího *claustra* neb *portae.* Než žádný z těchto výrazů není v palaeografické příčině na snadě, ze kteréž příčiny Vahlen pronesl domněnku novou, totiž: patefactisque bello *cunctis aditibus* Pydnam refugit. I ten návrh zdá se mi dosti násilným; myslím, že takto více rukopisu se přiblížíme: patefactisque bello faucibus ad Pydnam refugit. O dvou totiž průsmycích jest svrchu řeč, z nichž Perseus vojsko odvolal a tím nepříteli vstup do své země možným učinil. Srvn. § 5: duos enim saltus, per quos inde evadere possent, habebant Romani, unum per Tempe in Thessaliam, alterum in Macedoniam praeter Dium. Co do výrazu fauces srv. 22, 4, 3: equites ad ipsas *fauces* saltus — locat. Tvar *faucibus* (= *faucib*) porušen asi nejprve ve *faucis* — tyto chyby jsou ve *V* časté — a toto později v zachované *factis.* K chybě poslední svedlo opisovatele nepochybně nedaleké pate*factis*que.

Ibd. 26, 11: cum ad id nihil responderetur, Clondicus, regulus eorum, 'abi renuntia ergo' inquit 'regi, nisi aurum obsidesque accepissent, nusquam inde Gallos longius vestigium moturos.' Toto místo od kritiků různě měněno, ač po mém mínění jest neporušeno. Nejvíce váhy, mohlo by se zdáti, že má námitka HJMüllera a Harantova, že bychom totiž čekali acceperint místo accepissent. '*Accepissent*', dí Müller, 'ist in Bezug auf *renuntia* . . . *moturos* unregelmässig und schwerlich durch andere Unregelmässigkeiten in Gebrauch der Tempora (s. zu 38, 58, 8) zu erklären. Gronow schreibt *acceperint,* ich vermute *accepti sint* (übereinstimmend Harant)'. Jako bychom neměli případu zcela podobného 40, 5, 13, kde čteme: omnium paene Macedonum in eum ora conversa sunt nec regem se alium aiunt habituros esse quam quem Romani dedissent!

Tac. *Agr.* 18 (kde o přepadení ostrova Mony řeč): depositis omnibus sarcinis lectissimos auxiliarium, quibus nota vada et patrius nandi usus, quo simul seque et arma et equos regunt, ita repente inmisit, ut obstupefacti hostes, qui classem, qui navis, qui mare exspectabant, nihil arduum aut invictum crediderint sic ad bellum venientibus. Slov qui mare exspectabant nelze nijak s dostatek hájiti, ze kteréž příčiny jest oprávněno podezření, že jsou nějak porušena. Dokud by lepší návrh podán nebyl, navrhuje Kraffert (*Beitr. zur Kritik und Erklärung lateinischer Autoren,* p. 98): qui navis *appropinquare* expectabant. Než čtení to velice se vzdaluje rukopisu; bližším by bylo čtení mé: qui classem, qui navis *cincti mari* exspectabant; cf. Hist. 2, 6: quantum insularum mari cingitur; Germ. 45: mare pigrum ac prope inmotum, quo cingi claudique terrarum orbem hinc fides.

Ibd. 19: frumenti et tributorum exactionem aequalitate munerum mollire, circumcisis quae in quaestum reperta ipso tributo gravius tolerabantur. namque per ludibrium clausis horreis et emere ultro frumenta ac ludere pretio cogebantur. Místo to náleží k nejnesnadnějším v spisku tom, jak již i z toho poznati, že přes četné pokusy dosud jest nezhojeno. Wex na př. navrhoval *ac luere,* Huber *ac recludere,* Heraeus *ac liceri* a t. d. Myslím, že hledati dlužno v korruptele *ac ludere* adjektivum

k *pretio* náležité smyslu 'značný'. Britannové — byl by smysl — nuceni byli od Římanů kupovati obilí i za cenu vysokou. Nebylo-li původně psáno: et emere ultro frumenta *haud levi* pretio cogebantur? Korruptela mohla vzniknouti z *aude*[l]*ui* = *aude*[l]*bi*. Neb psáno-li toto dále aludebi, mohlo toto ALUDEBI přeměněno i rozvedeno býti v zachované AC LUDERE. Srv. Ann. 2, 59: *levavitque* apertis horreis pretia frugum; ibd. 2, 62: *haud leve* decus Drusus quaesivit; ibd. 2, 59 quamvis *levi* praesidio a j.

Ibd. 33: Equidem saepe in agmine, cum vos paludes montesve et flumina fatigarent, fortissimi cuiusque voces audiebam: 'quando dabitur hostis, quando acies?' veniunt e latebris suis extrusi. Raději četl bych tu: veniunt, *en*, latebris suis extrusi, ježto i ablativ pouhý jest více po zvyku Tacitově i tímto *en* řeč důraznější. Srvn. Liv. 23, 45, 10; 34, 13, 5.

Ibd. 36: et quamquam recentem terrorem intulerant, densis tamen hostium agminibus et inaequalibus locis haerebant; minimeque aequa nostris iam pugnae facies erat, cum aegre clivo instantes simul equorum corporibus impellerentur. Místo opět valně porušené a k zhojení nesnadné. Jak jsem je uvedl, píše je Halm po domněnce Anquetilově. Rukopisy mají *equestres ea enim*. Zdá se mi trochu násilným počínáním psáti pouhé *iam* místo *ea enim*. Spíše bych shledával v korruptele té *exim*, kteréhož tvaru místo exin (na př. Hist. 4, 25: exim summam rerum ei permisit) Tacitus napořád užívá. Exim mohlo porušeno kdys býti v enim a toto nadepsaným *ex* opraveno. EX pak v uncialním písmě často přešlo v EA.

Hist. 2, 63: Et Treveros quidem ut socios securi adiere: Divoduri (Mediomatricorum id oppidum est) quamquam omni comitate exceptos subitus pavor terruit. raptis repente armis ad caedem innoxiae civitatis, non ob praedam aut spoliandi cupidine sed furore et rabie eunt, causis incertis eoque difficilioribus remediis. Slova *raptis repente* nejsou úplně jistá, neb rukopis má *raptisae repente*. J. Fr. Gronov psal proto *raptis derepente*, kteréž čtení stalo se obecným až po nejnovější dobu. Než *derepente* u Tacita se nevyskytuje, i jest tím povážlivější věc slovo to v text jeho ex coniectura vpravovati, ježto velmi zhusta

spisovatel tento jen slova *repente* užívá. Jiní prostě vynechávají rkpisné *ae,* majíce je za korruptelu následujícího *re.* Tak soudí na př. Heraeus.

Pravděpodobnějším zdá se mi býti, že v onom *ae* jest obsaženo *ac*, jež původně před *raptis* bylo a za *raptis* omylem postaveno bylo. Dle toho by bylo čísti: .... pavor terruit. *ac* raptis repente armis .... eunt. Srv. Hist. 2, 16: ... direptos vastatosque classe etiam quos cohortes alaeque protegerent. *et aversi repente* animi. ...

Ibd. 2, 7: non fallebat duces impetus militum, sed bellantibus aliis placuit exspectari. b e l l o c i v i l i victores victosque numquam solida fide coalescere nec referre, Vitellium an Othonem superstitem fortuna faceret. Čtení *bello civili* dochází nyní obecného souhlasu, v rukopise jest korruptela *bellū cū in.* Nezdá se mi, že tak čtení původní vystiženo; neb proč myšlénka victores victosque numquam solida fide coalescere jest omezena přídavkem bello civili? Či jen v tomto případě (bello civili) jest platna, ve válce s nepřítelem vnějším nikoli? Myslím, že slovem victores počíná myšlénka nová a v rukopisném *bellū cū in* obsažen podmět slova exspectari; na snadě by bylo *belli euentum.* Tím by místo znělo: bellantibus aliis placuit expectari belli euentum. victores victosque numquam solida fide coalescere. Srv. Agr. 15: neve proelii unius aut alterius *eventu* pavescerent; Hist. 3, 79: adiunctis quibusdam, qui nuper apud Narniam dediti *fortunam* partium *speculabantur;* Liv. 42, 39, 3: Prusias Bithyniae rex statuerat abstinere armis et e v e n t u m e x s p e c t a r e; ibd. 32, 5, 2: intentum in universum eventum belli.

Ibd. 3, 24: Igitur Antonius, ubi noscere suos noscique poterat, alios pudore et probris, multos laude et hortatu, omnes spe promissisque accendens, cur resumpsissent arma, Pannonicas legiones interrogabat: illos esse campos, in quibus abolere labem prioris ignominiae, ubi reciperare gloriam possent. Místo *cur resumpsissent*, jež navrhl Lipsius, má Mediceus *currari sumpsissent.* Vedlé Lipsiova návrhu podány i jiné, jako cur rursus sumpsissent (Ferretti), curnam sumpsissent (Weissenborn), ale žádný není pravdě podobný. Navrhuji: cur *ita* resumpsissent (proč ž e opět ujali se) arma. Toto i t a bývá v podobných otáz-

kách za označením udivení neb nevole. Srv. Hist. 4, 7: paulatimque per altercationem ad continuas et infestas orationes provecti sunt, quaerente Helvidio, quid ita Marcellus iudicium magistratuum pavesceret: esse illi pecuniam et eloquentiam... *Ita* v podobných otázkách na několika místech u Livia.

Ibd. 25: Eo notabilior caedes fuit quia filius patrem interfecit. — — Iulius Mansuetus ex Hispania, Rapaci legioni additus, inpubem filium domi liquerat. Is mox adultus, inter septimanos a Galba conscriptus, oblatum forte patrem et vulnere stratum dum semianimem scrutatur, adgnitus adgnoscensque et exsanguem amplexus, voce flebili precabatur piatos patris manes neve se ut parricidam aversarentur. *Piatos* aneb, jak jiní čtou, placatos — *M* má první rukou *platos* — jest tu bez odporu tvrdý výraz; jen uznáním prolepse lze ho hájiti, prolepse, jakéž nenacházíme rovně jinde u Tacita. Mně zdá se v rukopisném *platos* výraz tkvěti, jenž by znamenal 'uražený'. Bezpochyby psal Tacitus: *v⟨io⟩latos*. Srv. Hist. 3, 80: vulneratur praetor Arulenus Rusticus: auxit invidiam super violatum legati praetorisque nomen propria dignatio viri.

Ibd. 65: Flavius Sabinus aetate prior privatis utriusque rebus auctoritate pecuniaque Vespasianum anteibat, et credebatur adfectam eius fidem parce iuvisse domo agrisque pignori acceptis. *Parce* jest Halmova domněnka, rukopis má *prae*. Více na snadě zdá se mi býti: *praue*. Flavius Sabinus způsobem nepřístojným pomáhal Vespasianovi v nesnázích penčžitých: půjčil-li mu co, vzal majetek jeho v zástavu. Srovn. Hist. 4, 78: sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen omisso hoste spolia consectandi.

Ibd. 4, 42: Regulum subversa Crassorum et Orfiti domus in summum odium extulerat: sponte Caesaris accusationem subisse iuvenis admodum nec depellendi periculi sed in spem potentiae videbatur. Tak se nyní čte po domněnce Jana Müllera (Beitr. II, 47); rukopis má místo Caesaris exsc. Jak vidno, málo blíží se domněnka ta čtení rukopisnému. Smyslem též nutna není. Praví-li dále protivník Regulův proti tomuto: hoc certe Nero non coegit, zdá se ovšem odtud, že obhájce Regulův uváděl

na ospravedlnění jeho, že k žalobě Regulus vlastně donucen byl samým císařem. Avšak ve skutečnosti věc se tak míti nemusila, Regulus mohl ze svého popudu oné obžaloby se odvážiti, a bylo-li tak, bylo by i pochopitelno, že *odium* proti němu *summum* bylo; neb tak byla vina jeho mnohem větší.

Rukopisné exsc myslím že jest prostě vymýtiti; domnívám se totiž, že kdysi *accusationem* porušeno bylo v excusationem = *exscusationem* a toto že nadepsaným *acc* potom opraveno býti mělo $\overset{\text{acc}}{\text{(exscusationem)}}$. Z toho vzniklo po mém mínění *exsc accusationem*, ježto chyba vedlé opravy, jako zhusta, ponechána byla. Příklady podobného porušení předložek nalézti lze v každém téměř rukopise.

Ann. 11, 23 (o Gallech): recentia haec: quid si memoria eorum oreretur, qui <sub> Capitolio et arce Romana manibus eorundem p r o s t r a t i s i n t? fruerentur sane vocabulo civitatis: insignia patrum, decora magistratuum ne vulgarent. Pochybna jsou slova *prostrati sint,* neb rukopis má za ně *per se satis.* Čtení *prostrati* jest Freinsheimovo i jednodušší než čtení jiná, jako Heinsiovo a Nipperdeyovo *manibias deorum deripere conati sint.* Nicméně nezdá se mi ani to býti pravým, neb bližším rukopisu zajisté jest: qui Capitolio et arce Romana manibus eorundem *praeceps acti sint.* Srv. Agr. 41: sic Agricola simul suis virtutibus simul vitiis aliorum in ipsam gloriam *praeceps agebatur.* Porušení vzniklo nejspíše špatným rozdělením písmen: místo praeceps acti s̄ (= sunt) psáno praecep sactis, což vedlo snadno k zachovanému per se satis.

Následující poznamenání týkají se míst ze spisovatelů *historiae Augustae* vzatých.

Gord. 32: in qua basilicae centenariae tres, cetera huic operi convenientia et thermae, quales praeter urbem u t c u n q u e nusquam in orbe terrarum. *Utcunque* není tu vhodné a bylo by podezřelé, i kdyby rukopisy zaručeno bylo; takto však jimi zaručeno není, neb za ně v nich čteme *ut tunc.* Jordan v Brocksově spisu *Studien zu den Scriptores historiae Augustae* (Marienwerder Progr. 1877) str. 8 navrhuje *visuntur,* jež ovšem lepšího

smyslu poskytuje, než nicméně nezdá se mi prvotního čtení vystihovati. Mámť za toto domněnku svou *uix sunt usquam.*

Car. 4: Cari patria sic ambigue a plerisque proditur, ut prae *summa varietate* dicere nequeam, quae illa vera sit. Tak navrhl čísti Obrecht, a návrh ten pokládá se za bezpečnou emendaci. Nicméně myslím, že čtení to něčím doplněno býti musí. Neboť rukopisy *BP* mají čtení *praesumptae gravitate*, jež s těží vzniklo z uvedeného prae summa varietate; zvláště podivným jest tvar praesumptae, za nějž bychom čekali v korruptele *praesumpta.* Velmi na snadě však jest rukopisné porušení, vložíme-li po *prae* pronomen *ego* a čteme: ut prae *summa* ***ego*** *varietate* dicere nequeam.

Num. 13: sic Aper *foeditate* et deformibus consiliis agens dignum moribus suis exitum dedit. *Foeditate* jest domněnka Petrova, rukopisné čtení jest *foedavit.* Za bližší tomuto mám návrh: *foedis uitam* et deformibus consiliis agens.

Carin. 20: ille enim (sc. Carinus) patrimonium suum scaenicis dedit, heredibus abnegavit, matris tunicam dedit mimae, lacernam patris mimo † *et recte* si aviae pallio aurato atque purpureo pro syrmate tragoedus uteretur. V takové podobě vydává místo to Peter i nyní v druhém vydání, maje všechny dosavadní návrhy za nezdařilé. Než jednoduchým prostředkem lze místu tomu pomoci, totiž změnou *recte* v *risit.* Smysl tím by byl zcela vhodný.

O řeči bohů dle názoru vedského.

Napsal **Josef Zubatý.**

K nejstarším pokusům jazykozpytným počítati jest mínění o existenci zvláštního jazyka božského, jehož doklady z literatury řecké, norské a staroindické uvádí prof. Kvíčala v přednášce „O řeči lidské a božské“, otištěné v Listech fil. a paed. IV. 1—13. Pokusem jazykozpytným ať už sebe primitivnějším, smíme mínění toto nazvati zajisté plným právem: jeť odpovědí ku problému eminentně jazykozpytnému, k otázce, proč týž pojem beze všelikého rozdílu významového jmenuje se v téže řeči, ba snad v ústech týchž jednou tak, podruhé onak, anebo, proč ten či onen pojem jmenuje se jinak, než jak očekává prostonárodní etymologie, ať už oprávněná či nic; právě tak, jako jest prostonárodním pokusem jazykozpytným, primitivním řešením podobného problému, vidí-li n. p. Slovák v dialektě, různém od způsobu mluvení obvyklého v jeho dědině, „pokaženou“ slovenčinu (prof. Hattala v Osvětě, I, 713). Že v primitivním stadiu vědomostí o jazyce, v němž jazyk nutně se jevil čímsi hotovým a neměnným, hledán pro uvedené na první pohled nepřirozené úkazy jazykové výklad nadpřirozený, že v dobách, kdy mysli byly ještě proniknuty míněním, že poměry bohů jsou obdobou poměrů pozemských, nalezen byl výklad úkazů oněch hypothesí zvláštního jazyka božského, není ovšem ničím zvláště podivným.

Pro řecké doklady mínění tohoto dospěl prof. Kvíčala na rozdíl od jiných učenců mínění, že jazyku bohů přisouzena byla z jednotlivých duplikátů ona slova, jež po stránce etymologické jevila se zřetelnějšími, v nichž lépe bylo viděti souvislosť významu se zvukovou jich podobou, slova dle přirozené úvahy dokonalejší.

Účelem této rozpravy jest ukázati, že právě naopak měla se věc u starých Indů: z dokladů, jež uvedeme, plyne se vší určitostí, jaké jen si možná přáti, že řeči bohů přidělována byla právě slova etymologicky zatemnělá, odchylně tvořená, ba nesrozumitelná. Rozumí se samo sebou, že význam, jaký má řeč bohů u starých Řeků, nikterak nemusil býti týž, co u starých Indů; jeť veškeren duševní život obou národů již od nejstarších dob historických tak různý, že třeba vždy pilné rozvahy, než uvedeme ve spojení úkazy, jevící se u obou sebe podobnějšími.

Tak i ve příčině řeči bohů je více než pravdě podobno, že indický názor o ní vyplynul z obecného názoru o původu a povaze literatury vedské; jsa tudíž názorem specificky indickým může jen jako vzdálené analogon býti srovnáván s názorem řeckým, vzniklým u národa, jenž nikdy snad neměl ničeho, co by se povahou blížilo strnulé literatuře předvěkých pěvců indických.

V Aitarejabrāhmaṇam I, 16, 15—19. čteme: „á jáṃ háste ná khādínaṃ çíçuṃ džātám n á bíbhrati | viçám Agním suadhvarám“ iti; jad vāi devānām n e ti tad ešām o3m iti: „jejž jako na ruce, ssžírajícího, j a k o děcko zrozené přinášejí, | Agnia kmenů, dobré oběti vykonávajícího“ tak (doplň: recituje hótar, sloku z Ṛksamhity VI, 16, 40.); neboť co jest bohům n a, to jest jim ō m. — Podobně II, 2, 14. 15: „ūrdhvá ū šú ṇa ūtáje tíšṭhā devó n á Savitá“ — iti; jad vāi devānāṃ n e ti tad ešām o3m iti, tišṭha deva i v a Savitetj eva tad āha: „vzhůru nám na pomoc stůj j a k o bůh Savitar“ tak (recituje hótar; RS. I, 36, 12); neboť co (jest) bohům n a, to (jest) jim o m. Tím (že řekl „tišṭhā d. n a S.“) řekl v podstatě „tišṭha deva i v a Savitā.“

V obou místech jedná se o přirovnávací n á. Přirovnávací tato partikule je v nejstarším jazyce vedském, jak nám jej repraesentují obětní hymny a nejstarší obětní průpovědi, zcela běžna. Avšak záhy již, ještě před dobou brāhmaṇ, vyšla z obyčeje[1]), a tak se stalo, že slovce, jež v běžné řeči znamenalo

[1]) Proč, leží ovšem na snadě. Ačkoliv od negativního n á se srovnávací n á do jakési míry lišilo tím, že bylo vždy postpositivum a že nikdy se nestahovalo se samohláskou náslovní následujícího slova (viz Th. Benfey, Behandlung des auslautenden *a* in n á etc., v XXVII. sv. Abhandl. der Göttinger gel. Ges.), přece bylo vedlé záporného n á nepohodlno (jakož má vedská filologie často potíž obojí n á rozlíšiti) a poněvadž ode dávna bylo běžno v téže funkci i v a, i zbytečno.

jenom ne, nalézáno v liturgické poesii často ve významě jako; což ovšem znalci liturgické poesie, brāhmaṇi, nemohli nepoznati, poněvadž v celku zůstal jazyk starý srozumitelným. Odpor tento vykládá spisovatel Ait. br. zkrátka v ten rozum, že říkají-li bohové ná, jest jakoby říkali ōm t. j., jakoby přisvědčovali; výklad ne zcela přesný, ač, jakož je zřejmo z druhého z uvedených, význam ná = iva byl dobře znám.

Avšak tohoto slova ōm samého užívalo se jen ke slavnému posvědčení v řeči liturgické, sice bylo místo něho běžným jenom tathā; proto prohlašuje Ait. br. VIII, 18, 13. ōm za božské (dāivam), tathā za lidské (mānušam).

Abychom ani dosti málo o povaze „božské" řeči nebyli v pochybnostech, samo brāhmaṇam několikráte konstatuje, že „bohové jsou milovni nezřetelnosti". Tak Ait. br. III, 33, 5., podávajíc nesmyslnou ovšem etymologii slova mānušam z mā dušat, a nemohouc vysvětliti, proč se říká mānušam a nikoliv mādušam, jak by bylo očekávati, pomáhá si zkrátka výrokem, že se tak říká „parokšeṇa, parokšaprijā iva hi devāḥ" „nezřetelně, neboť jakoby nezřetelnosti milovni (jsou) bohové".

V témže spise vykládají se názvy obřadů agništomaḥ, čatuštomaḥ džjotištomaḥ opět jako řečené tak „nezřetelně, neboť jakoby nezřetelnosti milovni (jsou) bohové" (III, 43, 1—3). Komposita tato měla by podlé pozdějších zvukoslovných zákonů zníti agnistomaḥ, čatu-stomaḥ, džjoti-stomaḥ (či přesnějším pravopisem čatuḥ-stomaḥ nebo čatus-stomaḥ, džjotiḥ-stomaḥ nebo džjotis-stomaḥ), poněvadž zvukoslovný zákon, dle něhož st po *i* a *u* se mění v šṭ, účinkuje v pozdější době pouze na slabiky téhož slova, nikoliv na násloví druhé části složeniny. V nejstarším jazyce indickém ovšem podobných „božských" nepravidelností nalézáme na zbyt (ba i v klassickém sanskrtě v některých složeninách slovesných).

VII, 30, 4 podává Ait. br. úplně správnou etymologii slova njagrodhaḥ (ficus indica). Strom tento má prý jméno odtud, že njaň rohati, dolů roste. Že známá jeho vlastnost, s větví spouštěti k zemi vzdušné kořeny, jež nabývají rozměrů jako celé kmeny, snadno mohla zavdati podnět ku pojmenování onomu, jest na snadě, jen že každý Ind nutně se musel ptáti, proč se říká njagrodhaḥ a ne njagrohaḥ. My ovšem víme, že všechny ostatní jazyky indoevropské mají ve slovích příbuzných

s indickou rodinou kořene ruh- za *h* vesměs střídnice prvotního dh (tak zd. raodhaiti vzestupovati, růsti, ř. ἐλυθ, got. liudan růsti atd., viz Fick, Vergl. Wörterbuch[3], I, 200.) V sanskrtě však, ačkoliv zachovaly se v něm některé odvozeniny s prvotním dh místo *h* (tak vedlé uvedeného njagrodhaḥ i avarodhaḥ, pohyb dolů, vzdušný kořen smokvoně, avarodhanam sestupování, udrodhanam vystupování, vzrůst, praródhanam, rodhaḥ (?), vesměs vedlé běžnějších tvarů s *h*), ba ačkoliv snad zachovaly se i tvary slovesné s dh (viz petrohradský slovník VI, 376), přece již dosti brzy zapomnělo se na zubní původ hlásky *h*, tak že ve tvarech, v nichž by se mělo setkati *h* s jinými souhláskami, nakládalo se s ním jako by bylo původu téhož, co valná většina indických *h*, totiž hrdelného (z gh) nebo podnebného (z žh) a tvořeno arukšat m. *arutsat, rokšjati m. *rotsjati, roḍhar-, rūḍha-rūḍhvā m. *roddhar-ruddha-ruddhvā.*) Není tedy divu, že spisovatele Ait. br. dh v njagrodhaḥ urážело a že nevěda si rady, utekl se k typickému výkladu, že se tak říká „nezřetelně, neboť jako by nezřetelnosti milovni (jsou) bohové".

Podobné místo, jen o něco rázněji stilisované, nalezáme i v Çatapathabrāhmaṇam XIV, 6, 11, 2. „indho vāi nāmāiša jo 'jam dakšiṇe 'kšan purušas; taṃ vā etam indhaṃ santam indra itj āčakšate parokšeṇeva; parokšaprijā iva hi devāḥ pratjakšadvišaḥ". „Indha jmenem (jest) tento puruša zde v pravém oku; tohoto pak, an jest Indha, Indrou nazývají jakoby nezřetelně; neboť jakoby nezřetelnosti milovni (jsou) bohové, zřetelnosti nepřátelé." Indha najisto bylo by slovo etymologicky jasné (od slovesa indhé, zanécovati), proti nejasnému Indra; jest ovšem slovem úplně vynalezeným jako mādušam Ait. br. III, 33, 5, a celé místo jen nesprávnou etymologií slova Indra. Srv. podobné místo VI, 1, 1, 3.

Po všech uvedených dokladech nemůže ovšem býti pochyby, jak jest rozuměti jinému místu ze Çat. br. (I, 1, 4, 4), uvedenému již ve jmenované přednášce prof. Kvíčaly (str. 8.). Praví-li se tu ke kůži černé antilopy çármāsi, anebo na zcela po-

---

*) Právě tak tvořeno z kořene grah (chápati), ač ve starém jazyce vedském skoro naskrze ještě nalézáme za *h* prvotní bh, desiderativum džighṛkšati místo organického *džighṛpsati.

dobném místě III, 2, 1, 8. çármāsi çárma me jačha (ochranou jsi, ochrany mi poskytni), jest ovšem patrno, že kůže jmenuje se tu „ochranou" jakožto symbol ochrany a bezpečí; srv. místo z Manuova zákonníku, citované Jul. Eggelingem v překladě Çat. br. (v M. Müllerových The sacred books of the East, Vol. XII, Oxford 1882, str. 25), II, 22. 23., dle něhož kraj mezi pohořím Himālaja a Vindhja, v němž právě žije černá antilopa, je vlastní Ārjāvarta, vlastní kraj árský, v němž tedy árští Indové byli doma, v bezpečí, kdežto ostatní Indie je krajem Mlečhů, barbarských autochthonů indických, s nimiž árští Indové v nejstarších dobách byli ve stálém boji. Pedantský Ind však očekával, že bylo říci čármāsi, çárma me jačha" „kůže jsi, ochranu mi poskytni"; a jelikož místo očekávaného čárma (kůže) nalezl v průpovědi çárma (ochrana), připadl na nešťastný výklad, že místo „lidského" (mānušam) čárma říká se „u bohů" (devatrā) çárma, výklad, k jakému by se nikdy nebyl nutil bez nahodilé podobnosti slov čárma — çárma. Že by slovo çárma bylo zřetelnějším než čárma, jak se domnívá prof. Ludwig (viz l. c.), bylo by těžko ukázati; i kdyby ostatních míst uvedených nebylo, jest patrno, že se spisovateli zdálo právě çárma nezřetelným zástupcem očekávaného čárma.

Zdá se, že týž názor lze doložiti již i ve staré poesii vedské, ovšem, což bedlivě jest uvážiti, v sūktam sestaveném z jednotlivých hádanek, jež si brāhmaṇové dávali při slavnostech, zkoušejíce na vzájem svou zběhlost v mystické theologii, v sūktam, jež nepatří ani k nejstarším ani k nejsrozumitelnějším v zachované literatuře vedské. V Ṛksamhitě I, 164, 10 čteme: „mantrájante divó amúšja pṛšṭhé viçvavídam váčam áviçvam-invām", což na základě variant Atharvasamhity (IX, 9, 10), jedině srozumitelných (viçvavídah, áviçvavinnām, prof. Ludwig, Rigveda V, 447) jest překládati „mluví na hřbetě onoho nebe vševědoucí (nom. pl.) řeč ne všem vědomou." Ovšem při povaze celého sūktam jest velmi možno, že původním zněním je přece lectio doctior RS., jež je nám právě tak nesrozumitelna, jako snad leckterému brāhmaṇovi v indickém starověku. Neméně temna je 45. sloka téhož sūktam: čatvári vák párimitā padáni táni vidur brāhmaṇá jé manīšíṇaḥ | gúhā tríṇi níhitā néñgajanti turíjam váčó manušíā vadanti „ve čtyři řeč (jest) vyměřena čtvrti, ty znají brāhmaṇové, kteří (jsou) znalí; tři v tajnosti skryté nedávají (nic) na

srozuměnou (?);[3]) čtvrtou (čtvrť) řeči lidé mluví." Z výkladů indických, jež k této sloce nalézáme v Pariçištam k Nirukt. I, 9, jež bylo by zbytkem zde uváděti, jest patrno, že Indové sami hrubě nevěděli, co se čtyřmi čtvrtěmi řeči počíti;[4]) kdyby sloka tato byla o několik století mladší, bylo by mysliti na jazyk vedský, sanskrt, prākrt a místní dialekt, z nichž jen poslední byl ovšem srozumitelný „lidem vůbec" (srvn. Kathāsaritsāgara 6, 148, kde tři poslední jazyky, sanskrt, prākrt a deçabhāšā jsou jazyky u lidí obvyklými; ovšem sanskrt a prākrt jen u vzdělaných, zejména brāhmanů). — Celkem dlužno přičísti obě sloky citované k vedským místům, jichž nepochybná interpretace dnes není ještě možna.

Přehlédneme-li všechna místa, jež shora jsme uvedli z Ait. br. a ze Çat. br., shledáme, že jsou dvojího druhu. Část jich se shoduje skoro úplně se známými řeckými doklady o řeči bohů, uvádějíc různá slova téhož významu, z nichž jedno přičítá se řeči božské, druhé řeči lidské (ná — [iva]; óm — tathá; çárma — čárma), v ostatních přičítá se vlivu božskému zvuková podoba slov, neshodující se s jich etymologií, ať již domnělou či skutečnou (agništomáh džjotištomáh čatuštomáh místo *agnistomáh džjotistomáh *čatustomah; njagródhah m. *njagróhah; mānušam místo *mādušam; índrah m. *índhah). Odečteme-li případy, jež se zakládají jenom na omylu, na sebeklamu starověkých jich původců (çárma, mānušam, índrah), shledáme ihned, že celý rozdíl mezi řečí božskou a lidskou se redukuje na rozdíl mezi starším a mladším stadiem téhož jazyka; neboť i svatá přisvědčovací slabika óm, indické ἀμήν, vzniklá z *avam, neutra zájmena *ava-, běžného v Zendavestě, v perštině, ve staré bulharštině, zachovaného snad i ve vedském avóh, bývala zajisté kdysi, po indicku mluvíc, „lidskou" a znamenávala asi

---

[3]) „Three hidden in secret indicate nothing," Muir, Original Sanskrit texts II[2], str. 155, ač možná-li rozuměti slovesu iñgajati takto; srv. iñgitam = posuňky a pod., z nichž možná poznati vnitřní stav duše. Prof. Ludwig překládá „drei im verborgenen bewahrt rühren sich nicht."

[4]) Zajímavý je však konec citátu z jakéhosi brāhmanam, zde uvedeného: „proto brāhmanové obojí (řeč) mluví: (řeč) bohů i lidí," což patrně nelze vyložiti jinak, než jako starou řeč vedskou a běžný sanskrt (bhāšā, viz násl.).

„ano“; stažení v ōm a o m nacházíme i v Avestě. Proto také nalézáme, že v dobách pozdějších, když Indové, největší jazykozpytcové a grammatikové starověku, studiem vedského jazyka a srovnáváním ho s mluvou později běžnou nabyli jasnějšího pojmu o historii svého jazyka, úplně se vzdali myšlének o jazyce božském [5]) a spokojili se jen střízlivým konstatováním úchylek jazyka vedského od vlastního sanskrtu, mluvíce prostě (vedlé jiných, méně častých terminů, o nichž viz Muir, Orig. Sanskrit texts[2] II 151. sld.) o rozdílu jazyka ṛšiů (vedských pěvců, āršа) a jazyka běžného (bhāšā). Tak už starý Jāska, mluvě o partikulích (Nir. I, 4), vykládá rozdíl mezi vedským a pozdějším jazykem strany ná zcela věcně: „na“ iti: pratišedhārthījo bhāšājām, ubhajam anvadhājam „na“: záporné v bhāšā, obé (záporné i srovnavací) dle ved (více dokladů podobných viz u Muira l. c.). Tím přicházíme k velikému rozdílu, jenž liší řecké mínění o řeči bohů od indického názoru, jenž jediný by stačil zabrániti, aby obojí bez dlouhého váhání se neházelo do téhož koše. U Řeků běželo o výklad slov, jichž současně v živé mluvě se užívalo v témže smyslu (leda snad jednoho řídčeji než druhého), u Indů však o výklad zvláštností řeči liturgické proti mluvě vůbec běžné. Že se tedy nemusil bráti výklad na obou stranách týmže směrem, jest na bílední. Jiný pak, rovněž velice závažný rozdíl jest, že myšlénka o božské řeči na obou stranách vyšla z kruhů naprosto různých. U Řeků vznikla buď v lidu samém nebo nejvýše v kruhu pěvců s lidem opět a opět důvěrně se stýkajících, u Indů za to v těsném, na vše strany nepovolaným pevně uzavřeném kruhu kněží, hloubajících o předvěké poesii a běžných obřadech se vším, co s nimi souvisí. Tolik tuším stačí, aby oprávnilo větu shora napsanou, že z indických názorův u věci této nesmíme jen tak zhola hned souditi o řeckých.

Proč indičtí brāhmaṇové rozdíl, jejž nalézali v mluvě liturgické proti mluvě v životě běžné, vykládali si vlivem božským, plyne zcela logicky ze základního jich názoru o původu a povaze ved. Všechen obsah obrovské této literatury, všechny hymny i jednotlivé průpovědi, všechny obřady se všemi po-

---

[5]) Což ovšem netýče se theologických výkladů o božském původu řeči vůbec.

drobnostmi (a ovšem i se vší terminologií), vše to není jim již v druhé periodě vedské, v době brāhmaṇ, dílem lidským.[6]) Vše toto jest právě jako země a tělesa nebeská podstatnou částí všehomíra, dílem tvůrčí činnosti, z níž celý svět vyplynul, čímsi, co existuje od počátků světa a existovati bude do jeho skonání; ví-li o tom člověk či neví, na existenci té ničeho nemění, právě jako na točnách nebo někde na Venuši existují věci, o kterých my snad nikdy ničeho nezvíme. Co víme z ved, víme jen tím, že vyvoleným ṛšiům dávnověku bylo popřáno, jednotlivé hymny, obřady atd. „viděti" (patrně naše „zjevení," jenom aktivně vysloveno). Že původcové vedských hymnů sami dosti často energicky prohlašují hymny ty za svou práci (ovšem, jako básníci všech národů i všech věků připouštějíce vyšší inspiraci), víře této nepřekáželo, zcela jako později i brāhmaṇa byla povýšena za literaturu „viděnou," přes to, že časem čistě po lidsku spolu polemisují. Touto vírou si vyložíme, jak dle názorů indických známá lidstvu literatura vedská může býti jen nepatrným zlomkem všech ved (Ludwig, Rigveda III, 15), a zase kterak na př. Ait. br. II, 16, 1. může býti přičítáno „vidění" sloky RS. X, 30, 12. Pradžāpatiovi, a hned potom II, 19, 1. „vidění" celého hymnu ṛšiovi Kavašovi Ailūšovi. Z této víry ovšem vyložiti jest i výklady o existenci řeči božské. V době, kdy ještě lidský jazyk se zdál býti čímsi hotovým a nezměnným, logicky bylo vše, co v literatuře a terminologii liturgické se poněkud příčilo běžné mluvě, vše „nezřetelné," přičísti na účet onoho nadpozemského původu. Ovšem bohové sami nejsou podlé indické theologie přímými tvůrci ved a v brāhmaṇách „vidí" přes tu chvíli ten či onen bůh některý hymnus nebo obřad; přece však stojí bohové celému tvůrčímu dílu jistě neskonale blíže, než lidé. Odpor, jakým rozhodně jest pojmenování oněch úchylek podlé bohů, již nejsou přece vlastně přímými jich původci, jest v celku nepatrný proti ostatním mlhavým odporům, v něž zabřídá stále indická theologická spekulace, snažíc se proniknouti z polytheismu k monotheismu či pantheismu a nechávajíc přece státi starší stadium.

---

[6]) Podrobný výklad těchto indických názorů je v III. sv. Muirových Orig. Sanskrit texts (2. vyd. v Londýně 1872. 1873) a ve spise prof. Ludwiga Rigveda, III. sv. str. 15—42.

Ke konci ještě několik slov o dokladu řeči asurské, uvedeném ve zmíněné přednášce prof. Kvíčaly (str. 8). Asurové prý volají hé 'lávo hé 'lávaḥ místo hé 'rájaḥ (= hej, nepřátelé; Çat. br. III, 2, 1, 23). Petrohradský slovník prohlašuje alávaḥ za barbarské vyslovení m. arájaḥ. Zcela dobře však by mohlo alávaḥ býti i dialektickou árskou formou místo sanskrtského arájaḥ. O střídání *r*—*l* netřeba mluviti na dlouho: jeť v sanskrtě běžnější, než ve kterém jiném jazyce indoevropském [7]), tak že vedlé aríḥ mohla býti dialektická forma s *-l-*. [8]) Co se týče střídání aríḥ — *arúḥ aluḥ, je dávno známo (ač posud málo oceněno), že kmeny na *-u* se střídají s kmeny na *-i* (srv. skrt. krīḍú — krīḍí — hravý; čakrú — čakrí — působící; dadú — dadí — dávající; av. qanu — qaini-qani — skvělý; zaēnu — zaēni — bdělý; sk. ṛdžú — av. erezi — přímý; sk. babhru — hnědý, masc. ichneumon, av. bawri — m. bobr, sk. Çutudri — Çutudrū̆ —, f., řeka; av. qaētu — qaēti — m. *svajatu — *svajati — „das selbst", příbuzenstvo = slv. svojeť; got. taihsvō = *deksu-ā — ř. *δεξι-ά* atd.; viz Ludwig, Agglutination oder adaptation, Prag 1873, str. 7. Geitler, O slov. kmenech na u, § 6, Listy fil. 1875, 256 n.). Se stránky grammatické tedy nic nebrání domýšleti se, že vedlé arájaḥ mohlo existovati alávaḥ.

Co se týče věcné stránky, víme, že staří Indové často líčili své pozemské nepřátely za daemony, nečiníce při tom hrubě rozdílu mezi domorodci a mezi kmeny árskými, příbuznými (Ludwig Rigveda III, 208 n.). Velmi lehko tedy mohlo se státi, že v ústa nepřátel bohů vložili pokřik, jejž sami snad dosti často slýchali z úst svých nepřátel. A že kmeny indické,

---

[7]) Srovn. kurara — kurala-; kurmala — kulmala-; kurma — kulma; kṛkara — kṛkala-; gírati — gílati; grapsa — glapsa; čarati — čalati; džvarati — džvalati; alarti, reduplikované praesens m. ararti; sem i kompositum alarši — rāti-, s infinitivním tvarem na -si, jakýchž sice jen se domýšlíme z infinitivů na -syāi, rohišjāi, vjathišjāi, -dhāsjāi Pār. gr. sū. II, 6, 20; džaṭhara — džaṭhala; kořeny rabh- ri- ramb- ru- vedlé labh- li- lamb- lu- atd. (Srovn. Whitney, A sanscrit gramm. § 53).

[8]) Skutečně se uvádí apabhraṃçská forma ali za aríḥ (viz petr. slovník); také aliḥ (včela, štír) je odvozeno ovšem od téhož kořene ar- (violare).

jež zejména v době, kdy už v severozápadu Indie pevných sídel si byli dobyli, se stýkaly z veliké části jen se zbraní v ruce, nemluvily jedním dialektem, rozumí se tuším samo sebou. V novější době učiněn byl sice dvakrát pokus, už v jazyce Ṛksamhity dokázati stopy různých dialektů. První z nich, Kuhnův (viz jeho Beiträge zur vergl. Sprachforschung IV, 212) není šťastným: i kdyby byl oprávněn metrický zákon, v nové filologii vedské tvrdošijně hlásaný, ale podnes nedokázaný, že vedská metra měla prvotně nezvratně ustálený počet slabik, a i kdybychom měli tedy právo měniti čtení nepravidelných („pokažených") veršů tak jak navrhuje Kuhn (a jiní), nelze mluviti v této příčině o zvláštním dialektě, protože nelze ani dost málo přesně vymeziti v Samhitě jeho hranice: v některých hymnech nalézáme nepravidelností hojně, v jiných méně, až některé pak jsou úplně pravidelny. Brunnhoferův pokus (v obšírném pojednání v XXV. ročníku Kuhnova časopisu) je jen konstatováním, že jednotlivé rodiny užívaly nestejně často jednotlivých forem infinitivních, což tuším není ještě důkazem zvláštních dialektů. Za to jsou důležity případy, v nichž jeví se už v nejstarší době změny zvukoslovné, běžné v dialektech prākrtských, jež nelze vyložiti než vlivem dialektů, běžných vedlé spisovného, liturgického jazyka (viz Benfey, Vedica und verwandtes, Strassburg-London 1877, str. 46, 51, 55, 83, 88, 96, 122, 137, 140, 149 n.; Vedica und linguistica, Strassburg-London 1880, str. 208 n.; Weber v Kuhnových Beiträge I, 506). Že už ve staré době byly v Indii lexikální provincialismy, dokazuje zpráva Ait. br. VII, 30, 3 dle níž smokvoň se jmenoval v kraji Kurukšetram n j u b d ž a ḥ místo n j a g r o d h a ḥ.

Klassikové řečtí a římští v překladech českých.

Napsal prof. Ant. Truhlář.

Oddíl první. — Překlady starší.

Měřítkem ku zkoušení povahy a vyspělosti jazykové nad jiné příhodným osvědčují se již ode dávna překlady z jazyků cizích a ze staroklassických zvláště. Tuť možno poznati světle obapolnou shodu i rozdíl, nedostatek i přednosť: tím více pak tyto všechny známky vyniknou, čím stálejší jest předloha, čím méně podrobena proměnám vnějším i vnitřním, postupem času způsobeným. Touto právě ustáleností a neproměnností jazyky staroklassické ode dvou téměř tisíciletí vyznačují se a proto za vzory srovnavací ovšem výtečně mohou býti potřebovány.

Však překlady z literatur antických bývají nejen měřítkem dokonalosti jazykové, nýbrž i bezpečnou známkou případné pokročilosti a duševní zralosti vůbec. Není zajisté národa vzdělaného, jehož rozvoj byl by se neděl přímým nebo nepřímým vlivem osvěty starověké; čím dříve tedy některý z nich hleděl učiniti zřídla sama obecným všech majetkem, tím více pozornosti zasluhuje aneb i k úctě má právo. Kde však o vlastní základ vzdělanosti novověké ani za doby pozdější neobjeví se péče, tam jistě hledati můžeme v duševním životě vůbec poměry nepříliš utěšené.

Předkové naši k plodům literatur antických netečně věru se nechovali; vždyť právě v Čechách učenosť klassická nalezla již záhy nadšených hlasatelů, ba za Rudolfa II. její odlesk

i v lidu obecném jevil se. Přes to však toliko skrovný počet překladův nám zůstaven; bylot i Rudolfovo skvělé jinak období studií klassických takměř jen přípravou ku všestrannému rozvoji literarnímu, jenž, jako jinde, v dobách nejbližších byl by se ukázal, kdyby nepříznivým osudem násilně nebyl zaražen a bídně udušen.

Všechny ty starší pokusy překladatelské, pokud nám z památek tištěných i rukopisných jsou známy, možno z příčin vnitřních i vnějších skupiti v jediné oddělení, dobou císaře Josefa II. zakončené. Obor jich obsahový téměř bez výjimky ukazuje se jednostranným, maje na sobě ráz buď mravoučný a rozjímavý, neb aspoň panujícímu vkusu nábožnickému vyhovující; úprava slohu jest rovněž podobna: rozvolněná, text předlohy dle osobitné chuti aneb i potřeby běžné pozměňující, nezřídka široce vykládající a z různých pramenů doplňující.

Výpočet jich dle Jungmannovy Historie literatury české (II. vyd.), Jirečkovy Rukověti a rozmanitých pomůcek jiných jest tento *):

Ailianos.

z Veleslavína Dan. Ad.: Výňatek v Politii historické (1584.) str. 672—673; srv. též str. 175, 221, 540, 562, 671 a j.

Aisopos.

Bajky Aesopovy. Nejstarší známé vzdělání a vydání české ze sklonku XV. stol. (okolo r. 1480). O četných vydáních pozdějších v. údaje prof. Gebauera v Listech fil. IX. (1882.) str. 162—163.

Appianos.

Kuthen Mart.: Appiana Alexandrinského o Illyricích neb Charvatích. Jung. IV. 276; Jir. I. str. 436. Osud překladu nepovědom.

Aristoteles.

Aristotela spis o přirozenosti zvířat. Rukopis z r. 1538. — J. IV. 271.

z Veleslavína Dan. Ad.: Výňatky v Politii hist. str. 5, 216, 614 n.

Arrianos.

z Günterodu Abrah.: Výňatky z Anabase (VI. kn.) v Přídavcích ku Xenofontově Cyropaedii (1605). Vyd. Rozumova (1856) str. 317—319.

Cassiodorus.

Kocín z Kocinétu Jan: Historia církevní Kassiodora, římského senátora... Z latinské řeči v českou přeložena. V Praze, 1594. J. IV. 558; Spiess v Čas. č. mus. 1872 str. 60 n.

*) Obšírné nápisy vydání starších pro úsporu místa zkráceně se uvozují s odkazem k Jungmannovi (J.) neb Jirečkovi (Jir.). Novější vydání z pravidla plně se vypisují, když základu k odkazům není. Výňatky jsou vyhledány z pramenů samých.

Cato Dionysius.

Katonova disticha veršem přeložená v druhé polovici XIV. stol. Rkps. Jir. I str. 340. *Vydání:*

1. *Hanka V.*: Kato (Z rukopisu knih. sv. Víta na hradě). Star. Sklád. III. 174—250.
2. *Hanka V.*: Der böhmische Cato. Dobrovského Slavín II. vyd. (1834) str. 419—469.
3. *Patera Ad.:* Kato. Památky staré lit. české čís. IX. (Kritické vydání, v tisku). — *Části:*

a) *Voigt Adauct.*: Acta litteraria Bohem. (1775) I str. 133 n.
b) *Dobrovský Jos.:* Slavín 1808. str. 39. 56. 70. 88. 137. 235 n.
c) *Fejfalík Jul.*: Studien zur Geschichte der altböhmischen Literatur VI. Wien 1861. str. 5—10.

Vorličný Pav. (Aquilinas): Catonis disticha moralia. V Olomouci 1558 a v Praze od r. 1564—1581 desetkrát. — J. IV. 277.

Komenský J. A.: Moudrého Katona mravná poučování. V Amsterodamě 1662 a později částečně neb úplně ještě mnohokrát. Poslední vydání:

Rozum J. V.: „Dionysia Katóna Mravná naučení. Z latiny časoměrně přeložil Jan Amos Komenský. S textem latinským. V Praze, 1853." Str. 31. — Staročeské bibl. sv. I.

Cicero.

Hrubý z Jelení Řehoř: Ciceronův Laelius. Rkp. od r. 1513. (J. III. 109. — Jir. I str. 262.) — *Vydání:*

Zimmermann F. V.: „Marka Tullia Cicerona Knihy o přátelství, nadepsané Lélius. Kteréž z latiny v češtinu uvedl Řehoř Hrubý z Jelení, a nyní po třech stech a třech letech z rukopisu vybral a vydal. — V Praze, 1818." — Str. 157. S textem latinským.

Rozum J. V.: „M. T. Cicerona O přátelství. Z latiny r. 1513. přeložil Řehoř Hrubý z Jelení. S textem latinským. V Praze, 1853." — Str. 91. Staroč. bibl. sv. I.

— Ciceronova Paradoxa. Rkp. od r. 1513. (J. ibid.; Jir. ib.). Vydání:

Nejedlý J.: „Marka Tullia Cicerona Kusové hodni podivení (Paradoxa). Kus I. II. V. VI." — Hlasatel IV, 1 (1818) str. 133 n.

Rozum J. V.: „M. T. Cicerona Kusové hodní podivení. Z latiny přeložil Řehoř Hrubý z Jelení. S textem latinským. V Praze, 1853." — Str. 31. Staroč. bibl. sv. I.

— Výňatky z řeči „pro imperio Cn. Pompei" (p. 28—47) v „Napomenutí k Pražanům." Vytištěno v Jirečkově Anthol. II.

z Veleslavína Dan. Ad.: Výňatky v Polit. hist. velmi četné, na př. str. 145, 174, 376, 378, 526, 569, 590 a j. Kusy odtud vytištěny v Hlasateli J. Nejedlého I, 1 (1806) str. 92 n.

— Elegantiarum puerilium ex M. Tullii Ciceronis epistolis libri tres . . . expositione bohemica illustrati. Pragae 1589. (J. IV. 26).

Curtius Rufus.

z Günterodu Abr.: Výňatky v Přídavcích k Cyropaedii str. 200—203 (V, 1, 25 n. .); 226—228 (V, 1, 36 n.) a j. (Vydání Rozumovo).

Demosthenes.

z Veleslavína D. A.: Výňatky z řeči proti Timokratovi v Polit. histor. str. 525—526 a 685—686.

Euripides.

z Veleslavína D. A.: Zlomek z Erechthea (řeč Praxitheina) v Polit. hist. str. 642—644; srv. též str. 155.

Rosa Václ.: Několik veršů v Čechořečnosti (1672), str. 519.

Eusebios.

Kocín z Kocinétu Jan: Historia církevní Eusebia, příjmím Pamfila . . . Z latiny přeložena od . . . V Praze 1594 (J. IV. 558). — Druhé, proměněné vydání od *J. E. Krbce* r. 1858. Sr. Čas. č. mus. 1872 str. 67 n. a Douchův Knihopisný slovník str. 40—41.

Gellius.

z Veleslavína D. A.: Androklus (V, 14) v Pol. hist. str. 174; srv. str. 271, 527, 528, 664 a j.

Herodotos.

z Veleslavína D. A.: Volný překlad kn. VII. kap. 8—19, 38—39, 44—50 v Polit. hist. str. 331—346. Mimo to hojné výňatky jiné, na př. str. 44 (V, 18); 218 (III, 31); 359 n. (I, 86); 674 n. (VI, 86) a j.

z Günterodu Abr.: Obšírné výňatky v Příd. k Cyrop., a to kn. I, 8—15; 29—56; 71—91; 105—140; 141—142; 152—169; 174—191; 204—214; III, 30; 36; 150—160. Rozum. vyd. str. 21—104 a 177—247.

Homeros.

z Veleslavína D. A.: Výňatky v Polit. hist. str. 155, 165, 396, 645, 908 a j.

Iosephus Flavius.

Vorličný Pav. (Aquilinas): Flavia Josefa o válce židovské knihy sedmery .. v českou řeč z latinské přeloženy od Pavla Aquilina Hradeckého. V Prostějově, 1553 (J. IV. 272). — Nové vydání:

Bartolomeides Lad.: „Flavia Josefa o Válce židovské Knihy sedmery, spolu s jeho životem, země a města toho národu vyobrazením znovu na světlo vydaný. V Levoči 1805.“ — Str. XVIII. a 646.

Jen obsahem k Josefovi náležejí:

Stipacius Mikuláš: D. Kybera Krátké obsažení o válce židovské. V Praze, 1591 (J. IV. 290). Po druhé r. 1806 vyd. Kramerius.

Plácel z Elbinku Václ.: Historia židovská. V Praze, 1595 a 1610. (J. IV. 291.)

Žalanský Hav.: Historie .. o zkáze města Jerusalema a chrámu. V Praze, 1617. (J. IV. 292.)

Isokrates.

Písecký Václ.: Spis Isokrata k Demonikovi napomenutedlný. V Praze 1512 a v Prostějově 1558. (J. III. 108.) — Nové vydání:

Výbor z lit. české II. str. 1160—1174 (v Praze 1868).

z Veleslavína D. Ad.: Isocratis ad Daemonicum paraenesis. V Praze, 1586 (opravený překlad Píseckého s lat. přel.). — Nově vydal:

Kramerius V. M.: Mravná naučení. Výňatek v knize „Večerní shromáždění Dobrovické obce“, v Praze 1801 str. 55—57.

Nejedlý J.: „Isokratesa řeckého řečníka napomenutí psané k Demonikovi.“ Hlasatel IV, 2 (1818), str. 273—294.

Rozum J. V.: „Isokrata Řeč o povinnostech psaná k Demonikovi. Z řečtiny přeložil r. 1511 Václav Pisecký. S řeckým textem vydán týž překlad dle opravení M. Daniele Adama z Veleslavína. V Praze, 1853." — Str. 31. (Staroč. bibl. sv. I.). Srv. též *Fr. Lepaře* Rozbor českého překladu Isokr. řeči k Demon. v List. fil. a paed. 1874, str. 281—305.

Livius.

z Veleslavína Dan. Ad.: Obšírné výňatky v Polit. hist. str. 39—40, 375—376, 395, 403 n., 419, 420, 575—576, 594—598, 618, 679—681 a j. Nově vytištěno: Řeč Marka Katona proti pýše a nezbednosti ženské v Hlasat. II, 1 (1807) str. 153—161 [Liv. XXXIV, 2—4].

Lukianos.

Konáč z Hodíštkova Mikuláš: Lucina mudrce přeosvíceného Charon a Palinurus...; Terpsion a Pluto... V Praze, 1507. — (J. III. 107; Jir. I, str. 382.) Nově vydal:

Nejedlý J.: „Rozmlouvání mezi Terpsionem a Plutonem o těch, kteří lidí starých smrti pro zboží žádají. Co se jim přihází? Že totiž sami prvé před takovými sehnutými kmety a babami mrzkými truchlivě a přetěžce umírají. Přeložením Mik. Konáče z Hodíškova, léta 1507." — Hlasatel I, 1 (1806), str. 103—106.

Velenský z Mnichova Oldřich: Kratochvilní spolu i užiteční listové a žaloby chudých a bohatých před Saturnem. V Bělé, 1520 (J. III. 107).

Straněnský Jan: Utrhání Lucianovo (De calumnia), 1561 (J. IV. 273).

z Veleslavína Dan. Ad.: Delší výňatek z Galla v Polit. hist. str. 150—152. (Nejistého původu i obsahu jest „Rozmlouvání bohů pohanských z roku 1566" u Jungm. III, 107, c).

Lykurgos.

z Veleslavína D. A.: „Žaloba, kterouž Lycurgus učinil na Leokratem, že v času nebezpečném nad svou vlastí zradil," v Pol. hist. str. 629—652.

Ovidius.

Komenský J. A.: Ovidiových veršů několik asi z r. 1655. Snad jsou to ony verše, které má Rosa v Čechořečnosti str. 507.

Ovid. Metamorphoseon lib.: Obsah v rukop. asi z XVIII. st. (J. V. 255.)

Plautus v. Terentius.

Plutarchos.

Rodovský z Hustiřan Bavor: Život Alexandra Vel. a jiné věci některé (Voigt Acta litter. 1775, I. p. 164. — Osud překladu nepovědom).

Kocín z Kocinétu Jan: „Praecepta gerendae rei publicae. Velmi užitečná a potřebná naučení všechněm správcům a radním panům měst a obcí, z knihy Plutarchovy, kterúž psal k nějakému Menemachovi, krátce sebraná, a v jazyk český, pokudž býti mohlo, pro obecný užitek a poctivosť stavu městského v království českém přeložená." — V Polit. histor. str. 493—516.

z Veleslavína D. A.: Výňatky v Polit. histor. str. 141, 149, 173, 177, 236, 245, 373 a j.

Krupský Jakub: Hodaeporicon, o vychování dítek. V Praze, 1609. (J. IV. 280.)

Polybios.

z Veleslavína D. A.: Obšírný výňatek (I., 66—88) v Polit. hist. str. 437—454.

Publilius Syrus.

Vorličný Pavel: „Dicta Graeciae sapientum interprete Erasmo Roterodamo, item Mimi Publiani, omnia bojemico sermone reddita." V Olomouci 1558 a později často. (J. IV. 274.)

Seneca.

Kartuzian nejmen.: Sbírka výpovědí učitelův církevních, mezi nimiž i Seneka. Rkp. XIV. stol. (Jir. I. 339.)

z Osečna Ondřej: O čtyřech stěžejních ctnostech. V Plzni 1502 a později často. Připisováno Senekovi pro věty z děl jeho vybrané. Podobně spisky „O mravích a rozumech starých mudrcův." Srv. Výbor z literatury české II, 647 n.

Velenský z Mnichova Oldř.: Laktantia Firmiana o pravé poctě boží. Při tom výňatky ze Seneky O hněvu. V Boleslavi, 1518. (J. III. 872.)

Stobaios.

z Veleslavína D. A.: Musoniovo napomenutí králi syrskému v Polit. histor. str. 272—276; srv. též str. 146, 524.

Terentius.

Vorličný Pav.: Elegantissimae colloquiorum formulae ex P. Terentii comoediis selectae — s výkladem českým a německým. V Prostějově, 1550. — Voigt, Acta litter. II, 323—325.

z Veleslavína D. A.: Elegantiarum Terentii et Plauti a G. Fabricio collectarum Boemica interpretatio. — V Praze, 1589. — Voigt, Acta litter. I, 299. — Ukázky v Rozumově Staročeské bibl. sv. IV. str. 186—187.

Vergilius.

Komenský J. A.: Virgil. Ecloga IV. v. 4—17 (z r. 1655). Tištěno v Časop. č. mus. 1842 str. 454—455.

Rosa Václ.: „Zpěvomluvy ex prima Ecloga Virgilii." Čechořečnosť (1672), str. 512—513; srv. též str. 506.

Xenofon.

z Veleslavína D. A.: Výňatky z Hellenik (V. a VII. kn.) v Polit. histor. str. 407—417; srv. též str. 173 (z Cyropaed. I, 3).

z Günterodu Abr.: Cyripaedia. Hodnověrná, starožitná historia . . . K níž i potřební přídavkové . . . jsou připojeni. V Praze, 1605. (J. IV. 279.)

Nově vydal:

Kramerius V. M.: „Xenoffonta mudrce Atenského Život a skutkové Cyra staršího prvního mocnáře perského. Před tím z řeči řecké do české přeložený od Abrahama z Gynterrodu; nyní pak poznovu Krameriusovou prací vydaný. V Praze, 1809." — Dva svazky. Str. 380 a 216 (bez přídavků).

Rozum J. V.: „Xenofona Cyropaedie. Z řeckého jazyka na český vyložil Abraham z Gynterrodu. V Praze, 1856." — Tři svazky. 1. Kn. I—IV., str. XIII a 374; 2. Kn. V—VIII., str. 376; 3. Přídavky, str. XVI a 342. — Staroč. bibl. sv. V. VI. VII. — *Výňatky:*

Voigt: Acta litter. I str. 161—181 (I, 1; I, 3; II, 1. zároveň s řeckým textem); *Tomsa,* Chrestomathie 1805 str. 202—204; *Hýbl,* Rozmanitosti L, 61; *Hyllos,* 1820 str. 185—195; *Česká Včela,* 1836, č. 1—2; *Spiess,* Výbor str. 244 a 325 atd.

Snůšky citatův.

Albertanovy Knížky o ctnostech, v rkp. XV. věku, oplývají doklady z klassikův. Srv. Výb. z lit. č. II, 890—896. (J. III. 880.)

Češka Jan: Řeči z hlubokých mudrcův. V Plzni 1529 a později několikrát, (J. IV. 270). Kusy z Cicerona, Seneky, Platona, Sallustia, Xenofonta a mn. j. Poslední vydání:

Bezděka Fr. S.: Základové moudrosti a opatrnosti čili pravidla vezdejšího života. S předmluvou od Pavla Jos. Šafaříka. V Praze, 1844. Str. 167.

z Günterodu Abr.: V přídavcích ku Cyrop. mimo výňatky uvedené ještě kusy z Eusebia, Josefa, Justina, Ktesia, Pausania, Platona a j.

Hrubý z Jelení Řehoř: Jana Joviana Pontána Knihy o statečnosti válečné neb rekovské, též domácí neb křesťanské. — Vydal J. V. Zimmermann. V Hradci Král., 1819. Str. 140. — Množství citatův a podobně v ostatních překladech Jelenského.

Konáč z Hodíštkova Mik.: Životové a mravná naučení mudrcuo přirozených.. V Praze, 1514. — Srv. Jir. I, 383 a Výb. z lit. č. II, str. 927—948. Týž spisek také Lomnický vzdělal (J. IV. 619; Jir. I, str. 464).

z Veleslavína Dan. Ad.: V Politii histor. mimo uvedené výňatky hojně citatův z Ammiana Marcellina, Arriana, Claudiana, Diodora, Ennia, Hesioda, Horatia, Lampridia, Platona, Plinia, Sallustia, Seneky (trag.), Spartiana, Suetonia, Ulpiana, Valeria Maxima, Vopisca, Vergilia a j.

Jak z uvedeného přehledu patrno, mají klassikové řečtí rozhodnou převahu i počtem spisův i hojností obsahu. Ale nesmíme se domnívati, že by snad všude přímo z řečtiny se bylo překládalo; obyčejně již titul sám nás poučuje, že překlad děl se prostřednictvím latiny aneb i němčiny. Toliko Isokrates Píseckého a Xenofon Abrahama z Günterodu jsou čestnou výjimkou; o druhých buď přímo je zjištěno neb aspoň s bezpečností neklamnou se může souditi, že teprv ze druhé aneb dokonce až ze třetí ruky vzniku nabyly. Takto mají se věci s bajkami Aesopovými, s Appianem, Aristotelem, Josefem Flaviem, Lukianem, Plutarchem a většinou výňatků v Přídavcích ku Cyropaedii; všude tu latina byla základem. Obšírné a vkusně jinak provedené překlady z Herodota, Lykurga, Euripida, Polybia, Stobaia, Xenofonta a j. v Politii Veleslavínově opírají se o německý *Regentenbuch Jiřího Lauterbecka,* v částech jmenovaných také již dle latiny upravený, takže text český proti vlastnímu originalu jest ovšem v poměru nad míru volném*).

*) Kocínův překlad Plutarchova Naučení správcům v Politii hist. jest vložka samostatná, dle předlohy latinské vypracovaná.

Z vlastních klassiků římských přeloženo jen málo a ještě méně vydáno. Z prvních humanistů českých velmi čile si vedl v té příčině Řehoř Hrubý z Jelení, leč díla jeho zůstala v rukopise a neprobudila následovníkův; nezdáloť se asi potřebno překládati spisů latinských, ježto jim každý vzdělaný člověk dobře rozuměl v originale. Nejvíce ještě všímáno si takových děl, kteráž se hodila k zájmům školským nebo církevním a tu se nepřihlíželo k místu, jaké spisovatelé mezi klassiky zajímají. Značného rozšíření v příčině této došla Katonova disticha a podobné propovědi sestavené ve zvláštní sbírky hlavně ku školským potřebám; též ze Seneky zhusta vybíráno, ježto rozjímavý způsob jeho prací době vyhovoval. Z větších děl pouze Kassiodorova Historie církevní Kocínem byla přepracována; jiného celku nevydáno a nepochybně také nepřeloženo.

Za to však citaty kratší i delší z klassikův vylovené a z pravidla počeštěné hemží se někdy až k omrzelosti ve všech téměř čelnějších spisech tehdejších, ba nezřídka i tam, kde bychom se jich věru nenadáli; byloť takové plýtvání učeností klassickou nezbytným takořka požadavkem slohovým. Dokladem toho býti mohou vedle děl a spisovatelů v hořejším přehledu naznačených ještě také Karionova Kronika světa (J. IV. 282), Kosmografie Sigmunda z Púchova (IV. 642.), Vavř. Leander Rvačovský (IV. 684.), Pěčka Smržický (IV. 266.), Jiří Závěta (IV. 731.), Krištof Harant (IV. 659.), Jan Mirotický (IV. 646.), Václ. Dobřenský (IV. 673), Štelcar Želetavský (IV. 835), Leryova cesta (IV. 649.) atd.

Způsob překladů, pokud se věrnosti týče, nevyhovuje ovšem kritickým požadavkům. Ještě nejpřesněji počínali si v tom starší humanisté, Řehoř Jelenský a Václav Písecký; čím dále však, tím více přihlíželo se vždy napřed ku smyslu a potom teprve ku slovu, takže překlad stával se na mnoze opisem anebo výkladem. Zajímavým úkazem v této příčině jest první a druhá recense Isokratovy řeči k Demonikovi: Písecký počínal si ku podivu svědomitě hledě dle možnosti ráz originalu zachovati, kdežto Dan. Ad. z Veleslavína, upravuje poznovu práci tu, již mnoho přidával a měnil, čině sloh podle vkusu časového plnějším a lahodnějším, ale originalu cizejším.

Methoda opisovací a vykladací vládne ovšem i v Cyropaedii Günterodově, kteréž jinak mezi staršími převody z klassiků pro

hojnosť pěkných obratův a úsloví přední místo náleží, a ještě značněji v překladech Kocínových, kteréž nezřídka přepracováním slouti by mohly. Nejvíce však tento nezpůsob rozhostil se v překladech básníků, jak dobře jest vidno z hojných citatů, naskytujících se ve spisech nejrozličnějších (zejména v Politii Veleslavínově). Tu, kdyby nebyl z pravidla též original připojen, marně bychom se často namáhali určiti, z kterého veršovce asi jest překládáno; tak velice obsah i forma bývají proměněny. Teprve Komenský překlady svými ukázal, jak by se starými básníky mělo se zacházeti.

Jakkoli však překladatelé na jedné stránce vedli si volně přizpůsobujíce i věcně ráz originalu k době přítomné*), tak zase na druhé stránce nedovedli se vymaniti ze vlivu, kterýžto zvláště z latiny renaissanční do jejich slohu pronikal, ba někdy proudem se řítil. Nejznámějším toho účinkem jest ona pohodlná hovořivosť a důkladná širokosť zahalující prostou myšlénku hojností slov téhož aneb podobného významu; mnohem závažnější bylo však zdomácnění cizích vazeb syntaktických a přečetných obratů frastických, kterýmiž sice jazyk nabýval obratnosti a v jisté míře i dokonalosti, ale od někdejší ryzosti slovanské valně se vzdálil.

Válka třicítiletá zmařila úplně postupný rozvoj snah humanistických a zmrtvila vůbec duševní život lidu českého. Století následující spoustu dovršilo; zmizelať jazyku domácímu všechna podpora právní — hynul tudíž čím dále, tím více. Dobou císaře Josefa II. konečně způsoben obrat; vznikly nové ideje a poměry, individuality se hlásily ku svému právu, čehož přirozeným úkazem bylo i v Čechách probuzení a vzrušení dřímajícího vědomí národního.

Oddíl druhý. — Překlady novější.

1. **Doba přípravní** (1780—1816.)

Při paměti hodném převratu od doby cís. Josefa II. v duševním životě českém se ukazujícím nemalý úkol připadl také překladům z antické literatury. Byliť přední buditelé naši buď

*) V Politii Velesl. na př. důsledně jmenují se v Římě *purgmistři* (consules), *rychtáři* (praetores), *paumistři,* kteří se na voze po městě vozili (aediles curules), *biskupové* (pontifices), chvoštiště, *halapartny* a sekery (fasces et secures) atd. atd.

přímo klassicisté neb aspoň muži klassickým směrem odchovaní, professoři a kněží největším dílem; obraceli se tudíž rádi k tomu oboru, jenž druhdy neb dosud nejvíce zajímal mysl jejich. Tak činili Jungmann, Kinský, Marek, Nejedlý J., Palkovič, Puchmajer, Rožnay, Rautenkranc a Ziegler, uveřejňujíce překlady buď o sobě neb obyčejně v časopisech tehdejších, v Hlasateli Jana Nejedlého a v Hromádkových Prvotinách. Jiní zase vydávali překlady starší neb aspoň na přednosti jejich ukazovali, jako V. M. Kramerius, Procházka, Voigt a Tomsa. Leč ni těmto ni oněm nešlo tak o přesnosť filologickou, jako spíše o příhodnou četbu a formový vzor ku skladbám samostatným; proto starší práce vydávány bez oprav, jen v jazyce pozměněném, a při nových hledělo se mnohem více k potřebě a chuti časové, než-li k důležitosti spisovatelově.*) Mimo první zpěv Iliady od Nejedlého vzbuzovaly největší pozornosť překlady Slováka Rožnaye; jsou skutečně velice plynné a mluvou jadrné, ale formalně i věcně nad míru volné, takže by spíše slouti mohly přebásněním. Jinak je v prose vodítkem doba Veleslavínská; v básních šetří se většinou původní formy, ale místo časomíry zaveden přízvuk.

2. **Doba úsilné práce** (1816—1848).

R. 1816., v němž památný zákon císařský češtinu aspoň v zásadě na gymnasia připouštěl, jest jako rozhraním a přechodem k době následující, rokem 1848. zakončené. V době této jeví se zvláště u mladších překladatelů horoucí zápal a klopotné úsilí zdokonaliti či spíše upraviti jazyk český tak, by se v každé příčině jazykům klassickým rovnal. Podivné tvary, frase a vazby tu vznikají z omylů jazykozpytných i z choutek osobitných, jako na př. v pracích Šírových, Sušilových a Vlčkových. Jinak přede vším potřeba školská dohání přihlížeti pilně k věrnosti a správnosti, zejména v prose; v básních nabyla převahy časomíra, leč ustálenosti v ní není, ačkoli v příčině té mnoho se jednalo theoreticky. Přední síly spisovatelské přímo i nepřímo v činnosti překladatelské se súčastňují; tak Jungmann, Palacký, Šafařík, Čelakovský, Vinařický, Tomek, Chmela, Macháček, na Slovensku Palkovič; lepotou verše nad jiné předčí Hollý a Vinařický.

---

*) Tím vysvětlíme si na př. hojné překlady z Lukiana, působením spisů Wielandových tehdáž nad míru oblíbeného.

3. Doba přechodní (1848—1861).

Po r. 1848. nastal v překladech klassikův patrný úpadek, pokud množství jejich na zřeteli máme; však co se jakosti týče, tu zvláště v překladech básní věci se značně polepšily. Počaloť za doby této rozvíjeti se vlastní umění překladatelské, jež pravým vkusem řízeno jsouc význačné vlastnosti originalu pochopuje a v ducha mluvy mateřské formou co možná dokonalou je hledí vtěliti. Známé pokusy v příčině této jsou básnické převody Nebeského a Vinařického; při vší volnosti, jež jimi vládne, zavadily přece jen šťastně o způsob, jenž musí býti podstatnou známkou každého překladu novodobého. Touže cestou, ale s větší obezřelostí, bral se Frant. Šohaj, jehož překlady ze Sofoklea jsou za tehdejší doby úkazem opravdu znamenitým. Jemu po bok důstojně se postavil Jos. Hanačík s překladem Aianta a Mat. Procházka s prvním zpěvem Odysseje. V prose bylo překladů velmi po řídku; Václav Svoboda Demosthenovou prvou řečí olynthskou a Vrťátko ukázkou z Aristotela požadavkům kritickým nejvíce vyhověli.

4. Doba rozvoje (1861—1884).

R. 1861., v dějinách českého života národního vůbec památný, probudil opět čilejší ruch mezi překladateli spisů staroklassických; vedlať k tomu nezbytná potřeba dobrých pomůcek učebních zavedením češtiny ve vyšší školy způsobená. Tu vznikl podnik při našich poměrech věru podivu hodný, Bibliotheka klassikův řeckých a římských, kteráž věhlasným učencem universitním professorem Janem Kvíčalou přes dvacet let řízena jsouc literaturu českou obohatila řadou překladů formalně i věcně dokonalých. Z prosaikův tam první místo zajímá Kvíčalův Herodotos, mistrovsky provedený zejména v příčině exegetické, kdežto z básníků nejzdařilejší prací a skutečným měřítkem k poznání cizí dokonalosti jsou Niederlovy překlady ze Sofoklea. Bohužel, poslední léta důležitému podniku tomuto méně byla přízniva; leč není pochyby, že v brzku zase bude šťastně osvěžen a k novému rozkvětu přiveden. Nasvědčuje tomu aspoň činnosť překladatelská za našich dnů v míře nikdy nebývalé rozvitá a stále rostoucí; každým rokem objevují se noví pracovníci a vyhovují na mnoze požadavkům i nejpřísnějším. Zejména v plodech básnických celá řada překladatelů své síly zkouší a zásadami

Niederlovými se řídíc té dokonalosti hledí dosíci, k jakéž on se byl povznesl ve svých genialních ukázkách z Homera a ze Sofoklea.

Zevrubný výpočet všeho, co za století našeho z klassiků starých v češtině bylo podáno, jest nad míru těžký a trudný. Jestiť největší část prací oněch roztroušena po časopisech, sbornících, programmatech a jiných toho druhu publikacích nejrozličnějších, takže ledacos ujde i sběrateli nejvýš opatrnému. Seznam následující budiž příspěvkem k takové sbírce.

A. Spisovatelé řečtí.

Achilles Tatius.

Vondráček Jan: „Milostní příběhové Leukippy a Kleitophonta", výňatek z knihy II. kap. 7. ve Věnci z anthol. řecké 1876 str. 24—25.

Ailianos.

Šťr Frant.: „Povídky z Aeliana" (15 čísel). Výbor ze spisovatelů řeckých sv. I (1826) str. 16—20. — „Přírodopis" (12 čís.). Ibid. str. 178—181.

Kořínek Jos.: Výňatky ve Cvičebné knize ku překládání z češtiny na jazyk řecký (1875) č. 2 (Var. hist. I, 21) a 52 (Nat. anim. XVII, 25).

Vlček Jan: „Claudia Aeliana Rozmanité povídky" (Rukopis). Srv. Věstník bibliografický 1870 str. 133.

Aischylos.

Šťr Frant. „Děsy (Eumenides v. 300 a. d.)" [v. 307—396]. Výbor ze spis. ř. sv. II. (1827) str. 170—172.

Nebeský Václ.: „Prometheys. Tragoedie Aischylova. Přel. . . V Praze, 1862." — Str. 92.

— „Eymenidy. Tragoedie Aischylova. Přel. . . V Praze, 1862." — Str. 92. (Po druhé v Ústřední knihovně čís. 101—102).

Šohaj Dr. Frant.: „Z Aischylovy tragédie „sedmero u Théb" exodos od verše 984 až do konce." Progr. c. k. akad. gymn. v Praze, 1854 str. 7—8.

Majer J. L.: „Dramata Aischylova. I. Sedm proti Thebám. Píše prof. . . ." Progr. gymn. v Litomyšli r. 1878. — Str. 24. (Přeloženo 238 veršů).

Mejsnar Hynek: „Z Aischylovy trilogie „Oresteje" první tragédie „Agamemnon" od verše 1337 do 1646." — Progr. c. k. gymn. v Táboře, 1882.

— „Aischylova trilogie Oresteja čili tragoedie Agamemnon, Choéforoi, Eumenidy. Rozměrem originálu na český jazyk převedl . . ., professor při cís. král. vyšším realném gymnasiu v Táboře. V Táboře, 1883." — Str. 159.

Loukotka Frant.: „O Ajschylově trilogiji Prométheji a překlad prvé polovice Prométhea spoutaného (v. v. 1—554); podává . . ." Progr. akad. gymn. v Praze 1883. — Str. 38.

— „Překlad polovice druhé Aischylova Prométhea spoutaného (v. v. 555 až 1092); podává . . . Progr. akad. gymn. v Praze 1884. — Str. 18.

— „Peršané" (Rukopis).

Aisopos.

Šír Frant.: „Esopovy bájky“ (38 čísel). Výbor ze spis. řeck. I. str. 7—15., a 176—177. — Částka z nich otištěna v Macháčkově Chrestomathii r. 1830.

Kořínek Jos.: Několik bajek ve Cvič. kn. (1875): č. 3. (Halm 83); 5. (H. 98); 7. (H. 45); 13. (H. 308); 32. (H. 412); 40 (H. 166. b.).

Lepař Frant.: „Bajky Aisópovské z řečtiny přeložené a novým pořádkem upravené od . . . V Jičíně, 1881.“ — Větší vydání str. 282 a LXXIII. — Menší vydání str. 208. — (Tři čísla také v Řecké cvič. knize). —

Alkaios.

Vondráček Jan: „Přípitek Alkaeův“ (Bergk fr. 41). Věnec z anth. řecké str. 84. — „Na sochu spoutaného Mílka“ a „Na sochu Panovu“ — ibid. str. 98 a 100. (Srv. též „Amor a Psyche“, přel. Vondráček, str. 70).

Brtnický Lad.: „Ze zlomků Alkaiových básní“ (čís. 5, 9, 15, 18, 20, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 44, 45, 54 — Bergk). — Zpráva real. gymn. v Plzni 1881. — Str. 8—10.

Alkman.

Krsek Fr.: Zlomky ve Květech 1883, 2. pol., str. 339 a 342 (fr. 26, 60 Bergk).

Anakreon.

N. N. Slovák (Samuel Rožnay): „Některé Písně Anakreontovy. Svobodně z řečtiny přeložené.“ Tři čísla (Bergk 38, 7, 51). — Hlasatel I, 4 (1806) str. 632 n.

— „Anakreonovy písně při víně“ (Bergk 30, 36). Hlasat. II, 4 (1807) str. 580 n.

— „Písně Anakreonovy z řeckého přeložené. S přídavkem některých jiných básní. V Praze, 1812.“ Čís. I.—LX. — Str. 94.

Kamarýt Jos. Vlast.: „Anakreonovy písně“ (5 čís.; Bergk 14, 44, 7, 19, 32). Smíšené básně. V Praze 1822 str. 100—104. (V Sebr. básn. r. 1862 str. 226—230).

Šír Frant.: „Oda devátá Anakreontova. Na holubici“ (fr. 14 Bergk). — Čechoslav 1822 č. 2 str. 15.

— „Lélovy střely“ (Bergk 27). — Novoročenka 1823 str. 82.

— „Písně z Anakreona“ (12 čís.; Bergk 23, 14, 6, 7, 3, 21, 28, 43, 44, 32; fr. Anacr. 44; 1). — Výbor ze sp. řeck. II. str. 162—169.

Pražák Jan O.: „Anakreontické. Podává . . .“ (7 čís.; Bergk 23, 24, 42, 30 35, 29, 14). — Květy 1868 str. 302, 310, 422.

Marjanko Ferd.: „Z Anakreonta. Přeložil . . .“ (5 čís.). Květy 1866. č. 19 str. 228 a 1868 č. 13 str. 102.

— „Z Anakreonta. Přeložil . . .“ (4 čís.; Bergk 23, 14, 22, 31). — Květy 1871 str. 374. — Osvěta 1876 str. 57—59 (2 čís.; B. 53, 27).

— „Písně Anakreontické. Přeložil . . . Ve Slaném, 1880.“ — Str. 53.

Srbík Frant.: Tři písně (Bergk 23, 41, 21). — Česká Včela 1836 č. 23, 24, 26

— „Písně Anakreontovy. Na česko vyložil Frant. rytíř S. Ve Vídni, 1880.“

Krsek Fr.: „Píseň na oslavu cikády.“ — Květy 1883, 2. pol., str. 340—341.

Vondráček J.: „Přípitek Anakreontův“ (Bergk 21) a „Na Myronovu krávu“ (2 čís.; Bergk fr. 115, 116). — Věnec z anth. ř. str. 83, 70—71.

Anthologie řecká.

Rožnay Sam.: „U hrobu Anakreonova (Antipater).“ — Přídavek u Anakr. pís. str. 86.

Jungmann Jos.: „Z anthologie řecké“ (7 čís.) ve Slovesnosti r. 1820. Nově otištěno ve Slovesnosti r. 1846 a v Sebr. spisech (Nár. bibl. sv. II. str. 120–130).

Šír Frant.: „Z anthologie řecké“ (11 distich). — Čechoslav 1822 č. 14 str. 111.

— „Život člověka“ (2 čís.). — Novoročenka 1825.

— „Průpovědi z básníří gnomických“ (50 čís.) a „Nápisy z řecké anthologie“ (80 čís.) ve Výb. ze spis. řeck. sv. II. str. 5—30. (Také v I. sv. str. 173—174 dvě čísla).

Pilnáček Jos.: „Chrám spravedlnosti.“ — „Růže“ — Čas. č. mus. 1829 sv. II. str. 16; „Hvězdné nebe“ sv. III. str. 79.

Vondráček Jan: „Věnec z anthologie řecké. Uvil . . ., professor c. k. gymn. královéhradeckého. V Hradci Králové, 1876.“ — Celkem 257 čísel, s některými přídavky. — Str. 120.

— Nápisy. Viz Musaea Hero a Leander, str. 31—32 (8 čísel); Ovid a Katull, str. 99—111 (48 čís.); L. Apuleja Amor a Psyche, str. 79—71 (8 čís.).

Antoninus Marcus Aurelius.

Šír Frant.: „Marka Aurelia Antonina římského samovladaře Zápisky, které sobě samému snesl. Dvanáctero kněh. Z řeckého přeložil a poznamenáními opatřil . . . V Jičíně 1842.“ — Str. 194.

Apollodoros.

Šír Frant.: „Bájopisné povídky“ (24 čísla). Výb. ze sp. řeck. I, 84—96.

Lepař Frant.: Úlohy z bájesloví řeckého v Řecké cvič. knize (III. vyd.) str. 174 n.

Kořínek Jos.: Výňatky ve Cvič. kn. č. 35—39 (III., 5, 7 n.), 14—15 (I, 9, 1 n.) etc.

Appianos.

Kořínek Jos.: Výňatky ve Cvič. kn. č. 6 (III., 2); 11 (IV. 13); 69—72 (II, 5 n.); 118—119 (VI, 11 n.).

Archias.

Vlček J.: „Z Archia. Pochvala Ajanta z příčiny smrti jeho.“ Čas. č. mus. 1872. str. 442.

Arifron.

Rožnay Sam.: „Píseň na zdraví.“ Přídavek k Anakreon. pís. str. 75.

Aristofanes.

Šír Frant.: „Sbor ptactva“ (Ptáci, v. 1058—1070; 1088—1100); „Sbor Sparťanů a Atheňanů“ (Lysistr. v. 1247—1272; 1278—1321); „O bohatství a chudobě“ (Plutos v. 489—578). — Výbor ze sp. řeck. II., str. 184—190.

Šafařík P. J.: „Zlomky z Oblaků Aristofanesových.“ — Čas. č. mus. 1831. — (V. 1—363 str. 138—152; v. 618—880; 1127—1211; 1318—1507, str. 254—276).

Jungmann Jos.: „Z Aristofanových Oblaků III., 4 (Chor).“ — Česká Včela 1839 č. 29.

Nebeský Václ.: „Acharnští, komedie Aristophanesova. Překlad od . . .“ — Čas. č. mus. 1849 sv. I., str. 3—36 a II str. 45—62 (V. 1—204; 366—835).

— „Rytíři. Komoedie Aristophanesova. Přel. . . . .“ Čas. č. mus. 1850 str. 364—399 a 596—623 (V. 1—358; 382—682.).

— „Žáby. Komoedie Aristophanova. Přeložil . . V Praze, 1870.“ — Str. 113.

Aristoteles.

Vrťátko Ant. Jaroslav: „Aristotela Kategorie. Z řeckého převedl a vyložil . . . V Praze, 1860.“ — Str. 100.

Vychodil Fr. Pavel J.: „Aristotelova kniha o básnictví, kterou přeložil a vysvětlivkami opatřil . . . V Brně, 1884.“ — Str. 55.

Arrianos.

Kořínek Jos.: Výňatky z Anabase ve Cvič. kn. č. 60—62 (II., 16—18) a 138 až 141 (I, 7 n.).

Lepař Frant.: Výňatky v Řec. cv. kn. (III. vyd.), úl. III. VIII. XXI.

Vlček J.: „Flavia Arriana Epiktetovy rozpravy“ (Rukopis).

Athenaios.

Šír Frant.: „Z Athenéa“ (2 čís.). Výb. ze spis. řeck. I str. 47.

Babrios.

Šír Frant.: „Bájky některé z Babria“ (12 čís.). Výb. ze sp. řeck. II., str. 30—34.

Lepař Frant. V Aisópovských bájkách celkem 22 čísla.

Bakchylides.

Rožnay Sam.: „Píseň na pokoj“ (fr. 13). Přídavek k Anakr. pís. str. 78. — Srv. také Prvotiny pěkných umění. 1816 str. 272.

Bion.

Rožnay Sam.: „Bionovo naříkání nad Adonisem.“ — Hlasat. II, 4 (1807) str. 571—578.

— „Amor a pacholík (Idyllion Bionovo II.).“ — Přídavek k Anakr. str. 81—82.

Šír Frant.: „Pokoj od zpěvu“ (V.) a „Pory n. částky roku“ (VI.). — Výb. ze spis. řeck. sv. II. str. 122—123.

Vinařický Kar.: „Čtyry idylly Bionovy z řeckého jazyka přeložené . . .“ (I. II. III. VI. Ahrens). — Čas. č. mus. 1830 str. 255—260. — V Sebr. spis. (Nár. bibl.) sv. I. str. 157—162. Sr. též Jungm. Sloves. (1846) str. 613 a Květy 1883, 2. pol., str. 335 (Krsek).

Vondráček J.: „Bionova selanka druhá“ (XII.). — Věnec z anth. ř. str. 65.

Demosthenes.

Svoboda Václav: „Demosthenesova první řeč Olynthická. Přeložil prof. . . .“ Čas. č. mus. 1851. str. 124—130.

Novotný Edvard: „Demosthenovy řeči politické. Přeložil . . ., professor na malostranském gymnasiu pražském. V Praze, 1863.“ — Str. 210. Celkem 11 čís.: IV. III. I. II. V. VI. VIII. IX. XIV. XVI. XV.

— „Demosthenova řeč o věnci. Přeložil . . . V Praze, 1864. — Str. 100. (Bibl. klass. seš. 18.)

Zahradník J. V.: „Démosthenovy řeči. Hledě zvláště ku potřebě žákův středních škol přeložil . . . V Praze, 1883.“ — a) č. I. II. III. (24 str.); b) č. IV. V. VI. VIII. IX. (57 str.); c) č. XVIII. (79 str.)

Diodoros Sikulský.

Šír Frant.: Výňatky ve Výb. ze spis. ř. I, str. 81—83 a 66—68 (při Strabonovi).

— „O Samožonkách“ (II, 43 n.). — Krok III, 2 (1827) str. 228—240.

Kořínek Jos.: Výňatky ve Cvič. kn. č. 27 (X, 4); 30—31 (V, 2—3); 41 (V, 23, 2); 51 (X, 17, 2); 114—116 (I, 83); 133—134 (XV, 6, 7 n.).

Diogenes Laertský.

Šír Frant.: Částky ve Výb. ze sp. ř. I. str. 175—176.

Vrťátko A. J.: Zprávy o Pythagorovi v Čas. č. mus. 1859 str. 248 n.

*Dionysios Halikarnasský.

Šír Frant.: „Sibylské knihy.“ Výb. ze sp. ř. I. str. 83—84. — Totéž Kořínek Cv. kn. č. 67.

Erinna.

Rožnay Sam.: „Erynnina píseň na udatnost.“ — Příd. k Anakr. str. 80—81.

Šír Frant.: „Na bohyni Sílu“. — Novoročenka 1824 str. 57. — Též ve Výb. ze sp. ř. II. str. 159.

Vondráček J.: „Panenský rov“ (epigr.) — Věnec z anth. ř. str. 39. — Totéž při Ovid. a Kat. str. 103.

Euripides.

Šír Frant.: Výbor ze sp. řeck. sv. II. str. 177—184. (Hekabe v. 518—582; 905—951. — Orest. v. 211—315).

Pilnáček Jan (L. Boskovic): Úryvek z Alkestidy (v. 158—197) v Časop. č. mus. 1828 sv. IV. str. 138—139.

Šohaj Dr. Frant.: „Eurypidovy tragedie „Fénisky“ konec od verše 1627.“ — Progr. c. k. akad. gymn. v Praze r. 1854 str. 8—9.

Bakovský Václav: „Ukázka z metrického překladu tragoedie Euripidovy „Hippolytos“ (V. 1173—1254 dle vydání Nauckova). Podává . . .“ Výr. zpr. gymn. v Táboře r. 1872. — Str. 35.

— „Euripidův Hippolytos. Metricky přeložil . . prof. při real. gymnasiu táborském. V Praze, 1873.“ — Str. 84. (Bibl. klass. seš. 55).

Durdík Petr: „Ukázka z překladu Euripidovy Medey (v. v. 1116—1250) od . .“ Listy fil. a paed. I (1874) str. 222—224.

— „Euripidova Medeia. Přeložil . ., prof. při obec. real. gymn. v Praze. V Praze, 1878.“ — Str. 78. (Bibl. klass. seš. 71.)

Gumpfe K.: Zlomky z Faidry (Hippolyta I.) v List. fil. V (1878) str. 85—89.

— Výňatky z Iphigenie v Aulidě (100 veršů) ve Výr. zpr. gymn. v Novém Bydžově r. 1880.

Kacerovský Vil.: Stasimon v Hippolytu (v. 525—564) a v Medei (v. 824—864) v Progr. gymn. v Mladé Boleslavi r. 1883.

Vaníček Al.: Zlomek písně o Alkibiadovi v překl. Plut. Alkib. str. 11; srv. též Plut. Thes. str. 14, Num. Pomp. str. 71, Sol. str. 24.

Král Jos.: Kyklops, Alkestis. (V rukopise.)

Fanokles.

Vlček Jan: „Z Fanoklea elegický úryvek o smrti Orfea.“ Čas. č. mus. 1872. str. 441—442.

Filostratos Flavius.

Vondráček J.: Z Listů milostných č. 50 a 34 (část) ve Věnci str. 14 a 28 n.

Herodotos.

Šír Frant.: „Povídky z Herodota“ (I, 29—30; 31; 86—87; II, 2; 172; 34 až 35; 68—69). Výb. ze sp. ř. I. str. 106—112.

Vrťátko Ant. Jar.: Pověsť o Zamolxidovi (IV, 94—96) v Čas. č. mus. 1859. str. 241—242.

Kvíčala Jan: „Herodotovy dějiny. Přeložil..., professor klassické filologie na vysokých školách pražských.“ V Praze 1863—1864. — Tři svazky: a) kn. I—III. str. 354; b) kn. IV—VI. str. 239; c) kn. VII—IX. str. 316. — Bibl. klass. (11 seš.)

Kořínek Jos.: Výňatky v Cvič. kn. č. 20 (III, 129); 26 (II, 2); 58—59 (III, 39—42). — Srv. též Fr. Lepaře Řeck. cvič. kn.

Hesiodos.

Šír Frant.: „Herkula štít (Zlomek od v. 57—480).“ Výbor ze sp. ř. II. 35—51.

Vlček Jan: „Hesiodovy Nauky domácí, českým hlaholem vydané od J. V. — — V Praze, 1835.“ — Str. 34.

Hierokles.

Šír Frant.: „Novinky a dějinky“ (8 čís.). Výb. ze sp. ř. I., 174.

Vlček Jan: „Výklad na zlaté verše Pythagorovy.“ (Rukopis).

Homeros.

Palkovič Jiří: „Iliady Homérovy Zpěv první.“ Muza se Slovenských hor. Ve Vacově, 1801. — Str. 69—102.

Nejedlý Jan: „Homerova Iliada. Z řeckého jazyka přeložená do českého od . . . V Praze, 1802.“ — Str. X a 38. (Zpěv první).

Puchmajer Ant.: „Homerova Iliada. Píseň první“ (v. 1—171). — Nové básně, sv. 5. V Praze, 1814. — Str. 148—156. — Celý první zpěv s týmž nápisem ve Fialkách r. 1833 str. 128—155; nově vydáno v Nár. bibl. str. 168—188.

Rožnay Sam.: „Zabití Hektora (Iliady zp. XXII.).“ — Palkovičův Týdenník r. 1816 str. 237, 253, 285, 317, 333, 364 n.

— „Žabomyšoválka. Svobodně z jazyka řeckého přeložená od . . .“ Květy 1834 č. 32 str. 259 n.

Hollý Jan: „Homérovej Iliady Spev I.“ — Rozličné básně hrdinské etc. V Trnavě, 1824. — V Sebr. spis. 1842 sv. 4 str. 85—101.

Šír Frant.: „Z Iliady“ ve Výb. ze sp. ř. sv. II. str. 52—97 (14 čís.): Zp. II., 299—332; 455—483; IV., 422—456; VI., 369—502; VIII., 1—29; XI., 521—574; XIII., 1—82; XIV., 354—432; XV., 218—305; XVIII., 478—608; XIX., 303—424; XXII., 376—515; XXIV., 468—675; 677—804.

— „Z Odysseje“ (IX., 166—467). Výb. ze spis. ř. II., str. 98—106.

— „Hymny“ (8 čís.) ve Výb. ze spis. ř. II., str. 137—143 (č. VII., XXV—XXVIII., XXX., XXXI., XXXIII.).

Dankovský Jiří: „Homerus slavicis dialectis cognata lingua scripsit. Iliados liber I. v. 1—303. Slavice et graece idem sonans, adjecta nova versione latina et commentario graeco-slavico. Viennae 1829—1831.“

Vlček Jan: „Květ z Homérovy Iliady“ (II., 86—99; 212—277). — Květy 1835., str. 72, příloha V.

— „Homérovy Iliady sklada VI. Přeložením . . .“ Krok III, 3 (1836) str. 321—337.

— „Homérova Iliada. Přeložením Jana Vlčkovského. V Praze, 1842.“ — Str. 440 a mapka. Delší výňatky v Jungm. Slovesnosti 1846 ze VI. a XXIV. zp. (Nové spracování v rukopise).

Kuzmány Kar.: „Na ukážku z přeložení několika zpěvů Homerovy Iliady zpěv I.“ Hronka III, 3 (1838) str. 260—279.

Vinařický Kar.: „Iliady prvního zpěvu překlad metrický.“ — Čas. č. mus. 1843 str. 96—128 (stránky sudé). — Nově otištěno v Nár. bibl. sv. I., str. 270—309.

— „Iliady prvního zpěvu překlad prostonárodní.“ — Tamtéž str. 97—127 (stránky liché).

— „Odysséy kniha první. Prostonárodní překlad.“ — Čas. č. mus. 1843 str. 483—495. — Nově otišt. v Nár. bibl. sv. I. str. 310 n.

— „Homerovy Odysséy knihy II. část“ (V. 1—126). — Nár. bibl. sv. I. str. 324—328. (r. 1871).

Liška Ant.: „Homerova Odyssea. Přeložena od . . . V Praze, 1844.“ — Str. 356. (Druhé vyd. r. 1848).

Procházka Mat.: „Překlad I. zpěvu Odysséе od prof. . .“ Progr. c. k. gymn. v Brně r. 1855 str. 16—20.

Šebek Frant.: „Ukázka veršovaného překladu Iliady. Od. . .“ (II. 381—493 a 780—815). Světozor 1871 č. 15 a 16.

— „Homérova Iliada. Přeložil . . ., c. k. gymn. professor. Zpěv I.—V. V Jindř. Hradci, 1872.“ — Str. 188.

Niederle Jindřich: Výňatky v pojednání „O Homérovi a jeho básních“ (Osvěta, 1874 str. 527—542 a 669—685), a to Il. VI., 407—497; Odyss. VI., 99—185; různých veršů 85; celkem 270 v. (Zvláštní otisk: „Slovo o Homerovi. V Praze, 1875.“ — Str. 34.)

— „Homerovy Odysseie zpěv VI. v překladě metrickém s úvahou o způsobě překládání Homéra, podává prof. . . .“ Listy fil. 1874 str. 18—30.

— Homerovy Odysseie zpěv I—V a části z jiných. (Rukopis.)

Škoda Ant.: „Metrický překlad I. zpěvu Homérovy Iliady od ředitele . . .“ Progr. real. gymn. v Domažlicích r. 1875. — Str. 18.

— „Časomíra česká a metrický překlad VI. zpěvu Homérovy Iliady“. — Progr. real. a vyš. gymn. v Domažlicích r. 1877. — Str. 19.

— „Homérova Ilias. Metricky přeložil . . . Díl I. Zpěv 1—12. Domažlice r. 1881.“ — Str. 252.

— „Homérova Odysseia převedena od . . ., gymn. ředitele. V Praze, 1883.“ — Díl I. Zp. 1—12. — Str. 174.

— „Metrický překlad 18. zpěvu Iliady. Podává . . .“ Progr. vyš. gymn. v Domažlicích, 1884. — Str. 17.

Mejsnar Hynek: „Homérova Odysseja. Šestiměrem epickým na česko převedl . . . V Táboře, 1876.“ — Str. III. a IV., 366.

— „Homérova Batrachomyomachie čili Žab a Myší vojna. Šestiměrem epickým na česko převedl prof. . . . V Táboře, 1877.“ (Zvláštní otisk z progr. gymn.). — Str. 14.

— „Homérova Ilias. Šestiměrem epickým (ut supra). Díl první. Zpěvy I.—XII. V Praze, 1878.“ — Str. 222. — „Díl druhý. Zpěv XIII—XXIV. V Praze, 1881.“ — Str. 223—460.

— „Překlad veršů 369—617 osmnáctého zpěvu Iliady. Podává . . .“ Listy fil. a paed. VI. (1879) str. 196—202.

— „Homérovy Hymny, Epigramy a Batrachomyomachie čili Chvalozpěvy, Nápisy a Žab a Myší vojna. Šestiměrem epickým na český jazyk převedl . . ., prof. c. k. vyšš. realn. gymnasia v Táboře, 1881.“ — Str. 94.

Velišský Frant.: Výňatky v Životě Řekův a Římanův 1876 (Str. 321 a 323; srv. též str. 16, 113, 192, 223).

Hellenský J.: „Překlad z Iliady (II. γ 121—244).“ — Zora, almanach omladiny moravské r. 1878. Str. 238—242.

Kinský Dom.: Batrachomyomachie. (Rukopis.)

Dodatek: Štěpnička F. B.: „Zlomky z přeodění (travestie) Homérovy Iliady“ (I, 1—32; 223—284; 318—365). Napřed položen vždy překlad J. Nejedlého. Poutník Slovanský, vyd. F. B. Tomsa r. 1826 sv. 5 str. 43—63.

Isokrates.

Šír Frant.: „Isokratova k Demonikovi řeč poučlivá.“ Výb. ze spis. ř. I., 147 n.

Kořínek Jos.: „Naučení“ (Řeči k Demon. část) ve Cvič. kn. č. 79—84.

Iosephus Flavius.

Sušil Frant.: „Josefa Flavia O válce židovské a vlastní životopis. Přeložení staré, zcela opravené od . . . V Brně, 1856.“ — Str. 686.

Kallinos.

Hollý Jan: Rozličné básně hrdinské etc. V Trnavě, 1824 (Mezi Tyrtaiovými v čís. 2). — Sebr. spis. 1842 sv. IV. str. 113.

Šír Frant.: „Povzbuzení k udatnosti“. Výb. ze sp. ř. II., str. 130.

Kallistratos.

Rožnay Sam.: „Harmodios“ (Skolion). Příd. k Anakr. pís. str. 79.

Kebes.

Karafiát Václav: „Tabule Kebesa Tebánského, to jest: vtipné a užitečné vyobrazení pravé moudrosti a šťastného života. Z řeckého přeložené od . . ., kazatele v Moravě. V Praze, 1824.“ — Str. 46.

Kleanthes.

Vlček Jan: „Kleanthův chvalozpěv na nejvyššího boha, Zeusa.“ — Čas. č. mus. 1872 str. 440—441.

Lukianos.

Jungmann Jos.: „Z Luciana Samosatenského. Timon aneb nevlídník (Misanthropos)“. — Hlasatel I., 2 (1806) str. 249—280. — Nově v Sebr. spisech.

— „Diogenes a Pollux. Dotýká filosofů, boháčů a jiných.“ — Hlasat. III., 3 (1818) str. 643—637. — Nově v Sebr. sp.

— „O marnosti krásy, mocnosti, bohatství a jiných předností lidských. Charon, Merkur, Menipus, Damasias, voják, filosof, řečník.“ — Hlasat. III., 4 (1808) str. 470—477. — Nově v Sebr. spis.

Nejedlý Jan: „Lživý aneb Nevěřící. Tychiades a Filokles.“ — Hlasat. I., 4 (1806) str. 593—624.

— „Lodí aneb žádosti (Z Luciana Samosatenského). Lycinus, Timolaus, Samippus a Adymant.“ — Hlasat. II., 2 (1807) str. 252—276.

— „Přívoz aneb Tyran. Rozmlouvání mezi Charonem, Klothou, Merkurem, Cyniskem, Megapenthem, Micyllem, některými jinými mrtvými, Tisifonou a Rhadamanthem.“ — Hlasat. III., 1 (1808) str. 130—155.

— „Terpsion a Pluto“ — viz překlady starší.

Ziegler J. L.: „Rozmlouvání mezi Diogenem a Alexandrem o marnosti slávy a pozemských statků.“ — Hlasat. I., 1 (1806) str. 106—109.

— „Alexander, Hannibal, Scipio a Minos.“ — Hlasat. II., 3 (1807) str. 431 až 436. — Nově otišt. v Jungm. Slovesnosti.

Kinský Dom.: „Lukianovo rozmlouvání mezi Apollinem a Hefaistem. (Z řeckého)." — Prvotiny pěkných umění 1815 str. 310—311.

— „Lukianovo rozmlouvání mezi Charonem, Menippem a Hermesem. (Z řeckého.)" — Prvot. pěkn. um. 1815 str. 313—314.

— (?) „Dipsady z Luciána (dle Wielanda)." — Prvot. pěkn. um. 1815 str. 276—279.

Neděle Filip: Epigrammy dle Luciana v Prvot. pěkn. um. 1815 str. 103, 150, 207 a r. 1816 str. 216.

Šír Frant.: „O dlouhověkosti" (výňatky) — „Některá rozmlouvání" (8 čísel). Výb. ze spis. řeck. I str. 97—105.

Hájek Ignác: „Některé spisy Luciana. Přeložené od . ., professora humanitního na c. k. gymnasium v Litoměřicích. V Praze, 1832." — Str. 208. — Obsah: 1. O snu; 2. Nigrin; 3. Timon; 4. Lednáček; 5. Prometheus; 6. Toxaris; 7. Rozmlouvání bohů (21 čís.); 8. Rozmlouvání bohů mořských (14 čís.). Celkem 41 čís.

— Spisů Lucianových svazek druhý (Rukopis).

Kořínek: Části ve Cvič. kn. č. 16—17; 42—43; 96; 128; 45—46.

Vondráček: Některé epigrammy ve Věnci z anthol. řecké (1876) str. 49, 60—61; 75—78. Celkem 9 čís.

Lysias.

Kořínek Jos.: „Řeč nedužívce proti obžalobě, aby se mu nedával peníz od obce" ve Cvič. kn. č. 148—153.

Černý Jos.: Několik řečí (Rukopis).

Meleagros.

Šír Frant.: „Na jaro" v Novoročence 1824 str. 40—41. — Podruhé ve Výboru ze sp. řeck. II, str. 129, pak v Jungm. Sloves. (1846) str. 546.

Vondráček J.: „Jaro" ve Věnci z anth. řecké str. 59. — Epigrammata ve Věnci 18 čís.; srv. též Ovid a Kat. str. 93 n. (4 čís.); Hero a Leandros str. 31 (1 čís.); Amor a Psyche str. 69 (3 č.).

Krsek Fr.: „Jaro" ve Květech 1883, 2 pol., str. 341—342; srv. též str. 338.

Mimnermos.

Rožnay Sam.: „Mimnermova píseň na lásku" (fr. I.) — Hlasat. II, 4 (1807) str. 578—579.

— „Píseň na lásku" (fr. I.) a „Píseň na mladost" (fr. V.) v Příd. k Anakr. str. 76 n.

Šír Frant.: „Lidského života spěšnost" (fr. II.). Výb. ze sp. ř. II, str. 134.

Vondráček J.: „Ukázky z překladův Mimnerma" při básni Hero a Leander str. 29—31 (fr. I. II. III.). — Zlom. II. také ve Věnci z anth. str. 104.

Krsek Fr.: Výňatek ve Květech 1883, 2. pol., str. 343 (fr. XII).

Moschos.

Jungmann Jos.: „Selanka Moschova" (V.). — Dobroslav III, 3 (1822) str. 148. — Poznovu v České Včele 1839, č. 45 a v Sebr. spisech.

Šír Frant.: „Krajina pomořská." — Novoročenka 1824, str. 45. (Idyll. V.)

— „Žel po Bionu" (id. III.) a „Krajina pomorská" (id. V.) ve Výb. ze spis. ř. sv. II. str. 124—128.

Vondráček Jan: „Selanka V." v překl. Ovid. a Kat. str. 102. — „Popsání uprchlého Mílka" (id. II.) ve Věnci z anth. ř. str. 64.

Krsek Fr.: Výňatek z id. III. ve Květech 1883., 2. pol., str. 335.

Musaios.

Vondráček Jan: „Hero a Leander. Řecká pověsť z Musaea. Přeložil . . . V Praze, 1858." — Str. 32.

Sušil Frant.: „Hero a Leander" v Anthol. z Ovidia atd. 1861. str. 121—130.

Orfeus.

Šír Frant.: „Hymny" (6 čís.) ve Výb. ze sp. ř. II., str. 143—147.

Palaifatos.

K. J. J.: „Palaefatův spis o věcech podivných. Z řeckého přeložen od . ." (kap. 1—25.) — Krok IV, 1 (1840) str. 1—14.

Pindaros.

Šír Frant.: „Dithyramba." — „Zpěv Olympický IV." — „Zpěv Olympický XIV." — „Zpěv Pythický VII." — „Zpěva Isthmická III." — „Nemejská zpěva II." — Výb. ze sp. ř. sv. II. str. 147—158.

Macháček Š. K.: „Pindarův Olympický vítězozpěv první." — Čas. č. mus. 1827. sv. III. str. 98—104.

Platon.

Palacký Frant.: „Platonova rozmluva Fédros, aneb o kráse" (kap. 1—30.). Čas. č. mus. 1828 sv. I. str. 107—128 a sv. III. str. 111—117.

Palkovič Jiří: „Přeložení do slovenčiny rozmlouvání Platonova řečeného Kritona, aneb o tom, co činiti pravé jest, co pak nikoli." — Tatranka I, 3 (1834) str. 3—25.

Štúr Karel: „Faedon aneb poslední Sokratesovo o nesmrtedlnosti duše rozmlouvání. Přeložil z řeckého . . ., Slovák." — Hronka II, (1837) sv. 1. str. 65—86; sv. 2. str. 133—165; sv. 3. str. 217—252.

Vrťátko Ant. Jar.: Výňatek z Faidra, kap. 26—27. — Čas. č. mus. 1859 str. 308 n.

Saska L. F.: „Platonova rozmluva Laches. Obsah, rozbor a překlad podává . . V Plzni, 1862." — Str. 40.

— „Platonova Obrana Sokrata. Přeložil . . V Praze, 1864." — Str. 64. (Bibl. klas. seš. 15.)

Kosina Jan: „Obrana Sokratova a Kriton. Dva dialogy Platonovy. Z řečtiny přeložil . . V Praze, 1863." — Str. 56.

— „Platonův Gorgias. Překladem . ., professora gymnasia královéhradeckého. V Praze, 1865." — Str. 149. (Bibl. klass. seš. 21, 22.)

Desolda Jan Nep. Fr.: „Platonův Faidon. Přeložil . . ., professor gymnasia Plzeňského. V Praze, 1867." — Str. 112. (Bibl. klass. seš. 27, 28.)

— „Platonův Protagoras — Euthyfron. Přeložil . . . V Praze, 1871." — Str. 135. (Bibl. klass. seš. 41, 42.)

Velišský František: „Platonův Laches a Kriton. Přeložil . . ., professor při c. k. gymn. staroměstském. V Praze, 1869." — Str. 67. (Bibl. klass. seš. 33.)

— „Platonova Hostina. Přeložil . . V Praze, 1872." — Str. 94. (Bibl. klass. seš. 47, 48.)

Kořínek Jos.: Výňatky ve Cvič. kn. č. 53 (Politeia II, 3); 126—127 (Gorg. kap. 79); 73—74 (Prot. kap. 15); 89 (ibid. 12); 101 (Faidon kap. 57); 142—143 (ibid. 62).

Durdík Petr: Výňatky ze „Státu" ve Výr. zpr. obec. real. gymn. v Praze, 1875.

Neudörfel Kar.: Výňatky z Faidra — Listy fil. 1878, str. 101—107.

Kraus A.: Výňatek z Plat. Státu (VIII 549—602 a IX 572—580) v Progr. c. k. gymn. v Olomouci r. 1879.
Grimm Jos.: Úryvek z Menona p. 82 B. n. v Paedagogiu 1884 str. 485—488.
Novák J. V.: Faidros (rukopis).

Plutarchos.

Šír Frant.: „Z Plutarcha povídky.“ Výb. ze sp. ř. I. str. 28—46 (cel. 63 čísla).
Vaníček Alois: „Plutarchovy životopisy Thesea a Romula. Přeložil . ., professor gymn. Olomouckého. V Praze, 1865.“ — Str. 97. (Bibl. klass. seš. 23.)
— „Lykurgus a Numa . . V Praze, 1870.“ — Str. 90. (Bibl. klass. seš. 40.)
— „Solon a Publikola . . V Praze, 1872.“ — Str. 75. (Bibl. klass. seš. 45.)
— „Themistokles a Kamillus . . V Praze, 1872.“ — Str. 90. (Bibl. klass. seš. 52.)
— „Perikles a Fabius Maximus . . V Praze, 1874.“ — Str. 90. (Bibl. klass. seš. 63—64.)
— „Alkibiades a Gajus Marcius (kap. I—XVI) V Praze 1874.“ — Str. 16.
Kořínek Jos.: Cvič. kn. č. 22—25, 28, 65—65, 97—100, 120.
Lepař Frant.: Řecká cvič. kn. (III), valná část úloh syntakt.

Polyainos.

Šír Frant.: „Válečné povídky z Polyéna“ (20 čís.). Výb. ze sp. ř. I. str. 21—27.
Kořínek Jos.: Cvič. kn. č. 1. (Strat. I, 18); 29 (VIII, 33.)

Polybios.

Kořínek Jos.: Cvič. kn. č. 117 (III, 17).

Sapfo.

Rautenkranc Jos.: „Saffo horlící. Z řečtiny.“ (fr. II.) — Hlasat. II, 3 (1807) str. 359.
Rožnay Sam.: „Saffiny písně dvojí“ *a)* Na děvče (fr. II.) *b)* Na bohyni lásky (fr. I.). Příd. k Anakr. str. 71—74.
Šír Frant.: „Sapfo. Z řeckého“. (fr. I.). — Novoročenka 1824 str. 49—50.
Vondráček J.: Dva zlomky při Ovid. a Kat. (1858) str. 84 a 104.
Svoboda Dr. F. Z.: „Sapfó a básně její. Podává . .“ Čas. č. mus. 1866 str. 261—271. (Valná část zlomků přeložena).
Krsek Fr.: Výňatky ve Květech 1883, 2 pol. str. 337 n.

Sextos Empeirikos.

Šír Frant.: „Srovnání obyčejů všelijakých národóv.“ Výb. ze spis. ř. I. str. 79— 80; srv. Kořínek Cvič. kn. č. 64.

Simonides Kejský.

Šír Frant.: Dvě skolia ve Výb. ze spis. ř. II., str. 160.
Desolda J. N: Epinikion v Protagoru Plat. str. 95—96.
Vondráček J.: Epigrammy při Ovid. a Kat. str. 95 a 101 (2 čís.); ve Věnci z anthol. řeck. str. 31; 33 n.; 103 n. (9 čís.).

Simplikios.

Šír Frant.: „Zdrźenlivost Diogenova“. — Výb. ze spis. ř. I str. 176.

Skolia.

Šír Frant.: „Skolie“ (12 čís.) — Výb. ze sp. ř. II str. 159—162. — Srv. Kallistratos.

Sofokles.

Šír Frant.: Úryvky (Filokt. v. 1453—1468; Antig. v. 100—154.; Aias v. 815—865) ve Výb. ze sp. ř. II. str. 173—177.

Šohaj Dr. Frant.: „Sofokleova Antigona, v metrickém překladu od . . V Praze, 1851." — Str. 64. — Druhé vyd. r. 1862 (67 str.).

— „Sofokleův Edip král. Metricky přeložil . . V Praze, 1856." — Str. 76.

— Sofokleův Edip na Kolóně (Rukopis).

Hanačík Jos.: „Překlad prologu ze Sofokleovy truchlohry Aias (sv. 1—171) od . ." Programm c. k. gymn. v Brně r. 1857.

— „Překlad prvního choru a epeisodia ze Sof. truchl. Aias (v. v. 172—595, pokračování)" — Tamtéž r. 1858 (str. 20—24).

— „Překlad Sof. truchl. Aias (pokračování v. v. 596—1184)." — Tamž r. 1859 str. 18.

— „Překl. Sof. truchl. Aias (dokončení v. v. 1185—1420)." — Tamž r. 1860, str. 9—11.

Mejsnar H.: „Význam a rozsah choru, převod, rozprava metrická a výklad sloky v Sofokleově Filoktétu v. 391—401 od . ." Progr. gymn. v Baňské Bystřici (Neusohl) r. 1861 str. 8—13.

Niederle Jindřich: „Sofokleova Elektra. Metricky přeložil . . ., professor gymnasia klatovského. V Praze, 1868." — Str. 90. (Bibl. klass. seš. 30.)

— „Sofokleův Aias. S úvodem všeobecným ku tragickým básníkům řeckým. Přeložil a sepsal . . ., prof. při c. k. staroměst. gymnasium. V Praze, 1869." — Str. 158. (Bibl. klass. seš. 34—35).

Veselík Karel: „Ukázka z překladu Sofokleova Filokteta. Od prof. . . ." [V. 827—1080]. Progr. c. k. slov. gymn. v Brně, 1878. — Str. 10—19.

Končinský Josef: „Překlad Edipa na Koloně, verš 1—509. Na ukázku podává prof . ." Roční zpr. c. k. gymn. v Hradci Králové r. 1880. — Str. 17.

— „Překlad Sofokleova Oidipa na Koloně od v. 510—1044. Podává prof. . ." Tamtéž r. 1882. — Str. 19.

— „Oidipus na Koloně. Přeložil . . ." Tragoedie Sofokleovy. V Praze, 1883 (čís. 2). Str. 53—124.

Višňák Frant.: „Ukázka překladu Sofokleova Oidipa na Kolonu, v. v. 1—509. Od prof. . . ." Progr. c. k. slov. gymn. v Brně, 1880. — Str. 20.

Brtnický Lad.: „Ze Sofokleova Filoktéta v. 1—390. Přel. . ." Osmá zpráva real gymn. v Plzni 1881. — Str. 10—22.

Škaloud V.: „Ukázka překladu Sofokleova Filoktéta. [V. 1—465]. Od professora . ." Výr. zpr. gymn. v Jindř. Hradci, 1883. — Str. 18.

Král Jos.: „Antigona. Přeložil . ." Tragoedie Sofokleovy. V Praze, 1883 (čís. 1.) Str. 1—52.

Durdík Petr: „Trachiňanky. Přeložil . ." Trag. Sofokl. V Praze, 1883 (čís. 3). Str. 125—172.

— Filoktetes (Rukopis).

Solon.

Šír Frant.: „Prosba na Muzy" (fr. 13). Výb. ze sp. ř. II. str. 134—136.

Vondráček J.: „Zlomek Solonův č. 15." ve Věnci z anth. ř. str. 80.

Vaníček Al.: Úryvky ze zlomků č. 1, 5, 6, 7, 9, 11—13, 15, 18, 19, 21, 24, 26, 31, 32, 33, 36 (Bergk) — celkem 70 veršů v Plut. Solon. (Bibl. klass. seš. 40.)

Stobaios.

Šír Frant.: „Národní obyčejové" (11 čís.) a „Povídky" (16 čís.) ve Výb. ze spis. řeck. I str. 75—78.

Kořínek Jos.: Cvič. kn. č. 9 a 63.

Strabon.

Šír Frant.: Obšírné výňatky ve Výb. ze sp. ř. I. str. 48—74.

Vinařický Karel: „Výpisy ze Strabona“ (I. p. 2—7; 49—61; 48). — Čas. č. mus. 1839 str. 269—287.

Kořínek Jos.: Výňatky ve Cvič. kn. č. 34 (VI, 1, 12); 68 (XI, 8, 6); 86—88 (IV, 4, 2 n).

Theofrastos.

Vlček Jan: „Povahopisy Theofrastovy, vyložil J. V. V Praze 1839.“ — Str. 63.

Kořínek Jos.: Cvič. kn. č. 132 (Char. II.) a j.

Theognis.

Šír Frant.: „Průpovědě z básnířů gnomických“ (celkem 98 veršů) ve Výb. ze sp. ř. sv. II. str. 5—13. — Srv. Anthol. řecká.

Vondráček J.: „Mravné průpovědi“ (celk. 84 v.) při Ovid. a Kat. str. 105—108.

— „Propovědi“ (22 verše) a dva epigrammy ve Věnci z anth. řecké.

Theokritos.

Nejedlý Jan: „Theokritova Idylla XXIní. Rybáři“. — Hlasat. I, 4 (1806) str. 625—627. (Prosou).

— „Theokritova Idylla XItá. Cyklop.“ — Tamž str. 628—631. (Prosou).

Kinský Dom.: „Pastýř aneb Skotáci. Theokritova devátá Pastýřka. Z řeckého.“ — Prvotiny pěk. um. 1815, str. 12—13. (Šestiměrem přízvuč.).

— „Rybáři. Theokr. Pastýřka jedenmecítmá. Z řeckého.“ Tamtéž 1816, str. 210—214. (Šestim. přízvuč.)

Rožnay Sam.: „Kyklops, Idyllion Teokritovo jedenácté svobodně z řeckého originálu přeložené.“ — Palkovičův Týdenník 1817, č. 31 a 34, str. 349 a 425 n. (Rýmováno).

— „Rybáři. Idyll. Teokritovo jedenmecítmé. Z řeckého.“ — Palkov. Týdenník r. 1818, č. 3 str. 36—39. (Prosou).

Šafařík Pav. J.: „Theokritova selanka III. Amaryllis.“ — Krok I, 2 (1821) str. 33—34. (Šestim. časom.).

Hollý Jan: „Pastýr aneb Volári, Theokritova selanka IX.“ — Rozličné básně hrdinské etc. 1824. — Vydání z r. 1842, sv. IV. str. 83—84.

Šír Frant.: „Kyklops. Idylla Theokritova.“ — Novoročenka 1824, str. 7—10 (Prosou).

— „Theokritova selanka XI. Kyklops“ — Krok II, 2 (1827.) str. 193 n. (Šestim. časom.).

— „Selánky“ 1. Herakles (XXV.); 2. Pěvci zápasiví (VIII.); 3. Volaři (IX.); 4. Rybáci (XXI.); 5. Óda na vřeteno (XXVIII.) ve Výb. ze spis. ř. II. str. 107—122 a 156. (Veršem časom.).

Vlček J.: „Theokritova selanka V. Pocestníci čili zpěváci pastevní.“ — Květy 1834, str. 329 n. a 337 n.

— „Theokr. sel. IV. Proměnou rozmlouvají spolu kozák Battos a skoták Korydón . .“ Květy 1836, příloha XX. str. 77—78.

Mikenda H.: Výňatky z id. VII. (v. 130—146), XI. (v. 45—51) a XXII (v. 37—42) v Progr. c. k. gymn. v Budějovicích, r. 1877.

Říha Jan: „Překlad některých idyll Theokritových. Podává prof. . . .“ Výr. zpr. c. kr. gymn. v Táboře, r. 1879. — Čtyři čísla: 1. Thyrsis anebo

píseň (I.); 2. Obžinky (VII.); 3. Kyklops (XI.); 4. Syrakúsanky o slavnosti Adonidově (XV.).

Král Jos.: Theokr. Idylly (Rukopis).

Dodatek. Štěpnička F. B.: 1. „Hokyně. Naopak podle 21ní Theokr. Id...“ v Čechoslavu 1821, str. 140—141; 2. Pacholek. Naopak podle 11té Theokr. Id..“ Tamtéž str. 186—188. (Travestie pros.).

Thukydides.

Žabka Vil.: „Perikleova řeč pohřební, zachovaná u Thukydida ve kn. II. hl. 35—46.“ Výr. zpr. obec. gymn. real. v Praze r. 1882 str. 25—28.

Desolda Jan Nep. František: „Sepsání války peloponneské. Přeložil ..., kněz řádu prem. v Teplé a býv. professor na gymnasiu Plzeňském. Kniha prvá. V Pardubicích, 1885.“ — Str. 106.

Kořínek Jos.: Výňatky ve Cvič. kn. č. 4. (I, 137); 102 (126); 124—125 (II, 10—11.).

Tyrtaios.

Rožnay Sam.: „Tyrtaeova píseň vojenská“ (fr. 10.) — Příd. k Anakr. str. 83—85.

Kinský Dom.: „Tyrtaiova první píseň válečná. Z řeckého“ (fr. 12.) — Prvotiny pěk. umění 1815, str. 156—158.

Hollý Jan: „Tyrteove pesně vojanské I—IV.“ — Rozličné básně hrdinské etc. (1824). Vyd. z r. 1842 sv. IV. str. 111—115. (Frag. 12, 11, 10; čís. II. v. Kallinos).

Šír Frant.: „Elegie“ (1. Nabízení k smrti pro vlasť; 2. Povzbuzení vojska; 3. Sláva zmužilého vojína). Výb. ze sp. ř. II. str. 131—134. (Frag. 10, 11, 12).

Vondráček J.: Zlomek 10. ve Věnci z anth. řeck. str. 34—35.

Vaníček Al.: Zlomek 4. v Plut. Lykurg. str. 11.

Xenofon.

K—ny S.: Allegorý, kterouž řecký mudřec, Prodikos, ctnosť a nešlechetnosť vyobrazil. Přeložil z řeckého ...“ (Memor. II, 1, 21—23.) — Palkovičův Týdenník r. 1816, str. 204 a 221 n.

Šír Frant.: „Z pamětností Sokratových“. (Deset čís. I, 1—2; I, 4; II, 4; II, 5; II, 10; III, 5; III, 6; III, 7; III, 13; IV, 3). — Výb. ze sp. ř. I. str. 112—148.

Novotný Jos.: „Antifon a Sokrates. Ze Xenofona.“ (Memor. I, 6, 1—14). — Čechoslav 1831. sv. 5. str. 20—23.

Palkovič Jiří: „Ukážka přeložení Pamětí Sokratesových ...“ (I, 1, 16—20; I, 2, 12—28) Tatranka I, 1 (1832) str. 5—10.

— „Počátek knihy Xenofontovy o hospodářství.“ (Kap. 1.) — Tatranka II, 3 (1842) str. 62—67.

Polehradský F. Ř. J. [Fr. Řezáč]: „Xenofon o správě obce Athénské z řeckého přeložil, původním textem, přehledem dějin též obce, životem autora a výkladem opatřil ... V Praze, 1849.“ — Str. 72.

Jednota českých filologův: „Xenofontovy Paměti o Sokratovi. Přeloženy ... V Praze, 1872.“ — Str. 175. (Bibl. klass. seš. 53 a 65).

Kořínek Jos.: Části ve Cvič. kn., č. 21 (Mem. II, 4, 6 n.); 33 (Mem. IV, 2, 26); 47—49 (Mem. III, 13, 2—6); 90—94 (Resp. Lac. V, 2—9; II, 1—11; III, 1—5); 75—78 (Kyrop. VII, 5, 70—85); 103—108 (Hell. III, 4); 113 (Hell. III, 1, 10 n).

B. Spisovatelé římští.

Apulejus.

Vondráček Jan: „Amor a Psyche. Bájka Lucia Apuleja s přídavkem několika jeho novel. Z latinského jazyka přeložil..., gymnasijní professor v Hradci Králové. V Praze, 1874." — Str. 114.

Boethius.

Kinský Dom.: „Z Boëthia (De consolatione philosophiae). Od D. K." — Čas. č. mus. 1833 str. 255—256. (Krátký výňatek).

Caesar.

Macháček S. K.: „G. Julia Caesara paměti o válce gallské. Přeložil..., bývalý professor gymnasia Jičínského. V Praze 1872." — Str. 188. — (Kn. I.—VII, 1—82). Bibl. klass. seš. 49, 56, 62.

Slavíček P.: „C. Julia Caesara Zápisky o válce gallské. Přeložil... V Praze, 1882." — Str. 230.

Kormunda J.: „G. Julia Caesara Paměti o válce občanské. Přeložil... V Praze, 1882." — Str. 127.

Koblížek K.: Výňatky v Rissově Cvič. knize ku překl. z jaz. česk. na jaz. lat. (I. vyd.) č. 32—33. — Rovněž v jiných cvičebnicích.

Catullus.

Štěpnička Fr. B.: „Na smrt vrabečka." — Čechoslav 1822 čís. 14 str. 105.

Macháček Š. K.: „Žalost nad smrtí vrabce." — Tamže č. 16. str. 121.

Sušil Frant. „ Z Katulla. Svadební (carm. Catull. LXII.)" — Moravské Národní písně, v přídavku str. 121—125. V Brně, 1835.

— „Zpěv svadebný mládenců a dévic." — Anthol. z Ovidia, Katulla etc. V Brně, 1861. — Str. 114—116.

Vondráček Jan: „Ovid a Katull. Výbor z jejich básní a z anthologie řecké podává... V Praze, 1858." — Překlady z Katulla na str. 83—91. (Celkem 12 čís.).

Veselík Karel: „Z lyrických básní Catullových. Přeložil ..." Květy 1871 str. 142. (Celkem 4 čís.: V. VII. II. III.).

Cicero.

Nejedlý J.: „Z kněh M. T. Cicerona O řečníku" (II, 68). — Hlasatel I, 1 (1806) str. 91. — „Z M. T. Cic. knihy třetí O povinnostech. Podvod a nepoctivosť Pythia, Syrakusanského penězoměnce" (III, 14). — Ibid. str. 93—95. — „I nepříteli víru slíbenou a přísahu danou náleží každému plniti" (De off. III, 26—27). — Ibid. str. 95—96.

Palkovič Jiří: Řeč Marka Tullia Cicerona pro Archiáše básníka" — Tatranka I, 2 (1832) str. 5—29.

Hek Fr. Vladislav: „Přátelství a příbuzenství" (Lael. p. 18 n.) — Večerní vyražení 1832 str. 388 n.

— „Přátelství podle ctnosti" (Lael. p. 46 n.) — Tamtéž str. 390 n.

Macháček Simeon Karel: „M. Tul. Cicerona Čtvero řečí proti Luc. Katilinovi. Přeložil, vysvětlil a opravený text původní připojil .... cís. král. professor poëtiky a rhetoriky na gymnasium jičínském. V Praze, 1834." — Str. 190.

Pichler Kar.: „Výbor z myšlének Ciceronových. O božství." — Česká Včela

r. 1841. č. 50—51. a r. 1842 čís. 27, 30, 34, 36. (Přeloženo: Tusc. I, 22; 24—25; 27; 28—29; II, 56—58; 60. — De nat. deor. I, 2; 22; II, 2; 6—7; 28; 37—38. — De leg. I, 7; 22; II, 7. — De divin. II, 72. — Fragm. de consol. —).

Tomášek J. Pavel: „M. Tullia Cicerona řeči vybrané. Přeložil . . ., kr. uherský školní rada na odpočinku. V Praze 1870—1874." — Bibl. klass. seš. 37, 38, 44, 51, 60. — Obsah: 1. Řeč za Sexta Roscia Amerinského (str. 1 až 100); 2. Proti G. Verrovi o dílech obrazných, II, 4. (str. 101—194); 3. O velitelství Gnaea Pompeja (str. 195—258); 4. Čtvero řečí Katilinských, I—IV kap. 1—5 (str. 259—322).

— „Výbor ze spisů Ciceronových" (7 řečí, 125 listů, de oratore a de officiis — v rukopise).

Koblížek Kar.: „Ciceronův Brutus. Přeložil ... V Praze, 1880." — Bibl. klass. seš. 73—74. — Str. 110. — Výňatky též v Rissově Cvič. knize.

Novák Robert: „M. Tullia Cicerona O nejlepším druhu řečníků. Přeložil... V Praze, 1880." — Bibl. klass. seš. 73—74. — Str. 111—123.

Riss Jos.: Různé výňatky ve Cvič. knize pro VII. a VIII. tř. gymn.; tolikéž v jiných knihách cvič., jako na př. ve Frantově a v Klumparových.

Cornelius Nepos.

Rautenkranc Jos.: „Milciades (Z Kornelia Neposa)." Hlasat. I, 3 (1806) str. 421—432. — „Themistokles." Ibid. II, 3 (1807) str. 384—401.— „Aristides" — Ibid.. III, 4 (1808) str. 435—438. — „Pausanias." Ibid. str. 439—450. — „Cimon." Ib. IV, 3 (1818) str. 408—413. — „Lysander." Ibid. str. 414—420.

Štefan Kristian: „Kornelia Nepota Životy znamenitých vůdců vojenských. Z latiny přeložil ... V Praze, 1851." — Str. 104.

??: „Kornelia Nepota Životopisy výtečných vojevůdcův. Překlad z latiny. Schválením prof. V. Vojáčka. V Praze, 1876." — Str. 127.

Curtius Rufus.

Cippelius J. L.: „Quintus Curtius do češtiny přeložený." Rukopis z r. 1782 v. Jungmann. Hist. lit. VI. 915.

Kočí Fr.: „Neohrozená mysl Alexandrových vojáků" (VII. kap. 11). — Čechoslav 1821, str. 231—232.

Klumpar J. Kv.: Výňatky ve Cvič. kn. pro III. a IV. tř. gymn.

Ennius.

Nebeský Václ.: Několik zlomků v Čas. č. mus. r. 1865 str. 252—253.

Florus.

Chmela Josef: „Lucia Julia Flora Obraz dějin římských. Vedle soudných úvah páně Titzových opravil přeložil a vyložil . . ., veřejný professor na cís. král. gymnasiu královéhradeckém. V Praze, 1843." — Str. 190. (S lat. textem).

Fulgentius.

Vondráček J.: „Mythologicon III, 6" (výňatek) při Apulejovi str. 66—69.

Gellius.

Palkovič Jiří: „Ceditius Říman, hrdina ne tak slavný, jak veliký a šťastný" (III, 7.). — Tatranka I, 1 (1832) str. 21—24.

Klumpar J. Kv.: „Protagoras a žák jeho Euathlus“ (V, 10, 4—15) ve Cvič. kn. pro IV. tř. gymn. č. 135.

Horatius.

Ziegler J. L.: „Horácových satyr kniha první.“ Sat. 1. 2. 3 (v. 1—95.). — Vídeňské Noviny r. 1812, vyd. J. N. Hromádko. (Přízvučně.)

— „Satyry.“ Kn. I, 3 (dokonč.); 4—10. — Prvotiny pěkn. umění r. 1813 čís. 2, 4, 5, 6, 16, 17, 36, 37, 38.

— „Horácových satyr kniha druhá. Satyra první — druhá.“ — Prvotiny pěk. um. 1813 čís. 41 a 1814. str. 153—154.

Kinský Dom.: „Na Delliusa (II, 3).“ — Prvotiny pěk. um. 1813. str. 147. — Ostatní ódy měl v rukopise.

Rautenkranc Jos.: „Leukonoi (I, 11)“ — „Torkvátovi (IV, 7)“ — „Thaliarchovi (I, 9)“ v Prvot. pěkn. um. 1813 str. 36, 150, 158. — „Delliovi (II, 3)“ — „Óda 21. knihy třetí“ — Tamtéž r. 1815 str. 86 a 101.

Pacovský Aug.: „Lamiovi (I, 26)“ — „Na Pyrrhu (I, 5)“ v Prvot. pěk. um. 1816 str. 403 a 413.

Svoboda Václav Navarovský: „Na Lodí, na níž se Virgil do Athen plavil (I, 3).“ — Nové Básně vyd. od Ant. Puchmajera. Sv. pátý. V Praze, 1814. Str. 61—62.

Hercog Jan: „Delliovi (II, 3).“ — Básně . . V Praze, 1822 str. 36—37.

Jungmann Jos.: „K Neobuli (III, 12.)“ — Čechoslav 1822 č. 9 str. 65. — Také v České Včele 1839 č. 79 a v Sebr. spis.

Hollý Jan: „Horácove ódi“ (17 čís.: I, 9; I, 26; II, 3; III, 21; I, 38; II, 10; III, 30; I. 24; I, 3; I, 14; I, 11; I, 8; IV, 7; Epod. 13; I, 4; I, 7; Epod 7.) — Rozličné básně . . 1824. Vyd. z r. 1842 sv. IV. str. 116—130.

Macháček Sim. Kar.: „Q. Horacia Flakka Kniha o umění básnickém. V Praze, 1827.“ Str. XII a 148. S lat. textem a německým překladem napřed (str. 3—122).

Vinařický Karel: „Z Q. Horacia Flakka“. — Čas. č. mus. 1831. a) Od. II, 3; IV, 7; II, 2; Epod. 7; II, 10; III, 2 (str. 29—38). — b) Od. I, 1; I, 3; I, 14; I, 26 (str. 249—253). Dvě čís. otišt. v Jung. Sloves., všechna v Sebr. sp. (Nár. bibl.) I, 163—174.

— „Třetí kytka ód Q. Horácia Flakka od . .“ Čas. č. mus. 1852, sv. II., str. 65—74. — Celkem 12 čís.: I, 2; 4; 7; 9; 11; 24; 34; 35; 21; 38; 37; 31. V Sebr. spis. (Nár. bibl.) I, 343—355.

Černohouz Fr.: Satir. I, 1 v. 1—19 ve Květech 1834 č. 12.

Hoznek Jan: „Odar. I, 4. Na Sextia“ — Hronka I, 1 (1836) str. 39—40.

Durček Ondřej: „Knihy III. oda 8. Na Maecenáše“ — Hronka I, 2 (1836) str. 65—66.

Nosák Bohusl.: „Horat. Odar. I, 3. Na Virgila“ — Hronka I, 1 (1836) str. 38.

Hroboň Bohd.: „Odar. II, 3. Na Dellia“ (Hronka I, 1 (1836) str. 40—41.); „Na Crispa Sallustia“ (Hronka I, 2 (1836) str. 64—65.) — „Hor. kn. III, oda 3.“ (Hronka III, 2 (1838) str. 113—116).

Czochius Ctiboh: „Horáce knihy I. list 18.“ (Lolliovi) — Hronka I, 3 (1836) str. 53—56.

Svoboda Fr.: „Horácova oda I, 23.“ — Česká Včela r. 1839 č. 24.

Šír Frant.: „Okus překladů ód Horáciových.“ — Čas. č. mus. 1843 str. 347—352. Celkem 9 čís.: II, 3; III, 30; III. 25; IV, 12; III, 13; IV, 10; IV, 7; Epod. 13; II, 18.

— Spisy Q. Horatia Flakka (Rukopis).

Truhlář Ph. C. Josef: „Q. Horatia Flacca Satiry metricky přeložil a věcnými poznámkami opatřil . . V Praze, 1867.“ — Str. 125.

Jelen Dr. Karel V.: „Ódy Quinta Horatia Flakka. Přeložil . . V Praze, 1874.“ — Kniha I. — Str. 82. (Bibl. klass. seš. 61).

Štolovský Edvard V.: „Ódy Quinta Horatia Flakka. Přeložil . . V Praze, 1877.“ — Kniha I. II. — Str. 75 (Bibl. klass. seš. 70.).

Červenka Jan: „Q. Horatia Flakka Poslání k Pisonům. Kniha o básnickém umění. Veršem původním na jazyk český převedl a vysvětlivkami opatřil . . ., professor c. k. gymnasia v Hradci Králové. V Praze, 1882.“ — Str. 34.

Hrubý Timothej: „Listy Quinta Horatia Flakka. Metricky přeložil . . . . V Praze, 1884.“ — Str. 106.

— „Satiry Quinta Horatia Flakka, Šestiměrem přeložil . . . V Praze, 1884.“ — Str. 103.

— „Ódy a epódy Quinta Horatia Flakka. Rozměry originálu přeložil . . . V Praze, 1884.“ Dva sešity: 1. Kniha I.—III. Str. 192; 2. Kniha IV., Epódy a poznámky. Str. 104. (Epod. VIII. a XII. vynecháno).

Dodatek. Tablic Bohusl.: „K lodí, podle Hor. Od. 3 kn. I.“ (Poëzie, 1807, svazek 2., str. 95); *Rožnay S.*: „Na P. K. Podle Hor. Od. I, 22“ (Hlasat. II., 3 (1807) str. 429—430); *Vetešník Frant.*: „Na lakomce“ (Vedle Hor. Od. II., 18) v Prvot. 1815 str. 254; *Talinský Josef*: „Z ohlasu lyriky antické“ a) Ztrpení (Od. II., 5) b) Závěrek (Od. III., 26). — Květy 1868 č. 53. str. 422. — *Štolovský Edvard V.*: „Z českých ohlasů ód Horatiových“ a) Mé studánce (III., 19); b) Mladistvé krasavici (I., 23); c) Lichvář Alfius (Epod. 2). — Světozor 1883 str. 339. — d) Pozdní láska (IV., 1); e) Návrat (III., 9); f) Nevěrné milence (I., 5); g) Odkvetlé krásce (I., 25). — Světozor 1884, str. 67 a 79.

Iustinus.

Franta Ondř.: Výňatky v Úkolech stilist., na př. č. 75—77 (XXXVIII., 4—6); 87 (XIV, 4) a j. Rovněž v jiných cvičebnicích po různu.

Laberius Decius.

Nebeský Václ.: Prolog k mimu v Čas. č. mus. 1865 str. 183—184.

Livius.

Nejedlý J.: „Boj mezi trůjčaty Horacii a Kuriacii“ (I, 25—26). Hlasat. I, (1806) str. 97—102.

Zeithammer Jiří: „Válka Římanů s Albány; zápas Horaciů a Kuriaciů. Horacius odpovědník“ (I, 22—26) v Čechoslavu 1822 č. 48 a 49.

Pechánek Josef: „Tita Livia dějiny od založení Říma. Přeložil . ., professor gymnasia Jičínského.“ — Dva svazky: I., kn. I.—V. str. 447. V Praze, 1864.; II. kn. VI.—X. str. 253. V Praze, 1872. — Ostatek v rukopise. (Bibl. klass. 12 seš.).

Riss Jos.: Výňatky ve Cvič. kn.; rovněž ve knihách podob.

Lucilius.

Nebeský Václ.: Výňatky ze Satir v Čas. č. mus. 1865 str. 259 n.

Martialis.

Rautenkranc Jos.: „Na Větrožila a Daliborku.“ — Hlasat. III., 4 (1808) str. 450.

Čelakovský Fr. L.: „Nápisové (Dle M. V. Martiala).“ — Krok II., 1 (1824) str. 6—9. (Celkem 19 čísel.)

— „Nápisové (dle M. V. Marciala).“ — Čas. č. mus. 1829 sv. II. str. 15 až 18 (celkem 20 čís.).

— „Marcialovy epigrammy.“ — Čas. č. mus. 1836 str. 167—271 (24 čís.) a 1837 str. 142—151 (46 čís.).

— „Marcialovi nápisové.“ — Česká Včela 1834 č. 19 (5 čís.) a 52 (6 čís.)

Šnaidr K. S.: „Dva epigrammy v Novoročence 1823 str. 69 a 73.

S. J.: „Z Martiala“ (3 čísla). Květy 1881, 1. pol., str. 157.

Naevius.

Nebeský Václ.: Tři zlomky v Čas. č. mus. 1865 str. 250—251.

Ovidius.

Marek Ant.: „Heroida. Filis Demofonovi (List z Ovida).“ — Prvotiny pěk. um. 1815 str. 5—8. — „Ariadna Thezejovi (Dle Ovida).“ — Tamtéž str. 177—180.

— „Leander Heře (Dle Ovida).“ — Krok I., 4 (1823). Str. 3—9.

Hollý Jan: „Fyllis Demofonovi. List druhý z Heroid Ovidia.“ — Rozličné básně str. r. 1824; vyd. r. 1842 sv. IV. str. 102—106. — „Ariadna Tézejovi. List desátý z Heroid Ovidia.“ — Tamtéž str. 107—111.

Sušil Fr.: „Hero Leandrovi (Ovid. Heroid. XIX).“ — Krok II., 2 (1827) str. 187—193. — „Dido Aeneovi (Ovid. her. VII.)“ — Krok II., 3 (1828) str. 332—338. — „Hypermnestra Lynceovi (Heroida XIV.)“ — Krok II., 4 (1831) str. 481—485. — „Pyramus a Thisbe. Z Ovid. Metam. IV. 55 až 166.“ — Krok III., 4 (1836) str. 489—491. — „Pygmalion.“ (Metam. X., 244—294) a „Na smrt papouška“ (Am. II., 6). — Ibid. str. 492 n.

— „Daedalus a Ikarus (Ovid. Metam. VIII. 183—235).“ — Čas. č. mus. 1833 str. 71—72.

— „Anthologie z Ovidia, Katulla, Propertia a Muséa. Přeložil . . . V Brně, 1861.“ — Str. 143. — Obsah: a) *Metam.* I., 4—415; 452—567; 745—779; II., 1—412; 708—873; III., 143—251; 339—511; IV., 55—166; 563 až 604; VI., 5—134; 148—312; 316—401; VII., 5—158; 799—863; VIII., 157—260; 617—722; X., 1—77; 107—143; 244—295; 560—681; XI., 86—143; 410—749; XIV., 320—435; 623—772. b) *Amor.* II., 6; c) *Heroid.*: XIV., XVII., XVIII.

Vondráček Jan: „Ovid a Katull. Výbor z jejich básní a z anthologie řecké podává . . . V Praze, 1858.“ — Str. 112. — Obsah: a) *Metam.* I., 452—567; III., 138—252; IV., 55—166; VI., 146—312; 423—677; VII.; 5—158; VIII., 617—724; X., 1—77; XI., 410—748. (Str. 11—73); b) *Heroid.* XV. (Str. 1—10); c) *Trist.*: I., 8; III., 12: IV., 6; IV., 8. (Str. 73—82).

— Výňatky ve Věnci z anthol. řecké str. 40 („Ořech“ v. 1—6); 45—46 (Trist. IV., 6 v. 1—17); 50 (ex Ponto I., 6 v. 29—40); 76 (Trist. I., 8 v. 5—14).

Uhlíř Josef: „Z anthologie P. Ovidia Nasona. Podává . .“ (Amor. II, 16;

Herois VII; Trist. I, 3 — vše i s textem lat.). Progr. c. k. gymn. na Malé straně v Praze, 1868.

— „Z Anthologie P. Ovidia Nasona. Podává . . .“ (Amor. I, 1; I, 2; I, 15; II, 6; III, 15; Her. I.; Trist. III, 7; ex Ponto III, 1.) — Roční zpr. c. k. akad. gymn. v Praze, 1874.

Červenka Jan: „Proměn P. Ovidia Nasona kniha prvá. Epickým šestiměrem na jazyk český převedl...“ Roč. zpr. gymn. v Hradci Král., 1878. — Str. 16.

Truhlář Ant.: „Publia Ovidia Nasona Proměny. Přeložil . ., professor c. k. gymnasia Jičínského. V Praze, 1879.“ — Kniha I—II. Str. 74. (Bibl. klass. seš. 72. Ostatní knihy v rukopise.)

Hrubý Timothej: „P. Ovidia Nasona Vybrané básně. Rozměrem originálu přeložil . . V Praze, 1883.“ Str. 134. — Obsah 1) *Trist.* IV, 10; I, 1; I, 3; II. 4; III, 7; V, 2; 3; 8; 14. 2) *ex Ponto* I, 2; 3; 8; 9; II, 1; III, 1; IV, 4; IV, 8. 3) *Heroid.* I, X, XIII, XIV. 4) *Amor.* I, 15; II, 6; III, 9; III, 13. 5) *Fast.* I, 469—586; II, 83—118; 195—242; 475—512; 687—710; III, 167—232; 259—392; 523—656; IV, 247—348; 419—618; 809—862; V, 379—414; 419—492; VI, 349—394; 419 —454.

Dodatek. Talinský Josef: „Ukázky z Ovidových Kněh lásky“ (5 čís. II, 16; II, 5; III, 3; II, 12; I, 13) a „Z ohlasu lyriky antické“ (Am. III, 6; II, 19) ve Květech 1866 č. 9 a 1868 č. 53. — Přebásněno. — Sr. též Bibl. klass. seš. 72. str. 12 a Květy 1883., 2. pol., str. 344.

Pervigilium Veneris.

Puchmajer Ant.: „Ladino přenocování (Z latiny).“ — Sebrání básní a zpěvů, sv. 2 (1797), str. 41—53. — Nové vyd. v Sebr. spis. (Nár. bibl.).

Phaedrus.

Chmela Josef: „Fédra Augusta Liberta Bájky Aesopové. Přeložil . . . Kniha první.“ — (Fab. I—XXXIII.; vynechány XIV, XV.) — Čas. č. mus. 1844 str. 163—176. Několik čís. odtud vytištěno v Jungm. Sloves. 1846 str. 756 n.

Plautus.

Teichl Jan: „Marka Akcia Plauta veselohra o pokladu. Z latiny do češtiny přeložena od . . kanovníka etc. v Králové Hradci. K tisku podal Joz. L. Ziegler.“ Hyllos 1821 č. 24—26, str. 185—206.

Nebeský Václav: „Pleníci (Captivi). Komoedie Plautova. Přeložil . . V Praze, 1873.“ Str. 116.

Plinius starší.

M-r.: „O člověku narozeném“ (Hist. nat. VII, 1). — Hlasat. III. 2 (1808) str. 186—188.

Markalous Václav: „Kaja Plinia Sekunda Přírodopis. Kniha 35.: O malířství a barvách. Přeložil . ., gymnasijní professor. V Chrudimi, 1884.“ (Progr. gymn. v Chrudimi r. 1884. Zvláštní otisk.)

Plinius mladší.

Hanke z Hankenšteina: Pliniovy listy v překl. německém, francouzském a českém. Rukopis. Jungm. VI, 916.

Pacovský Aug.: „Zařícení dvou překrásných měst Herkulanum a Pompeji.“ — Prvotiny pěk. um. 1816 str. 393—394.

Jireček Jos.: „Smrt staršího Plinia“ (Epist. VI, 16) a „Výbuch Vesuva“ (VI, 20). — Čít. pro třetí třídu nižš. gymn.

Novotný Ed.: Výňatky v Rissově Cvič. kn. (I. vyd.) č. 6, 7, 9.

Propertius.

Sušil Frant.: „Arethúsa Lykotovi“ (V, 3) a „Kornelia Pavlovi“ (V, 11). — Anthol. z Ovidia etc. str. 116—121.

Publilius Syrus.

Nebeský Václ.: Ukázka z propovídek v Čas. č. mus. 1865 str. 186.

Sallustius.

Vaněk Norbert: „C. Crispi Sallustii Bellum Jugurthinum, to jest: Válka s Jugurthou. Z latinského jazyka přeložil . . V Praze, 1834.“ — Str. 150.

— „C. Crispi Sallustii Bellum Catilinarium, to jest: Katilinovo spiknutí. Z latinského jazyka přeložil. . . V Praze, 1835.“ — Str. 85.

Kvíčala Jan: „Gaia Sallustia Crispa kniha o spiknutí Catilinově. Přeložil . ., professor klassické filologie na vysokých školách pražských. V Praze, 1863.“ — Str. 76. — (Bibl. klass. seš. 5.)

Vaníček Alois: „Gaia Sallustia Crispa kniha o válce Jugurthinské. Přeložil . ., professor na gymnasiu olomouckém. V Praze, 1863.“ — Str. 99. (Bibl. klass. seš. 11.)

Kopta Frant.: „Gaia Sallustia Crispa O válce Jugurthinské. Přeložil . . ., V Praze, 1882.“ — Str. 77.

Koblížek Kar.: „Řeč konsula C. Aurelia Kotty k národu římskému“ (Histor. frag. 2) v Rissově Cvič. kn. (I. vyd.) č. 40—42.

Seneca.

? ?: Výňatky z Listu 122 a 94 v Prvot. pěkn. um. 1816 str. 84—91.

Novotný Ed.: Výňatky v Rissově Cvič. kn. (I. vyd.) č. 20—22 (de benef. 3, 7); též v jiných cvičeb. kn.

Rettig Jan: „L. Ann. Seneky O prozřetelnosti“ (Rukopis).

Tacitus.

Vinařický Karel: „C. Cornelia Tacita spis o sídlech a mravech národů Germanských. Přeložen od . .“ Čas. č. mus. 1840 str. 333—354.

Tomek Václav Vladiboj: „C. Cornelia Tacita Letopisů od úmrtí Diva Augusta knihy první. Přeložením . . .“ Čas. č. mus. 1842 str. 190—234.

Kott František: „Tacitovy Dějiny. Přeložil . . ., professor gymnasialní v Jičíně. V Praze, 1866.“ — Str. 318. (Bibl. klass. seš. 24—26, 32).

— „Tacitova Germania čili kniha o poloze, mravech a národech Germanie. Přeložil . . ., prof. při gymn. staroměstském v Praze. V Praze, 1870.“ — Bibl. klass. seš. 39. str. 1—39.

— „Tacitovy Letopisy. Přeložil etc. V Praze, 1872.“ — Str. 256 (Kn. I—IV.) Bibl. klass. seš. 46, 54, 59, 66.

Madiera Ant.: „Tacitova kniha o životu a povaze Gn. Julia Agricoly. Přeložil . . ., prof. při c. k. gymn. v Písku. V Praze, 1870.“ — Bibl. klass. seš. 39 str. 41—79.

Terentius.

Nebeský Václav: „Bratří (Adelphi). Komoedie Terentiova. Přeložil . . . V Praze, 1871.“ — Str. 120.

Tibullus.

Eleg. I, 1 v knížce z r. 1775: „Einige Übersetzungen von Schülern der Dichtkunst an der hohen Schule zu Prag.“ (Jungm. VI. 914.)

Kočí Fr.: „Touha po míru“ (I, 10.) — Čechoslav 1822 č. 33 str. 257.

S. D. [snad Svobodín Dobromysl Trnka]: „Albia Tibulla elegie“ (I, 10; III, 5; IV, 1.) — Čas. č. mus. 1827, sv. II. str. 58—61.

— „Z Albia Tibulla“ (I, 1; IV, 2; IV, 3) — Čas. č. mus. 1832 str. 143—147.

Doucha Frant.: „Zasvěcení polností. Elegie A. Tibulla“ (II, 1.) — Čas. č. mus. 1855 str. 211—214.

Vondráček J.: Kn. II. el. 1. v. 67—80 ve Věnci z anth. řecké str. 20.

Hrubý Timoth.: Výňatky z eleg. III, 4 v. 23—38 a I, 2 v. 43—51. v překl. Horat. od 2. seš. str. 101 a 104.

Krsek Fr.: Výňatky ve Květech 1883, 2 pol., str. 338 n.

Varro (Reatinus).

Nebeský Václ.: Výňatky ze satir v Čas. č. mus. 1865 str. 341 n.

Vergilius.

Eklogy I. IV. V. VI. v knížkách: „Einige Übersetzungen von Schülern der Dichtkunst an der hohen Schule zu Prag — 1775“ (2 seš.) — Jungm. VI. 914.

Puchmajer Antonín: „P. Virgilia Marona Zpěv pastýřský sedmý v češtinu uvedený od ...“ Sebrání básní a zpěvů sv. I. V Praze, 1795. Str. 114—118.

— „Publia Virgilia Marona sedlanka sedmá“ (Nově spracováno.) — Fialky 1833, str. 74—78. — Otištěno v Sebr. spis. (Nár. bibl.) str. 165—168.

N. N. Slovák: „Virgiliovy Eneidy Zpěv Iní.“ (V. 1—105.) Ukázka v Palkovičově Týdenníku 1812 č. 26 str. 505 a 1813 čís. 1 str. 35 n.

Hollý Jan: „Eneidy Spev první“ (V. 1—105). Ukázka v Palkovičově Týdenníku 1813 č. 16 a 17 str. 289 a 309 n.

— „Virgiliove selanky“ — Rozličné básně etc. 1824. — Vyd. z r. 1842 sv. IV. str. 53—83 (Čís. I—X.).

— „Virgiliova Eneida, přeložena od ... V Trnavě, 1828.“ — Str. 291. — Vyd. z r. 1842 sv. IV. str. 131—414.

Svoboda V.: „Vypsání bouře na moři (Z Aen. Virg. I, v. 50 sl.)“ — Krok I, 4 (1823) str. 19—21.

Šír Frant.: „Dafnis. Pátá selanka Virgilova“ — Krok II, 1 (1824) str. 37 až 40. — „Virgilova selanka druhá. Alexis“ — Krok II, 2 (1827) str. 321—323.

— Virgiliovy Selanky (Rukopis).

Vinařický K.: „P. Virgilia Marona Zpěvy pastýřské. V české verše uvedl a vysvětlil ... V Praze, 1828.“ — Str. 116 (S lat. textem).

— „Zkáza Troje. Virgiliovy Aeneidy kniha II.“ — Čas. č. mus. 1829 sv. I. str. 107—114 a sv. II. str. 45—61.

— „P. Virgilia Marona Aeneida veršem vyložena od ... Zpěv první.“ — Čas. č. mus. 1836 str. 237—259.

— „P. Virgilia Maróna Spisy básnické. Z latiny přeložil ... V Praze, 1851.“ — Obsah: 1. Aeneis str. 1—298; 2. Zpěvy pastýřské str. 1—40; 3. Zpěvy rolnické str. 41—146. — V Sebr. spis. (Nár. bibl.) ukázky.

Šohaj Frant.: „Virgiliových Georgik zpěv čtvrtý. Od ...“ Čas. č. mus. 1840 str. 3—18.

Jakubovič Pavel: „Virgiliova ekloga třetí. Palémon.“ — Tatranka Palkovičova III, 3 (1845) str. 7—11.

Saska Frant. Lev: „Aeneidy zpěv druhý. Na ukázku z překladu Aeneidy,

který se chystá pro bibliothéku klassiků. Od prof...." Roční zpr. gymn. Klatovského r. 1864. — Str. 19.

Plánský Tomáš: „Překlad čtvrtého zpěvu Virgiliovy Aeneidy. Podává . . ." Progr. c. k. real. gymn. v Chrudimi, r. 1876. — Str. 14.

Bartovský Frt.: „Vergiliovy Aeneidy zpěv I., přel. . . ." Devátá zpráva vyšš. real. gymn. v Plzni, 1882. — Str. 22.

Hrubý Timothej, Ph. C.: „P. Vergilia Marona Aeneis. Šestiměrem překládá . . . V Příbrami, 1884." — Seš. I. Zpěv I.—II. v. 1—89. — Str. 28.

Ziegler J. L.: Virgil. Eneida. (Rkp.). Srv. Rybičkovy Křisit. str. 195.

Victor Sextus Aurelius.

Chmela Josef: „Sexta Aurelia Viktora Dějiny římské. Přeložil, vysvětlil a opravený text latinský připojil . . . V Praze, 1838." — Str. 329.*)

Z přehledu tohoto dostatečně tuším na jevo vychází, že, práce překladatelská v oboru klassiků řeckých a římských nejednou stránkou dobře se měřiti může s kterýmkoli jiným odvětvím literárním zdárně pěstovaným. Četným překladatelům našim, starším a novějším zejména, přísluší zásluha, žeť ukázali, jaké dokonalosti milá naše mateřština schopna jest, jak v obsahu tak ve formě, skoro všude tam, kde jiné velebené jazyky světové sobě rady nevědí a buďto vlastní podstatě, nebo zase klassikům na úkor si počínají. Ale jedna věc probuzuje v každém našinci pocit nemilý, ba trapný; jest to přílišná rozptýlenosť a tím na mnoze způsobená nedostupnosť veliké části prací, nezřídka výtečných (na př. některých překladů Niederlových). Kéž se podaří slovutnému zakladateli krásné naší bibliothéky klassiků řeckých a římských vlivem svým nově vzkřísiti podnik téměř uhaslý a shromážditi opětně rozptýlené síly v jednotný sbor jakékoli nepřízni časové vítězně odporující.

*) Připojiti k seznamu tuto položenému také sbírku citatův bylo by prací téměř nemožnou a při tom bezúčelnou; přihlíženo tedy v té věci jen k době starší a z nové pouze to vybíráno, co zdálo se býti důležitějším. O rukopisech, jakož přirozeno, jen mimořádně zmínka státi se mohla.

O veslový trier attických.

Napsal **Josef Kopecký**, kapitán velké plavby.

Pokud bylo přestávati starým loďařům na lodích jednořadových, byli poutáni rozměry lodí, které ohraničeny byly těsnými mezemi. Vynález lodí mnohořadových rozšířil meze tyto a dovolil zvětšení lodí, aniž jím utrpěly jiné žádoucí a dobré vlastnosti lodí. Zvětšení rozměrů lodních nebylo však libovolné; hlavní příčina toho spočívala v nedostatečnosti motoru tehdejšího, totiž vesla.

Rozmnožení veslařů na lodích mnohořadových mohlo totiž provedeno býti buď po délce lodi, buď po šířce, buď do výšky. Každý taký způsob měl zvláštní vliv na vlastnosti lodi, jež opět podmíněny byly délkou, šířkou, brodností a tvarem tělesa živého.[1]) Potkáváme se tu s činiteli, z nichž každému po jistý stupeň musí býti dosti učiněno; každý z nich má na vlastnosti lodi, na její rychlosť, obratnosť a stálosť, zvláštní vliv.

Přihlédneme-li však k podmínkám, za jakých možno dosáhnouti jednotlivých nutných vlastností lodí, shledáme, že některé, jež podporují a podmiňují vlastnosti jedny, příčí se požadavkům vlastností druhých, a že možno toliko po jistou mezi učiniti zadost všem. Tak na př. délka lodí, vyžadující patřičné šířky a případné vazby celé stavby, podmiňovala obratnosť a rychlosť, obmezujíc zároveň počet veslařů řad nad sebou (horizontalních). Jsouť na omylu ti, kteří se domnívají, že rychlosť mnohořadových lodí roste v přímém poměru s rozmnožením vesel řad horizontalních. Rozmnožení takové vyžaduje prodloužení lodi, toto pak zvětšení šířky, sesilnění vazby, ba

---

[1]) Živým tělesem nazývá se část lodi pod čarou brodnosti, mrtvým část nad ní.

i zvýšení brodnosti; tím však stane se loď veselná neobratnou a tíže její nepoměrnou k síle veselné. Proto jest rozmnožení vesel poutáno jistými mezemi i nepochybíme, pokládáme-li trieru athenskou, jejíž obraz podává nám jedna skulptura akropolská, za vzor co do velikosti lodi a počtu veslařů.

Rozmnožení řad veslařských mělo tedy veliký vliv na loď i na vlastnosti její. Vliv ten jevil se na šířce, brodnosti a částečně i na délce lodi, ježto veškerá tíže veslařů, vesel a bojovníků spočívala nad čárou brodnosti a pošinula metacentrum lodi do výše. Pošinutí takové musilo vyrovnáno býti rozměry a tvarem lodním, však možno bylo jen na újmu rychlosti a obratnosti; pročež i lodi vyšší než triery nedosáhly vzhledem k těmto vlastnostem dokonalosti trier.

Veslo jest totiž motor obdobný moderním kolům a šroubům, mnohem však obmezenější; jako pak nyní zvětšení parní síly zvětšuje rychlosť jen po jisté meze a musí býti pro každou loď úměrno, tak musila býti síla veselná, vyžadující mnohem většího prostoru, úměrna loděm mnohořadovým a naopak lodi takové v náležitém úměru k síle veselné.

Z příčin těchto zaměňuje se archeologická otázka o rozměrech lodních v otázku čistě mathematickou a nautickou. Než nechci použiti nezvratných důkazů mathematických, nýbrž přestanu hlavně na výkladu sestrojeném na základě zachovalých památek, ze kterých nám možno přesně určiti velikosť a zařízení trier athenských a také dokázati, že loďaři athenští stavěli lodi dle zákonů přirozených.[2])

Lodi mnohořadové čítány byly vesměs mezi l o n g a e (*μακραί*); názvy jednotlivých druhů lodí odvozeny byly od počtu řad veselných. Řekové nazývali rozličné druhy lodí dle řad vesel *διήρεις* (dvouřadové), *τριήρεις* (trojřadové), *πεντήρεις*, *ἑξήρεις*, *ἐννήρεις* atd. až k loděm *τεσσαρακοντήρεις* Ptolemaia Filopatora.

Většina spisovatelů domýšlí se, že veškeré lodi těchto jednotlivých druhů vždy a všude budovány byly dle téhož

---

[2]) V pojednání svém častěji budu se dotýkati těchto spisů: A. C a r t a u l t: la trière athennienne, étude d' archéologie naval, Paris 1881; G r a s e r: de veterum re navali, Berlin 1864; S m i t h: Ueber den Schiffbau und die nautischen Leistungen der Griechen und Römer. Uebersetzt von Dr. H. Thiersch, Marburg 1851. — Ostatní díla, k nimž jsem přihlížel, uvedena budou na vhodných místech.

typu. Pokládám toto mínění za chybné a to ne bez příčiny a důvodu. Víme totiž, že byly triery athenské mnohem štíhlejší než korintské a bodce jejich nejen slabší, nýbrž i výše sestrojeny. Teprve po válce peloponneské Atheňané pochopili chybné sestrojení bodcův a přešli k typu, jenž podoben byl typu korintskému. Triery určené pro převoz koní a pozemského vojska byly mnohem širší než bitevní a, jak účel jejich vymáhal, i jinak sestrojeny. Hesychios (s. v. *Σαμιακὸς τρόπος*) podotýká o lodích samských, že byly zvláštního tvaru, širší, s tupým bodcem a přídou podobnou rypáku kančímu. Zřejměji než staré popisy znázorňují rozdíly typů lodních mince a památky skulpturní.

Rozličné konečně doby měly netoliko rozdílné typy lodí jednořadových, nýbrž i lodí mnohořadových, ježto s pokrokem věd zdokonalovalo se i loďařství. Znenáhla vymizely již ve starověku některé typy úplně, ponechavše jen názvy své pro typy podobné; středověk znal toliko triery, které podobné byly starým loděm liburnským (liburnicae) a triery, na nichž tři veslaři jedním veslem veslovali, ty pak zase zahrnovaly množství typů jednotlivých.

Ve starověku podmiňovalo typ lodní hlavně uspořádání vesel. Sestrojení vesloví, jehož pojednání to se týkati bude, jest tedy otázkou, jejíž řádné zodpovědění pro poznání trier antických, zvláště attických, jest téměř nejdůležitější. Připomínám výslovně, že system veselný, jaký měly dle přesvědčení mého triery a jejž vylíčím, neplatí pro lodi mnohořadové vůbec. Většina spisovatelů dopustila se hrubého omylu, soudíc, že vesloví veškerých lodí mnohořadových sestrojeno bylo dle stejného systemu. Pojednání mé má spočívati na pevném základě a ten dle mého mínění podává obraz triery akropolské a spolehlivé staré popisy. Nechci vynalézti nový system veselný, nýbrž toliko vysvětliti system veselný, jaký znázorňuje triera akropolská, pomocí starých památek a z praxe.

Triera, kterou akropolskou jmenuji, jest úlomek basreliefu představujícího střední část triery athenské (obraz 1.). Fragment ten nalézá se v museu na akropoli athenské. Možno na něm rozeznati devět veslařů thranitů; oba krajní jsou poškozeni a zachováni jen částečně. Z vesel viděti jest 8 thranitních,

7 zygitních a 8 thalamitních.[3]) Živého tělesa triery viděti jest jen část nad vodou asi k nejhořejší čáře brodnosti, nad tou pak vypíná se zřetelně část tělesa mrtvého. Na té vidíme zřejmě *ἔγκωπον*, část to tělesa mrtvého pro vesla určenou a zařízenou. Byloť celé mrtvé těleso lehčeji a slaběji zbudováno než těleso živé a proto vyžadovala vesla zvláštní podpory, kterou představují dolní dvě latě podélně běžící.

Obr. 1.

Nad enkopem vyčnívá *πάροδος* a jest na fragmentě velmi zřetelně vyznačena; mimo to zřejmě rozeznati můžeme podpory ji nesoucí. Sestrojení parody srovnává se i s jinými památkami, které, byť i z pozdějších dob pocházely, přece platny jsou. Tak Athenaios (p. 203 E, F) určuje šířku čtyřicetiřadové lodi Ptolemaia Filopatora od parody jednoho boku ku parodě boku druhého; Pollux v Onom. 1. p. 88 (*ἡδ ἑ περὶ τοὺς θρανίτας ὁδὸς πάροδος, παράθρανος*) pak praví, že parodos jest chodba okolo thranitů. Byla tedy parodos chodba sestrojená vně boků lodních. Nemohl by zajisté Athenaios udávati šířku lodi čtyřicetiřadové vzdáleností obou parod, kdyby byly se nalézaly vnitř lodi. I na některých starých mincích (zvláště z doby Hadrianovy) viděti jest zřejmě takou parodos přes boky lodní vyčnívající. Graser (na m. u. § 15) nemohl pro svou soustavu veselnou parody potřebovati; proto jednoduše popírá, že triery afraktní jí neměly, nedbaje starých památek.

Podél a na kraji celé parody stojí (na basreliefu) zakřivené sloupce, které latí jsou spojeny a tak tvoří jakous ohradu triery.

---

[3]) Thranité sluli veslaři nejvýše sedící, zygité prostřední, thalamité nejdolejší.

Ohrada ta přesahuje sedící thranity. Triera, která umělci byla vzorem, byla tedy afraktní; Atheňané používali pro tento druh pararrymat (παραρρύματα), která upevňovali na podélních latích a na sloupcích. Byla-li ona ohrada prkénky pobita, jmenovali Řekové loď takou katafraktní.

Čím déle pohlížíme na fragment památného basreliefu toho, tím větší obdiv vzbuzuje v nás umělé provedení jeho. Nelze mu upříti umělosti a správnosti ani ze stanoviska sochařského ani ze stanoviska umění plaveckého a loďařského. Veslaři představeni jsou v tom postavení, kdy vnořivše vesla svá v hladinu mořskou počínají je protahovati vodou; okamžik ten pro rychlosť lodi byl nejdůležitější. Horní část těla jejich jest k zádi lodi nakloněna, ruce jejich napjaty jsou vodorovně v před; veslují tedy tělem, jak veslovati nutno, nikoliv, jak Graser míní, rukama. Každý veslař znázorňuje postavením těla namahavosť a obtíž povolání svého i možno námořníkovi z postavení každého veslaře takřka čísti, s jakou pílí a úsilím vesluje. Tak n. př. vidíme třetího veslaře od pravé strany, kterak s celým úsilím síly své napíná a, aby vydatněji vesloval, tak nakloněn jest, že hlava jeho částečně mezi rameny jest ukryta. Podobně vesluje i veslař před ním sedící, kdežto druh jeho za ním vesluje pohodlně. Kdo kdy viděl námořníky veslovati, přesvědčí se na prvý pohled, že umělec znal sebe subtilnější požadavky veslování a že je na basreliefu vyznačil věrně, správně a přirozeně.

Než obraťme pozornosť svou k tělesu triery a vizme, v jakém jest poměru k velikosti těl veslařů. Nízkosť tělesa triery akropolské proti velikosti těl veslařů překvapí zajisté každého čtenáře, zvláště zná-li mínění Graserovo, jež pronesl o výši triery attické. Avšak vycházíme z toho, tuším, zcela oprávněného stanoviska, že hotovitel reliefu, maje na mysli triery, jaké za dob jeho byly obvyklé, ani nechtěl vytvořiti obraz, jenž by byl úměry svými lišil se od úměrů trier skutečných, ba že by ani toho nebyl dovedl, ježto při tvoření obrazu vtírala se mu stále na mysl skutečnosť. Jsme tedy zajisté oprávněni souditi z výměru tělesa triery na onom reliefu o výměru tělesa triery skutečné, jakož i o vzdálenosti a seřadění jejích vesel. Tím nebudiž ovšem řečeno, že by výměry triery na obraze musily se shodovati s výměry triery skutečné do podrobností; umělci šlo zajisté o napodobení přibližné, jakkoliv nikterak značně odchylné;

ale vezmeme-li za základ svých výpočtů poměry triery akropolské, zajisté od výměrů trier skutečných příliš se neodchýlíme.

Dle Vitruvia (1. 2. 4) obnášela vzdálenosť od jednoho kolíku veselného (σκαλμός) k druhému, tedy horizontalní vzdálenosť jednoho vesla od druhého, tak zvané interscalmium, dva lokte řecké, t. j. 0·9249^{m}. Změřil jsem tedy za posledního pobytu svého v Athenách několikráte veškeré vzdálenosti jednotlivých částí akropolské triery a shledal jsem, že vskutku horizontalní vzdálenosť vesel jednotlivých řad na reliefu totožná jest a že tedy umělec při provádění svého reliefu dbal přesnosti. Vezmeme-li vzdálenosť tu, jejíž délku z Vitruvia známe, za základní měřítko, obdržíme velikosť veškerých rozměrů triery skutečné.

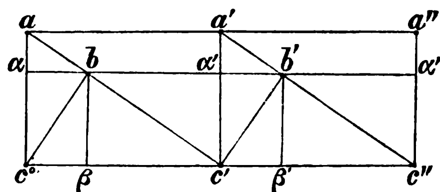
O správnosti své domněnky o přesném co do rozměrů provedení reliefu přesvědčil jsem se ještě následovně: změřiv více než 50 námořníků v postavení, v jakém představuje veslaře basrelief, shledal jsem, že prostřední výška jejich byla 77—78^{cm}; odměřiv pak všech 8 rozeznatelných veslařů na basreliefu sestrojil jsem různé výšky jejich, ze kterých pak jsem graficky určil výšku jejich průměrnou. Přenes výšku tu na měřítko, jež mi podávala horizontalní vzdálenosť vesel, shledal jsem, že v též míře, v jaké na obraze zmenšena jest vzdálenosť vesel skutečná, zmenšena i postava veslařů a že tedy i rozměry interskalmií a zajisté celé triery i rozměry těl veslařů provedeny jsou ne ledabylo, nýbrž v přesném úměru k poměrům skutečným. Čtenáři možno se lehce přesvědčiti o pravdě toho na obrazci, jenž jest kopií fotografie basreliefu.

Na základě tedy tohoto měřítka nalezneme všecky vzdálenosti ostatních částí tělesa triery skutečné. Obnášela dle toho vertikalní vzdálenosť vesla thranitního od thalamitního asi 66·5^{cm}, vesla zygitního od thranitního asi 17^{cm}, vesla pak zygitního od thalamitního asi 49·5^{cm}.

Co do uspořádání vesel rozeznávati třeba řady vodorovné a řady šikmé; obojí řady jsou parallelní. Tu pak vidíme v uspořádání řad pamětihodnou pravidelnosť. Jako veškerá interscalmia jsou sobě rovna, tak jsou i jednotlivé horizontalní vzdálenosti vesla thranitního od thalamitního každé šikmé řady nejen sobě rovny, nýbrž délka vzdáleností těch rovna jest délce interscalmia. Dále jest horizontalní vzdálenosť vesla thalamitního od

vesla zygitního (jednotlivých šikmých řad) rovna vzdálenosti vesla thalamitního jedné šikmé řady od vesla zygitního následující šikmé řady i obnáší vzdálenosť ta 34·5^{cm}. Vzdálenosť horizontalní vesel zygitních od vesel thalamitních každé šikmé řady obnáší 57·5^{cm}. Představují-li body a, a', a'' ... (obr. 2) skalmy thranitů, b, b' ... skalmy zygitů, c', c'' ... skalmy thalamitů, možno nám veškeré poměry následovně znázorniti: $aa' = a'a'' = 0·9249^m = bb' = c'c''$; aa' jest interscalmium thranitů a jest zároveň rovno horizontalní vzdálenosti vesla thranitního od thalamitního téže šikmé řady $a\,b\,c'$; $\triangle c^0 c' a$ jest pravoúhelný jako $\triangle c' b c^0$. Ježto pak $aa' = a'a'' = bb' = c'c'' = 0·9249^m$, jest

$$c^0 \beta = c'\beta' = \alpha b = \alpha' b' = 34·5^{cm}$$
$$\beta c' = \beta' c'' = b\,\alpha' = b'\,\alpha'' = 57·5^{cm}.$$

Obr. 2.

Thranité sedí konečně dle reliefu ve výši asi 25^{cm} nad podporou vesla svého.

Že tyto rozměry, jež překvapují svou nevelkostí, jsou správné, můžeme souditi i z rozměrů středověkých trier benátských, jež byly o něco nižší trier athenských. Obnášelať výška trier benátských 2·2^m a výška vesloví jejích nad čarou brodnosti toliko asi 1·5^m. Bylo-li tedy možno sestrojiti vesloví pro trieru benátskou, o čemž máme nezvratné důkazy, musí býti i možno sestrojiti je pro trieru athenskou, jak nám ji basrelief akropolský představuje, jejíž výška od čáry brodnosti až k lavici thranitů obnáší asi 1·6^m.

Způsob, jakým thranitové na reliefu veslují, podává nám důkaz, že veškeří veslaři seděli obráceni obličejem k zádi a to thranita každé šikmé řady zádi nejblíže, za ním zygita, za tím konečně thalamita, t. j. asi takto:

$A =$ thranita
$B =$ zygita
$C =$ thalamita

Vidíme na basreliefu, že thranita sedí asi 25^{cm} nad podporou (skalmem) svého vesla. Jest to zvláštní způsob umístění veslaře a nyní velmi řídký, k vysvětlení však vesloví trier velmi důležitý. Tabulky attické určují délku vesel zvaných *κῶπαι περίνεῳ* na 4·393^{m} [4]) a, ač nesmíme souditi, že délka ta platí pro všechna vesla, přece jest proti délce vesel trier benátských a proti výšce trier malá. Jest sice pravdě podobno, že si plavci athenští ve velkých veslech nelibovali, výška však triery athenské podmiňovala rozhodně vesla tak dlouhá, jako byla vesla trier benátských (7·6^{m}—9·5^{m}), kdyby veslaři seděli ve výši podpory vesla. Z příčiny té umístili Atheňané thranity nad podporami vesel a dosáhli tím vesla kratšího, jehož délka obnášela asi 6·75^{m}. Jinak zase usazení thranity nad skalmem vyžadovalo přiměřenou vzdálenosť jeho od skalmu, aby mohl vůbec veslovati a rukovětí nenarážel o vlastní kolena. Vzdálenosť ta závisela jednak od šířky parody, jednak od umístění ostatních veslařů téže šikmé řady. Šířku parody ovšem neznáme, nicméně můžeme si ji přibližně určiti, vezmouce za základ parodos trier benátských, jejíž šířka obnášela asi 1^{m}, a přiměřenou délku rukověti vesla, jež obnášela asi 1·75^{m}. Byla tedy parodos asi 1^{m} široká. Thranita musil tedy seděti, aby mohl veslovati, blíže boku lodního vnitř lodi, ne na parodě samé. Určitou však vzdálenosť sedadla jeho od boku lodního třeba vyhledati společně s určením míst ostatních veslařů.

S jistotou můžeme předpokládati, že vesla zygitů a thalamitů nespočívala na zvláštní parodě, nýbrž že procházela bokem lodním, který jakožto mrtvá část lodi lehčeji a slaběji byl zbudován. Uvážíme-li, že dle basreliefu akropolského skalmos vesla thalamitního byl as 55—60^{cm} nad hladinou, můžeme souditi, že thalamita seděl na lavici asi 25—30^{cm} vysoké (vzhledem k hladině) a asi 30^{cm} pod skalmem svého vesla. Nesmíme totiž souditi, že thalamita seděl jako thranita nad skalmem, ježto toho nedopouštěla malá výška skalma jeho nad hladinou. Chtěli-li bychom ho totiž umístiti jako thranitu, musili bychom buď pošinouti lavici jeho blíže ku středu lodi, buď zkrátiti nepoměrně jeho veslo. Oběma způsobům těm příčí se však praxe

[4]) Boeckh, Urkund. I. a 14: (Staatshaushaltung der Athener III. str. 272 n.) *πε]ρίνεως ΔΔΓΙΙΙΙ, ἀδόκιμον I, ἐννεαπήχεις καὶ σπιθαμ[ῆς*; dále ib. 50: *περίνεῳ ἐννέα πήχεων καὶ σπιθαμῆς.*

námořnická i staré popisy. Ostatně shodují se všickni badatelé o takém umístění thalamity.

Obtížněji jest rozhodnouti o místě sedadla zygitova. Jak vidíme z basreliefu, nalézá se skalmos jeho 49·5^{cm} nad skalmem thalamitovým a 57·5^{cm} před ním, kdežto skalmos thranitů jest toliko 17^{cm} nad skalmem zygitním a 34·5^{cm} před ním. Musil tedy býti valný rozdíl mezi usazením veslařů těch i nemohli žádným řádem seděti všichni tři v jedné rovině za sebou. Neměli by totiž dostatečného místa.

Možno nám sice graficky nebo i pomocí mathematiky určiti spolehlivě místo, na němž stálo sedadlo zygitovo a thranitovo, ale obraťme nejprve pozornosť svou k popisům starých spisovatelů. Aristofanes (Žáby v. 1074) praví: *νὴ τὸν Ἀπόλλω* (t. znali starší lidé za doby Aischylovy) *καὶ προσπαρδεῖν γ' εἰς τὸ στόμα τῷ θαλάμακι* (= *θαλαμίτῃ*). Výraz *προσπαρδεῖν* nesmí se tu zajisté dle scholiasty a Kocka vykládati metaforicky ve smyslu lat. oppedere, nýbrž vyložiti se musí doslovně. Ale *προσπαρδεῖν* mohl arci thranita do úst thalamitovi jen tehdy, seděl-li thalamita přímo pod ním a ne teprv pod zygitou, t. j. seděl-li zygita ne v jedné čáře s thranitou a thalamitou, nýbrž mimo čáru tu dále ke středu lodi. Neboť že tu řeč o thranitovi a ne o zygitovi, poznáváme z definice Eustathiovy (640, 11: *θαλαμῖται καὶ θαλάμακες ἐρέται οἱ ὑπὸ τοὺς θρανίτας*), dle kteréž „thalamitové nebo thalamakové jsou veslaři sedící pod thranity."

Také Suidas, Hesychios, Pollux, Etym. M. podávají definice thranitů, zygitů a thalamitů, ale tak povšechné, že z nich nemůžeme souditi nic určitého. Neúplné a dvojsmyslné definice ty zavdaly příčinu k různým výkladům; neshodovali pak se hlavně vykladatelé v mínění svém o významu slova *μέσος*, jak nazývá se v definicích těch z pravidla zygita. Představují si tu jedni zygitu přímo pod thranitou a nad thalamitou, druzí pak soudí, že sedí v prostředku lodi.

Důležitější a spolehlivější předešlých památek písemných jsou popisy Aristotelův a Vitruviův a částečně i popis Galenův. Aristoteles (de part. anim. 4. 10) pokládá za případné, že jest poslední prst malý a prostřední velký, jako veslo středolodní (*ὥσπερ κώπη μεσόνεως*). Na jiném pak místě [5]) praví, že

[5]) Mech. 5: *διὰ τοῦτο οἱ μεσόνεοι μάλιστα κινοῦσι· μέγιστον γὰρ ἐν μέσῃ νηῒ τὸ ἀπὸ τοῦ σκαλμοῦ τῆς κώπης τὸ ἐντὸς κινοῦσι.*

veslaři ve středu lodi nejvydatněji veslují, největší pohyby ve středu činíce s rukovětí. Obšírněji se vyjadřuje Galenos [6]) pravě, že, ač vesla trier zevně stejnou délkou vyčnívají, přece vesměs stejna nejsou, nýbrž že prostřední jsou nejdelší.

Nemožno pochybovati, že vesla, jež Aristoteles *μεσόνεῳ* jmenuje, jsou zygitní. Přirovnání jeho vesel s prsty ruky platí pro jednotlivé šikmé řady a ne pro řady horizontalní, ježto vesla každé řady horizontalní byla stejně dlouhá. Také nesmíme vykládati výraz *κῶπαι μεσόνεῳ* za vesla umístěná ve středu lodi vzhledem k délce její, ježto konce rukovětí vesel každé řady horizontalní tvořily parallelní linie s osou lodi. Nepatrný pak rozdíl délky rukovětí vesel téže horizontalní řady, podmíněný súžením boků lodních, nebyl ani znatelný; pochybuji, že vůbec rukověti předních vesel kratší byly než zadních, ježto toho nevyžadovaly tvar triery a délka enkopa. A měli-li loďaři athenští zření k onomu malému súžení přídy triery a zkrátili-li rukověti přídních vesel, musíme každým řádem souditi, že zkrátili přiměřeně i zevní část vesel přídních, aby přídní veslaři mohli pohodlně a vydatně veslovati. Že by zevní části všech vesel triery byly bývaly stejné délky, jak praví Galenos, jest nemožno, ježto se to příčí přirozeným počátkům mechaniky a požadavkům veslařství. Vyžadovala totiž výška zygitního vesla delší rukověti i delší zevní části než vesla thalamitního; poněvadž pak veslo zygitní spočívalo v boku lodním a ne jako thranitní na parodě, musilo sáhati hlouběji do vnitř lodi rukovětí i mohl zygita pohodlněji a vydatněji veslovati než thranita, který seděl výše a měl veslo delší.

Boeckh, velmi obezřetný a důmyslný badatel, vztahuje popisy oněch starých spisovatelů na vesla střední vzhledem k délce lodi a odůvodňuje mínění své poznámkou z attických tabulek, v nichž řečeno, že z jistého počtu poškozených vesel thranitních 10 vesel použiti možno za zygitní.[7])

---

[6]) De usu partium corporis humani I. 24.: *Καθάπερ οἶμαι κἀν ταῖς τριήρεσι τὰ πέρατα τῶν κωπῶν εἰς ἴσον ἐξικνεῖται, καίτοι γ' οὐκ ἴσων ἁπασῶν οὐσῶν· καὶ γὰρ οὖν κἀκεῖ τὰς μέσας μεγίστας ἀπεργάζονται.*

[7]) Boeckh, Urkund. II. 56 (Staatshaushaltung III. str. 288): *ἀδόκιμοι κῶπαι θρανίτιδες . . . . τῶν θ]ρανιτείδων τούτων ἀποφαίνει ὁ δοκιμαστὴς ζυγίας Δ.*

Pravda poznámky té jest nepochybná; Smith (na m. u. str. 47), aby důmyslný a praktický jeho system veselný poznámkou tou nebyl podvrácen, míní zcela správně, že ona poškozená vesla thranitní použita býti mohla za přídní zygitní, jež snad byla kratší ostatních. Ale netřeba ani takého vysvětlení. Žádný ze spisovatelů uvedených netvrdí, že byla nejdelší vesla zygitní. Aristoteles mluví výslovně o vnitřní části vesla a nepraví ani, že nejdelší byla, nýbrž toliko, že nejhlouběji do vnitř lodí sáhala. Mohla však, jak svrchu vzpomenuto, poškozená vesla thranitní užita býti za zygitní, ježto, jak níže ukáži, byla tato kratší oněch.

Dle zpráv výše vyložených tolik tedy můžeme souditi na jisto, že vesla zygitní sáhala nejhlouběji do vnitř lodi, nebo, všeobecněji řečeno, že rukověti vesel zygitních dosahovaly nejblíže ku prostředku lodi.

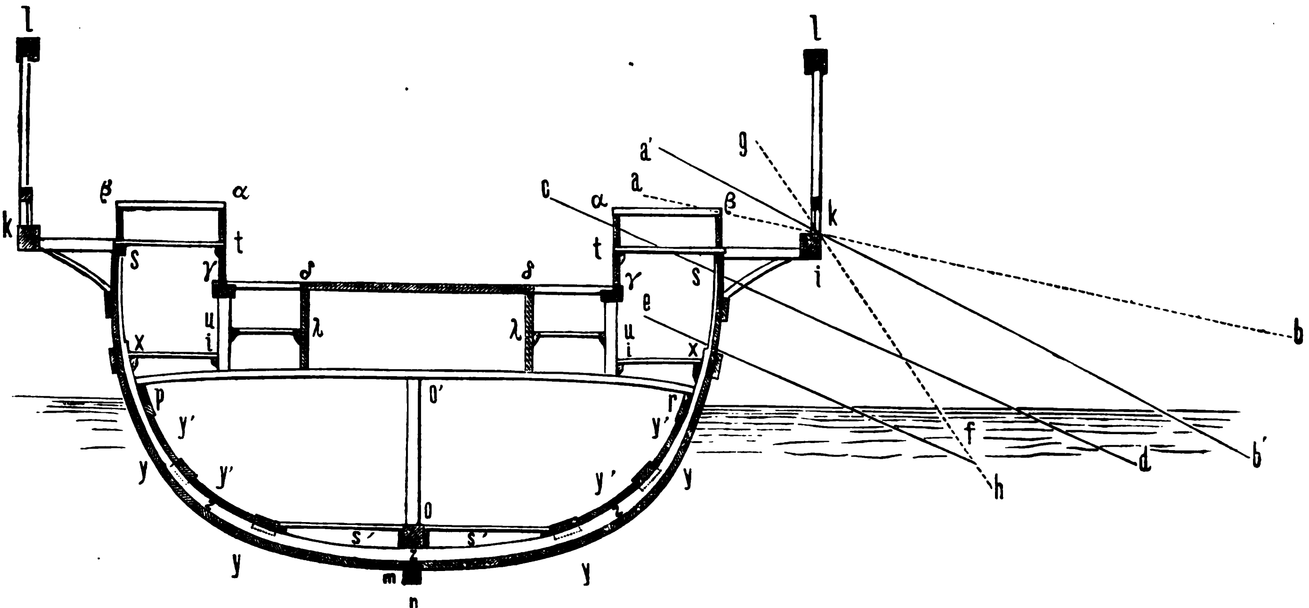
Jest nám nyní dokázati, že také zařízení vesel zygitních přiměřeno jest pro trieru akropolskou. Abych však dokázal to nezvratně, obrátím důkaz a ukáži, že basrelief ten zařízení také nejen potvrzuje, nýbrž i vyžaduje.

Za tím účelem sestrojme si hlavní žebro triery dle jistého měřítka. Počínajíce pak od první hlavní linie brodnosti sestrojme si veškeré části, které na basreliefu vidíme, a to přesně dle nalezených měr. (Obr. 3.) Na základě tom možno graficky určiti délku vesel a rukovětí jejich, rozsazení veslařů a částečně též jiná vnitřní zařízení trier.

Thranita sedí dle basreliefu asi 25^{cm} nad svým skalmem, nemohl tedy žádným řádem, jako obyčejně sedávají nynější veslaři, seděti těsně vedlé svého skalmu, ježto by nemohl veslovati (ani na způsob šroubu) [8]) a přivésti veslo do polohy, v jaké ho představuje basrelief. Vyžaduje nejen poloha taká, nýbrž i veslování vůbec, sedí-li veslaři, vyzvednutí lopaty nad hladinu, nevyhnutelno pak jest to na lodích mnohořadových, aby se vesla nespletla. Musely tedy lopaty vesel po každém protáhnutí vodou vyzdviženy býti nad hladinu a to nejméně do polohy *ab*. Toto však vyzdvižení bylo thranitovi možno, seděl-li na vnitřním konci lavice $\alpha\beta$, ježto by, sedě blíže u skalmu, narážel rukovětí

---

[8]) Při veslování na způsob šroubu nevytahuje veslař veslo z vody, nýbrž vesluje jím jako šroubem jednokřídelným.

Obr. 3. **Průřez triery** (hlavní žebro).

ab, *a'b'* veslo thranitní, *cd* veslo zygitní, *ef* veslo thalamitní, *gh* veslo *περίνεως*, *αβ* sedadlo thranitní, *ts* podnožka thranitní, *γδ* sedadlo zygitní, *λμ* podnožka zygitní, *ix* sedadlo thalamitní, *is* parodos, *m* hlavní kýl, *n* volný kýl, *o* vnitřní kýl *z*, *z*, *z* žebro, *pr* paluba, *y'*, *y'*, *y'*, *y'* vnitřní postranice, *y y y y* zevní postranice, *o o'* podpora, *lk* poprsní sloupce, *s's'* stok, sentina.

na vlastní kolena, jak z polohy rukověti *ak* zřejmo. Bylo tedy sedadlo thranitovo na vnitřním konci lavice *αβ* i obnášela délka rukověti *ak* 1·75^{m}. Představme si dále totéž veslo v poloze *a'b'*, kdy probrázdilo polovici dráhy své ve vodě, předpokládajíce zároveň, že lopata jeho asi 1^{m} do vody sáhá, i shledáme, že délka zevní části *b'k* jest 5^{m}; celá pak délka vesla thranitního 6·75^{m}. Tu však podotknouti třeba, že veslo thranitní mnohem delší býti mohlo, ba že snad i delší bylo; přestávám však na minimu, jež praxe plavecká dopouští. Pokládám zároveň polohu vesla *ab* za nejnižší. Pro lehké a vydatné veslování byla by délka vesla thranitního 7·5^{m} nejpřiměřenější, i seděl by pak thranita asi o 25^{cm} blíže ku středu lodi. Mně se však jedná, jak řečeno, hlavně o určení minima.

Délce té nevadí zcela nic určení tabulek attických, dle nichž některá vesla περίνεῳ byla 4.393^{m} dlouhá. Předně označuje míra ta toliko některá vesla a pak, jestliže i veškerá vesla περίνεῳ tuto délku měla, nemožno ji pokládati za maximum délky pro vesla ostatní. Bylať περίνεῳ vesla výpomocná, kterými veslovali v čas potřeby epibatové a to stojmo, ježto při veslování žádných lavic neměli; stojmo dostačilo pak úplně veslo 4·393^{m} dlouhé (*gh*).

Jako jsme určili délku vesla thranitního, tak možno určiti i délku vesla zygitního a thalamitního. Bylo pak veslo zygitní 6·15^{m} dlouhé s rukovětí asi 1·62^{cm} dlouhou a veslo thalamitní 4·5^{m} s rukovětí 1^{m} dlouhou; při čemž předpokládáme, že lopaty obou vesel asi 1^{m} do vody sáhaly. Mohlo tedy užito býti zcela dobře poškozených vesel thranitních za zygitní, jak naznačují tabulky attické a netřeba ani hypothesy Smithovy.

Co se týče lavic, vidíme, že thranita seděl vnitř lodi nad thalamitou, nebo jak Eustathios praví, že thalamita seděl pod thranitou; Aristofanes tedy zcela vhodně mohl se vysmívati thalamitovi. Konečně jest zřejmo, že zygita musil seděti blíže středu lodi než ostatní veslaři; neboť by jinak nemohl veslovati. Proto i rukověť jeho největší pohyby vnitř lodi činiti mohla, jak praví Aristoteles.

Posuzujeme-li vesloví triery akropolské ze stanoviska loďařského a plaveckého, nemůžeme mu upříti podivuhodné praktičnosti a důmyslnosti. Vyhovuje v každé příčině požadavkům

námořnickým, nevyžaduje nepoměrné výšky boků a proto připouští přiměřenou velkosť tělesa živého k síle souveslí a dodává trieře veliké rychlosti, jakou se opravdu vyznamenávaly lehké a štíhlé triery athenské. Každý veslař má dostatečné místo, aby využitkoval síly své. Není tedy bez příčiny různá vzdálenosť jednotlivých veslařů šikmých řad i nemožno pokládati ji za pochybení umělce.

Tím že thalamita as 57·5^{cm} za zygitou a 49·5^{cm} pod ním seděl, bylo mu možno pohodlně prováděti pohyby veselné. Veslo zygitní mu nevadilo v ničem; neboť nejvyšší bod elipsy, jakou opisuje konec rukověti jeho při veslování, padne za veslo zygitní. Lavice thranitova stojí vysoko nad hlavou thalamity. Thranitům majícím skalmos mimo bok lodní nevadilo vůbec nic při veslování, podobně pak i zygitům sedícím vedlé thalamitů a nad nimi. O správnosti rozsazení veslařů dle předcházejících pravidel, o možnosti veslování při rozsazení takovém a o velkých výhodách celého toho systemu veselného přesvědčil jsem se nejen graficky, nýbrž i empiricky v námořním arsenálu v Pulji a na loďkách v Terstu.

V pojednání svém káral jsem častěji chyby, kterých se dopustil Graser v díle svém. Činil jsem to proto, že on sám zatracuje díla spisovatelů, které jsou mnohem správnější a důkladnější než spis jeho, zvláště vzhledem k praxi námořní, jakož i proto, že se neostýchá staré památky písemné i skulpturní pro své mínění přizpůsobovati a přetvořovati.

System Graserův jest odvozen ze systemů předchůdců jeho a hlavně ze systemů Jana Scheffera a Rafaela Fabretta i liší se od těchto tím, že jest jich špatnější a úplně neodůvodněn. Graser předpokládá správně řady vesel horizontalní a šikmé, obojí parallelní. Veslaře horizontalních řad rozsazuje 4′ (anglické; 1 stopa angl. = 0.304^{m}) od sebe, i diví se, že se Vitruvius dle systemu jeho nespravoval a určil pro interscalmium toliko 3′. Již to dostačilo by k odsouzení systemu Graserova, jak praví dobře Cartault (na m. u. na str. 143). Výšku veslařů ustanovuje na 4′, a to 3′ pro horní část těla a 1′ pro nohy. Thranita sedí na horní lavici; za ním 1′ vzdálen a 2′ níže přímo pod ním zygita, za zygitou pak v téže vzdálenosti thalamita. Příslušná vesla nalezají se $1^1/_4$′ nad lavicemi veslařů; každý veslař zaujímá v přímém postavení plochu 8□′, dle níž nazývá Graser system svůj octo pedum

quadratorum. [9]) Tak obdrží výšku vesla thranitního nad hladinou $8^1/_4$'. Aby zjednal si místo pro pohyby veslařů, jest nucen vnějšek triery a podpory pro nohy veslařů upraviti směšným způsobem, dle kteréž úpravy veslaři seděti musí s roztaženými od sebe nohami. Za základní délku vesla thranitního pokládá délku vesla περίνεως, $13^1/_2$'. Z délky té odvozuje dále délku vesla zygitního $10^1/_2$' a délku vesla thalamitního $7^1/_2$', konečně i zakřivení nebo sklon boků lodních k hladině.

Avšak při takém rozsazení ani zygitové ani thalamitové veslovati nemohou. Graser sám praví, že netřeba, aby se při veslování veslaři v před, t. j. k zádi klonili; neboť to system jeho nedovoluje, ježto by zygité naráželi hlavou na lavici thranity, před nimi sedícího; Graser míní, že dostačí, když veslaři nakloniti se mohou na zad. Ale taký způsob veslování jest úplně nemožný, ježto se příčí nejprimitivnějším zákonům fysiky; veslaři žádným řádem by nevydrželi těžkou práci takovou ani hodinu. Lopata vesla by opisovala ve vodě dráhu tak krátkou, že by triera i za veslování velmi rychlého uraziti mohla sotva 2—3 míle (nám.) za hodinu. Veslař musí veslovati celým tělem; neboť právě tím, že se nakloní co možná v před, může opsati lopatou dlouhou dráhu ve vodě, čímž veslování jeho stane se vydatným; zároveň pak, vesluje celým tělem, ulehčuje si práci. Hledáme-li obdob pro způsob veslování, jaký si Graser představuje, v nynějším námořnictví, nenalezneme jich nikde na světě, i neviděl jsem v žádném díle světa a u žádného národa, ani u národů nejdivočejších, aby veslaři veslovali způsobem Graserovým. Veslaři triery akropolské vskutku vesměs dle možnosti horní část těla vpřed, t. j. k zádi nakloňují.

Posuzujeme-li soustavu Graserovu z jiného stanoviska, dojdeme k témuž výsledku. Sestrojme si bok triery dle tvrzení jeho s příslušnými lavicemi a vesly. Kolmá výška boku obnáší od čáry brodnosti $8^1/_4$', délka vesla thranitního $13^1/_2$'. Odečteme-li od délky celého vesla délku rukověti a to jen 3' a délku té části lopaty, která sáhala do vody (2'), zbude pro část vesla od skalmu až k hladině $8^1/_2$'; při tom by veslo thranitní nakloněno bylo k hladině pod úhlem tak tupým, že jím možno veslovati toliko

[9]) Obraz Graserova rozestavení veslařů jest v díle „Život Řeků a Římanů“ na str. 317.

stojmo a to velmi obtížně. Než ne dosti na tom; konec rukověti jeho, dosáhna vrcholu ellipsy, kterou opisuje při veslování, jest pro veslaře nedostižitelný, ježto se nalezá vysoko nad jeho hlavou.

Ne lépe daří se Graserovu zygitovi. Pro toho vypočítal veslo délky $10^1/_2$, jež sáhá rovnoběžně s veslem thranitovým do vody a prochází pod lavicí thranitovou. Znázorníme-li si však polohu tuto, přesvědčíme se ihned, že zygita žádným řádem veslovati nemohl, jelikož nejvyšší bod rukověti jeho padá nad lavici thranitní. Totéž platí i o thalamitovi.

Týmž způsobem sestrojuje Graser vesloví tetrer, penter atd. a podobným, možnoli ještě nemožnějším, deker a ostatních lodí větších. Že pro větší lodi system jeho jest ještě směšnější, netřeba ani podotýkati.[10]) Graser vzpomíná v díle svém (§ 84) i basreliefu akropolského a neostýchá se tvrditi, že basrelief ten system jeho potvrzuje. Jest tedy zřejmo, že buď basrelief ten neprozkoumal, buď úmyslně na újmu pravdy osvojil si ho za důkaz pro svůj system a tak čtenáře, který nemá příležitosti viděti basrelief nebo pravý obraz jeho, **oklamal**. Podobně učinil i s basreliefem pocházejícím od dal Pozzo (Cartault na m. u. tab. IV), který představuje přídu triery athenské a bezpochyby patří k fragmentu triery akropolské.

Z ostatních badatelů pamatovati sluší Meiboma, Rafaela Fabretta, Le Roy (La marine des anciens peuples, Paris 1783), Isaka Vossia, contreadmirala Serra[11]) a Smitha.[12]) Nejdůležitější a pravdě nejbližší jest system Smithův. System Serrův jest ze stanoviska námořnického úplně správný, postrádá však důkazů historických, nesrovnávaje se ani se skulpturami ani s popisy starých spisovatelů.

James Smith (na m. u. na str. 41 n.) zakládá celý system veselný na popisu Aristotelově a Galenově; odvozuje veškerá

---

[10]) Obšírněji vyvrátil jsem tvrzení Graserovo v časopise „Wehrzeitung", roč. VIII. č. 31.

[11]) Note relative à la restitution de la trière athénienne; Comptes rendus, hebdomadaires des séances de l'Académie de sciences 1881, n° 5.

[12]) Mimo to sestrojili ještě jiné systemy P. Claude, Francois de Châles a P. Sandou, Th. Rivius, Jind. Savilius, Deslandes, Joly de Maizroy, Abbé Luchesini, Jos. Scaliger, Jan Scheffer, Stevechius, De Baïf, Castilionius, J. Roudelet, Palmerius, Paccini a jiní.

zařízení z praxe námořnické a dospívá k následujícímu výsledku. Thalamita jeho sedí na palubě blíže boku, s veslem spočívajícím asi 2′ (anglické) nad hladinou v boku lodním. Vzdálenosť skalmů obnášela prý asi $3^1/_2$′. Asi 14″ blíže ku přídě a asi 14″ nad skalmem thalamitovým byl skalmos zygity, který seděl blíže ku středu lodi než thalamita. Nad hlavami thalamitů po délce lodi sestrojena byla vně lodi jakási pavlač, která na bocích lodních spočívala a nepatrně je přesahovala V zevní ohradě pavlače té byly otvory pro vesla thranitů a to každý 14″ blíže ku přídě než veselný otvor zygity za thranitou sedícího a 14″ blíže ku zádi než skalmos nejbližšího thalamity. Vesla thranitní byla tak 3′ nad vesly thalamitními a asi 1′9″ nad vesly zygitními. Výška boků triery obnášela pak v celku 5′.

Důmyslný system ten jest v praxi úplně možný a poskytuje velkých výhod; jedinou výtkou, kterou mu činiti můžeme, jest, že se nesrovnává ani se starými obrazy, představujícími triery (ani s basreliefem akropolským), ani, co se týče posloupnosti veslařů, se starými popisy. Šikmé řady Smithovy běží opáčně; thranita sedí za zygitou téže řady, zygita pak za thalamitou, kdežto triera akropolská představuje směr veslařů opáčný. Dále sedí thranita Smithův pod skalmem, kdežto na trieře akropolské a na trieře Pozzově lavice thranitova nalezá se nad skalmem. Veslo zygitní jest dle Smitha nejdelší, ježto soudil, že popis Aristotelův a Galenův vztahuje se k celému veslu a ne jen k vnitřní části jeho, čímž se ostatně proti praxi neprohřešil.

Vynález trier předcházel vynález lodí dvouřadových (biremes, διήρεις). O sestrojení vesloví jejich dovídáme se velmi málo; možno ze všeobecných starých jich popisů odvoditi různé systemy veselné. Ježto se jedná toliko o dvě řady vesel, jest system jejich veselný jednoduchý. Nelze pochybovati, že na dvouřadových lodích dolní veslař seděl asi tak, jako thalamita na trierách; přidržíme-li se systemu, jaký znázorňuje basrelicf akropolský, což však úplně odůvodniti nelze, seděl hořejší veslař na místě zygity. Veslo veslaře toho mohlo však spočívati buď na boku lodním, buď na parodě sestrojené týmž způsobem jako na trieře. Pokládám veslování takové pro diery za nejpřiměřenější, připomínám však, že možno veslování jich sestrojiti i jiným způsobem. Rozhodně ten neb onen system pro veslování dier nelze

doporučovati pro nedostatek důkazů; možno z příčin uvedených, že na dierách byly snad různé systemy veselné.[13])

V dějinách námořnictví jsou důležity lodi, které Římané jmenovali liburnicae. Nejen že Augustovi u Aktia dopomohly k vítězství, nýbrž způsobily i veliký obrat v loďařství, jež u Římanů si libovalo v lodích velkých a neobratných. Bitva u Aktia přesvědčila Římany, že lodi lehké, hbité a obratné v bitvě jsou vydatnější, než ohromné a nemotorné kolossy, jakými byli heptery, dekery a lodi podobné.

Jest nepochybno, že liburnicae měly vlastní svůj typ, i jest se diviti, že badatelé stotožňují je buď s trierami athenskými, buď s dierami, zvláště ve příčině veslovi. Bylyť liburnicae buď jednořadové, buď dvouřadové, buď i trojřadové. Zachované popisy jejich jsou ovšem nepatrny, nicméně dostačují úplně k přesvědčení, že se v přemnohých věcech od trier a dier řeckých lišily a připouštějí částečně soud o sestrojení jejich veslovi. Suidas (s. v. *Λιβυρνικαί*) praví o nich výslovně, že nebyly zbudovány dle typu trier, nýbrž způsobem lodí piratních, kovovým hrotem opatřeny, pevné, katafraktní (poprsím ohrazené) a veliké rychlosti. Appianos (5. 106) nazývá je lehkými a rychlými. Nepochybíme, hledáme-li v nich bezprostřední předchůdkyně trier benátských a janovských, od kterých se lišily tvarem zajisté velmi málo. Veslovi jejich tvořilo asi přechod k veslovi trier benátských; vesla jejich byla bezpochyby delší, sedadla pak veslařů jinak uspořádána. Lze souditi, že neseděl thranita na liburnikách trojřadových nad skalmem, nýbrž asi jako veslař benátský, veslující veslem zvaným pianèro.[14]) Zařízením takým dosáhli loďaři lehčího tělesa lodního i bylo jim možno lépe využitkovati sílu veselnou, tak že, jak se veškeří spisovatelé shodují, liburnicae byly rychlejší lodí ostatních a dokonalejší svým veslovím než lodi athenské. Fincati (le triremi, Roma 1881 str. 61), posuzuje staré námořnictví z čistě plaveckého stanoviska, soudí, že se veslovi liburnik zachovalo na galerách benátských s přiměřenými změnami; připojuji se úplně k mínění jeho. Ustrojení vesel liburnik dále stopovati nebudu, ježto podrobnější výklad opírá se jednak o dů-

[13]) Graser ovšem určuje system svůj i pro diery, ale bez oprávnění; system jeho jest z týchž příčin, jako system trier nemožný.

[14]) Na galerách benátských seděli vždy tři veslaři na jedné lavici; veslař sedící nejblíže podélné osy lodi měl veslo nejdelší, jež slulo pianèro.

kladnou znalosť veslování galer benátských, jednak přece nemůže býti dosti spolehlivým.

Pro plavce i loďaře nejzajímavější jest sestrojení vesel lodí čtyř-, pěti-, šesti- a víceřadových. Nesouhlasím s badateli, kteří tvrdí, že veslování lodí těch sestrojeno bylo způsobem podobným, jako na trierách, nýbrž jsem přesvědčen, že se veslování jejich od veslování trier athenských valně lišilo, a že nemožno system veslování trier athenských pouhým zvýšením boků lodních a rozsazením veslařů nad sebe přizpůsobiti pro lodi větší. Ježto však máme dosud nepatrné a skrovné popisy veslování jejich, jest každý veselný system pro ně vynalezený pouhá hypothesa; odkazuji čtenáře k hypothese Smithově (na m. u. str. 48—53), kteráž ze stanoviska námořního celkem správna jest.

Vzpomenul jsem v předešlém výkladu částečně stavby lodí ve středověku a rozměrů tehdejších trier. Průměrná délka jejich obnášela 40^m, šířka 5^m, celá výška (boků) 2·2^m, brodnosť pak 1·38^m. Každá triera měla 150 veslařů, 56 vojínů, 14 námořníků a 5 důstojníků. Z toho můžeme částečně souditi o rozměrech trier athenských, jejichž počet veslařů dovolují odvoditi tabulky attické. Přidržíme se při počtu vesel oprávněného mínění Boeckhova (Staatshaushaltung III. str. 117—121), jenž dle řečených tabulek určil, že bylo vesel thranitních 62, zygitních 58, thalamitních 54. Různosť v počtu jich vysvětluje šikmé rozsazení veslařů; proto každá dolejší řada musila míti o dva veslaře méně než hořejší. Sedělo tedy na každém boku po 31 thranitech a ti zaujímali délku nejméně 30 interscalmií, t. j. 27·74^m. Na trierách benátských sedělo mimo jiné veslaře 25 nebo 24 veslaři s vesly zvanými pianèr, i obnášela vzdálenosť od nejzadnějšího veslaře až k nejpřednějšímu 28·8^m nebo 27·6^m. Vidíme tedy, že na trierách athenských 174 veslaři na obou bocích zaujímali tutouž délku, jako na trierách benátských 144 veslaři, sedící nikoliv nad sebou, nýbrž po třech vedlé sebe na lavicích od boku k podélnému středu lodi šikmo postavených. Co tedy Benátčané ušetřili na výšce lodi, ztratili na délce. Při tom však jest pravděpodobno, že Benátčané uspořili na počtu veslařů, nebo lépe řečeno, že dosáhli 150 veslaři téhož účinku, jako Atheňané 174 veslaři. Domněnka ta oprávněna jest usazením a způsobem veslování thranitů, srovnáme-li jej se způsobem veslování veslařů

pianerních, kteří sedí asi jako zygitové a mají dlouhé rukověti a proto vydatněji veslují, kdežto thranitové žádným řádem tak vydatně veslovati nemohou. Možno tedy pokládati veslovi Benátčanů ve příčině využitkování síly veselné za dokonalejší než veslovi trier attických.

Přičteme-li k nalezené vzdálenosti nejkrajnějších thranitů na každém konci délku jednoho interscalmia, obdržíme přiměřenou délku enkopa trier athenských asi 29·6^{m}. Konečně vidíme na lodích, jimiž staré mince ozdobeny jsou, a na různých starých památkách část přídy a zádi bez veslařů; přičtemeli délku částí těch k délce enkopa, obdržíme délku triery ve výši thranitů. Pro část přídy byla by přiměřena délka 2·5^{m}, pro zadní část asi 4^{m}—5^{m}. Dle toho obnášela by celá délka triery athenské ve výši hlavní linie brodnosti od osoviny až ke klounu asi 37^{m}, tedy asi o 3^{m} méně než délka triery benátské.[15])

K délce trier byla nezbytna přiměřená šířka; té však spolehlivě určiti nelze. Odvoditi ji z poměru délky k šířce, jak je Athenaios (p. 203 E, F) naznačuje pro 40ti řadovou loď Ptolemaia Filopatora, jest ze stanoviska technického nesprávno. Nelze totiž jednak předpokládati, že poměr 1 : 7·38 platil i pro triery, které byly mnohem nižší, jednak naznačuje Athenaios šířku od parody k parodě, tedy vysoko nad čarou brodnosti, tak že ze šířky té lze teprve souditi o pravé šířce tessarakontery. Taktéž nespolehlivo jest odvoditi si pravou šířku triery z tlouštky kotevních lan *ὀκτωδάκτυλοι*, která asi 4·6^{m} obnášela. Nicméně obdržíme tak dvě přibližné hodnoty, ze kterých možno zase, přihlížíme-li k šířce trier benátských, souditi o šířce trier athenských; na základě toho obdržíme šířku triery athenské asi 5^{m}, která z technického stanoviska úplně jest správna.

Výška sedadla thranitního nad hladinou nebo nad čarou brodnosti obnáší dle basreliefu asi 1·6^{m}; víme dále, že výška veslovi trier benátských nad hladinou obnášela asi 1·49^{m}. Možno tedy, přihlížíme-li k tomu, že i délka a šířka obou druhů lodí se srovnávala, s jistotou souditi, že triery athenské měly asi

---

[15]) Jest ovšem možno, že triery athenské byly i 40^{m} dlouhé; ale taká délka není nutna. Ježto jednalo se zajisté loďařům a plavcům o sestrojení trier lehčích a obratnějších, přestávali asi na rozměrech nejpřiměřenějších.

tutouž brodnosť jako benátské a to $1{\cdot}38^m$—$1{\cdot}4^m$.[16]) Důležitý jest konečně pro vlastnosti lodi tvar hlavního žebra; soudím, že triery athenské měly zaokrouhlené plné žebro jako benátské, což rychlosti jejich nikterak na újmu nebylo, nýbrž stálosť jejich zvyšovalo.

Vyjímajíc Smitha a Serra určují takřka veškeří spisovatelé pro triery athenské mnohem větší rozměry; někteří při tom úplně zapomínají, že rozměry, jaké stanoví, nejen pro vlastnosti lodí a hlavně pro stálosť jich jsou nemožné, nýbrž že jsou i k síle veselné nepřiměřené.

Graser dokonce (na m. u. §. 30—33) vynalezl rozměry trier, které všem přirozeným zákonům loďařství a plavectví se příčí. Při tom se odvolává na lodi moderní, o kterých však ani jasného ponětí nemá, a zapomíná, že motor, jakým jsou plachty a pára, valně se různí od motoru veselného. Triera Graserova jest 149′ dlouhá a 14′ široká, jest tedy poměr délky k šířce $^1/_{10{\cdot}7}$; výška její obnáší 21′[17]) a to 11′ nad vodou a 10′ pod vodou; jest tedy triera jeho mnohem vyšší než široká. Délce 149′ nemohl se Graser vyhnouti, ježto prodloužil interscalmium na 4′ proti popisu Vitruviovu, a ohromná výška, které pro svůj system potřeboval, vyžadovala alespoň přiměřeně větší délky, šířky a brodnosti. Cartault (na m. u. str. 247) po většině výmysl Graserův správně prohlédl, ač není námořníkem.

Na fregattách moderních obnáší šířka $^1/_{3{\cdot}77}$ délky; toliko na nových železných a ocelových parnících obchodních, a to výminečně, dosahuje poměr ten $^1/_{11}$. K tomu se odvolává Graser a odůvodňuje tím poměr svůj pro triery $^1/_{10{\cdot}7}$, ale zapomíná, že moderní taký parník jest z oceli a že jest podélná vazba jeho pevnější než vazba ze dřeva, že obratnosť jeho, ba i stálosť jest velmi malá, a že k délce své má přiměřenou sílu parní, konečně pak že těžiště jeho leží hluboko, kdežto na trierách vesla a veslaři těžiště vysoko pošinuli a triery pro bitvy obratné býti musily.

Konečně přesahuje výška triery Graserovy daleko šířku, kdežto na parnících, které Graser za příklad uvádí, výška

---

[16]) Brodnosť měřena tuto na hlavním žebru; neboť není pochybnosti, že brodnosť na přídě byla mnohem menší.

[17]) Ve Philologu, 3 Supplementband str. 184; ve spise de veterum re navali § 32 stanoví Graser výšku triery $19^1/_4$′.

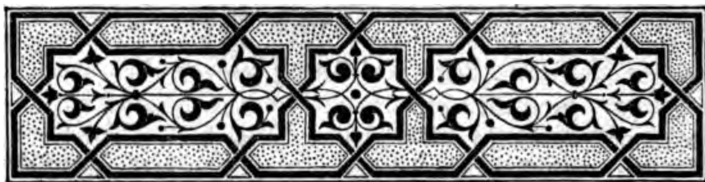
obnáší asi $^1/_3$ šířky; kdyby byl Graser jen povrchně obeznámen s loďařstvím, přesvědčil by se brzy, že na všech lodích moderních výška menší jest šířky. Na trierách benátských a středověkých vůbec bylo pravidlem, že má výška triery obnášeti asi $^1/_3$ šířky, což přijmouti můžeme i pro triery athenské.

Cartault chápe chybu Graserovu, neví si však rady, jak by bylo možno sestrojiti trieru nižší než 16′, kteréž mu pro jeho system ani nedostačují. Praví na str. 246: La plus grande diffuculté se trouve dans le rapport de la longeur à la hauteur. En effet nous avons vu que la trière devait s'élever de 11 pieds au dessus de l'eau, afin de pouvoir loger ses trois étages de rameurs. On est allors obligé de lui donner 8 pieds $^1/_2$ de hauteur sous l'eau ce qui fait une hauteur totale de 19 pieds $^1/_2$. Mais cette proportion soulève de la part des marins de sérieuses objections: dans la marine actuelle, la longeur totale est toujours plus grande que la hauteur totale; un navire construit dans les dimensions que nous venons d'indiquer pour la trière courrait grand risque de chavirer. Fincati (na m. u. str. 73) nazývá tento poměr šířky k výšce „ohromným nepoměrem.“ Představíme-li si loď sestrojenou dle rozměrů udaných od Grasera, shledáme, že se všem zákonům loďařství a zdravého rozumu i starým památkám příčí a že nejen rozměry její, nýbrž i veliká část přístrojů jejich jest holou smýšlenkou.[18])

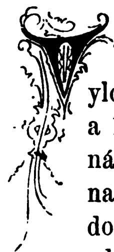
[18]) Pojednání toto jest výňatkem z většího díla o námořnictví starých Řeků a Římanů.

Působení latiny a řečtiny na prostonárodní etymologii českou.

Napsal Josef Černý.

yloživ na jiném místě (ve Světozoru roku 1882 str. 27 a 1883 str. 71) pojem, objem a zřídla etymologie prostonárodní vůbec a české zvlášť, dovolím si v této rozpravě nastíniti, kterak oba jazykové klassičtí působili na utváření domácích etymologií, které se jinak také zovou assimilace, adaptace, příklony a spodobení. Předem budiž podotknuto, což ostatně plyne z povahy věci, že to není jazyk Ciceronův a Sofokleův, jenž se v útvarech českých obráží; z převelké většiny váženy jsou tvary tyto z oné latiny a řečtiny, která stavši se orgánem nového světového náboženství, jehož potřebám se po stránce pojmové i slovné přizpůsobila, v tomto novém rouše rozléhala se u přečetných národů jinorodých po tisíciletí. Dále, mluvíme-li o působení latiny a řečtiny, třeba výrok tento náležitě omeziti; řečtina zajisté kromě krátké doby apoštolování sv. bratří Crhy a Strachoty nikdy více na češtinu nepůsobila přímo, než jen prostředkem jazyka latinského, jenž přejav hojnou zásobu potřebných slov řeckých buď ve formě nezměněné nebo v průhledném pro nás převodu, zase dále je roznášel ku všem národům, k nimž proniklo evangelium. Platí to ovšem po výtce o pojmech náboženských, ale všimneme-li si privilegovaného postavení latiny ve středověku, snadno rozšíříme vliv její na všeliké jiné stránky života národního.

I.

A. Přistupujíce k podrobnému rozřešení svého úkolu, zastavme se nejdříve u pojmů náboženských. Náboženství křesťanské dostalo se do Čech hlavně od západu, zvěstováno jsouc od věrověstů církve latinské; tím způsobem terminologie theologicko-náboženská převahou tkví v latině, tak že jednotlivé výrazy buď odtud jsou převedeny nebo na latinské přikloněny; jen malá jich část ukazuje ku pramenu domácímu nebo řeckému nebo německému. Hledíce pak dále ku povaze novotvarů z latiny povstalých, shledáme, že valná jich část jsou příklony smyslové, totiž že jazyk český, přijímaje cizí tyto živly, snažil se dodati jim vedlé formy čili zvuku mluvidlům svým příhodnějšího též hlubší jakýs význam, který s významem původním začasté nikterak se neshoduje; druhá polovice přestává na pouhém spodobení zvukovém. Zjev tento snadno si vyložíme, pomníme-li, že jazyk český v oněch dobách prvního styku nadán byl jednak mohutnější obrazností, jednak i citlivostí, která toho nestrpěla, aby v pokladnici slovné pobudovalo slovo bez přesného významu; dále že těmto novým hostem ku zdomácnění poskytnuto plných nyní tisíc let.

Odkazuje čtenáře v příčině podrobnějšího rozboru na místo shora uvedené, přestanu zde na pouhém výčtu českých etymologií z latiny vyšlých, při čemž příklony smyslové řadu počnou, jen u některých tam neuvedených podám výklad podrobnější.

Křesťan, lat. christianus od sl. Christus, odvozováno (Blahoslav, Mluvnice 152) též od křestu. Zákrystie, též zákřišť z lat. sacristia, místo, kde sacra, posvátné věci, jsou uloženy, jeví příklonu na Krysta nebo kříž; tolikéž zákrystán z lat. sacrista; křížmo z řec.-lat. chrisma, příklonu na kříž, která se jeví i při vlastním jméně Kříšťan = Christianus. Oplatka, lat. oblata i. e. hostia, příklonou na oplatiti (srv. pořekadlo: Pán Bůh peče oplatky). Zastaralé nunvice z řec.-lat. nunna, a to snad z kopt. nune, krásný, příklonou na nunviti. Žalm, žaltář, žalmista z řec.-lat. psalmos, psalterium, psalmista, příklonou na žal. Prorok utvořeno dle řec.-lat. propheta, jako pokrytec dle hypocrita. Procesí, v Třeboňsku procestí a proceství, na Slovensku pro-

secie, lat. processio, příklonou na cestu a prosbu. Pohan z lat. paganus, příkl. na pohanu. Kolátora ze stř.-lat. collatura, vlastně okres věřících, kteří přispívají na vydržování kněze, dle příklony okres kolem kostela. Černokněžník z řec. nekromantis, stř.-lat. nigromantis, chorv. odsutím první slabiky grabanciáš. Masopůst, řec. apokreós, lat. carnisprivium; v druhé části hledati jest něm. fasten; srv. středopostí, Mittfasten (Miklosich, Christl. Terminologie 55.). Ďábel z řec.-lat. diabolus, příklonou na ďas. Milosrdenství utvořeno dle lat. misericordia. Jeronym zní u lidu Jarolím, Hieronymos, příklonou na české Jaromíry, Jaroslavy a p. Prokop podrželo svůj zvuk pro podobu se slovesem prokopati, kdežto Jakob a biskop (episcopus) změněno v Jakub a biskup.

Příklony zvukové: Církev z řec. kyriaké, dům Páně; žák z řec.-lat. diaconus, srb. ďák; vedlé toho jáhen z téhož slova diaconus; arci ve složeninách arcibiskup, arcijáhen a j. z řec.-lat. archi v archiepiscopus, archidiaconus a j.; vedlé toho a částečně podlé toho Ancikrist místo Antikrist; probošt (Probst) z lat. praepositus; převor z lat. prior; jeptiška z řec.-lat. abbatissa, matka; krlešn z řec. kyrie eleéson; fara a farář z řec.-lat. paroikia, parochia, parochus; intrády z lat. intrate; biřmovati z lat. firmare; škapulíř a kaplíř z lat. scapulare; žehnati z lat. signare, totiž sv. křížem poznamenati; vejhel a vejl, závoj, z lat. velum; korálek z lat. collare; komže z lat. camisia; nešpory z lat. vesperae; omelí (u M. Husi) z řec.-lat. homilia; prépus a prépust z lat. praepulsus, t. j. předchozí vyzvánění při pohřbu; kacíř prostředím něm. Ketzer z řec. katharos.

Nejstarší překlady sv. písem, jsouce i v jiných příčinách zajímavy, také v této příčině poskytují zvláštní zjev; všichni totiž překladatelé lnou přílišnou, až otrockou úzkostlivostí k latinskému originalu, k vulgatě. Toto přilnutí jeví se nejen v úzkostlivém šetření latinského slovosledu a větosledu, než i ve volbě slov takových, která též zvukem výrazům latinským se blíží; tak tlumočí se lat. vetus českým vetchý, pessimus naším pesský, validus slovem valný, (srv. valde valně), vallis slovem úval, výraz Deum verum naším Boha věrna a p. Ku pokléskům takovým přičísti sluší na př. novacula obnovitelnica. Výrazy takové od etymologie lidu jen tím se liší, že jsou tvořeny schválně a svědomě.

B. Z příklon na lat.-řecká vlastní jména osobná a místná za příklady buďtež uvedeny tyto: Strachota z řec. Methodios, vlastně z latinského zvukem příbuzného metus. Blažej z lat. Blasius příklonou na blažený. Postoloprty z lat. Apostolorum Porta, dle Hájka od prtání postolů, totiž dělání lýčených škorní. Muncifaj z lat. Mons fagi. Lat. Verona zčeštěno Beroun, Venetiae Benátky, lacus Benacus jezero Benátské.

Obecná jména osobná. Konšel z lat. consul. Konvrš z lat. conversus. Kmotr z lat. compater. Mistr z lat. magister. Bakalář z stř.-lat. baccalaureus s příklonou na laurus. Martolozi, martalousi (z čehož jméno vlastní Markalous) buď z n.-řeck. ἀρματωλός, muž v plné zbroji, neb z vlas. armatore Plecektor z lat. praeceptor. Kuběna z lat. concubina. Abonnent z frc. abonné tvořeno dle obdoby lat. participií. Profous prostředím frc. provos z lat. praepositus, ze kterého také vzniklo probošt. Pedell zdánlivě z lat. pes, původ v st.-h.-něm. bitel, n.-h.-něm. bitten. Titul císařů semper augustus nesprávně se překládá „vezdy rozmnožitel říše“, jakoby augustus rovno bylo významem slovu auctor (od augere). Admiral zdánlivě od lat. admirari, v skutku z arab. amirul-ma velitel na lodi.

Obecná jména místná a věcná. Komnata ze stř. lat. caminata, t. j. pokoj komínem vlaským opatřený. Cisterna též čisterna (na Slovensku) z lat. cista, příklonou na čistý. Želíř (Söller) z lat. solarium. Šatlava prostředkem frc. chatellet ze střl. castelletum. Místo arsenal (z arab. dâr-az-zana) čteme v cestopisu Jana z Lobkovic (Výbor II. 1114.) marsional s důmyslnou příklonou na Marta. Pilíř ze střl. pilarium, lat. pila. Žalář ze střlat. geolarius, stfrc. geole příklonou na žal.

C. Potřeby psací. Ačkoli předkové naši psáti uměli a písma užívali (srv. kořen pis, kniha, deska), přece teprve zavedením křesťanství psaní vniklo do širších kruhů; není tedy divu, že potřeby a náčiní psací veskrze mají názvy řeckolatinské. Pergament, dle města Pergama nazvaný, česky se zval bělpuch s příklonou na bílou barvu, což dle Matzenauera povstalo přesmyknutím z něm. Buochvel. Péra chovají se v pennale, jemuž děti vesnické přezdívají pernial, pomýšlejíce na péra. Kalamář z lat.

calamarium. Nevalně změněno jest sl. inkoust z řec. lat. enkauston, kteréž vlastně znamená červeň v ohni (odtud i slovo) připravovanou; odtud vl. inchiostro, frc. encre, angl. ink, holl. inkt. Sl. miniatura odvozuje se obyčejně od adj. minus, tedy drobnomalba; ale pochodí od slovesa miniare, minium (rumělka), tedy spíše červenomalba. Sem hledí též výrazy rubrum, rubrika, rubrikovati, ježto v listinách hlavní věci byly psány nebo podtrhovány červenou barvou. Lejstra, lejstřík jsou obměny lat. registrum (re-gerere), což znamená nejprve stužku v knize k nalezení místa určenou, pak knihu samu. Fractura, totiž lomené písmo mnišské, zní v ústech lidu flaktura; nač při tom lid myslí, vyslovuje říkadlo: psát flakturovým písmem na záda. Plakát ukazuje k lat. původu, ale přichází prostředkem franc. placard z dolnoněm. placken, lípnouti. Kvitance jest stř. quietantia, vlastně uspokojení. Rafije z řec. γραφεῖον. Archiv není od archů, než od řec. ἀρχεῖον, lat. archivum.

D. Živočišstvo. Na názvy živočichů oba jazykové klassičtí měli vliv obmezený, protože v době, kdy znalosť jejich u nás se šířila, terminologie živočišná byla skoro již hotova. Nicméně i na tomto poli lze zaznamenati některé zajímavé etymologie. Mezi nejstarší patří velbloud, znamenajíc zdánlivě velkou obludu, slovo tedy zvukem i obsahem české, které však přes to vniklo do slovanštiny v pradávných časech z gotštiny, kde znělo ulbandus, jsouc již původnímu elephantus dosti blízké; hledíc tedy k původu velbloud označuje totéž co slon. Podobně tvořeno jest sl. velryba, t. j. velká ryba, které z něm. Walfisch nebo Wallfisch povstalo částečně překladem, částečně příklonou[1]; ovšem pak v prvé části skrývá se lat. balaena, řec. φάλαινα nebo φάλη. Vedle pražmy o smysle praženého zrní vyskytá se též ryba stejného jména, která však jest zčeštěna z lat. prasima. Podobá se, že střlat. paraveredus, odkudž něm. Pferd, působilo na utvoření našeho slova mimochodník Zelter, odvozeného od slova mimochod, ve kterém již Jungmann tušil a Prusík dokázal správný tvar jinochod, Passgang; postup byl asi po-

---

[1]) Na tuto zvláštnosť první upozornil V. Brandl, Glossarium XV, kdež za příklad uvádí vrh-cáby z něm. Wurf-zabel (= tabella), vá-noce z něm. Weih-nachten, ba-vlna z něm. Baum-wolle a v němčině benedeien, maledeien z lat. benedicere, maledicere a j.

dobný jako při sl. velryba. Název krysy potkán, potkan, v němž slyšíme naše sloveso potkati, jest spodoben z vlask. pantegana, střl. ponticana (Matzenauer, Cizí slova s. v.), značíc myš přes moře přišlou; název domácí krysy štakor v obecné řeči vyhynul, ale zachoval se tuším ve jménu místném Stakory u Ml. Boleslavě. Dle Hattaly (Skup. 62.) netopýr vzniklo spodobou z řec. *νυκτόπτερος*; jiné tvary téhož slova jsou nedopýr, latopýř, latomyš a p., na jejichž utvoření působila znění slov nedopeřený a péro a něm. Fledermaus (srv. slovin. pticmyš). Zajímavé je sl. soumar jevící dokonalou příklonu českou (srv. soukup, soused, soustruh a j.), kteréž dostavši se k nám ze střední horní němčiny plyne ze střlat. somarius, sagmarius, a to z řec. *σάγμα* břímě, *σαγμάριον* = iumentum; na Slovensku je somár nadávkou jako u nás osel. Sl. alligator každým písmenem upomíná na latinu; nicméně s lat. alligare nic nemá společného, a pravdě se podobá, že jeho základem jest špan. el lagarto = lacerta.

E. Rostlinstvo. Říše rostlin etymologii prostonárodní poskytla a poskytuje hojnosť vzácných příspěvků; nejen krásný květ a svěží list, než i reminiscence mythologické a vlastnosti léčivé, které jim kdysi vědci i po nich lid připisovali a z části dosud připisují, vábily Slovana k bedlivému jich poznávání a budily v něm snahu, aby je dle některé vynikající vlastnosti pojmenoval aneb, přišlo-li jméno z ciziny, do něho s přeměnou zvuku i svůj vlastní smysl vložil.

Přihlížejíce na tomto místě jen ku slovům druhého řádu, začněme s třebulí; slovo toto zdánlivě ryze slovanské (koř. trêb, idoneum esse) jako něm. Kerbel úplně jest přikloněno z lat. cerefolium (všimni si příklony na sl. cera), ve kterém zase ukazuje se obměna řeckého *χαιρέφυλλον*. Podobná příklona jeví se ve sl. libeček, pol. lubczyk, něm. Liebstöckel, kteréž tvary, odnášejíce se zvukem ke slovesu líbiti se, odvozeny jsou z lat. levisticum, jehož druhotvar ligusticum, t. j. bylina ligurská, prozrazuje týž vliv prostonárodní etymologie latinské. Z řec. *χελιδόνιον* učinili středověcí bylináři řečtiny neznalí lat. caelidonum, což Tad. Hájek převádí českým nebeský dar, jinak též celdoň, ze kterého se ozývá naše sloveso celiti = hojiti (srv. jitrocel.) Pivoňka z lat. paeonia zřejmě hledí k pivu, s nímž barvu sdílí. Bedrník z něm. Bibernell

a obojí z lat. pimpinella označuje bylinu tuto jakožto bedra sílící, jak již národní píseň o tom pěje. Neradi se zřekneme práva na poetické slovo barvínek, které, jakkoli se vyskýtá skoro ve všech jazycích slovanských, přece není než šťastná spodoba latin. pervinca; příklona na barvu a vínek mu asi razila cestu. (Srov. Z. Moravski, Myt roślinny w Polsce i na Rusi, progr. gymnasia Tarnovského 1884.) Rostlina zvaná koniklec (správně poniklec) jinak se též jmenuje půlzlatník, ze kteréhož jména komickým způsobem vyznívá latinský název téže rostliny pulsatilla. Zvukově připodobeno jest sl. rmen z lat. (camilla) romana, na Slovensku též rumenek s příklonou na ruměnec; důkladněji přizpůsobeno jest totéž slovo latinské v našem slově heřmánek, ve kterém slabika he za příčinou snadnější výslovnosti je předražena (srovn. Hertina vedlé Rtyně) a slovo takto nabyté sdruženo s jménem vlastním Heřman. Případů tomuto podobných jest dosti: Ambrožka (v jiné příkloně břez) z lat. řec. euphrasia utvořeno dle jména sv. Ambrože; marjánka z lat. amaracus, něm. Majoran, upomíná na sv. Pannu, rovněž rozmarinka, rozmarija, rozmariján z lat. ros marinus; petržel, petružel, petružlen (z řec.-lat. petroselinum) na sv. Petra; janofít, janovec na sv. Jana a j. (O podobném zjevu v polštině promlouvá Karłowicz, Słoworód ludowy 7.) Čemeřice dle Rosy odtud nazvaná, že čmírá v nose (srovn. něm. Nieszwurz), původem sáhá k řec. κόμαρος. Voměj z řec.-lat. ammi vedlé oblíbené koncovky (srv. šalvěj, polej) upomíná na omámiti, odkud Rosa slovo to skutečně odvozuje. Zdařilá příklona smyslová jest dymián, t. j. květina vůni dýmající, z řec. θυμίαμα, lat. thymus; též vrbina z lat. verbena. Pouze zvukem připloněna jsou slova: máta z lat. mentha, konvalina z lat. (lilium) convallium; polej z lat. pulegium; ošlejch z lat. (allium) ascalonicum, něm. Aschlauch; klínopád z řec.-lat. clinopodium, konopě z lat. cannabis.

F. Léky. Jako názvy léčivých rostlin, tak i léků pocházejíce z jazyků cizích, latinského, řeckého i arabského, musely se podrobiti nejpodivnějším změnám, aby se mluvidlům i rozumu lidu staly příhodnějšími; mladší lékárníci nezřídka do rozpaků přicházejí, žádá-li jich venkovanka za koření nebo masť, kterou ve farmakopei marně hledají.

Lékořice, které slovo tak zřetelně se opírá o lék, upraveno v tuto českou formu z lat. liquiritia, toto pak přiklánějíc se na liquor a koncovku itius připodobeno jest z řec. γλυκύρριζα. Velmi obyčejný název pro lék u starších jest lektvar nebo letkvar; příklona na lék a vařiti sama se naskytuje, původem jest však lat. electarium, z čehož vl. lattovaro, něm. Latwerge; ale i electarium jest prostonárodní etymologie latinská, ježto slovo to podobajíc se odvozenině ze slovesa eligere = vybírati utvořeno z řec. ekleikton [ἐκλείχω = vylizuji], co se v ústech rozplyne (Weise, die griech. Wörter im Latein 1882 str. 409). Dryák prostředkem něm. Driakel, ze kteréhož se ozývá posvátná trojka, pochodí z řec. lat. theriaké, t. j. antidosis, vlastně lék proti uštknutí jedovatých zvířat; podlé dryáku upraveno slovo psiják jako mast pro psy, ve kterémž se skrývá lat. (unguentum) aegyptiacum. Fisikator, totiž náplasť puchýře táhnoucí, divně jest spříbuzněn s fysikem, jak druhdy říkáno krajským ranlékům, an pochodí z lat. vesicatorium (od vesica = puchýř). Vitrolím svou koncovkou (srv. Chrudim, Kouřim) jeví vliv češtiny; vzniklo z lat. vitriolum či vitreolum od adj. vitreus skleněný; tedy vitriol znamená prvotně látku jemnému sklu podobnou. Thé kamilové neodnáší se k nějakému Kamillovi, než k lat. chamomilla, což jest opět latinská příklona z řec. χαμαίμηλον = zemské jablko. Opium zvukem i účinkem zdá se označovati nápoj opíjející, o čemž v řec. ὀπός, lat. sucus šťáva, nic se nenachází. Elixir klame latináře, jenž by je chtěl připojiti ku slovesu elicere (srv. electarium); přišloť k nám z Arabie, kde el iksir znamená kámen mudrců. Kdo by lék chinin hledal v Číně, špatně by pochodil; neboť domov jeho jest americké Peru, v jehož jazyce slove quinaquina, t. j. nejlepší kůra. Výraz gutta percha zdá se býti latinský aspoň v prvém slově, než obě jsou malajská; gutta znamená pryskyřici a percha strom, z něhož ona se prýští. Místo masti diachylové žádá lid masť áchilovou, židé jáchymovou; místo Verbandsalbe mast turpánovou, místo unguentum althaeae mast altánovou, místo ung. praecipitati rubri mast princmetálovou. Divně zní Alojzius místo aloe či aloes; prazvláštní lék jest staré posvícení, což věrný překlad německého Alte Kirmes, kteréž povstalo prostonárodní etymo-

logií něm. z arab. al kermes mšice, z nichž se připravuje červená barva. Prášek bečvárový není nazván po bečvářích, než po špaň. sl. bezoar, kteréž z arabštiny tam se dostalo. Krampampule, vypadajíc jako nějaké slovo zvukodobné, jest spotvořené crematum praeparatum, t. j. připravovaná pálenka. Kolomastrika z lat. gummi elasticum zdá se býti domácí složeninou aneb odvozeninou od slova kolomasť; toto pak samo jakož i jednoduché masť rovněž jest etymologií prostonárodní, přikláněje se na mastný místo na mazati, což i chybným pravopisem se stvrzuje. Známý novověký dryák Schäkersaft znám je mezi lidem pode jménem sekerová tresť; z assa foetida vzniklo něm. Asant, čes. ozant. Zvukem připodobeno jest slovo fáč z lat. fascia, pentle, úzký obvazek. Zde stůjž i poznámka o mořské pěně, kteráž jest hlína, vyskýtající se v Arabii i na Moravě; k nám se dostala s arabským jménem muršûm, z čehož Němci si utvořili pěknou příklonu Meerschaum, hledíce asi k barvě a lehkosti, my pak opět německé slovo prostě jsme přeložili.

G. Jídlo a pití. Že marcipán nelze vykládati z lat. Marci panis, dokazují tvary romanské: vl. marzapane, frc. massepain, šp. mazapan; držíť v sobě prvá část řecké μᾶζα a mazapanis, jinak massa-panis není nic jiného než spojení dvou slov pro týž předmět z různých jazyků; podobně naše „velryba“, něm. Maul-esel, Wal-Fisch. Paštika pochodíc ze střl. pastata (pastare, hnísti těsto) vykazuje obvyklou změnu koncovky (srv. parteta a partika); rozšíření tohoto slova způsobila ozvěna na slovo paštěka a vůbec jeho cele český zevnějšek. Olej lat. oleum na líti se přikláni; brabancký olej, též brabancový, nepochází z Brabantu ani od brabenců, než z Provence (= Provincia). V našem pospasy skrývá se lat. post pastum; naši předkové tomu říkali pojidla, t. j. co po jídle na stůl se přináší; my z toho udělali povidla. Bobule rostliny helianthus, které se jedí, na Slovensku slovou tubirozně, z čehož vyzírá lat. tuberosus. Naše sprostá placka je původu dosti vzácného, z řec. πλακοῦς, lat. placenta; také lívanec odvozován byl z řec. λήγανον, ale tuším bez příčiny, ježto jednak druhotvar líhanec, jednak po-lév-ka tomu svědčí, že lívance jsou lité dolečky. Vzácné víno sekt snadno svádí latináře pomýšleti na slovo secare; než vězí v tom adj. vl. secco, lat. siccus, ježto sekt jest víno ze suchých hroznů tlačené.

Zde také zařadíme verb. koštovati; toto odpovídá jednak latinskému constare = míti cenu, státi, jednak gustare = ochutnávati; na toto druhé sloveso pojí se zdrobnělé kouštíček místo správného kousíček (srv. na košt).

H. Nástroje a potřeby. V tomto odboru méně než jinde pozorovati lze vliv jazyků klassických; kde přece jej znamenáme, děje se to prostředkem tvarů středolatinských a staro-románských, které z oněch se vyprýštily. Můžeť spolu tato stať sloužiti za důkaz hojného a důtklivého stýkání a vzájemného se pronikání všech jazyků kulturních v Evropě, shledáme-li jedno a totéž slovo v případné obměně v pokladě slovném všech čelnějších národů evropských. Nejpoučnější v té příčině jest slovo románské mandolina a ruské bandura; obsahujíť zajisté tyto dva tvary nejkrásnější obměny stř.-lat.-řec. pandura, což znamená nástroj loutně podobný o čtyřech i více kovových strunách; z toho jednak vzniklo ruské slovo bandura, jednak starší tvary vlaské a francouzské pandora i pandore a z nich novější mandore, mandole a mandoline. Též filec ve svém zdánlivě ryze českém rouše sem se hodí; neboť rovněž tak ryze německy zní Felleisen, ač obě pocházejí ze střfrc. valisie, střl. valisia. Podobno tomu jest slovo flaška, vypadajíc rovněž jako nějaké deminutivum domácí, jakož v skutku k tomu utvořen tvar prostý flaše, u Poláků flacha; že deminutivum jest původní, plyne ze stř.-lat. flasca, stř.-řec. φλασκεῖον, špaň. flasco, frc. flacon, něm. Flasche, kteréž všecky formy nejspíše povstaly přesmyknutím z lat. vasculum. (Weise, griech. Wörter im Lat. 83.) Pohár, zdánlivě dobré české compositum, přikloněno ze střl. bicarium, picarium, z čehož něm. Becher; pokál, jakkoli smyslem i formou co nejblíže se dotýká lat. poculum, přece se nese k řec. βαύκαλις, jakož svědčí tvary románské, vl. boccale, frc. bocal. Hodinám návěžním říkali předkové naši orloj, též orel, a mluvili o půl orlu i celém orlu (Blahoslav, Mluv. 346), což smělá přiklona z řec.-lat. horologium. Místo staročeského okřínu zabral talíř, stř.-lat. tellerium, kteréž se zakládá na vlaském tagliero = prkénko na sekání masa, verb. tagliare, frc. tailler, děliti. Škopek prostředím německého Schaff pochází z řec. σκάφιον; puška a piksla jsou různé obměny něm. Büchse, odnášejíce se vesměs k řec.-lat. pyxis. Zvukem připodobeno jest slovo pánev ze střl. panna a to z lat. patina; láhev z lat. lagoena; taktéž žejdlík,

něm. Seidel, z latinského zdrobnělého slova sitella, situla = okov; kudla jako nástroj řezací z lat. cultella, culter. Pinzlík, též pemzlík, jest sice slovo německé, českou koncovkou opatřené Pinsel; obou základem jest lat. penicillum. Pastýřská šalmaj má velmi blízkého příbuzného v kalamáři, obě slova plynou z lat. calamus, jen že šalmaj prostředkem francouzského chalumeau = píšťala z rákosí. Řeckolatinské hybridum zdá se býti parasol; než ve slově parasol vězí verbum parare o smysle středověkém = zbraňovati (srv. parírovati ránu); tedy parasol jest nástroj, kterým od sebe zdržujeme slunce. Velmi pěkně přikloněno jest slovo varhany z řec. organon; ve slově niněra, zdánlivě onomatopoetickém, vězí vl. neniare, řec.-lat. nénia.

I. Zbraně, roucha a látky. Čechové velmi záhy pozbyli svého národního kroje i odění vojenského a nahradili tento nedostatek výpůjčkou u Francouzů učiněnou, odkudž značná část názvů sem spadajících, zejména starších, jest původu starofrancouzského, jinak středolatinského. Co se zvláště názvů zbraní týká, dostaly se k nám zároveň s řády rytířskými, které nejprve a nejdokonaleji vypučely na půdě francouzské. Tak slovo brnění, na pohled zvukodobné, spodobeno ze stř.-lat. prunia, ze kteréhož jinou obměnou vznikl krunýř; pancíř ze stř.-lat. pancerea (od pancia břicho, tudy obrana břicha), kropieř = pokryvka koňská, z frc. croupière a to ze stř.-lat. cropa = zadek koňský; spalnieř ze střl. spallerium (spalla, lopatka). Německá Pickelhaube (stř.-h.-n. beckenhûbe) ukazuje na původ z něm. becken, stř.-lat. bacinetum, bacinum, označujíc přílbici podobnou měděnici, kteráž znamenitě zčeštěna slovem peklhubec. Místo bot zaujímaly ščibaly, štipálky (odtud ščivalník = švec) dle jedněch ze stř.-lat. aestivalia t. j. obuv letní (srv. vlašské stivali), dle druhých ne tak pravdě podobně z střl. tibiales, t. j. obuv lýtka chránící. Konečně prapor zván štandára ze střl. standardum, střn. Standhart, frc. étendard, vše z lat. extendere. Dlouhý plášť mnišský neb vojenský slul střl. tabardum, z čehož u nás vzniklo tabart, capart (o dalším vývoji významu viz Brandl, Gloss. 14). Kabát — vidouce, že bezmála všecky podobné významy výpůjčeny ze staré francouzštiny — spojíme raději s frc. capôt (lat. caput), než se st.-h.-n. kawâti, které sice může býti téhož původu. Kanafas, z něhož sukně se druhdy našim děvčatům líbívaly, jest uzpůsobeno z střl. cannavacium, t. j. konopné plátno, tedy etymon lat.

cannabis. Šarlat věrněji než něm. Scharlach tlumočí stř. scarlatum. Kamrtuch, totiž jemnější plátno, které v komoře se chová, správně jménem svým ukazuje k místu, kde se někdy vyrábělo, totiž k franc. městu Cambray (odtud kamerájové prostěradlo), lat. Cameracum; podobně čaloun ze stř.-h.-n. schalûne znamená látku tkanou v Châlonech (Châlons). Ze stř. matratium aneb z vl. materazzo utvořena naše příklona modrace; slovo to pochází z arabštiny. Aksamit, obecně samet, jest řecké *ἑξάμιτον*, látka šestinitní. Zakončíme tuto stať parukou, která před 100 léty podstatně doplňovala mužský ústroj; přejata jest pro své české znění beze valné změny z vl. parrucca, jehož původ domácí etymologií zatemněný zachován v sicilském pilucca, odkudž lat. pilus jasně slyšeti.

II.

Poznavše v předchozí stati na četných příkladech, které si nikterak neosobují práva úplnosti, jak hojným proudem živly latinské a v jisté míře i řecké vnikaly do zásoby slovné našeho jazyka, podstatně jej doplňujíce i jemu se podrobujíce, obraťme na krátko pozornosť svou k otázce opáčné, zdali také čeština neoplácela latině podobnou mincí, a přisvědčíme-li k této prvé otázce, na kterém poli a jak se to dálo.

Odpověď na otázku prvou jest na snadě. Jest nezbytno, že převelká část písařů našich byla původem svým česká; jako pak tito písaři čeští, překládajíce z latiny do překladu českého, vplítali slova i vazby latinské, zvláště tam, kde běželo o věrné převedení originalu, zrovna tak píšíce latině o věcech domácích v podobných případech do spisů latinských přiměsovali bohemismy. Jakkoli totiž uznáno jest, že vtírající se k nám latina na mnohých polích lidského vědění a zaměstnání nalezla četné mezery, na některých pak že učinila hotovou „tabulam rasam", na př. v náboženství, tak zajisté v jiných oborech byly poměry u nás již zcela vyvinuty a to tak samostatně a samorostle, že nižádné korrektury cizinské ani nepotřebovaly ani nesnesly. V tomto případě písaři, chtěli-li aneb museli-li latinsky psáti o věcech českých, tak aby jim Češi porozuměli, nezbytně museli do latiny přijímati živly české.

Byly pak to hlavně dva odbory, které národ český vzdělal vlastními silami a dle vlastního důmyslu, aniž původní český

jejich ráz kdy podstatně pozměněn vlivy cizími: zřízení státní a soudní.

Základy k obojímu tomuto zřízení položeny jsou již v době předhistorické a nejstarší literární památka naše, báseň Libušin Soud, líčí nám český sněm a spojený s ním nejvyšší soud zemský podstatně tak, jak je ještě drahná století později spatřujeme. Jako základem správy státní byla župa, které v ohledu soudním odpovídá cúda, tak veškeré právo české prýští z instituce desk čili knih. Pro obojí toto zřízení vzniklo a vyvíjelo se postupem času zcela samostatně názvosloví čím dále, tím bohatší, jak toho vždy rozmanitější a všestrannější poměry správní i právní vyžadovaly. Jako budova českého státu vyvedena byla na podkladě domácím, tak i názvy pro veškeré mnohotvárné řády domácí byly ryze české.

Když latina zároveň s křesťanstvím vnikla do Čech a znenáhla si klestila dráhu do veškerého zřízení společenského, pronikla sice i do těchto oborů již proto, že obory tyto nemohly se obejíti bez písemných záznamů, které se v jazyku českém pro formalnou jeho nehotovosť a nezpůsobilosť nemohly konati. Ale národ český byl již s těmito institucemi a jich starobylými názvy tak srostl, že si nedal vnutiti ani cizí zákonník ani nahraditi domácí názvy cizími, které by beztoho ani nebyly mohly vystihnouti jemnosti a zvláštnosti práva domácího. Byť se i zápisy sněmovní a soudní do příslušných desk až do sklonku XV. století konaly jazykem latinským, rokováno a souzeno jazykem českým, i nezbylo zapisovatelům, než že nemajíce vhodných terminů latinských po ruce, vypomáhali si slovy a vazbami českými, zahalenými arci v průhledné roucho české, průhledné pro toho, kdo jest znalý tehdejšího stavu české řeči právnické i různých řádů obecných i soudních. Toto pak vnikání živlu českého do listin latinsky psaných dálo se trojím způsobem:*)

1. Slova česká beze vší změny, leda s koncovkou latinskou přecházejí do latiny: berna, bernalis, bladyco = vladyko, borra (= bor), capes, též capetus, capetia, capetium (= kopa), chlapo, granicies, colenda (= koleda), cuda, cudarius (= cúdař, soudce), popravcones, laneus (= lán), jarmarcales, masopustales, sobo-

*) Všecky příklady tuto uvedené vybrány jsou z výborného Glossaria Brandlova, pročež podrobné citaty jen při zvláštní potřebě jsou podány.

tales, středales (= přídavek učiteli nebo jinému zřízenci obecnímu v těchto dnech udílený), robota i robotatio, sirotcones, sipare (facient granicies scopulos sipando), ylovare (= jilovati zlato), odporare (odpor činiti proti vkladu do desk). Zvláště zajímavy jsou tvary slovesné, složené z předpony latinské a slovesa českého: consipare, intersipare, evadere (= vyvaditi, z čehož opět vyznívá smysl lat. vadare).

2. Výrazy české převádějí se do latiny: adinvenire, adinventio = nalézti t. j. za právo, nález, advitalis doživotný, altilia svrchky, kde české slovo jest opět překlad latinského supellectilia, animator dušník, totiž člověk některému kostelu pro poklid duše darovaný, aratura popluží i robota, captivitas uxoris vyloženo větou: vězeň žena muže svého (Brandl, Gloss. 361.), caput hlava = zabití, clamor communis pokřik při honění zločince, condescendere postoupiti někomu něco, citatio půhon, na př. solaris slunečný, mortua umrlý (ib. 406); credares tvořeno trochu z lat. creta, trochu z čes. křída = příspěvek učiteli na křídu, datio dávka, delentii i delentiales sc. nummi od lat. delere poplatek za vymazání půhonu z desk, denuntiare alicui odpověděti někomu t. j. záští ohlásiti, odtud i denuntiatio, abscutere i descutere ssutí t. j. právo příbuzných, kterým, prodal-li někdo z nich zboží člověku cizímu, složením kupní ceny kupce mohli vyhnati, donatialis homo výprosník, kdo od krále darem dostal statek odúmrtí naň spadlý, extenere vydržeti na př. léta, forum trh o smysle koupě, f. facere, non tenere, fumales podýmné t. j. daň od dymníků odváděná, honor i honorantia pocta t. j. dary pánovi od poddaných o zvláštních slavnostech takořka z úcty přinášené, iacere ležení (ib. 126.), levare zdvihnouti na př. citationem, mentiri in collum v hrdlo lháti, obtinere obdržeti na př. causam = vyhrati, plenitudo iustitiae plné právo, possessus nebo sessionatus homo usedlý muž, procedere projíti na př. při přísaze, pronuntiare vypověděti = nález pronésti, proscribere, proscriptio zapsati, zápis, providere aliquem opatřiti někoho, silentium promlčení, stare na př. illi standum est, při tom má zůstáno býti, manus potens sive valida mocná ruka, tollere vyzdvihnouti = zajmouti.

3. Česká rčení doslovně se tlumočí latinou, aniž v té příčině původní vazby latinské se šetří: a iudicio loqui, ze soudu mluviti; super eo volo contentari, na tom chci dosti míti; cor-

rigere ad aliquem, popraviti k někomu; dare super dominos, podati na pány, t. panský soud; conqueri de centum marcis, pohnati z jednoho sta hřiven; deducere ad barones, vznésti na pány; ducere testes, vésti svědky; exierunt literae, vyšel list; imponere ad tabulas, vložiti do desk; trahere se ad tabulas, táhnouti se k deskám; instare termino, státi k roku, instare ius, ustati právo; habeo ad eum plura loqui, mám k němu více mluviti; statuere se citationi, postaviti se k půhonu; parti datur pro iure, straně dává se za právo; monere pro camerario, žádati za komorníka; super aliquem conqueri, na někoho žalovati; super hoc habet testes, na to má svědky; super lucrum et damnum, na zisk i ztrátu; super aliquem vocare, volati na někoho. Označuje-li předložka směr, slovo české s lat. předložkou spojené stojí v tom pádu, kterého by vyžadovala předložka česká; na př. a rivo Drahonského od potoka Drah.; ad obstaculum Veverskému, ad Vlčicóm; de Veselého, in Veselém; supra Skryjemi (Brandl. Gl. 397, 411, 419.)

Z předchozí rozpravy vychází, že jazyk latinský a jeho prostřednictvím i řecký působily mocně na jazyk český, obohativše jej mnohými slovy a výrazy, které i s pojmy od nich označovanými přijaty jsou v náležité proměně do slovníka našeho. V tom není nic, co by jazyku našemu mohlo býti porokem; viděli jsme, že táž slova z velké části vyskytují se i v ostatních jazycích evropských; podobně jazyk latinský přibral do své zásoby mnoho slov řeckých a řecký zase slova perská, jak s důstatek dokázáno.

Jestliže však latina, jakožto jazyk tehdejší češtiny daleko bohatší a dokonalejší, z hojnosti své mnohými dary nás obmyslila, přec aspoň v některých oborech podlehla vlivu českému a až k nepoznání prosákla živly českými; čímž vzájemný účet aspoň z části vyrovnán.*)

---

*) Rozprava tato vyňata jest z většího díla, jednajícího vůbec o české etymologii prostonárodní. Jak z nečetných poznámek patrno, čerpáno především ze spisů Miklosichových, Brandlových, Bartošových a Matzenauerových, ze slovníků Jungmannova, Kottova i Palkovičova, z německých použito spisu Andresenova Ueber deutsche Volksetymologie (3. vyd.), slovníku Kehreinova a Weise, die griech. Wörter im Latein 1882.

Jak může řečnictví státi se uměním duševodným?

(Dle Platonova Faidra).

Napsal **Jan V. Novák.**

Když ve světě hellenském okolo počátku války peloponnesské první povstali pěstovatelé theoretického umění řečnického, kteří se totiž o to pokoušeli, aby nejen sami uměle mluvili, nýbrž i návod jakýsi k umění tomu podávali, jednak ve školách, kde vyučovali, jinak i ve svých dílech theoretických, *τέχναι* nazvaných, prvních to theoretických knihách hellenských vůbec: tu bylo přední snahou jejich podati také záhy jakýs takýs výměr umění svého, aspoň pokud se týkalo povahy a účelu jeho, tak aby posluchačstvo jejich a krajané vůbec věděli, čemu učí a jak učí. Dle těchto stránek, k nimž především bylo hleděti pěstovatelům tohoto umění, tehdá také již peníze za vyučení vybírajícím, arci vypadl také výměr ten přerozmanitě, ač lze-li tu vůbec o nějakém výměru mluviti; nebo této věty logické v našem smyslu slova dospěli teprv na základě Sokratově praví filosofové.

Tak víme z Platonova Gorgia, jak přispěním tohoto rhetora domáhá se Sokrates výměru umění řečnického, že prý jest *πειθοῦς δημιουργός*, ač se výměr ten připisuje již Korakovi neb Tisiovi, k němuž dodává Gorgias (Plat. Gorg. p. 454 B), že jest působitelem přemluvy umění jeho *τῆς ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὄχλοις . . . καὶ περὶ τούτων, ἅ ἐστι δίκαιά τε καὶ ἄδικα*; ovšem popírá při tom Sokrates, že by rhetorika

působila vědění skutečné (Gorg. p. 455 A). Známo dále, že Protagoras určoval účel umění řečnického slovy *τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν*, víme mimo to, že již první skladatelé theorií řečnických a mezi nimi hlavně Tisias vyhlásili za účel řečnického umění hledati *τὰ εἰκότα* (pravdě podobné), a že Polos, žák Gorgiův, celou rhetoriku jako umění vůbec na zkušenosti zakládal (Gorg. p. 448 C), vyhlašuje umění řečnické za nejlepší umění zkušeností nabyté (Gorg. p. 462 C).

Proti těmto předcházejícím výměrům staví Platon ve spise, který dle mínění mnohých učencův uveřejnil na počátku své učitelské činnosti v Akademii, v němž chce podati pravý základ skutečného umění řečnického, ve Faidru, svůj výměr, ovšem jen jakoby mimochodem, že prý *τὸ ὅλον ἡ ῥητορικὴ ἐστι τέχνη ψυχαγωγία τις διὰ λόγων, οὐ μόνον ἐν δικαστηρίοις καὶ ὅσοι ἄλλοι δημόσιοι σύλλογοι, ἀλλὰ καὶ ἐν ἰδίοις, ἡ αὐτὴ σμικρῶν τε καὶ μεγάλων πέρι.* Výměr tento jest zajisté velmi důležitý, poněvadž jej Platon staví za podklad všech svých požadavků, jež potom o rhetorice činí. Jím staví se také Platon proti všem svým předchůdcům ukazuje, že nesluší se obmezovati umění řečnické hromadami veřejnými a soudnictvím, poněvadž obor jeho jest mnohem širší, ač ovšem státníci dle Platona jsou také vlastně jen spisovateli řečí (Faidr. p. 257E nn.), když v hromadách lidu podání zákona činí a tím touží po takové věčné slávě, jaké došli nesmrtelní zákonodárci (p. 258 B n.). V tomto výměru Platonově také umění řečnickému skutečně rozsah nejširší vykázán, jak byl vůbec možným.

K takovémuto novému podkladu svých požadavků byl ostatně Platon zajisté oprávněn, chtěje také i dále něco nového o rhetorice pověděti; nebo v době tehdejší, kdy pravá theorie řečnická teprv se vyvíjela, nebylo divu, že v mnohé příčině se při ní nadsazovalo. I ve výrazu slovném shledáváme se u Gorgia s přílišnou měrou neobyčejných rčení, tím spíše se tedy přílišnosť naskýtá u vyměřování částí a rozsahu, působení a účelu umění toho.

Které požadavky v těch stránkách činěny, to ukazuje též Platon ve svém Faidru, ironicky se dotýkaje různých theorií předchůdců svých, na kterých si přece tolik zakládali, jsa sobě vědom, že naproti nim něco docela nového a mnohem lepšího podává.

Nelze arci popříti, že mnohé sobě získali zásluhy první theoretikové o vzdělání umění řečnického nejen tím, že theorii za základ postavili, nýbrž i ve skutečnosti; vždyť víme, že z oněch tří směrů, které v Athenách se spojily, sicilského, sofistického a praktického nebo-li athenského domácího, vyvinulo se tu skutečné a pravé umění řečnické.

Zásluhy zakladatelů theorie rhetorické týkaly se ovšem především tří prvních požadavků, jež byly: 1. *εὕρεσις* (inventio), 2. *τάξις* (dispositio), a 3. *φράσις* neboli *λέξις* (elocutio). Ostatní dva požadavky (*μνήμη*, memoria, a *ὑπόκρισις*, pronuntiatio) snažili se nahraditi vlastním příkladem, sami obyčejně jsouce praktickými neb epideiktickými řečníky.

1. Vynalézajíce látku řečnickou (požadavek *εὕρεσις* zvaný) právem položili za základ to, co pravdě podobno (*τὰ εἰκότα*), ježto také vede k přemlouvání, vlastnímu to účelu řečnickému. K čemu dále vedl tento jejich požadavek, že totiž se v něm skrývaly nebezpečné důsledky pro život státní a společenský, toho dbáti nepřipadlo oněm mužům, jakož to ani úkolem jejich nebylo. Arci vyslovili tu větu, kterou za základ položili umění svému, právě tehdá, kdy nebezpečné reflexe o všem životě, státním i společenském i náboženském, v Helladě a zvláště v Athenách činiti se počaly, totiž na počátku války peloponnesské, která vůbec značí obrat ve všem životě hellenském, kdy také ve filosofii nastal úplný obrat; to však jest shoda nahodilá, ač k větě té dospěli oni mužové jsouce jen syny své doby; konsequencí oněch, na objektivné platnosti všeho subjektivného se zakládajících, nebyli si částečně ani vědomi, částečně je znajíce neuskutečňovali jich. Skutečné však snahy o zdokonalení umění řečnického nelze nikterak ani prvním sofistům odepříti, nebo mnoho tu nalezli, co i později základem zůstalo, dobře znajíce moc živého slova při všem umění svém.

2. V sestavení řeči (*τάξις*) stanovili jednotlivé části právě tak, jak i potom ve skutečné theorii Aristotelově a pozdějších uznávány, ač tu opět pravou míru daleko překračovali.

3. Ve výrazu slovném (*λέξις*) stanovili také do jisté míry, jak si tu vésti sluší řečníkovi při různých druzích řečí. Pro řeč umělou na odiv mluvenou (epideiktickou) Gorgias právem vyměřil za požadavek také neobyčejný výraz slovný, příbuzný básnickému, ač též on v té příčině pravou míru přestoupil.

také Platon především pro Helleny a Atheňany té doby, vrstevníky a krajany své. Jest tedy přirozeno, že spisy ty tak rozsáhlou měrou dotýkají se mnohých tehdejších otázek časových, ježto dle přání Sokratova i Platonova právě filosofie měla býti naukou veškeren život pronikající a jej na pravou cestu uvádějící. Odtud i jeho snaha o skutečné umění řečnické.

Má-li umění toto býti pravým a skutečným uměním, dle Platona mu nevyhnutelně třeba vědění. Míněním Platonovým totiž, jež převzal od svého předchůdce Sokrata, bylo, že bez vědění není ani umění ani cnosti. Nepozná-li umění řečnické skutečně, co dobrého a co zlého, dožije se nepříliš pěkného ovoce z toho, co zasilo (Faidr. p. 260 D), nebo bez vědění nemůže ani býti uměním, nýbrž jest jenom neumělým zvykem (*ἄτεχνος τριβή*); pravého zajisté umění řečnického bez pojetí pravdy ani není aniž kdy v budoucnosti bude (p. 260 E).

Podlé toho tedy nevyhnutelno, aby za základ umění řečnického položeno bylo vědění a sice skutečné a nepodmíněné vědění o tom, co dobrého nebo zlého (p. 259 E nn.). A tomu právě zase učí věda, která jest majetkem pravých přátel moudrosti, tomu učí filosofie; proto také může Platon plným právem o rhetorice nové požadavky činiti.

Tyto požadavky, jež, jak řečeno, vesměs se zakládají na správném poznání věci, poněvadž s ním dle Sokrata i Platona správné jednání nerozlučně spojeno, počítali bychom dle způsobu novověkého jednak do logiky, jinak do psychologie, ač ovšem u Platona rozdílu toho ve smyslu našem se nečiní.

a) Požadavky tyto logické Platonovy jsou tytéž, jež činí se za naší doby pro poznání jednoho každého pojmu vůbec, totiž poznání obsahu a rozsahu jeho. Z logiky totiž známo, 1. aby byl pojem zřejmým, že třeba znáti obsah jeho potud, abychom jej ode všech jiných jemu podobných rozeznali; 2. aby pojem byl zřetelným, že třeba znáti rozsah jeho potud, abychom věděli, které pojmy jako části obsahuje a v kterých se zase sám jakožto jednostejná část rozsahu jejich jeví. Podlé toho zakládá se tedy také v novém věku na obou těch požadavcích pravé poznání každé věci, t. j. utvoření pojmu o ní.

K tomu přistupuje pak *b*) požadavek poznati podstatu a povahu duší lidských, jakožto věc nutná, má-li se u nich, na něžto řečník působiti chce, pravého výsledku dojíti.

Patrno z toho, že jako při cnosti, tak i tuto při umění Platon všude a všude vyžaduje poznání věcí naprostého a skutečného; nebo jím teprv se rhetorika stává uměním.

a) 1. Rhetorice třeba známosti obsahu věci, o které mluviti chce, s níž pak nevyhnutelně dle mínění Platonova spojen výměr věci; a k tomuto výměru zase, jak přirozeno, celá řeč se obrací a nese (Faidr. p. 237 D). Kdo věc zná, dovede o ní také dle mínění Sokratova i Platonova říci, co jest. Výmluva tu nemožna, že by nesnadno bylo pojem známý vyměřiti. Nebo jen ten, kdo věci nezná, nedovede podstaty její určiti, právě tak jako jen ten nejedná dobře a moudře, kdo dobra a pravdy nezná. Se známostí věci tedy nerozlučně spojen i výměr její (srovn. Kratyl. p. 387 B C). Potřeba dobrého výměru jeví se ovšem hlavně při věcech, ježto mohou o své podstatě vzbuditi nějakou pochybnosť, při nichž tedy mínění protivná neb dokonce protikladná o podstatě jejich povstati mohou (p. 263 A nn.), a při nichž proto lidé klamu jsou přístupnější. Proto také žádá Platon, aby řečník všecky věci na ty oba druhy methodicky si rozděliti dovedl, poněvadž mu podstata jejich pak tím jasněji se ukáže. Bez takového rozvrhu není možným pravý názor na věci (p. 263 B), nemožno také poznati, třeba-li v řeči nějaké předeslati výměr, aby posluchačstvo řečníkovi porozumělo, či zdali toho netřeba, jedná-li se totiž o věci, jejichž jméno každému člověku jest znamením téhož pojmu, tedy při věcech patrných a nepochybných.

Tohoto vědění však nemenší měrou také tam třeba, kde se jen o pravdě podobné a tedy o přemluvení jedná, nebo také jen ten dovede o věci mluviti pravdě podobně, kdo podstatu její skutečně zná. Zajisté i ten, kdo chce vědomě a schválně posluchače své klamati, potřebuje poznání pravdy, poněvadž pak dovede lépe klamati, než kdyby pravdy neznal; neznaje totiž skutečné podstaty věci a přece chtěje klamati, mohl by mimovolně a náhle připadnouti na věc pravou, ač jinak jí pověděti nechtěje, právě tak jako v počítání dovede lépe klamati ten, kdo počítati umí, než ten, kdo toho neumí (Hipp. Min. p. 366 C nn.). A tak též když někdo klame, dovede jen ten, kdo věc skutečně zná, poukázati na pravou její podstatu, neb sám klamaje při tom zůstati nesklamán (p. 261 E); jinak by i sám klamaje i při klamné řeči člověka jiného mohl též klamu pod-

lehnouti. Klam totiž zakládá se na podobnostech věcí podstatou svou různých, a podobnosť neb různosť věcí některých patrna jest jen tomu, kdo podstatu každé věci zná; jen řečník takový pravdy znalý tedy dovede také podobnými stránkami věcí podstatou svou různých posluchače klamati, zaváděje je takto ponenáhlu od pravdy ke klamu; nebo právě jen takovými podobnostmi pravdy a nepravdy dají se lidé k nepravdě svésti, jen takovými podobnostmi věcí různých nabývají klamných názorů (p. 262 C). Kdo pak chce klam takový způsobiti, tomu jest nevyhnutelně podstatu věci znáti.

Ba i tehdá, kdyby rhetorika, jak někteří učitelé její tvrdí, ke skutečnému a hotovému již vědění svých žáků podávala jenom návod o tom, jak by se skutečně umělecky mělo mluviti a vykládati to, co řečník ví (p. 260 D), třeba jí jako umění vědění, poněvadž v tom případě předpokládá, že řečníkovi třeba dobře znáti to, o čem chce mluviti. Také takovýto umělecký návod tedy není bez vědění a známosti pravdy, ať se týká věcí velikých či nepatrných, vážných či žertovných, v praxi či toliko v theorii. Arci toto tvrzení pokládá Platon za pouhou výmluvu, ale přece také při této výmluvě ukazuje, že bez vědění se tu obejíti nelze.

Vším tedy způsobem třeba řečníkovi velmi dobře znáti obsah věci, o které mluví, jinak všeho se chybiti nutno (p. 237 CD), jak se to lidem obyčejným často přihází; domnívají se totiž, že podstatu věci znají, a tedy ani se nesmluví o tom, jaký by byl pojem to, o čem mluviti chtějí, tedy že se nedohodnou o pojmu. A pak se jim přihodí na konec, jak Platon praví (p. 237 C), že nejen si mezi sebou nerozumějí, ale že také nejsou důsledni ani vespolek ani sami u sebe. Nemohouce totiž k určitému výměru řeč svou táhnouti, prou se někdy aneb zase shodují se jindy o věci, jíž si vlastně každý něco jiného představuje.

a) 2. Mimo to však třeba dobře znáti rozsah pojmu té věci, o které se mluví, nebo s tím opět nerozlučně jest spojeno nejen řádně provedené dělení pojmu toho, nýbrž s tím souvislé přirozené a případné rozvržení řeči (p. 264 B nn.), jak ukazují též příklady, jež Platon v tomto dialogu podal. Dle rozdělení pojmu pak nabude také řeč své zvláštní tvářnosti. Každá totiž řeč, má-li býti dílem skutečně uměleckým, tedy dílem pravého umění, má býti organickým celkem; avšak celek organický jest složeninou částí, z nichž jedna každá má svou určitou úlohu,

aniž ji za jinou vyměniti lze (p. 264 C *δεῖν πάντα λόγον ὥσπερ ζῷον συνεστάναι σῶμά τι ἔχοντα αὐτὸν ἑαυτοῦ*); v celku takovém tedy všecky části dle určitého pořádku a postupu složeny jsou, tak že jich, aby se celku neuškodilo, ni odníti ni přestaviti nelze (p. 264 C), t. j. dílo takové jen z integrujících částí jest složeno. Dle toho tedy také řeč nesmí libovolně sestavena býti, tak aby kausalního spojení mezi částmi jejími nebylo, aby tedy libovolně vysloveno bylo vše, co vůbec řečníkovi připadlo, takovým způsobem, že by se ani říci nemohlo, proč vlastně tam či onam tu či onu část položil. Jako totiž tělo organické tím právě vyniká nad neorganické, že samo za sebe vlastními částmi svými a silou svou vnitřní působnosť má i v sobě i k dalšímu vývoji svému, tak tomu i při každé řeči, jež složena z určitých částí, z nichž jedna každá opět úloze své dostáti má.

Nejdůležitějším ovšem zdá se býti Platonovi rozdělení řeči a sestavení částek jejích tam, kde věci jinak přirozeně nutné v řeči se uvádějí, když tedy na př. věc chvály hodnou chválí, hany hodnou haní; tuť rozvrh toho přirozený hlavní věcí; kde však řečník uvádí věci, jež k povaze předmětu přímo nepatří, kdež tedy to také uměním je nalézti, tam arci třeba také nalézání takových věcí (*εὕρεσις*) bedlivěji si všímnouti (p. 236 A).

V tomto smyslu požadavek ten docela jest oprávněn, ač netřeba si při něm mysleti, že by snad byl Platon dospěl sám k poznání, že řeč sama jest organismem, nikoli mechanismem; nebo víme i jinak, že veliký důraz kladl vůbec na správné dělení pojmů, poněvadž s tím nevyhnutelně souvisí také správný výměr jejich. Toť jeví se i na praktických příkladech v rozmluvě té podaných; zvláště nedostatek ten jest citelným na řeči Lysiově, která takořka makavě uvádí toho příklad, jak bez ladu a skladu různé důvody pro i proti nakupeny jsou; nebo tytéž věci tu také skladatel několikráte opakuje, aby prý, jak míní Sokrates, ukázal, že dovede o téže věci mluviti tak i onak a vždy způsobem velmi dobrým (p. 235 A).

Ovšem vyžadovali také předchůdcové Platonovi pro své celky řečnické rozdělení jakéhosi, stanovili nejdůležitější části řečí, jak svrchu řečeno, avšak dle Platona týkal se rozvrh ten toliko věcí vnějších, ač ovšem podkladem pozdějšího dělení řečí zůstal; avšak Platon ukazuje také příklady (p. 269 A nn.), že takové věci vedlejší mají nějakou cenu teprve pro toho, kdo ví,

kdy jich má užiti, samy o sobě jsou beze vší hodnoty, poněvadž k pravému vědění přistupují jako přídavky; bez vědění však samy nezaručují ni nejmenšího ponětí o pravém umění, jak by také skuteční řečníci doznali, kteří do pravé povahy věcí vnikli.

Takto nabývá teprv řečník pro své řeči správného podkladu, jest-li mu pojem toho, o čem chce mluviti, i zřejmým i zřetelným; tím teprv dostane se každé řeči filosofického (čili dle Platona dialektického) základu, bez něhož řečnictví ani uměním býti nemůže.

Aby však někdo dovedl při každé řeči rozeznati věci potřebné, t. j. aby věděl, kdy z návodů theoretických toho či onoho užiti lze, jak tedy vůbec theorie užiti třeba v praxi, k tomu třeba především přirozeného nadání řečnického; spojí-li se s nadáním tímto vzdělání filosofické a cvik při tom nevyhnutelný, lze takto státi se řečníkem dokonalým. Bez nadání může ovšem i vědění a cvik způsobiti jakousi míru řečnického umění, avšak k dokonalosti tu přirozené vlohy nevyhnutelně třeba; jí dostane se vývoje a zušlechtění cvikem a věděním, učením získaným; těmito třemi věcmi teprv stane se řečník ve svém oboru mistrem.

Jaké dokonalosti tu dojíti lze, sloučí-li se všecky ty tři věci v celek u jediného muže, to nejlépe se jeví na Perikleovi, největším do té doby řečníkovi hellenském, který ode všech jednomyslně pro své umění byl veleben, neboť vyhověl přede vším také tomu, co Platon staví

b) za požadavek psychologický, totiž poznání podstaty a povahy duše (p. 270 B nn.). Jen takto lze totiž zvěděti, pro jaké povahy jakého druhu řeč se hodí, jen tak lze skutečně s pravým uměním přemlouvati. Podlé toho i vhodnosť řeči, podmínku to pro výsledek velmi důležitou, činí Platon závislou na poznání, na vědění, že toho neb onoho způsobu řeč pro tu neb onu povahu zvláště příhodna. Při zkoumání tom povahy duševní a druhů řečí pro ni vhodných zase si vésti třeba filosoficky, tak že zkoumatel analyticky rozbírá druhy povah a určuje části duševní, a pak snaží se ukázati, proč ta či ona řeč na tu či onu stránku povahy duševní zvláště působiti může s výsledkem, proč k lidem té či oné povahy třeba užiti

toho či onoho druhu řeči, aby s výsledkem se řečník u nich neminul, nýbrž cíle svého došel; pak teprv je umění jeho duševodným (p. 271 C).

Shrneme-li v jedno všecky ty požadavky, jež tu Platon o rhetorice činí, patrno, že bude uměním duševodným teprv tenkráte, bude-li v každé příčině založena na vědění, t. j. bude-li míti základ filosofický.

Avšak i tu pochybuje Platon ze svého stanoviska, zda muž takto filosoficky vzdělaný a učený oddá se rhetorice obyčejné, nebude-li se spíše po něčem vyšším sháněti, aby totiž božstvu, vyšší bytosti, se zavděčil. Vždyť nejpřednější Musy samy, Kalliope a Urania, dle Platona jsou ochrankyněmi krásných řečí a filosofie (p. 259 D) a jim tedy především se zavděčiti jest povinností každého skutečně umělého řečníka. Toť jistě vznešenější úkol, aby bohům po vůli jednal, tomu však dostojí, přičiní-li se, by vědění a skutečné přesvědčení způsobil v duši posluchačově, nikoli pouhou přemluvu v duši nevědomého lidu, aby ho pak mohl k dobrému i zlému dle přání svého užívati. Řečník totiž skutečně umělý nebude se snažiti, aby hověl řečí svou zvláště nezřízeným choutkám nevzdělanců, nýbrž bude k tomu hleděti, aby v duši posluchačův jeho cnosť povstala. Cnosť však sama jest opět jen věděním a znalostí dobrého a zlého. I z té stránky tedy jest úkolem řečníkovým, jakož sám umění své na vědění založil, by opět vědění působil u posluchače svého. Když pak vášně a náruživosti, hovění choutkám nezřízeným z duší posluchačův svých odstraňuje, pečuje o to, aby cnosť a vláda nad sebou, zdravá mysl (σωφροσύνη), u nich nastoupila, činí to zase jen pomocí vědění (Gorg. p. 504 DE); nebo každý člověk dle mínění Sokratova i Platonova chybuje toliko z nevědomosti, dobrovolně nechybuje nikdo.

Proto také řečník, má-li dobru a cnosti učiti, sám musí ji znáti a znaje ji ovšem i sám bude spravedlivým a dobrým (Gorg. p. 508 C). Tím však by nebyl, kdyby jen nezřízeným žádostem lidu řečmi svými hověl, poněvadž by takto vědomě chyby a nepravosti podporoval; když tedy Sokrates podle způsobu Lysiova mluví k mladíkovi, činí to s hlavou studem zahalenou, nebo jen od Faidra jsa přinucen tak mluví, jinak by se neodvažoval tváří v tvář miláčkovi svému — tu arci jen myšlenému — něco takového, jako tu povídá, vykládati.

Z toho tedy následuje, že se stanoviska svého právem tvrdí Platon, že do té doby nebylo u Atheňanův pravého řečníka ni státníka (Gorg. p. 517 A); všichni hověli především choutkám obecného lidu a jedině Sokrates jím byl, ke cnosti a vědění mládež Athenskou přiváděje (Gorg. p. 521 Enn.).

Skutečné však vědění a pravé poznání v duši miláčkově jest i v této rozmluvě, ve Faidru, vlastní úlohou druhé řeči Sokratovy, která mimo to vyhověti má požadavku psychologickému, t. j. podati má také o povaze duše názor aspoň světský, obrazný; tím také postavena řeč tato proti oběma předcházejícím, jež pouhou přemluvu způsobiti mají, na nepravém názvu se zakládajíce.

K pravému poznání však dopomahá duši filosofický Eros, jenž duši naplňuje a k tomu ji vede, aby také v duších spřízněných vědění působila. Jím dojdou také duše nejvyššího blaženství, kterého jim ani svět ostatní poskytnouti nemůže; neboť takto zalíbí se božstvu a stanou se opět hodnými, aby ve společenstvo bohů povzneseny byly. Proto vyniká také řeč Sokratova přirozenou měrou velmi nad Lysiovu, tak že Lysias sotva kdy řeč jí podobnou složiti dovede (p. 257 C).

Vše to Platon když uváží, nevyhnutelně jest mu uznati, že má živá řeč učitelova velikou přednosť před řečí psanou. Psaná totiž nemůže především vyhověti požadavku psychologickému, neřídíc se individualitou posluchačovou, pro všecky stejně mluvíc a podávajíc se ke čtení, komukoli by se líbilo ji k ruce vzíti a přečísti; ostatním dvěma požadavkům snad vyhovuje, ale proto přece zůstává v hlavní své podstatě toliko připomínkou pro muže, který pravdu a dobro skutečně zná. Takový tedy muž použije řeči psané pro svou zábavu, zabývaje se skládáním její pro hříčku na místě jiných her muže nedůstojných; snaží se ovšem takovou psanou řeč co nejvíce připodobniti řeči živé a uložiti si v ní upomínku na živou řeč, na svůj vlastní živý výklad.

A kdo takto jedná, ten jest pravým přítelem moudrosti, která mu také jednou k nejvyšší blaženosti dopomůže.

O kritické úpravě textu řečí Demosthenových.

Napsal Edvard Kastner.

První tištěné vydání řečí Demosthenových upravil Aldus Manutius r. 1504 v Benátkách na základě tří rukopisů, náležejících, jak se zdá, vesměs k oné čeledi, která obsahuje rukopisy, jichž text hojně rozšířen jest dodatky z dob pozdějších; za nejdůležitější z nich pokládá se codex Marcianus (F, nalézající se v Benátkách a psaný v XI. století) a opis jeho Bavaricus (B, v Mnichově ze XIII. století). Toto první vydání — editiones Aldinae; vydalť Aldus po vydání prvém v brzku druhé poněkud opravené, označiv je též letopočtem 1504 — bylo po dlouhou dobu základem úpravy textu řečí Demosthenových pro vydání jiná; neboť pozdější vydavatelé buď úplně přidrželi se Aldiny (tak editio Hervagiana v Basileji r. 1532), aneb srovnávali ji s jinými rukopisy, které však nebyly ceny větší, než rukopisy Aldovy. To platí zejména o vydání Felicianově (v Benátkách r. 1543), Morelově (v Paříži r. 1570), Wolfově (v Basileji r. 1572), k němuž užito bylo již osmi rukopisů pařížských, Taylorově (v Cambridge r. 1757) a j.

Pevnější základ ke kritické úpravě textu řečí Demosthenových položen byl, když Reiske (ve vydání svém: 'Oratorum Graecorum . . quae supersunt etc.' r. 1770) použil rukopisu, jenž obsahuje méně přídavků a na mnohých místech poskytuje jiného a správnějšího textu, než rukopisy, které byly základem vydání Aldova. Bylť to rukopis zvaný Augustanus primus (A 1, nalézající se v král. bibl. mnichovské a psaný v století XI. nebo XII.).

Úplný však obrat nastal u věci té teprve tehdy, když Immanuel Bekker ve vydání svém: 'Oratores Attici' v Oxfordě r. 1822—1823 přirovnal patnáct rukopisů a mezi nimi poprvé nejdůležitější rukopis pařížský, jenž obecně nyní sluje Parisinus Σ čili S (u Dindorfa a Weila). Rukopis tento, chovaný nyní v národní knihovně pařížské č. 2934 a psaný na tenkém, bílém pergamenu velikého formatu, obsahuje 533 listů; každá strana rozdělena jest ve dva sloupce, v každém pak sloupci psáno as 30 až 32 řádků. List poslední jest papírový a písmo na něm z dob mnohem pozdějších; zdá se, že původní list se ztratil a později byl doplněn. Rukopis obsahuje 60 řečí Demosthenových většinou s argumenty, prooemia a epist. 1—5; schází však nepravá *ἐπιστολὴ Φιλίππου* (XII). Na okraji pokryt jest hojně scholiemi a rhetorickou analysí. Vlastní text psán jest v X. stol. Písmeny jsou velmi zřetelné, as 2·5^{mm} vysoké, v druhé části rukopisu ještě o něco vyšší a prostornější. Initialky jsou ozdobně provedeny a barvami okrášleny; vůbec svědčí celá úprava rukopisu o veliké bedlivosti písařově (tak uznal i Vömel ve vydání pařížském, praef. str. 2) i musíme rozhodně popříti, co o věci té soudil Rehdantz, jenž v Neue Jahrb. für Phil. r. 1858 str. 568 praví: 'Σ ist flüchtig und vielleicht schon von einem flüchtig geschriebenen Original abgeschrieben.' Jsouť omyly, jichž se pisatel dopustil, celkem dosti nepatrné, hlavně pravopisné a takové, jež povstaly nedopatřením.[1]) Mimo to však pisatel rukopisu mnohé z nich sám opravil (v. Rehdantz v časopise jmenovaném str. 561 pozn. 82), pořádek slov, kde třeba, změnil, vynechaná písmena i slova doplnil buď nad řádkem buď na okraji. Změny ty učinil na základě původního rukopisu a označil tuto opravu na konci každé řeči znaménkem ⩞ t. j. *διώρθωται.* Tyto opravy a dodatky první ruky klásti jest vždy nad prvotní znění textu. Mimo to nalézáme v rukopise ještě písmo asi tří korrektorů, kteří patrně na základě jiných rukopisů (jak dosvědčuje častá poznámka: *ἐν ἄλλῳ* aneb *γράφεται*) někdy v textu, někdy na okraji různá čtení poznamenali. Z poznámek těch nejdůležitější jsou ony, jež psány jsou rukou nejstarší.

---

[1]) Na příklad uvádíme z IX. řeči tyto omyly: § 1: *ἐμελλετε* místo *ἔμελλε τὰ;* § 2: *αὐτῆς* m. *αὐτῆς;* v § 30 schází *ἄξιος;* § 39: *ἐκπέπρακται* m. *ἐκπέπραται;* § 44: *φοινικοῖς* m. *φονικοῖς;* § 50: *πολιορκηι* m. *πολιορκεῖ;* § 52: *πόλιν* m. *πολλήν;* § 54: *φόνου* m. *φθόνου;* § 65: *ὡς* m. *ὦ.*

Jakož tedy rukopis tento již bedlivou úpravou nad jiné vyniká, tak liší se od nich způsobem podivuhodným, podávaje nám ve všech řečech, zvláště pak v třetí proti Filippovi na četných místech čtení mnohem kratší, úsečnější a k rázu řeči Demosthenovy případnější. Z té příčiny obrátila se v krátce pozornosť učenců na rukopis tento a poněvadž se seznalo, že kollace Bekkerova nebyla úplna a dosti spolehliva, prohlédnut byl rukopis *Σ* ještě dvakráte: nejprve od F. Dübnera, jehož kollace použil Dindorf ve vydání oxfordském r. 1846, po druhé od Th. Vömela, jenž se vzornou důkladností prohlédl a vydal (r. 1857, 62, 66) řeči I—XX.

Když čtení rukopisu *Σ* uveřejněno bylo, tuhý spor nastal mezi učenci o zvláštnostech a ceně rukopisu tohoto. Shodovaliť se sice všichni v tom, že rukopis tento náleží k nejlepším, podávaje na velmi mnohých místech dosud sporných čtení správné; avšak hledíce k tomu, že často *Σ* nemá slov, vět, ano i celých statí v jiných rukopisech obsažených, soudili jedni, že vše, co rukopis *Σ* neobsahuje, jest pouhou interpolací (tak Funkhaenel r. 1840, Baiter a Sauppe r. 1841, Franke r. 1844, Dübner r. 1845, Doberenz r. 1851 a Westermann již v 1. vyd. řečí filippických r. 1851); jiní opět tvrdili, že jest sice rukopis *Σ* ceny veliké, ale že pisatel častěji nedopatřením leccos vynechal. Tak soudil původně sám Immanuel Bekker (v pozdějším však vydání řečí Demosthenových u Tauchnitze v Lipsku r. 1854 jest text podán úplně dle *Σ*), Dobson (v Londýně r. 1828), Dindorf (ve vydáních oxfordském i lipském), jenž se domnívá, že text rukopisu *Σ* skrácen byl jakýmsi hyperkritikem, Rüdiger (r. 1818 a 1829), Reuter (r. 1838) a j. Vömel ponechal taktéž ve vydáních svých některé přídavky vulgaty, ač ovšem uznává výbornosť rukopisu *Σ* a tvrdí, že zachovala se v něm 'lectio Atticiana i. e. librorum Attici librarii.' [2]) Mínění toho nelze ani popříti ani potvrditi (srv. Weil: 'Harangues etc.' str. 45 pozn. 2, W. v Christ: 'Die Attikusausgabe des Demosthenes' v Mnichově 1882 a recensi od F. Blassa ve Philol. Anzeiger XIII, 2 str. 113—116), tak jako druhou domněnku jeho, že v rukopise *Σ* spatřovati jest *ἀρχαίαν*

---

[2]) Vypravujeť Lukianos v pojednání *πρὸς τὸν ἀπαίδευτον* v § 1 o jakémsi knihkupci Attikovi, že knihy, jež tento prodával, psány byly *σὺν ἐπιμελείᾳ τῇ πάσῃ* a v rukopisech F a B poznamenáno jest na konci řeči XI.: *Διώρθωται ἀνὰ δύο Ἀττικιανά.*

ἔκδοσιν (o níž mluví schol. k Dem. XXI, 133 a 147). Tento rozdíl mezi vydáními, zvanými *ἀρχαία* a *δημώδης* (ač lze-li scholiastovi víru dáti), byl asi větší, než jaký tvoří dosti nejapné přídavky vulgaty. Podobně jako Vömel, soudil i Rehdantz, jenž v Neue Jahrb. für Phil. r. 1858 str. 567 praví: 'Ich glaube, die Demosthenische Kritik musz *Σ* zu Grunde legen, aber sie kann und musz nicht selten über ihn hinausgehen' a dále na str. 577: '*Σ* ist verhältnismäszig rein von willkürlichen und bewuszten Aenderungen, aber häufiger, als man glaubt, getrübt durch unbewuszte und unwillkürliche Versehen.' Úsudek ten pronesl Rehdantz dílem na základě mylného mínění, že psán jest rukopis *Σ* velmi zběžně, dílem přihlížeje k tomu, že čtení jeho žádným jiným rukopisem dosud nebylo potvrzeno.

Avšak již roku následujícího podnikl Ferdinand Schultz kollaci rukopisu palatinského, vatikanského, manettianského a jednoho z četných rukopisů florentských, jenž chován jest v knihovně laurentské IX, plut. 56, č. 136 a označuje se nyní značkou L. K velikému překvapení svému shledal (v. F. Schultz: 'Jahresbericht des Friedrichsgymnasium' r. 1860), že rukopis tento, psaný ve XIII. století a obsahující prvních 24 řečí Demosthenových[3]) podává celkem týž úsečný text, jako rukopis *Σ*. Tím ovšem úplně odpadla výtka Rehdantzova, že pisatel rukopisu *Σ* nedopatřením mnoho vynechal; neboť rukopis L není pouhým opisem rukopisu *Σ*, podávaje častěji v textu jiné čtení, než tento.[4]) Náleží ovšem rukopis L k též čeledi jako *Σ*, ale shoduje se nezřídka s rukopisy jinými, z čehož patrno, že původní rukopis, když z něho *Σ* byl již opsán, s jiným rukopisem byl srovnán a pak snad teprv dle něho napsán rukopis L. Poněvadž však ani L dodatků vulgaty nezná, jest zřejmo, že třetí rukopis, dle něhož původní byl opraven, též kratší znění textu obsahoval.

---

[3]) Konec řeči IX. od § 70 a začátek řeči X. schází; vypadlť jeden list.

[4]) Tak na př. v řeči IX. § 10: *Σ* = *οὐδέ*, LP1 = *οὐ*; §. 23: *Σ* = *τρία*, LH = *τρία ἔτη*; ib.: *Σ* = *οὐδεπώποτε*, LH = *οὐδέποτε*; § 25: *Σ* = *πάνθ᾿ ὅσα*, L = *ὅσα*; § 31: *Σ* = *ἐντεῦθεν ὅθεν*, LA1P1 = *ὅθεν*: § 38: *Σ* = *οὐδὲ τὴν πρὸς ἀλλήλους ὁμόνοιαν*, v L schází, ovšem snad jen z nedopatření; § 57: *Σ* = *ἐκβάλλειν*, L = *ἐκβαλεῖν*; § 61: *Σ* = *εἰσπραττον*, L správně: *ἔπραττον*.

Po kollaci rukopisu L změnili mnozí učenci, kteří dosud váhali uznati stručné čtení rukopisu Σ za pravé, dosavadní mínění své. Zejména učinil tak Rehdantz a přidržel se ve svých vydáních řečí filippických rukopisu pařížského až na několik málo míst, kde čtení vulgaty snažil se hájiti. Poněvadž místa tato vesměs obsažena jsou v Demosthenově třetí řeči proti Filippovi a poněvadž tam interpolace přesahují míru obyčejnou, obsahujíce nejen slova a obraty, ale i věty a celé periody, jimiž znění, ba i smysl místa úplně se mění: pokusíme se o to, abychom podali důkaz, že i zde rukopis Σ jedině správné znění textu podává a budeme hleděti, abychom tvrzení své doložili důvody i vnějšími i vnitřními.

Vnějšími důvody jsou jednak citaty starých spisovatelů, jednak poznámky v některých rukopisech týkající se rozsahu řečí. Uvádíť Dionysios Halikarnasský a rhetorové (Harpokration, Hermogenes, Aristeides a j.) častěji místa z řeči IX. dle kratšího znění rukopisu Σ. Že nezřídka u týchž spisovatelů nalézáme citaty dle znění vulgaty, nesvědčí o pravosti této, nýbrž pouze o tom, že některé z dodatků těch jsou z dob velmi dávných (v. F. Blass: 'Über die Verwerthung der bei den Rhetoren sich findenden Citate aus Demosthenes' v Rhein. Museum XXXVIII. 4 str. 612—624.)

Zajímavý jest druhý vnější důvod týkající se rozsahu řečí VIII. a IX. V rukopise Σ a pokudž mi známo (dle Vömelových pojednání r. 1833—1836) též v F (Marcianus), B (Bavaricus), A3 (Augustanus tertius), tedy v rukopisech všech tří druhů nalézáme na konci každé řeči označeno, kolik *στίχους* obsahuje. Není to nikterak označení počtu řádků rukopisu, jehož se týče, jak snadno počítajícímu se lze přesvědčiti; ani mínění, že písař rukopisu čísla nerozumně z předlohy své přepsal, nelze připustiti, poněvadž ve všech rukopisech se shodují. Jest tedy označení toto velmi staré a pochází snad od učenců alexandrijských. Jak tito slovu *στίχος* rozuměli, vykládá sv. Jeroným in Iesaiam I, 473 slovy: 'Quod in Demosthene et in Tullio fieri solet, ut per cola scribantur et commata, qui ubique prosa et non versibus conscripserunt...' Poněvadž *κῶλον* jest dle učení rhetorů ona část periody, která jeden ictus řečnický obsahuje, není rozdíl průměrný v jich rozsahu příliš veliký a lze jej přibližně odhadnouti na kratší, tištěný řádek. Rukopisy řečené obsahují na konci

řeči VIII. poznámku, že čítá 590 *στίχους* a na konci IX. označují jich 580. V mém vydání 'Výboru řečí Demosthenových' obsahuje řeč VIII. 463 řádků a IX. (upravená dle Σ) 443 řádků. Že poměr těchto čísel s poměrem čísel v rukopisech označených velice se shoduje, netřeba připomínati. Kdyby však do IX. řeči v řečeném vydání přijaty byly interpolace vulgaty, byla by tato aspoň o 30 řádků delší, než řeč VIII., která dle označení v rukopisech o 10 stichů jest kratší.[5])

Důvody vnitřní, jež proti pravosti dodatků vulgaty svědčí, jsou čerpány z jich smyslu a souvislosti. Neboť zajisté jest bedlivému čtenáři velice s podivením, že veškery tyto příměsky buď jsou úplně zbytečny, buď ruší úsečnosť řeči a seslabují sílu myšlénky, tu připojujíce slova nepotřebná, tu zevšedňujíce volené výrazy a vazby, buď přestupují bez příčiny meze ozdoby rhetorické zbytečným sesilováním významů a připojováním synonym, aneb hledí utvořiti přechody tam, kde jich třeba není. Připouštíme ovšem, že cena interpolací těch jest velmi rozdílna; jsouť některé dosti slušné a dobré, jiné však z míry nevhodné a zrovna nejapné. O mluvnické stránce dodatků těch zvláště šířiti se nebudeme hodlajíce, čeho třeba bude, na svém místě podotknouti.

První druh interpolací tvoří ony grammatické přídavky, jimiž se výslovně vytýká podmět, přísudek neb předmět, ač zcela zbytečně, poněvadž každý posluchač, byť i nebyl *ὀξύτατος γνῶναι τὰ ῥηθέντα,* zajisté snadno si jej domyslí. Sem patří v § 1: *καὶ λέγειν δεῖν καὶ πράττειν* (*ἅπασι προσήκειν*)[6]); ib.: *ὥστε . . δέδοικα μὴ βλάσφημον μὲν εἰπεῖν, ἀληθὲς δὲ* (*ᾖ*, lépe by snad bylo *ἐστίν;* srv. Krüger griech. Gram. II. § 54, 8, 12; mimo to jest *δέδοικα μή* = *ἴσως*); § 3: *ἀξιῶ δ'* (*ὑμᾶς*); § 4: *ἃ συμφέρει* (*τῇ πόλει* neb *τοῖς πράγμασι*); § 5: *πραττόντων* (*ὑμῶν,* což z předešlého *ποιούντων ὑμῶν* snadno se doplní); § 12: *στασιάζουσιν* (*ἐν αὐτοῖς*); § 16: *μικρὰ ταῦτα* (*ἐστίν*); § 18: (*ὑμῶν*) *ἀλλοτριωθῆναι*, správněji by dle Aisch. II, 9 bylo *ἀφ' ὑμῶν*; § 19: *αὐτὸν πολεμεῖν* (*ὑμῖν* seslabuje velice důrazné místo toto) *ὁρίζομαι*; § 16: *ὥστε* (*μηδένα* jest zbytečný výklad známé vazby řecké) *μηδ' εἰ πώποτ' ᾠκήθησαν προσελθόντα εἶναι ῥᾴδιον*

---

[5]) Podobně ve vydání Weilově obsahuje řeč VIII. 473 řádků, IX. bez interpolací 449, s dodatky však 499.

[6]) Interpolace vulgaty označeny jsou závorkami.

εἰπεῖν; ib.: *τετραρχίας κατέστησε* (*παρ' αὐτοῖς*); § 40: *τἀναντία* (*τούτων*); § 42: *ἄτιμος* (*ἔστω*); § 43: *ἀνέγραψαν* .. *ἀτίμους* (*εἶναι*); § 44: *τί γὰρ τῷ Ζελείτῃ* (*τοῦτ' ἔμελεν*); § 47: (*τοιοῦτος*) *οἷοι*; § 50: (*αὐτῷ*) *διαφέρει*; § 60: *πρυτανευόμενοι* (*παρ' ἐκείνου*); § 61: *ἐπιτήδειον* (*εἶναι*) *ἔφη*; § 63: *τί οὖν ποτ' αἴτιον* (*ἐστίν*); ib.: *ὅπερ καὶ παρ' ὑμῖν* (*νῦν ἐστιν*); § 67: *βουλευομένους* (*αὐτούς*); § 71: *ποιήσαντες φανερά* (*τοῖς Ἕλλησι*).

Jiného druhu jsou přídavky explikativné, jimiž se buď jednotlivá slova vykládají, buď méně obecná rčení jinými všedními nahrazují aneb doplňují. Sem náleží v § 1: *τοὺς ἄλλους* (*Ἕλληνας*); § 2: *τούτων* (vulg. = *τοῦ ταῦθ' οὕτως ἔχειν*); § 9: *οὐχ ἡμῖν παρ' ἐκείνου τὴν εἰρήνην* (*ἄγειν* ruší způsobem nevhodným správnosť a úsečnosť vazby) *λέγει*; § 13: *οἳ* (*μὲν οὐδὲν ἂν αὐτὸν ἐδυνήθησαν ποιῆσαι* místo původního stručnějšího) *ἐποίησαν οὐδὲν ἂν κακόν*; § 15: *Δορίσκον* (*κατ*)*ελάμβανεν*; § 18: *μηχάνημα ἐπὶ τὴν πόλιν* (*ἐφ*)*ιστάντα*; § 25: *πέμπτον μέρος*, což vzato ze soudního řízení = 'nejmenší díl' (vulgata mění pěkné rčení toto ve všední *πολλοστόν*; ostatně prozrazuje více rukopisů, jak interpolace tato znenáhla v text se dostala, neboť obsahují čtení: *πολλοστὸν πέμπτον*); § 30: *ἔπασχον* (*κακῶς* velmi nevhodné; D. schválně vyhýbá se výrazu tomu); § 31: *ὅθεν οὐδ' ἀνδράποδον σπουδαῖον οὐδὲν ἦν πρότερον* (*πρίασθαι* jest dodatek zcela zbytečný); § 32: *πόλεις* (*Ἑλληνίδας*); § 34: *Ναύπακτον* (*ἀφελόμενος* ruší velmi nemile souměrnosť vazby); § 40: *χρημάτων* (*πρόσοδος* jest chybný doplněk; neboť domysliti třeba *πλῆθος*); § 41: *ὑμετέρων* (*δεικνύων*, aby docílilo se antithese k *λέγων*); § 42: *ἤγαγεν*, (*οὐκ Ἀθήναζε* v nápise velmi nejapné, vhodné ovšem ve výkladě obsaženém v § 43); § 48: *ἀκούω Λακεδαιμονίους* .. *τὴν ὡραίαν αὐτὴν* (*στρατεύεσθαι καὶ τοῦτον τὸν χρόνον*) *ἐμβαλόντας ἂν* .. *ἀναχωρεῖν*; ib.: *τὴν* (*τῶν ἀντιπάλων*) *χώραν*, dodatek velmi nevhodný; *ἡ χώρα* jest Attika jako I, 27, VI, 35 a j.; § 45: *οὓς αἴσθοιντο* (*δωροδοκοῦντας*, ač bylo spíše doplniti příčestí z předcházejícího *ὠνεῖται καὶ διαφθείρει*); § 53: (*ἔξω*) *τῆς πόλεως ἐχθρῶν*, kde *ἔξω* vzato jest z VIII, 61, ač bez potřeby, jak správně podotýká Vömel ('opponuntur hostes urbis et eorum ministri'); § 56: *ἦσαν* .. *τινὲς μὲν* (*τὰ*) *Φιλίππου* (*φρονοῦντες*); § 61: *μεμνημένοι* (vulg. *μεμνημένος* mění vazbu *κατὰ σύνεσιν* ve všední); § 64: *οἱ μὲν ἐφ' οἷς χαριοῦνται, ταῦτ' ἔλεγον* (*καὶ ἐλύπουν οὐδέν* rozumí se samo sebou), *οἱ δ' ἐξ ὧν*

ἔμελλον σωθήσεσθαι (*προσῆσαν δ' ἀπέχθειαι* jest velmi nejasné); § 68: *εἰπεῖν* (*συμβάντος τινός* zbytečno; neboť týž smysl jest již obsažen ve slovech *ὕστερόν ποτε*).

Zvláště pozoruhodna jsou dvě místa taková, kde interpolace vznikla z touhy po učeném výkladě. Jsouť to § 71: *ἐκπέμπωμεν πρέσβεις* (*πανταχοῖ, εἰς Πελοπόννησον, εἰς Ῥόδον, εἰς Χίον, ὡς βασιλέα λέγω — οὐδὲ γὰρ τῶν ἐκείνῳ συμφερόντων ἀφέστηκε τὸ μὴ τοῦτον ἐᾶσαι πάντα καταστρέψασθαι* —), kde zvláštního zasluhuje podotčení, že pokud víme poslání ta skutečně na místa řečená odešla; avšak s podivením by bylo, aby vynechání slov v *Σ* spočívalo na omylu, poněvadž se vypuštěním jich ani smysl místa ani souvislosť neruší. Druhé místo jest v § 72, kde vedlé Hegesippa a Polyeukta vulgata jmenuje ještě buď Kleitomacha, buď Hipparcha buď Lykurga, buď několik jich.

Třetí druh dodatků vulgaty má účel rhetorický, aby slova, která málo mohutna býti se zdála, pádnějšími nahrazena byla. Sem patří § 1: (*εὖ*) *οἶδα*; § 2: (*αὐτὴ*) *παρ' αὐτῆς*; § 9 a 22: (*ἅ*)*πας*; § 20: *μεγίστῳ* (*Σ* správně: *μεγάλῳ*); § 22: *καθ' ἕνα* (*ἕκαστον*); § 24: *εἰς τὴν αὐτὴν δυναστείαν ὑμῖν* (vulg.: *τὴν δ. τὴν αὐτὴν ταύτην*); § 31: *καὶ* (*πολλῆς*) *ὀργῆς*; § 36: (*ἅπαντες*) *οἱ Ἕλληνες*; § 66: *σφαττόμενοι* (místo čehož vulgata hrůznější *στρεβλούμενοι*).

Zvláště četny jsou interpolace synonym, kterýmiž mělo se toho dosíci, aby rčení bylo zvučnější a chuti pozdějších rhetorů přiměřenější. Sem lze přičísti § 2: *αἴτιαι δὲ τῶν κακῶν* (*καὶ τῶν ἁμαρτημάτων*); § 11: *συμμάχους* (*καὶ φίλους*); § 14: *αἰτιωμένων* (*καὶ κρίνειν βουλομένων*); § 18: *ἱστάντα* (*καὶ παρασκευάζοντα*); § 37: *καὶ τιμωρίᾳ μεγίστῃ τοῦτον ἐκόλαζον* (*καὶ παραίτησις οὐδεμία ἦν οὐδὲ συγγνώμη*); § 43: *πρὸς* (*Διὸς καὶ θεῶν*); ib.: *λογίζεσθε . . .* (*καὶ θεωρεῖτε*); § 50: *νοσοῦντας ἐν αὐτοῖς* (*καὶ τεταραγμένους*); § 54: *οὐ δυνήσεσθε ὑμεῖς ποιῆσαι* (*οὐδὲ βούλεσθε*); § 58: *σύμμαχος* (*καὶ φίλος*); § 74: *πολλῶν* (*καὶ καλῶν*) *καὶ μεγάλων*. Sem lze přičísti i § 50, kde vulgata přidává *κρατῶν*, aby dosáhlo se antithese k slovům *πρὸς νοσοῦντας*; ale doplněk ten jest velmi nevhodný; neboť D. připouštěl vždy jen tolik, že Filippos zná použiti okolností, ale nikdy neřekl (srv. II. řeč olynthskou), že by pevný byl základ moci jeho.

Mnohem skrovnější ceny jsou dodatky, které úsečnou a ráznou mluvu Demosthenovu činí rozvláčnou a mdlou, odů-

vodňujíce, vykládajíce a rozšiřujíce původní myšlénku bez příčiny. Tak přidána jsou v § 20 slova: *καὶ τοῖς οὖσιν ἐκεῖ νῦν* (nevhodný slovosled = 'kteří jsou tam nyní'; proto psáno jest v některých rukopisech: *ἐκεῖ νῦν οὖσι*) *στρατηγοῖς πάνθ' ὅσων ἂν δέωνται ἀποστεῖλαι*, o čemž D. teprve v § 73 se zmiňuje, žádaje peněz pro Diopeitha, i nelze pochopiti, kdo by zde tito *στρατηγοί* byli. V § 32 má vulgata delší vložku: *κύριος δὲ Πυλῶν καὶ τῶν ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας παρόδων ἐστί, καὶ φρουραῖς καὶ ξένοις τοὺς τόπους τούτους κατέχει; ἔχει δὲ καὶ τὴν προμαντείαν τοῦ θεοῦ, παρώσας ἡμᾶς καὶ Θετταλοὺς καὶ Δωριέας καὶ τοὺς ἄλλους ἀμφικτύονας, ἧς οὐδὲ τοῖς Ἕλλησιν ἅπασι μέτεστι.* Snadno lze nahlédnouti, že *καί* ve slovech *Πυλῶν καὶ παρόδων* jest nevhodné — vždyť jsou Pyly právě ony *πάροδοι ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας* —, dále že *κατέχει; ἔχει* není libozvučné, jakož i že myšlénky nejsou spořádány; logicky by se musil zmíniti řečník nejprve o vzetí Pyl, pak teprv o agonothesii a promanteii, jak to učinil V, 22, a konečně vztažná věta *ἧς κτλ.* měla býti po slovech *τοῦ θεοῦ*. V § 38 nalézáme nejapnou interpolaci: *καὶ τοῖς μηδὲν ἐθέλουσι ποιεῖν κατὰ τῶν πάντα ἃ προσήκει πραττόντων*, kde Weil dobře připomíná: 'Pour qui ne veut rien faire, toutes les occasions sont perdues.' Přídavek v § 39 *συγγνώμη τοῖς ἐλεγχομένοις* ruší souměrnost vazby a jest nelogický, maje býti v postupu myšlének členem posledním. V § 53 má vulgata *ἐκείνῳ* (t. *Φιλίππῳ*), *Σ* a L správně *ἐκείνοις* (t. *ἐχθροῖς*); v § 57: *ἀκούοντες δὲ τούτων τὰ πολλὰ μᾶλλον* (*δὲ τὰ πάντα* přidal kdosi, jenž nechápal, že *μᾶλλον* patří k *ἀκούοντες*). Jak nejapně si interpolatoři časem vedli, svědčí dodatek v § 58, kde se praví: 'A potom vypudil z vlasti muže, kteří dvakráte (t. jednou vyhnavše Plutarcha, po druhé bráníce se proti Filippovi a Kleitarchovi) o spásu svou se pokoušeli,' k čemuž dodává vulgata: *τότε μὲν πέμψας τοὺς μετ' Εὐρυλόχου ξένους, πάλιν δὲ τοὺς μετὰ Παρμενίωνος.* Dodatek tento lze vysvětliti tím, že interpolator rozuměl místu v ten smysl, že Filippos muže ty dvakráte vyhnal, což ovšem jest nesprávné, ba pošetilé. Nevhodná jest též vložka vulgaty v § 64: *καὶ τοὺς εἰς τοῦθ' ὑπάγοντας ὑμᾶς ὁρῶν οὐκ ὀρρωδῶ, ἀλλὰ δυσωποῦμαι· ἢ γὰρ ἐξεπιτηδὲς ἢ δι' ἄγνοιαν εἰς χαλεπὸν πρᾶγμα ὑπάγουσι τὴν πόλιν*, jejíž souvislost s předcházející myšlénkou nelze pochopiti. Konečně chybný obsahem jest dodatek v § 65:

καὶ προέσθαι τῶν ὑπὲρ ὑμῶν λεγόντων τινάς; narážíť se zde patrně na událosť, která se stala teprvé za dob. Alexandra Velikého.

Poslední druh dodatků vulgaty jsou přídavky, jež určeny jsou, aby tvořily spojení, kde dle úzkoprsých pravidel škol rhetorických přechod z jedné myšlénky ve druhou zdál se býti náhlým. Sem náleží v § 2: *οὔκουν οὐδ' ὑμᾶς οἴονται δεῖν ἔχειν* t. *πρόνοιαν περὶ τῶν μελλόντων*; § 25: *καὶ τοῦτο ἐκ βραχέος λόγου ῥᾴδιον δεῖξαι*; § 37: *οὐδὲν ποικίλον οὐδὲ σοφόν, ἀλλ' ὅτι*; § 41: *οὐχ ἵνα αὐτοῖς ᾖ χρήσιμα, καὶ γὰρ ἄνευ τούτων τῶν γραμμάτων τὰ δέοντα ἐφρόνουν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς ἔχητε ὑπομνήματα καὶ παραδείγματα, ὡς ὑπὲρ τῶν τοιούτων σπουδάζειν προσήκει· τί οὖν λέγει τὰ γράμματα*; slova tato jsou přídavkem zbytečným a nevhodným, rušíce krásnou a úsečnou vazbu místa toho: *γράμματα .. κατέθεντο .. εἰς ἀκρόπολιν .. Ἄρθμιος' φησίν* (t. *τὰ γράμματα*) *κτλ.* Dodatek vulgaty v § 44: *ἀλλ' εὐαγὲς ᾖ τὸ ἀποκτεῖναι* není ani v *Σ* a L aniž zná ho Harpokration, jenž místo toto uvádí a jest i smyslem nevhodný.

Do též třídy přídavků náleží rozsáhlé a důležité interpolace: §§ 6, 7 a § 46, o nichž důkladněji pojednati třeba. §§ 6, 7 pokládají jedni za pouhou interpolaci, jiní však uznávají je za vhodné a nutné, tvrdíce, že pouhým nedopatřením písaře v *Σ* a L jich bylo opominuto. Zcela jiným způsobem, než tito, hleděl L. Spengel v 'Abhandlungen der k. bair. Akademie der Wissenschaften' III. 157; IX, 112 n. vysvětliti rozdíl jevící se zde a v § 46 mezi *Σ* L a vulgatou. Soudilť, že Demosthenes sám vydal řeč tuto dvakráte; první redakce že zachována jest ryzí v rukopisech *Σ* a L, druhá že úplně se ztratila, avšak vulgata obsahující čtení redakce prvé že přijala též dodatky redakce druhé. V době pozdější (r. 1860) Spengel sám od mínění toho ustoupil, avšak Jindř. Weil chopil se myšlénky jeho a ve vydání svém 'Les harangues de Démosthène' v Paříži r. 1873 upravil text řeči této dle mínění svého o dvojí redakci (jež podrobně vylíčil v N. Jahrb. für Phil. r. 1870 str. 535 n.) Tímto výkladem k pravdě velmi nepodobným nedokázali Spengel a Weil vhodnosť §§ 6, 7; neboť jestliže ve vydání prvém D. k § 5 připojil § 8, jest patrno, že §§ 6, 7 k pochopení smyslu třeba není. I domníváme se také, že §§ 6, 7 jsou pouhou interpolací a nad to nedosti zdařilou. Dodatek tento vznikl zajisté tím, že kdosi

chtěl utvořiti přechod z § 5 v § 8, nemoha pochopiti, jak části tyto souvisí; avšak že D. skutečně ihned po úvodě § 1—5 k věci samé přistoupil, dokazují v § 8 slova: *ἵν' ἐντεῦθεν ἄρξωμαι* (t. j. 'abych s touto otázkou vlastní řeč započal'). Kdyby byl řečník v §§ 6, 7 o otázce té již se zmínil, byl by zajisté užil slov: *ἵν' οὖν ἐντεῦθεν ἄρξωμαι.* Kdož §§ 6, 7 za pravé pokládají, domnívají se, že slovy *ἵν' ἐντεῦθεν ἄρξωμαι* D. označiti chce, že započne s otázkou, lze-li v míru žíti, a pak teprv že míní pojednati o otázce, zdali nelze tak činiti, nýbrž zdali nutno jest válčiti. Avšak není-li záporem jednoho členu protivy dvoučlenné položen člen druhý? Zdaž nejsou jediným důkazem obě otázky rozluštěny zároveň? Považíme-li pak, že již před Demosthenem mnozí řečníci se vyslovili, že král Atheňanům křivdí a že nelze jim déle v míru žíti (§ 1), nemůžeme přechod z § 5 v § 8 nazvati náhlým. Postup myšlének jest zajisté tento: 'Ač stále mluvíte, že musíme proti Filippovi zbraní se chopiti, přece nic nečiníte (§ 1), poněvadž státníci lehkomyslní a zrádní vše na zmar přivádějí (§ 2). Já však řeknu vám pravdu i poslechněte mě (§ 3); neboť vše se dá ještě napraviti, poněvadž moc obce není dosud vlastně ani hnuto (*οὐ κεκίνησθε*; § 4, 5). Jestliže pak vůbec možno nebojovati (a přece nevydávati město v nebezpečí, že moc jeho hnuto bude): nebojujte; pakli však Filippos s vámi válčí, musíte i vy zbraní se chopiti.' Tato souvislosť myšlének jest bez vady; § 1 a 8 shodují se úplně: 'Řečníci radí, abyste bojovali, vy však nechcete (§ 1): protož, můžete-li v míru žíti, jste v právu vy; pakli nikoli, poslechněte jich i mne (§ 8 nsl.).' Jsou tedy §§ 6, 7 zbytečny, ba i závadny. Řečník praví totiž v § 1: 'Všickni rádi by řekli (tedy souhlasí v tom), že musíme jednati, aby Filippos ustal v pychu svém, jenž jeví se v stálém rušení míru' a v § 6 čteme: 'Kdyby všichni souhlasili (tedy nesouhlasí všichni), že Filippos stále mír ruší . . .' Tyto myšlénky nelze nikterak sloučiti. Dále upozorňuje Weil, že § 7 ani s následujícím § 8 se neshoduje. Praviť řečník v § 7, že především pojedná o tom, lze-li Atheňanům v míru žíti, čili nic; avšak činí to teprv v § 15 a myšlénka v § 8 jest rázu zcela jiného.

Tolik dostačí snad za důkaz, že §§ 6, 7 (proti nimž i některé jiné věcné a formalné důvody svědčí; v. Westermann

v úvodě k řeči IX. a Rehdantzův dodatek k řeči té pozn. 19 a 20) jsou pouhou interpolací, kterou z textu odstraniti třeba.

Nesnadnější jest rozřešení otázky týkající se § 46. Zde především třeba na paměti míti souvislosť. Praví Demosthenes: 'Naši předkové jevili ve všem přímosť a ráznosť (§ 38), vy podplatnosť a nečinnosť (§ 39, 40). Důkazů o tomto posledním nepodám, znáte je sami, o onom však zde jest důkaz (§ 41): Vypravování o Arthmiovi (§§ 42—44). Následkem této ráznosti byli oni strašni barbarům, nikoli barbar jim: *ἀλλ' οὐ νῦν* (t. *ὑμεῖς τῷ βαρβάρῳ φοβεροί ἐστε*), proč? — *οὐ γὰρ οὕτως ἔχεθ' ὑμεῖς οὔτε πρὸς τὰ τοιαῦτα* (jaký byl případ s Arthmiem, tedy: proti zrádcům) *οὔτε πρὸς τἆλλα* (patrně v ráznosti u vedení války, kterou chválil na předcích v § 38); načež následují v *Σ* a L slova: *ἀλλὰ πῶς; εἴπω κελεύετε καὶ οὐκ ὀργιεῖσθε; ἐκ τοῦ γραμματείου ἀναγιγνώσκει'* (§ 45, 46).

Kdo čtení toto za pravé uznávají, vykládají takto: '. . ale jak? Chcete, bych to řekl a nebudete se hněvati? Čte (t. řečník) ze svých zápisků.' I naskýtá se otázka: Jaké to byly zápisky? Drewes (Jahrb. für Phil. 1868 str. 139 n.), Westermann a jiní domnívají se, že Demosthenes četl listiny obsahující několik událostí, z nichž zřejmě vysvítala ničemnosť Atheňanů a jich netečnosť proti zrádcům. Proti tomuto výkladu namítá se právem: 1. Jak mohl řečník pouhým sestavením listin bez vlastního výkladu dokázati tuto změnu v smýšlení Atheňanů? Oprávněnosť výtky této cítil asi Westermann, jenž dodává, že snad Demosthenes každou listinu aspoň na začátku a na konci opatřil svými poznámkami, ale že jich v řeč psanou nepojal. Tomu nelze víry dáti; neboť kdekoli Demosthenes k listině nějaké poznámku přičinil, nalézáme slova ta byť i sebe nepatrnější v textu (v. *π. παραπρ.* 162 n., *π. στεφ.* 106 n. *κ. Ἀριστοκρ.* 178 n. a j. v.). 2. Byli by se neteční Atheňané nad čtením událostí jim všem známých tak velice rozhněvali, že řečník za dobré uznal per prodiorthosin tázati se: *καὶ οὐκ ὀργιεῖσθε;* 3. Nevhodnosť listiny uznává sám Westermann slovy: 'Freilich hatte Demosthenes aufs stärkste gegen die weise Maxime verstoszen, die er sonst streng beobachtet, in einer Demegorie seine Gegner nicht mit Namen zu nennen, geschweige persönliche Beschuldigungen gegen sie auszusprechen.' 4. V § 41 praví řečník, že není třeba důkazů o nynějším netečném a zbabělém jednání Atheňanů, a v § 46 přece

je podával? 5. Nelze pochopiti, jak obsah listin s následujícími slovy § 47: *ἔστι τοίνυν κτλ.* souvisí, ani proč Demosthenes ni slovem k listinám právě přečteným nepoukazuje. — K těmto otázkám obhájcové čtení v Σ a L obsaženého sotva uspokojivou dají odpověď.

Vizme nyní, jak upraven jest text ve vulgatě: '. . *ἀλλὰ πῶς* (t. *ἔχετε πρὸς τὰ τοιαῦτα καὶ πρὸς τἆλλα*); *ἴστε αὐτοί. τί γὰρ δεῖ περὶ πάντων ὑμῶν κατηγορεῖν; παραπλησίως δὲ καὶ οὐδὲν βέλτιον ὑμῶν καὶ ἅπαντες οἱ λοιποὶ Ἕλληνες. διόπερ φημὶ ἔγωγε καὶ σπουδῆς πολλῆς καὶ βουλῆς ἀγαθῆς τὰ παρόντα πράγματα προσδεῖσθαι· τίνος; εἴπω κελεύετε καὶ οὐκ ὀργιεῖσθε; ἐκ τοῦ γραμματείου ἀναγιγνώσκει.*' Vulgatou jest tedy smysl místa úplně změněn a ti, kdož jí hájí (přede všemi Rehdantz), vykládají, že Demosthenes četl ze zápisek svých návrh, aby Atheňané uzavřeli s ostatními Řeky spolek proti Filippovi. Proti tomuto mínění namítá se opět právem toto: 1. Četl-li Demosthenes zde již svůj návrh, jak mohl v § 70 říci: *τί ποιῶμεν; πάλαι τις ἡδέως ἂν ἴσως ἐρωτήσας κάθηται?* 2. Byl by návrh takový tak velice popudil Atheňany, kteří byli rádi, když jiný za ně bojoval a posýlajíce posly po celém Řecku s vyzváním k spojení proti králi tím až směšnými se stali (VIII, 35). 3. Jak souvisí obsah listiny s § následujícím? 4. Není-li nevhodno, hřímá-li Demosthenes na Atheňany: 'Vy nevedete si, jako předkové vaši; vy vedete si — víte jak?' a pokračujeli zcela krotce: 'Vždyť to víte sami. A ostatně proč bych vás vinil ze všeho? Vždyť ostatní Řekové nejsou lepší atd.' — Z těchto důvodů nelze ani textu vulgaty hájiti.

Někteří novější kritikové vymítli tedy buď ze čtení Σ a L (Heslop, Westermann v 6. vydání), buď z textu vulgaty (Vömel) lemma *ἐκ . . . ἀναγιγνώσκει*, tvrdíce, že odpověď k *εἴπω κελεύετε καὶ οὐκ ὀργιεῖσθε* dána jest v § 47 a násl. K tomu dobře odpovídá Rehdantz: Proč by se Atheňané hněvali nad tím, že válečnictví jest nyní zcela jiné, než jaké bylo za války peloponneské? A proč by se byl řečník tak úzkostlivě ohrazoval, jestliže posluchači teprv po dlouhém pátrání snad něco našli, co by jim bylo nemilo? — Nelze tedy ani lemma prostě vynechati při obvyklé interpretaci slov předcházejících.

Spengel v Abhandl. der kgl. bair. Akademie III. str. 157 a po něm Weil v Jahrb. für Phil. 1870 str. 535 a ve vydání svém

str. 338 stanovili i zde dvojí redakci, první dle Σ (však bez §§ 47—54), druhou dle vulgaty (beze slov τίνος ... κελεύετε). Později (r. 1860: 'Die Δημηγορίαι des Demosthenes' str. 64) uznal Spengel sám nevhodnosť výkladu toho i navrhl toto uspořádání textu: εἴπω ... ὀργιεῖσθε; ἴστε ... προσδεῖσθαι. ἔστι τοίνυν κτλ. Změnou tou neodstranil však Spengel veškerých vad vulgaty, poněvadž zůstává i zde nevysvětlen přechod z řeči plné spravedlivého hněvu v řeč z míry krotkou. Konečně dostačí, zmíníme-li se pouze o návrhu Brillově (Mnemosyne N. S. I, str. 205), jenž §§ 46—54 radí vypustiti, a Benselerově (ve vyd. řecko-německém v Lipsku), jenž lemma vkládá do § 41.

Uvedše různé tyto domněnky učenců přistoupíme k objasnění mínění svého o místě řečeném.

Pokládáme lemma v § 46 za pouhou interpolaci. Neboť: 1. Rukopisy A2, P, Ω, u, υ, β, γ ho nemají. 2. Některé rukopisy mají čtení: ἐκ... ἀναγιγνώσκει, jiné ἐκ... ἀναγιγνώσκειν, též ἐκ ... ἀναγιγνώσκετε, některé ἐκ ... ἀναγίγνωσκε aneb i ἀνάγνωσις γραμματείου, též ἐκ τοῦ γραμματείου ἀνάγνωσις. 3. Ani jediné z velikého počtu lemmat ani v demegoriích ani v soudních řečech nemá tvaru větného, nýbrž nápis jest vždy jmenný: μαρτύρια, μάρτυρες, πρόκλησις, νόμοι, φάσις, πόρου ἀπόδειξις, γράμματα, ὑπομνήματα τῶν Μειδίου ἀδικημάτων (proti Meid. § 130) a j. v. 4. Lemma toto zní v Σ: ἐκ.. ἀναγιγνώσκει. Kdo? Patrně: ὁ ῥήτωρ. Čí jest to poznámka? Vizme výklady scholií a z tisíce míst všimněme si jen několika: 'Πυδναίους λέγει'. ''Αναμιμνήσκει αὐτούς'. 'Θαυμάζει τὴν εὕρεσιν'. 'Τὴν ὑπερηφανίαν σημαίνει τούτου'. 'Υπομιμνήσκει τῶν μαρτύρων'. 'Τὴν φήμην λέγει τὴν περὶ τοῦ φόνου'. I zde jest všude podmět ὁ ῥήτωρ vynechán. Zvláště pak upozorniti třeba na místo z řeči proti Meid. § 130., kde řečník četl seznam nesprávností Meidiových, a ač i lemma i text nazývají seznam ten slovem ὑπομνήματα, vykládá to scholiasta týmiž téměř slovy, jako jsou na místě našem. Praví totiž: '... ἐν τῷ γραμματείῳ ἀνέγνω' a opět nutno domysliti: ὁ ῥήτωρ. Není-li tedy k pravdě velmi podobno, že i lemma v IX, 46 pouhou jest poznámkou scholiasty, jenž nemohl si vysvětliti, kde jest odpověď k otázce εἴπω, a že poznámka tato nedopatřením písaře do textu se vloudila?

Pokládáme tedy jako Heslop a j. lemma za interpolaci, avšak uznáváme, že nelze je prostě vymýtiti beze změny do-

savadní interpretace slov εἴπω κελεύετε καὶ οὐκ ὀργιεῖσθε; Slova ta neznačí, jak obecně se vykládá: 'Nuž tedy chcete, abych to řekl a nebudete se hněvati?', nýbrž třeba vyložiti je takto. Otázka εἴπω κελεύετε (= βούλεσθε, o vazbě v. Spengel Philol. XXXI str. 545) bez tázací částice jeví mrzutosť mluvícího (srv. Xen. Kyr. 1, 4, 21: ἐμὲ μόνον οὐ γιγνώσκεις = mne jediného nemůžeš poznati? Anab. 1, 6, 8; Odyss. 5, 204 a j. v.) a v té příčině lze připojiti k přísudku sloveso 'moci', tedy i zde: 'můžete-li chtíti, abych to řekl?', t. j. nemůžete ani toho si přáti, abych vaše jednání pravým jménem nazval. Druhá otázka: καὶ οὐκ ὀργιεῖσθε; jest otázka futuralní, kterou, jakož velmi často, vyjadřuje se určité očekávání, že se něco stane, tedy i zde: 'a nebudete-liž se hněvati?', t. j. zajisté se budete hněvati. Spojení obou těchto vět jest parataktické místo očekávané hypotaxe (εἴπω κελεύετε οὐκ ὀργιούμενοι = jak můžete chtíti, abych to řekl, nemáte-li se hněvati?) a zároveň brachylogické, poněvadž k οὐκ ὀργιεῖσθε z předešlého doplniti třeba ἐὰν εἴπω, o čemž srv. Kühner Ausf. Gr. II², 785: 'Auch wird καὶ zuweilen da gebraucht, wo man nach logischer Auffassung eine Satzverbindung durch εἰ oder ἐάν erwartet; s. C. Fr. Hermann im Index schol. sem. aest. 1850 p. 4 und Car. Scheibe im Phil. 1850 p. 359 ff.', k čemuž uvádí K. příklad z Lysia XXVIII, 15: ἄξιον ... τοῖς ἄλλοις Ἕλλησιν ἐπιδεῖξαι, ὡς τοὺς ἀδικοῦντας τιμωρεῖσθε — praes. jako κελεύετε — καὶ τοὺς ὑμετέρους ἄρχοντας βελτίους ποιήσετε — fut. jako ὀργιεῖσθε —, s podotčením: 'statt ὡς ἐὰν τιμωρήσησθε ... ποιήσετε oder vollständiger: ὡς τιμωρεῖσθε, ἐὰν δὲ τιμωρήσησθε ..., ποιήσετε.' Úplně týž případ jest na místě našem: βούλεσθε εἴπω, ἐὰν δὲ εἴπω, οὐκ ὀργιεῖσθε; Zní tedy správný překlad těchto rhetorických otázek takto: 'Můžeteliž chtíti, abych to řekl, nemáte-li se hněvati?' a smysl jich jest: 'Nemůžete ani chtíti, abych to řekl, nemáte-li se hněvati.'

Že odpověď nějaká k zdánlivým těmto otázkám ani dána býti nemůže, a že tedy lemma jest nemožné, každý pochopí, jakož i že právě tento nepochopený tvar otázky svedl kohosi k dodatku: ἐκ τοῦ γραμματείου ἀναγιγνώσκει, jenž později i do textu se dostal.

Při tomto výkladě tohoto místa jest souvislosť s § 47 a n. velmi jasná a správná. Praví Demosthenes: 'Vaši předkové byli

rázni a činni, i báli se jich nepřátelé (§ 45), vy pak vedete si jak? Nemohu to ani říci, nechci-li vás rozhněvati (§ 46). A tudíž[7]) (t. j. když takto vaše chování se zhoršilo) nesmíte se konejšiti tím, že Filippos není dosud tak mocen, jako kdysi Lakedaimoňané, jichž se předkové vaši ubránili a nehrozili, ovšem jednajíce rázně, kdežto vám při nynější vaší netečnosti i slabší oněch F. jest hrozným (§ 47). A dále nesmíte proto se konejšiti tím, poněvadž nelze přirovnávati spůsob vojenství tehdejšího k nynějšímu (§ 48) atd.'

Prozkoumali jsme tedy všechna důležitější místa Demosthenovy třetí řeči proti Filippovi, kde vulgata od Σ a L nejpatrněji se liší a kde i nejvíce obhájců nalezla, avšak seznavše, že ani zde ni jediný přídavek její přísné kritiky nesnese, neváháme vysloviti úsudek svůj v ten smysl, že až na chyby rázu pravopisného a některé dosti řídké omyly pokládati třeba rukopisy Σ a L za základ kritiky textu řečí Demosthenových, od něhož bez důležité příčiny odchýliti se nesmí.

---

[7]) Řečník přechází (*τοίνυν μεταβατικόν*) ze všeobecné myšlénky: 'Nyní však jest barbar vám hrozný', k jednotlivému případu, což výborně se hodí k významu částice *τοίνυν*, o níž Rehdantz gram. Ind. s. v. *τοίνυν* praví: 'besonders gebräuchlich, wo vom Allgemeinen zum Besonderen übergegangen wird, also die Ausführung beginnt.' To skutečně děje se v §§ 47 a n.

Kritické a exegetické rozpravy o některých místech Xenofontovy Anabase.

Napsal **Karel Neudörfl.**

Překládaje Anabasi Xenofontovu podlé textu Hugova (vydaného v Lipsku u Teubnera r. 1878) i přihlížeje spolu k vydáním níže jmenovaným, shledal jsem hojně míst, kde jsem s výklady nebo čtením vydavatelů souhlasiti nemohl; neuznávaje však za příhodno různící se úsudky své o věcech těchto v poznámkách k překladu pro širší kruhy určenému vykládati a odůvodňovati, činím tak místněji zajisté tuto, podávaje z úvah svých některé, pokud třetí knihy se týkají.

Xen. Anab. III. 4. 17.

Μεγάλα δὲ καὶ τὰ τόξα τὰ Περσικά ἐστιν· ὥστε χρήσιμα ἦν ὁπόσα ἁλίσκοιτο τῶν τοξευμάτων τοῖς Κρησί, καὶ διετέλουν χρώμενοι τοῖς τῶν πολεμίων τοξεύμασι, καὶ ἐμελέτων τοξεύειν ἄνω ἱέντες μακράν.

Kühner (Xenophontis opera III. Gothae 1852) v poznámce k tomuto místu dí o slovech *ἄνω ἱέντες*: „Krügero in l. de authent. p. 46. legendum videtur *ἅμα ἰόντες* (*ἰόντες* est in B) comp. Plut. Al. 23: *ἐμάνθανεν ἅμα πορευόμενος ἢ τοξεύειν ἢ ἐπιβαίνειν ἅρματος*, quum difficile sit ad intelligendum, quo modo *ἄνω ἱέντες* et *μακράν* coeant et cur Cretenses sagittas sursum miserint. At hae difficultates sunt inanes; nam sagittae et in longum et in breve spatium sursum emitti possunt; sursum autem emittebant sagittas, quo facilius eas recolligere possent.“ Po něm

pak vykladatelé Forbiger, Tafel, Oberbreyer, Vollbrecht a Rehdantz vykládají souhlasně slova ta: „in die Höhe (Luft) schiessend“ (Rehdantz), „um so denselben Pfeil öfters gebrauchen zu können“ (Vollbrecht), při čemž Forbiger a Rehdantz, neshledávajíce smysl vyložený uspokojivým, připomínají konjekturu Krügerovu se smyslem „während des Marsches.“

Že vykladatelé slova *ἄνω ἱέντες* ve smyslu vyloženém závadnými shledali, to zajisté právem učinili; nebo nelze chápati, jak dobře namítl Krüger, kterak vojínové se cvičili ve střílení do dálky tím, že do výše (do vzduchu) stříleli. Neshodu mezi tím, co by činili, a účelem, za jakým by to činili, neodstraní důvod Kühnerův, „aby téhož šípu častěji mohli užívati.“ Ale jak by se byli mohli cvičiti *ἅμα ἰόντες*, jak míní Krüger, v době, kdy vojsko nepřátelské bylo jim v patách, nelze si dobře mysliti. Pročež konjektura Krügerova jest nepřiměřena. Mimo to pak jest také zbytečna, ježto slova ta lze zcela uspokojivě vyložiti, a to asi takto.

Obecně jest známo, že šíp vystřelený neletí k cíli vzdálenému přímo, nýbrž opisuje parabolu a že tedy lukostřelec, chtěje dostřeliti cíle, zvláště je-li cíl ten vzdálenější, nesmí mířiti na cíl ten přímo, v rovině vodorovné, nýbrž o tolik výše, oč šíp, než cíle doletí, sklesne; a rozdíl tento jest ovšem tím větší, čím vzdálenější jest cíl, k němuž se střílí. Cvičíce se tedy vojínové stříleti na dálku, musili mířiti tím výše, čím dále chtěli dostřeliti. A ten jest, trvám, smysl slov *ἄνω ἱέντες*, že vojínové stříleli směrem šikmo vzhůru, nikoli vodorovně. Smysl tento uspokojuje, aniž třeba jest jaké konjektury.

Kühner výkladu tomuto poněkud se přiblížil slovy: „nam sagittae et in longum et in breve spatium sursum emitti possunt“; ale že pravého smyslu nepostihl, svědčí to, co dodává: „sursum autem emittebant sagittas, quo facilius eas recolligere possent“; nebo nestříleli do výše proto, aby téhož šípu častěji mohli užiti, nýbrž proto, aby dále dostřelili.

Xen. Anab. III. 4. 21.

οὗτοι δὲ πορευόμενοι, ὁπότε μὲν συγκύπτοι τὰ κέρατα, ὑπέμενον ὕστεροι οἱ λοχαγοί, ὥστε μὴ ἐνοχλεῖν τοῖς κέρασι.

Krüger položil slova dle rukopisů F (Paris. 1641) a H (Paris. 2535) takto: *οὗτοι δὲ πορευόμενοι οἱ λοχαγοί, ὁπότε μὲν*

συγκύπτοι..., sám však praví: „*οἱ λοχαγοί* mihi prorsus delendum videtur, ut *οἱ λόχοι* subaudiatur.“ Kühner šíře se vyslovuje: „Pro *οὗτοι* cum Weiskio legendum videtur *οὕτω*; mihi verbum *οὗτοι* (i. e. *οἱ ἓξ λόχοι*) recte sese habere, sed verba *οἱ λοχαγοί*, quae in optimis codicibus ABD non post *πορευόμενοι*, sed post *ὕστεροι* demum leguntur, plane suspecta esse videntur, quare ea uncis seclusi... Dindorfio scriptura codicum ABD probanda videtur, si cum Weiskio scribatur *οὕτω*.“ Hug položil slovo *οἱ λοχαγοί* do závorek, Rehdantz pak je z textu docela vymítl, „tak že *οὗτοι* táhne se k celým četám“, jak poznamenává Forbiger. Ale kdo podání rukopisné závadným shledávají, chybují v tom, že náměstce *οὗτοι* nesprávný obsah z předchozího podkládají; předcházít: *ἐπεὶ δὲ ταῦτ' ἔγνωσαν οἱ στρατηγοί, ἐποίησαν ἓξ λόχους ἀνὰ ἑκατὸν ἄνδρας, καὶ λοχαγοὺς ἐπέστησαν καὶ ἄλλους πεντηκοντῆρας καὶ ἄλλους ἐνωμωτάρχους*. Nyní pak následuje: *οὗτοι δὲ πορευόμενοι* atd. *Οὗτοι* tedy neznamená oněch šest čet, nýbrž spíše ony četaře, podčetaře a rotníky, kteří jsou právě před tím jmenováni; ti označeni jsou zde ovšem povšechně, bez rozdílu, označení to však úplně postačuje pro následující výraz *πορευόμενοι*, při jehož provádění žádná zvláštní činnosť žádného z nich nevyniká, ježto všichni takřka samoděk a jednostejně před se táhnou. Jakmile však zmínka se stane o *ὑπέμενον*, úkonu strategicky důležitějším, který nemohou čety samoděk vykonati, musejí náčelníci dle případných okolností jim nařiditi, čeho jest třeba činiti; a proto psychologicky zcela vhodně připojen jest zde k výrazu *ὑπέμενον* podmět, jenž činnosti slovesem tím vyjádřené jest původem, *οἱ λοχαγοί*. Není tedy nic nápadného, že podmět zvláštní zde teprve jest položen, nemluvě ani o nesčetných případech, kde u Xenofonta podmět bývá na konci věty, aniž pak jest nápadno, že jmenují se zde pouze četaři a ne čety jejich. I my v takových případech mluvíváme jen o vůdci, nejmenujíce vojska jemu podřízeného, a u Xenofonta mnoho nacházíme podobných příkladů; tak o několik řádek níže v § 23 Xenofon zcela obdobně praví: *εἰ δὲ καὶ διαβαίνειν τινὰ δέοι διάβασιν ἢ γέφυραν, οὐκ ἐταράττοντο, ἀλλ' ἐν τῷ μέρει οἱ λοχαγοὶ διέβαινον*. Jiné příklady jsou: IV 2, 8: *ἄλλοι δὲ τῶν στρατηγῶν κατὰ ἀτριβεῖς ὁδοὺς ἐπορεύοντο*. VI 5, 4: *οἱ μὲν δὴ ἄλλοι πάντες ἐξῆσαν, Νέων δὲ οὔ· ἐδόκει γὰρ κράτιστον εἶναι τοῦτον φύλακα καταλιπεῖν τῶν ἐπὶ στρατοπέδου*. Že však zde

nelze mysliti toliko na Neona, nýbrž i spolu na vojsko jeho, toho dokladem jest věta bezprostředně následující: *ἐπεὶ δὲ οἱ λοχαγοὶ καὶ οἱ στρατιῶται ἀπέλειπον αὐτὸν* atd., kde se dí, že jeho četaři a jeho vojíni jej opouštěli. Srovn. ještě IV 3, 26, IV 2, 13 a j. Uvážíme-li tato místa, nemůžeme tvrditi, že by na našem místě lépe se hodil podmět *οἱ λόχοι* než *οἱ λοχαγοί*.

Závadou by zde ještě mohla býti zdánlivá změna podmětu, ježto obsah *οὗτοι* nekryje se úplně s následujícím *οἱ λοχαγοί*, ale při náměstce *οὗτοι* jest mysliti na důstojníky v předešlém jmenované a mezi nimi po přednosti na četaře. A proto podmětem určitým později položeným *οἱ λοχαγοί* se obsah podmětu náměstkou *οὗτοι* dříve poněkud neurčitě naznačeného neopravuje, nýbrž toliko zevrubněji určuje. I není ani tuto aniž kde jinde platného důvodu, pro který bychom čtení všech nejlepších rukopisů za pravé neuznávali.

Xen. Anab. III. 4. 48.

καὶ τοῖς μὲν ἔμπροσθεν ὑπάγειν παρεκελεύετο, τοῖς δὲ ὄπισθεν παριέναι μόλις ἑπόμενος.

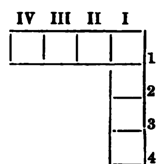
Tak píše Hug, poznamenávaje v kritické předmluvě, *ἑπόμενος* že mají lepší rukopisy, *ἑπομένοις* horší. Rehdantz srovnává se s Hugem, kdežto Kühner, Vollbrecht, Forbiger a Dindorf čtou *ἑπομένοις*.

Mnohem nejistější než čtení jest výklad místa tohoto; a to platí nejprve o výraze *ὑπάγειν*, jejž vykládá Kühner: „est i. q. *προάγειν* adiuncta notione pedetentim“, po něm pak Vollbrecht („*ὑπάγειν, ὑπό* allmählich, langsam“), Rehdantz („rücksichtsvoll vorrücken“), a taktéž Passow, Pape a Lepař *ὑπάγειν* vykládají „pomalu, zvolna postupovati“. Avšak význam ten jest zde nevhodný. Považme stav věci: Xenofon vystupuje s oddělením vojska na horu, co nejrychleji mohl (§. 44. *ὡς ἐδύνατο τάχιστα*); to zočí nepřátelé a již úprkem ženou se vzhůru, aby vrcholu hory dříve dostihli než Hellenové. Obě vojska, hellenské i barbarské, dívajíce se tomuto běhu o závod, velikým křikem voje své k rychlosti nabádají. Xenofon povzbudiv své mužstvo krátkou, ale ohnivou řečí, na vzpupnou odpověď Soteridovu seskočí s koně, vyrazí Soteridu z řady a popadnuv štít jeho spěchá s ním vzhůru, nic nedbaje, že krunýř jezdecký velice jej obtěžoval. Že by v té chvíli předním kázal pomalu postupovati, až

snad by jich zadní došli, nelze si mysliti; spíše by byl zadní pobídl, aby si popílili. *ὑπάγειν* jest tedy zde v témž významě, ve kterém i jinde bývá, jako u Aristofana v Oblacích v. 1298: *ὕπαγε, τί μέλλεις*, nebo v Žabách v. 174: *ὑπάγεθ' ὑμεῖς τῆς ὁδοῦ*. I znamená *ὑπάγειν* „postupovati zdola nahoru", v plném významě pak „stále, bedlivě, spěšně postupovati", jakož také překládá Forbiger „sich beeilen". Vykladatelé vesměs odkazují k obdobnému místu v Xenofontově Anabasi IV 2, 16, jež zní: *καὶ Ξενοφῶν μὲν σὺν τοῖς νεωτάτοις ἀνέβαινεν ἐπὶ τὸ ἄκρον, τοὺς δὲ ἄλλους ἐκέλευσεν ὑπάγειν, ὅπως οἱ τελευταῖοι λόχοι προσμίξειαν*. Zde skutečně *ὑπάγειν* znamená „zvolna postupovati"; než situace jest zde velice rozdílna, ježto Xenofon neměl zde proč spěchati. A já konečně proti tomu místu uvádím místo taktéž z Anabase Xenofontovy VI 5, 37: *ἀλλ' ἐπεὶ ὑπηντίαζεν ἡ φάλαγξ τῶν ὁπλιτῶν ταχὺ πορευομένη*, kde *ὑπαντιάζειν* položeno jest o situaci zcela podobné jako na místě našem *ὑπάγειν* a nemůže o jeho významě býti pochybnosti, ježto u něho stojí výslovně *ταχὺ πορευομένη*, ač i výraz *ὑπαντιάζειν* mnohé slovníky chybně vykládají. Tím však také nade vši pochybnosť zjištěn jest pravý význam slovesa *ὑπάγειν*.

Vážnější pochybnosti naskýtají se o dosavádních výkladech slovesa *παριέναι*. Kühner je vykládá „accedere, sequi", Forbiger pak „nachrücken." Mně se zdá věci přiměřenějším býti výklad tento. Čety braly se za sebou vzhůru. Tu Xenofon znamená, že jest jim obtížno postupovati v řadě za sebou; nebo měly-li přední cestu špatnou a zadní cestu dobrou, nemohly zadní pro čety přední rychle postupovati, a když se poměr obrátil, nemohly čety zadní předním stačiti. K tomu snad i pod nohama předních kamení, jehož tam hojně bylo, se vyvracelo a, válejíc se dolů zadním pod nohy, postup jim obtížným činilo. To nepochybně znamenaje Xenofon přikázal zadním, aby nepostupovali vzhůru za předními, nýbrž vedlé nich, každý oddíl pro sebe, tak že měli pak cestu volnou, netrpíce od předních žádné překážky. Tímto způsobem postupuje Xenofon do kopce často, jako v IV 2, 11: *ἔνθα δὴ παρακελευσάμενοι ἀλλήλοις προσβάλλουσι πρὸς τὸν λόφον ὀρθίοις τοῖς λόχοις*. Čety ve proudech, jimiž zde návrší se zmocnil, podobají se úplně postupu, jakým na místě našem na horu se hleděl dostati. Poučnějším jest IV 3, 26: *Ξενοφῶν δὲ στρέψας πρὸς τοὺς Καρδούχους ἀντία τὰ ὅπλα*

ἔθετο, καὶ παρήγγειλε τοῖς λοχαγοῖς κατ' ἐνωμοτίας ποιήσασθαι ἕκαστον τὸν ἑαυτοῦ λόχον παρ' ἀσπίδα παραγαγόντας τὴν ἐνωμοτίαν ἐπὶ φάλαγγος. Co znamená zde *παραγαγόντας*? Xenofon rozkázal četařům, aby každý svou četu po rotách v šik sestavil, a to tak, že každé rotě přikázal v levo příčně v před postoupiti, tak že z postavení 1, 2, 3, 4 přešly v postavení I, II, III, IV:

A toto postupování příčně v před znamená sloveso *παράγειν*. Konečně pozoru hodno jest místo IV 8, 12, kde doporučuje k útoku na horu sestaviti čety ve proudy, což mimo jiné výhody zvláště tu výhodu míti bude, že *ᾗ τε ἂν εὔοδον ᾖ, ταύτῃ ἕκαστος ἄξει ὁ λόχος*, kudy schůdno bude, tudy každá četa potáhne. Hledě k těmto místům myslím, že *παριέναι* má na místě uvedeném význam „příčně v před postupovati," načež pak vedlé předních volněji dále se bráti mohli.

Kterak se k tomuto stavu věcí má první část místa našeho „*τοῖς μὲν ἔμπροσθεν ὑπάγειν παρεκελεύετο*", k tomu odpověděti jest tím, že Xenofon chtěl, aby přední nedali se meškati proměnou šiku a nemyslili, že rozkaz *παριέναι* také jich se týče. Jindy, zvláště kdyby vojsko horu útokem vzíti mělo, bylo předním se pozastaviti a, až by zadní čelo s nimi srovnali, teprve dále se bráti; zde však k tomu nebylo času a nešlo také o to, kteří dříve, zda přední či zadní, a v jakém pořádku na vrchol dojdou, jen když tam byli dříve než nepřátelé. A z té příčiny Xenofon, než zadním přikázal bočně v před postupovati, nařídil předním vzhůru spěchati.

Při tomto výkladě nebude nesnadno rozhodnouti, které čtení rukopisné je správno, zdali *ἑπόμενος*, jako píše Hug, Rehdantz a jiní, či *ἑπομένοις*, což píše Kühner, Dindorf, Vollbrecht a ostatní. Výklad podaný tomu nasvědčuje, že jediné *ἑπομένοις* jest správno; nebo právě to, že zadní za předními měli postup obtížný, přimělo Xenofonta, že jim kázal stranou vpřed postupovati. Toto *μόλις ἑπομένοις* jest tedy proměny šiku příčinou. Že by byl Xenofon sám nemohl jim stačiti a z té příčiny předním kázal posečkati nebo volněji postupovati, až by zadní jich došli, to odporuje slovům předchozím (§ 46): „*Ἄνδρες, νῦν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα νομίζετε ἁμιλλᾶσθαι,*" a taktéž slovům § 48: „*ὡς ἐδύ-*

νατο τάχιστα ἐπορεύετο" a slovům následujícím: „*ἐπεὶ δὲ ἄβατα ἦν, καταλιπὼν τὸν ἵππον ἔσπευδε πεζῇ*," nesrovnává pak se se známou vytrvalostí Xenofontovou. I nevhodno jest a k malé slávě by bylo Xenofontovi, aby sotva pověděv, že krunýř jízdecký jej obtěžoval, již opět o svém obtížném postupování mluvil. Pisateli archetypu bylo ovšem právě proto, že Xenofon prve krunýřem jízdeckým se obtěžována býti pravil, na snadě zvoliti *ἑπόμενος* za *ἑπομένοις*, kdežto *ἑπομένοις* bylo mu nesnadněji si vyložiti. Ale právě to, že *ἑπόμενος* jest na snadě a *ἑπομένοις* obtížnější, svědčí o pravosti čtení *ἑπομένοις*, ježto písař vazbu nesnadnější spíše měnil ve snadnější, než naopak. Že by bylo *ἑπομένοις* vzniklo mechanicky vlivem dativů předchozích, jest výklad, který vedlé platných důvodů jiných víry nezasluhuje.

Xen. Anab. III. 5. 4.

καὶ οἱ μὲν ἀμφὶ Χειρίσοφον ἀπῇσαν ἐκ τῆς βοηθείας· ὁ δὲ Ξενοφῶν ἐπεὶ κατέβη παρελαύνων τὰς τάξεις, ἡνίκα ἀπὸ τῆς βοηθείας ἀπήντησαν οἱ Ἕλληνες, ἔλεγεν·

O této *βοήθεια* Xenofon v předchozím ničeho nepověděl; pročež někteří z vydavatelů chtěli větu tuto z textu vymýtiti. Krüger soudí, že před § 3 jest v textu mezera, která výklad scházející obsahovala. Rehdantz na místě *βοηθείας* čte *βαθείας* a v následující větě slova *ἀπὸ τῆς βοηθείας* vypouští z textu, vykládaje konjekturu *βαθείας* takto: „zogen ab aus der Grund d. i. der (§ 1) erreichten Ebene zurück auf die Berge, weshalb sie Xen. begegneten, welcher von dem vorher (4. 39) eingenommenen *ἄκρον* herabstieg." Dobře vykládá místo toto Kühner: „Videntur igitur Cheirisophus eiusque milites auxilium tulisse eis Graecis, qui praedaturi dispersi erant, quum nonnuli eorum a Persis occisi essent. Eo tempore Tissaphernes eiusque milites vicos comburere conati sunt. Qua re commotus Cheirisophus eiusque milites redierunt *ἐκ τῆς βοηθείας* (h. e. postquam auxilium tulerunt)." Na doklad pravosti výkladu toho uvádím slova Xenofontova v Anab. V. 1, 8, jež pronáší k vojsku v době, kdy toto u větší jsouc bezpečnosti méně jevilo ochoty kázně šetřiti a opatrnosti užívati. I praví o vycházení na kořisť: *ἐπὶ λείαν γὰρ ὑμῶν ἐκπορεύσονταί τινες. οἶμαι οὖν βέλτιστον εἶναι ἡμῖν εἰπεῖν τὸν μέλλοντα ἐξιέναι, φράζειν δὲ καὶ ὅποι, ἵνα καὶ*

τὸ πλῆθος εἰδῶμεν τῶν ἐξιόντων καὶ τῶν μενόντων, καὶ συμπαρασκευάζωμεν, ἐάν τι δέῃ, κἂν βοηθῆσαί τισι καιρὸς ᾖ, εἰδῶμεν ὅποι δεήσει βοηθεῖν, καὶ ἐάν τις τῶν ἀπειροτέρων ἐγχειρῇ ποι, συμβουλεύωμεν πειρώμενοι εἰδέναι τὴν δύναμιν ἐφ' οὓς ἂν ἴωσιν. Slova tato jsou zřejmým výkladem místa svrchu uvedeného; nebo co zde Xenofon doporučuje vojsku a jménem vojevůdců nabízí se činiti za doby, kdy méně bylo hrozilo mu nebezpečenství, to zajisté vojevůdcové činiti neopomíjeli, kdy nepřítel stále na vojsko dorážel. Výklad tento úplně uspokojuje i není proč uchylovati se ku konjekturám.

Příspěvky k cestám Herodotovým.

Napsal **J. Korec.**

I.

Kdy byl Herodotos v Aigyptě a v Libyi?

as Herodotovy cesty aigyptské lze určiti následovně. Z místa Her. III. 12 ***εἶδον δὲ καὶ ἄλλα ὅμοια τούτοισι. ἐν Παπρήμι τῶν ἅμα Ἀχαιμένεϊ τῷ Δαρείου διαφθαρέντων ὑπὸ Ἰνάρω τοῦ Λίβυος*** jde na jevo, že Herodotos byl v Aigyptě po r. 460; neboť na tomto místě praví, že viděl v Papremi lebky těch, kteří usmrceni byli s Achaimenem Dareiovicem od Inara. Aigyptské povstání proti Peršanům počalo se však r. 460 a trvalo do r. 455. Tolik jest tedy jisto, že, viděl-li Herodotos v Papremi lebky Peršanů od Inara poražených, byl tam po r. 460. Z jiných míst lze však stanoviti dobu cesty té ještě určitěji v ten smysl, že byl v Aigyptě po pokoření vzpoury aigyptské, t. j. po r. 455. Z míst II. 30, 98, 99, 149 (srv. III. 91), II. 110 totiž vysvítá, že byl v Aigyptě tehdy, kdy Peršané celým Aigyptem od Elefantiny až k Dafnám vládli.[1]) Vzpoura byla potlačena r. 455, když Inaros a Athenští Inarovi pomáhající od satrapa Megabaza byli poraženi. Podlé toho by tedy mohla Herodotova cesta aigyptská spadati do doby po r. 455. Avšak po tomto roce nebyla vzpoura ještě úplně potlačena, poněvadž v bařinách deltských ještě dlouho, totiž až do r. 449, hájil se Amyrtaios, jsa od Athenských loďstvem

---

[1]) Stein v úvodě ku svému vydání na str. 15: Aegypten sah Herodot im ungestörten Besitze der Perser; Büdinger, Zur ägyptischen Forschung Herodots, Wien 1873, Bd. 72. der Sitzungsberichte der phil. histor. Classe der kais. Akad. na str. 571: Egypten erscheint bei ihm durchaus ungetrennt und in einem Zustande des Friedens.

podporován (Thuk. I. 104—112). Není tedy pravdě podobno, že by za této krvavé a nepokojné doby Herodotos do Aigypta byl cestoval. Aspoň by nebyl mohl prostudovati Delta, poněvadž tam vládl Amyrtaios. Téhož mínění jest Büdinger, jenž v uvedeném spise na str. 563 a násl. praví, že by Herodotos za živobytí Amyrtaiova, to jest před r. 449, nebyl mohl podniknouti to důkladné měření Delty, které jest vypsáno v II. 6, a rovněž Bauer, jenž v díle 'Die Entstehung des Herodotischen Geschichtswerkes, Wien 1878' na str. 31—32 tvrdí, že by Herodotos v čas války nebyl mohl Delta tak důkladně procestovati a tak důkladné zprávy o obyvatelích bařin podati, jaké nalezáme na místě II. 92 a násl. Tentýž Bauer právem podotýká, že, kdyby Herodotos v čas těchto válečných nepokojů bařinatým Deltem byl cestoval, nebyl by opominul poznamenati, že tehdy tam vládl Amyrtaios právě tak, jako na místech svrchu uvedených poznamenává o Aigyptu, že jest v držení Peršanů. Stanovím tedy dobu jeho cesty aigyptské nikoliv mezi r. 454—449, jak v úvodě ku svému vydání na str. 15 činí Stein [2]), nýbrž teprve po r. 449, kdy celý Aigyptos byl ve stavu pokojném. Připomínáť Herodotos na místě III. 15 syna Inarova Thannyra a syna Amyrtaiova Pausiria, jimž vláda opět vrácena byla. To se však stalo teprve po r. 449. Neboť r. 449 hájil se ještě v močálech Amyrtaios, volaje na pomoc Athenské, jak u Thukydida v I. 112 lze se dočísti. Ještě zevrubněji možno určiti čas cesty aigyptské těmito okolnostmi. Odjinud věrohodně jest zaručeno, že r. 445/4 Herodotos v Athenách předčítal část díla svého. Jest pravdě podobno, že tu předčítal látku posledně vypracovanou, ku které byl právě konal studia neb cesty. Nezdá se však, že by byl v Athenách předčítal dějiny aigyptské, nýbrž jest pravdě podobno, že si ku předčítání zvolil látku Atheňanům bližší, jich se poněkud týkající. K témuž závěru vede mne také úvaha následující. Jest známo, že v dějinách aigyptských odvozuje Herodotos mnohé zvyky řecké, ba celé skoro náboženství řecké z Aigypta. Od Aigypťanů přijali

---

[2]) Poznámka Steinova na uvedeném místě: 'Nun dauerte dieser Aufstand des Inaros, unterstützt von einer Flotte der Athener, sechs Jahre lang (460 bis 455 v. Chr.), und konnte von den Persern erst nach wiederholten Anstrengungen gänzlich unterdrückt werden. *Folglich bleibt für Herodots aegyptische Reise nur die Zeit zwischen 454 und 449 übrig*' jest mně naprosto nesrozumitelna.

prý Řekové jména dvanácti bohů (II. 4), od Aigypťanů přijali jméno boha Heraklea (II. 43), od Aigypťanů přijali průvody s fallem (II. 49) a ještě více jiných věcí; ba v II. 50 dokonce praví: *σχεδὸν δὲ καὶ πάντων τῶν θεῶν τὰ οὐνόματα ἐξ Αἰγύπτου ἐλήλυθε ἐς τὴν Ἑλλάδα.* Soudím, kdyby Herodotos takové věci byl Atheňanům přednášel a celou téměř vzdělanosť řeckou za vypůjčenou od Aigypťanů prohlašoval, že by takovou přednáškou svým posluchačům asi málo se byl zavděčil. Uvažujíce tyto okolnosti, můžeme říci, že r. 445/4 předčítal Herodotos v Athenách něco jiného než dějiny aigyptské, a že tedy před r. 445/4 konal studia jiná a nikoliv aigyptská. Cesta aigyptská spadá tedy asi do doby ještě pozdější, do doby po r. 445/4 [3]). Po své recitaci athenské odebírá se však Herodotos především do Thurií; neboť pobyt v Thuriích jest dostatečně zjištěn. Osazení Thurií spadá, jak ze zprávy Dionysia Halikarnasského vysvítá, na rok 444 [4]). Poněvadž se nikde nepraví, že by Herodotos do Thurií byl se odebral hned s prvními zakladateli, to jest r. 444, není vyloučena možnosť, že se tam odebral o něco později. Proto nepochybíme asi, stanovíme-li čas cesty aigyptské nějakou dobu po r. 444, asi kolem roku 440. Zněl by tedy výsledek všech našich úvah, jimiž jsme dobu cesty aigyptské pořáde níž a níže pošinovati byli nuceni, v ten smysl, že cesta aigyptská spadá do doby po r. 440. Celkem souhlasím tedy v určení doby s Bauerem, ačkoli ne z toho důvodu, který uvádí on (v uvedeném spise na str. 129). Bauer totiž snaží se dokázati, že Herodotos předčítal v Athenách nynější poslední tři knihy svého díla, knihu sedmou, osmou a devátou. Poněvadž prý však v těchto třech knihách jeví se menší znalosť věcí než-li v knize druhé, proto prý byly sepsány dříve než konal své cesty aigyptské, čili jinak řečeno; aigyptská cesta že spadá do doby po recitaci athenské, totiž mezi r. 444—432.

---

[3]) Nesouhlasím tedy s Büdingerem, jenž na str. 570 uvedeného spisu klade cestu aigyptskou před recitaci athenskou, do doby mezi r. 448—446.

[4]) Dionys. Hal. Lys. c. 1: *εἰς Θουρίους ᾤχετο πλέων . . . . κοινωνήσων τῆς ἀποικίας, ἣν ἔστελλον Ἀθηναῖοι τε καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλὰς δωδεκάτῳ πρότερον ἔτει τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.* Diodoros Sik. 12. 7 n. klade sice založení to o něco dřív, ale přidržuji se za příkladem všech novějších zprávy Dionysiovy.

S naším míněním, že Herodotos byl v Aigyptě po r. 440, souhlasí též výsledek, k němuž Hachez (De Herodoti itineribus et scriptis, Gottingae 1878 na str. 59 a násl.) z jiné strany došel pro dobu cesty libyjské. Hachez kombinuje totiž na místě uvedeném takto: Sine dubio Herodotus oraculum illud, quod tradidit in libri IV c. 163: *„ἐπὶ μὲν τέσσερας Βάττους καὶ Ἀρκεσίλεως τέσσερας, ὀκτὼ ἀνδρῶν γενεάς, διδοῖ ὑμῖν Λοξίης βασιλεύειν Κυρήνης,“* ab Cyrenensibus accepit. Sive vero ab ipsis Cyrenensibus, sive, id quod veri similius est, ab sacerdotibus Delphicis fictum est, fictum sit necesse est non ita multo post mortem ultimi Battiadae. Ultimus autem Battiades fuit Arcesilaus, huius nominis quartus rex Cyrenensium. — Pokládá tedy Hachez onu věštbu za vaticinatio ex eventu a tento eventus, totiž smrt Arkesilaa IV., určuje na základě zpráv odjinud známých[5]) způsobem mně se velice zamlouvajícím na r. 440. Na základě toho pak soudí, že Herodotos po r. 440 cestu podnikl z Thurií do Kyreny. Ten čas stanoví Hachez pro cestu do Kyreny, a poněvadž prý Herodotos z Kyreny hned vybral se do Aigypta, také pro cestu aigyptskou. My v jedné věci s Hachezem souhlasíme, v druhé nesouhlasíme. Souhlasíme s tím, že Herodotos byl v Aigyptě po r. 440; že by však cesta kyrenská spadala před cestu aigyptskou, to se nám nezdá býti pravdě podobno. Nesnáším se ani se Steinem (úvod str. 18) a Abichtem (úvod str. 8), kteří se domnívají, že Herodotos podnikl zvláštní samostatnou cestu ze Samu do Kyreny, nýbrž přidávám se k mínění Bauerovu (na str. 55 a násl. uvedeného spisu), že cestoval do Kyreny z Aigypta. Neboť jest to vskutku domněnka nejpřirozenější, že po své veliké cestě aigyptské učinil hned též výlet do země sousední. A tuto domněnku potvrzuje i vnitřní povaha knihy o Aigyptě a knihy o dějinách libyjských. Obě knihy vykazují stejný ráz. Ani v jedné ani v druhé nenalézáme žádných pozdějších přídavků, jako to shledáváme v knihách jiných, nýbrž obě tyto části Herodotova díla mají patrně ráz bezprostředního zaznamenání dojmů cestovních. Mezi dějinami aigyptskými a libyjskými nenalezáme žádných sporů, což všechno dokazuje, že obě části jsou z jedné litiny, jsou si blízky, a že tedy cesta aigyptská

---

[5]) Poslední král kyrenský Arkesilaos IV. jest oslavován v pátém zpěvu pythickém od Pindara pro vítězství, kterého r. 466 jakožto mladík dobyl.

a libyjská náležejí k sobě. Tolik naproti Steinovi a Abichtovi, kteří obě tyto cesty od sebe oddělují. Všímněme si však důkladněji mínění Hachezova, jenž tvrdí, že Herodotos byl v Kyreně před cestou aigyptskou. Na důkaz toho uvádí Hachez na str. 62 místo II. 96, kde Herodotos přirovnává stavivo lodí (akanthu) ku kyrenskému lotu. Z tohoto přirovnání Hachez vyvozuje, že Herodotos byl v Kyreně dříve, než-li v Aigyptě. My jsme toho mínění, že přirovnání to samo sebou ještě nic nedokazuje. Pak bychom musili také z místa IV. 53, kde se Borysthenes přirovnává k Nilu, souditi, že byl napřed v Aigyptu a pak ve Skythii, což přece s pravdou nikterak se nesnáší. Bylť Herodotos ve Skythii před r. 454. V dějinách aigyptských nalezá se ovšem několik míst, která svědčí o znalosti Libye, a ne pouze to, které uvádí Hachez, totiž II. 12, 50, 96, 32, kde se citují muži kyrenští, určují sídla Nasamonů a popisuje se několika rysy Libye, a II. 65. Hachez se tedy mohl spíše odvolávati na II. 32; ale nám se zdá, že z těchto míst ze všech ještě nenásleduje to, co Hachez tvrdí, že by totiž Herodotos byl býval dříve v Libyi než v Aigyptě. Myslíme, že tato místa možno vyložiti jinak, a to takto:

1. buďto jsou to pozdější dodatky, anebo
2. jsou obojí dějiny, aigyptské i libyjské, psány najednou.

Případ první zní jinými slovy také takto: dějiny aigyptské sepsal Herodotos dříve než poznal Libyi, později však poznav Libyi, přepracoval je na základě zkušeností libyjských. Druhý případ znamená jinými slovy tolik, že Herodotos ku sepsání dějin aigyptských před cestou libyjskou nepřikročil, nýbrž že sepsal výtěžky obou cest zároveň. Nám se zamlouvá více případ druhý. Než na době *sepsání* nám tolik nezáleží. My chceme zjistiti dobu cesty aigyptské a libyjské. A v této příčině jest jisto, že v dějinách libyjských čteme místa, která mohl Herodotos napsati jen po cestě aigyptské. Míním místa IV. 180[6]) a 189,[7]) kde se odvozují zvyky řecké z ciziny. Tato snaha, od-

---

[6]) *ἀπὸ γὰρ Αἰγύπτου καὶ τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ κράνος φημὶ ἀπῖχθαι ἐς τοὺς Ἕλληνας.*

[7]) *τὴν δὲ ἄρα ἐσθῆτα καὶ τὰς αἰγίδας τῶν ἀγαλμάτων τῆς Ἀθηναίης ἐκ τῶν Λιβυσσέων ἐποιήσαντο οἱ Ἕλληνες· πλὴν γὰρ ὅτι σκυτίνη ἡ ἐσθὴς τῶν Λιβυσσέων ἐστὶ καὶ οἱ θύσανοι οἱ ἐκ τῶν αἰγίδων αὐτῇσι οὐκ ὄφιές*

vozovati zvyky řecké z ciziny, vznikla však v Herodotu v Aigyptě. Mohl by ovšem někdo namítnouti, že, psal-li Herodotos aigyptské a libyjské dějiny bezprostředně za sebou, proto mohl přece dříve býti v Kyreně a pak v Aigyptě, ale psáti dříve o Aigyptě a pak o Kyreně. Kdo by takovou námitku činil, ten by si musel místa IV. 180, 189 vysvětliti tím způsobem, že Herodotos při spisování nynější knihy čtvrté na př. k místu IV. 189 si vzpomněl, že roucha a aigidy Atheny libyjské jeví nápadnou podobnosť s rouchy a aigidami řeckými, a že tedy roucho a aigidy libyjské jsou nejspíše originalem rouch a aigid řeckých právě tak, jak to byl shledal o některých věcech aigyptských. Ale naproti tomu dovoluji si podotknouti, že na takovou podobnosť a zejména na takové podobnosti a takové rozdíly mezi úpravou libyjskou a řeckou, jaké Herodotos na tomto místě vytýká (roucho libyjské že jest kožené a třepení aigid že jest z řemení) vzpomene si po delší době jen ten, kdo takové podobnosti za jistým účelem již dříve byl vyhledával, čili kdo na takové věci s tohoto hlediska již dříve pohlížel. To však začal činiti Herodotos teprve v Aigyptě, v zemi to, která svými zvláštnostmi učinila na něho dojem ohromný a v jeho dosavadních názorech úplný způsobila převrat. Domněnce, že do Libye přišel z Aigypta, nasvědčuje také ta okolnosť, že vypočítávaje národy libyjské počíná Herodotos od strany aigyptské[8]) a že srovnává obyčeje libyjských Adyrmachidů s obyčeji aigyptskými (srv. Bauer na m. u. str. 65). Míním tedy s Bauerem, že Herodotos byl napřed v Aigyptě a pak teprve v Libyi.

Jest nám vyvrátiti ještě jiné mínění Hachezovo, týkající se cesty aigyptské. Hachez totiž přijímá *dvě cesty aigyptské,* z nichž prvou prý konal Herodotos mezi r. 455—450 *pěšky* z Asie podél pobřeží foinicko-palaestinského do skalnaté Arabie

---

εἰσι ἀλλὰ ἱμάντινοι, τά γε ἄλλα πάντα κατὰ τωὐτὸ ἔσταλται. καὶ δὴ καὶ τὸ οὔνομα κατηγορέει, ὅτι ἐκ Λιβύης ἥκει ἡ στολὴ τῶν Παλλαδίων· αἰγέας γὰρ περιβάλλονται ψιλὰς περὶ τὴν ἐσθῆτα θυσανωτὰς αἱ Λίβυσσαι, κεχριμένας ἐρευθεδάνῳ, ἐκ δὲ τῶν αἰγέων τουτέων αἰγίδας οἱ Ἕλληνες μετωνόμασαν. δοκέει ἔμοιγε καὶ ὀλολυγὴ ἐν ἱροῖσι ἐνθαῦτα πρῶτον γενέσθαι· κάρτα γὰρ ταύτῃ χρέονται αἱ Λίβυσσαι καὶ χρέονται καλῶς. καὶ τέσσερας ἵππους συζευγνύναι παρὰ Λιβύων οἱ Ἕλληνες μεμαθήκασι.

[8]) IV. 168. *ἀπ' Αἰγύπτου ἀρξάμενοι πρῶτοι Ἀδυρμαχίδαι Λιβύων κατοίκηνται.*

a odtud do severního Delta až k táborům Ionů a k Papremi, kdež vyzvěděv to, čeho potřeboval k dějinám aigyptské výpravy Kambysovy, vrátil prý se zpět (Hachez ve spise uvedeném na str. 36); podruhé pak že se plavil do Aigypta po lodi, a to kolem roku 435 (tamtéž na str. 61 násl.). Avšak tato domněnka jest z několika příčin nesprávna. Předně v té době, do které klade Hachez první cestu aigyptskou, vládl Deltem Amyrtaios. Není však, jak jsme již dříve pověděli, pravdě podobno, že by Herodotos za této doby válečné byl mohl těch důkladných zpráv o Deltě nabyti, které sděluje v II. 92 a násl. Jak mohl Hachez tvrditi, že r. 455 byl již i Amyrtaios překonán,[9]) není mně jasno. Praví-li Hachez dále, že Herodotos na své první cestě přišel do Aigypta *pěšky* podél pobřeží foinicko-palaestinského a skalnatou Arabií, nesnáším se s tímto míněním, nýbrž dávám spíše za pravdu Matzatovi, jenž ve svém namnoze polemickém článku 'Über die Glaubwürdigkeit der geogr. Angaben Herodots über Asien', Hermes VI p. 400 násl.[10]) o asijských cestách Herodotových ze všech těch, kdo o tomto předmětu pojednávali, nejsprávněji vykládá. Přidržuje se výkladu Matzatova soudím, že Herodotos na své první a jediné cestě aigyptské přišel do Aigypta po lodi, z Aigypta že se plavil do Tyru a odtud že cestoval pěšky přes Tyros, Agbatana, Ashdôd, Askalon, Kadytu, Ienysos, serbonské jezero a Pelusion do Aigypta, a dovozuji toto mínění následujícím výkladem.

Z té okolnosti, že zná povahu mořské půdy den cesty severně od břehu aigyptského (II. 5 *Αἰγύπτου γὰρ φύσις ἐστὶ τῆς χώρης τοιήδε. πρῶτα μὲν προσπλέων ἔτι καὶ ἡμέρης δρόμον ἀπέχων ἀπὸ γῆς κατεὶς καταπειρητηρίην πηλόν τε ἀνοίσεις καὶ ἐν ἕνδεκα ὀργυιῇσι ἔσεαι*), a z místa II. 5 *Αἴγυπτος, ἐς τὴν Ἕλληνες ναυτίλλονται* soudím, že Herodotos plavil se do

---

[9]) Hachez na str. 36: non ita multo post annum 455, quo anno Inaro et Amyrtaeo superatis tertium Aegyptus in Persarum potestatem redacta est.

[10]) Tato důležitá práce Matzatova — značíť vyvrácení několika starých názorů o Herodotových cestách asijských a sestavení nového obrazce těchto asijských cest — nedošla posud náležitého povšimnutí. Divím se, že Abicht v úvodě ku svému vydání na str. 6 Matzata sice cituje, ale důležité jeho práce nepoužil.

Aigypta jako jiní Řekové po lodi.[11]) Přistál nejspíše v Kanobu a odtud plul v čas záplavy nilské rovinou nilskou k Naukratě. Neboť že v Kanobu byl, jest jisto. Připomínáť tamější chrám Herakleův II. 113 až dosud tam stojící (*τὸ καὶ νῦν ἔστι*) a jistý obyčej chrámu toho se týkající a až posud (*τὸ μέχρι ἐμεῦ*)[12]) zachovaný. Rovněž připomíná II. 6 nedaleký chobot plinthinetský a II. 113 nedaleké Taricheie.

Že Herodotos cestoval do Aigypta přes Tyros, Agbatana, Ashdôd, Askalon, Kadytu, Ienysos, serbonské jezero a Pelusion, soudím proto, poněvadž jeho autoptickou znalosť těchto míst lze dokázati. Že byl v Tyru, o tom není žádné pochybnosti; praviť to sám II. 44: *καὶ θέλων δὲ τούτων πέρι σαφές τι εἰδέναι, ἐξ ὧν οἷόν τε ἦν, ἔπλευσα καὶ ἐς Τύρον τῆς Φοινίκης πυνθανόμενος αὐτόθε εἶναι ἱρόν Ἡρακλέους ἅγιον.* Že pak byl v Askaloně, soudím z místa I. 105: *οἱ δὲ* (t. *Σκύθαι*) *ἐπεί τε ἀναχωρέοντες ὀπίσω ἐγένοντο τῆς Συρίης ἐν Ἀσκάλωνι πόλι, τῶν πλεύνων Σκυθέων παρεξελθόντων ἀσινέων, ὀλίγοι τινὲς αὐτῶν ὑπολειφθέντες ἐσύλησαν τῆς οὐρανίης Ἀφροδίτης τὸ ἱρόν. ἔστι δὲ τοῦτο τὸ ἱρόν, ὡς ἐγὼ πυνθανόμενος εὑρίσκω, πάντων ἀρχαιότατον ἱρῶν ὅσα ταύτης τῆς θεοῦ· καὶ γὰρ τὸ ἐν Κύπρῳ ἱρὸν ἐνθεῦτεν ἐγένετο, ὡς αὐτοὶ Κύπριοι λέγουσι, καὶ τὸ ἐν Κυθήροισι Φοίνικές εἰσι οἱ ἱδρυσάμενοι ἐκ ταύτης τῆς Συρίης ἐόντες. τοῖσι δὲ τῶν Σκυθέων συλήσασι τὸ ἱρὸν τὸ ἐν Ἀσκάλωνι καὶ τοῖσι τούτων αἰεὶ ἐκγόνοισι ἐνέσκηψε ὁ θεὸς θήλεαν νοῦσον.* Domnívám se, že zprávu o oloupení chrámu nebeské Afrodity, jakož i historickou poznámku o jeho stáří má Herodotos z Askalonu samého, a to z těchto důvodů:

1. zpráva o pobytu Skythů v Askaloně jest podrobná, kdežto zprávy perské o tétéž výpravě Skythů jednající (I. 104 a 106) jsou neurčité, mluvíce pouze *všeobecně* o porážce Medů, osmadvacetileté vládě Skythů a jich „plenění“;

[11]) Téhož mínění byl již Heyse (Quaestiones Herodoteae, Berolini 1827 na str. 97 pozn. 100), kdež uvádí místa III. 6 a II. 5 a podotýká, že slova *ναυτίλλεσθαι* užívá tu Herodotos ve smyslu *πορεύεσθαι* a počítá se k těm, kteří do této země po lodi se plavili. Já při místě II. 5 s těmito slovy Heyseovými souhlasím, ale místo III. 6 vykládám si jinak.

[12]) Výraz za mé doby *ἐπ' ἐμεῦ, τὸ μέχρι ἐμεῦ, εἰς ἐμέ* vyskytuje se u Herodota třináctkrát; na jedenácti místech (I. 52, 66, 92, 93, 181, II. 113, 154, 181, V. 77, 88, 114) má význam autoptický, na dvou místech (IV. 124 204) se však o autopsii bráti nesmí.

2. autopsii zdají se nasvědčovati slova *ὡς ἐγὼ πυνθανόμενος εὑρίσκω*;

3. též ono srovnávání chrámu askalonského s jinými chrámy, tétéž bohyni zasvěcenými, nasvědčuje autopsii, dajíc se přirozeně vysvětliti jen tehdy, jestliže Herodotos chrám askalonský sám viděl.

Že Herodotos v Askaloně byl, soudil již Heyse v Quaestiones Herodoteae 1827 na str. 94 a Hachez v uvedeném spise na str. 36, ale bez udání důvodů.

O Kadytě zmiňuje se Herodotos v II. 159 a III. 5. Na prvém místě praví, že jest to veliké město v Syrii a že jeho dobyl aigyptský král Neko. Druhé místo podávám, poněvadž jest důležito, v úplném znění. Zní takto: *μούνη δὲ ταύτῃ εἰσὶ φανεραὶ ἐσβολαὶ ἐς Αἴγυπτον. ἀπὸ γὰρ Φοινίκης μέχρι οὔρων τῶν Καδύτιος πόλιος ἡ γῆ ἐστι Σύρων τῶν Παλαιστίνων καλεομένων· ἀπὸ δὲ Καδύτιος ἐούσης πόλιος, ὡς ἐμοὶ δοκέει, Σαρδίων οὐ πολλῷ ἐλάσσονος, ἀπὸ ταύτης τὰ ἐμπόρια τὰ ἐπὶ θαλάσσης μέχρι Ἰηνύσου πόλιός ἐστι τοῦ Ἀραβίου, ἀπὸ δὲ Ἰηνύσου αὖτις Σύρων μέχρι Σερβωνίδος λίμνης, παρ' ἣν δὴ τὸ Κάσιον ὄρος τείνει ἐς θάλασσαν. ἀπὸ δὲ Σερβωνίδος λίμνης, ἐν τῇ δὴ λόγος τὸν Τυφῶ κεκρύφθαι, ἀπὸ ταύτης ἤδη Αἴγυπτος. τὸ δὴ μεταξὺ Ἰηνύσου πόλιος καὶ Κασίου τε ὄρεος καὶ τῆς Σερβωνίδος λίμνης, ἐὸν τοῦτο οὐκ ὀλίγον χωρίον, ἀλλὰ ὅσον τε ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁδόν, ἄνυδρόν ἐστι δεινῶς.* Z tohoto místa vyvozuji toto:

1. ze slov „*ἐούσης πόλιος, ὡς ἐμοὶ δοκέει, Σαρδίων οὐ πολλῷ ἐλάσσονος*“ soudím, že Herodotos sám v Kadytě byl;[13])

2. ta okolnosť, že celý ostatní popis podán tak podrobně a důkladně, vede mne k tomu závěru, že Herodotos celou tuto krajinu sám autopticky poznal, čili že právě touto cestou, těmito stanicemi a tímto směrem z Foinikie do Aigypta putoval. Byl

[13]) Které vlastně město má se touto Herodotovou Kadytou rozuměti, o to až do nedávna mnoho se hádáno. Vznikly zvláštní dissertace „De Cadyti urbe Herodotea“, a celá ta otázka vykazuje již obsáhlou literaturu, kterou Bähr ve svém vydání na str. 888—891 (Excurs 15.) uvádí. Nyní však dokázal Matzat na m. u. str. 424 násl., že městem Kadytou nesmí se rozuměti ani Jerusalém, na kterěžto město D'Anville, Larcher a Dahlmann pomýšleli, ani Kades, nepatrné to místo v sev. Galilei, na něž pomýšlel Des Vignoles, ani Gath, nýbrž jedině Gaza, a klade toto město mezi Rhinocoruru a Rafii.

tedy Herodotos kromě Kadyty též v Ienysu a u serbonského jezera, o kterém také II. 6 podává geografickou poznámku. Že byl v Pelusiu, o tom nepochybuje nikdo. Vysvítáť to z místa III. 12, kde praví, že tu ještě uzřel na bojišti, na němž Kambyses s egyptským králem Psammenitem bitvu svedl, lebky padlých Peršanů a Aigypťanů. Zbývá ještě Ashdôd (Azotos) a syrské Agbatany. O Ashdôdu praví II. 157, že jest to veliké město v Syrii a že ze všech mu známých (*τῶν ἡμεῖς ἴδμεν*) nejdelší přestálo obležení. Toto místo sice autopsii nutně dokazovati nemusí — neboť výraz *τῶν ἡμεῖς ἴδμεν* neznačí vždy autopsii — ale opak, že Herodotos v městě nebyl, také nelze dokázati. Musí nám tedy býti dovolena kombinace. Ostatně soudil právě tak již Heyse na místě svrchu uvedeném. Syrské Agbatany Herodotos prostě připomíná III. 62, 64. O takových místech, jež Herodotos pouze prostě připomíná, nepodávaje o nich žádné jiné poznámky, nelze ovšem souditi ani že tam byl, ani že tam nebyl. Že však takové prosté jmenování místa může míti přece význam autoptický, toho dokladem nejpoučnějším jest místo IV. 99, kde se přirovnává Chersones taurský k sunijkému okřídlí Attiky. Z toho přirovnání následuje, že Herodotos okřídlí toto sám obeplul a že je tedy dobře zná. Tento výsledek však rozšiřuje autopsii i na ta místa na tomto okřídlí, která Herodotos bez dokládání autopsie prostě připomíná.

Mínim tedy, že Herodotos přes Tyros, Azotos, Askalon, Kadytu, Ienysos, serbonské jezero, Pelusion do Aigypta pěšky putoval. Že Herodotos touto krajinou skutečně do Aigypta pěšky přišel, to vysvítá též z místa III. 5—6. Místo toto zní následovně: *τὸ δὴ μεταξὺ Ἰηνύσου πόλιος καὶ Κασίου τε ὄρεος καὶ τῆς Σερβωνίδος λίμνης, ἐὸν τοῦτο οὐκ ὀλίγον χωρίον ἀλλὰ ὅσον τε ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁδόν, ἄνυδρόν ἐστι δεινῶς. τὸ δὲ ὀλίγοι τῶν ἐς Αἴγυπτον ναυτιλλομένων ἐννενώκασι, τοῦτο ἔρχομαι φράσων. ἐς Αἴγυπτον ἐκ τῆς Ἑλλάδος πάσης καὶ πρὸς ἐκ Φοινίκης κέραμος ἐσάγεται πλήρης οἴνου δὶς τοῦ ἔτεος ἑκάστου, καὶ ἓν κεράμιον οἰνηρὸν ἀριθμῷ κεινὸν οὐκ ἔστι ὡς λόγῳ εἰπεῖν ἰδέσθαι. κοῦ δῆτα, εἴποι τις ἄν, ταῦτα ἀναισιμοῦται; ἐγὼ καὶ τοῦτο φράσω. δεῖ τὸν μὲν δήμαρχον ἕκαστον ἐκ τῆς ἑωυτοῦ πόλιος συλλέξαντα πάντα τὸν κέραμον ἄγειν ἐς Μέμφιν, τοὺς δὲ ἐκ Μέμφιος ἐς ταῦτα δὴ τὰ ἄνυδρα τῆς*

Συρίης κομίζειν πλήσαντας ὕδατος. οὕτω ὁ ἐπιφοιτέων κέραμος καὶ ἐξαιρεόμενος ἐν Αἰγύπτῳ ἐπὶ τὸν παλαιὸν κομίζεται ἐς Συρίην. Jest patrno, že si tady Herodotos zakládá na čemsi, čeho si jiní z lidí do Aigypta plavby činících nepovšímli. Herodotos si totiž všíml toho, že ty hliněné nádoby, které Řekové a Foinikové každodenně vínem naplněné do Aigypta posýlají, dovážejí se naplněné vodou do bezvodných krajin Syrie. Takové věci všimne si však přirozenou měrou jen ten, kdo tou bezvodnou krajinou sám pěšky putuje a zde množství oněch nádob vidí. Rozumím tedy místu tomuto tak, že si Herodotos tu zakládá na tom, že přišel do Aigypta také pěšky a ne pouze po lodi, jak jiní. A sice přišel tím směrem, který jsme naznačili. Tak soudil již Wesseling praef. p. V. ed. Gaisford a soudí nyní Matzat. Proč Bähr v poznamenání k tomuto místu, Stein v úvodě na str. 18 a, nemýlím-li se, též Heyse na str. 97 až 98 uvedeného spisu, srovnávaje se s Dahlmannem (Herodot, Aus seinem Buche sein Leben, Altona 1823 str. 70) celou věc převracejí a míní, že Herodotos putoval naznačenými stanicemi z Aigypta do Foinikie, výmluvných slov Herodotových v kap. 5: 'do Aigypta jest toliko tato jediná cesta pověděma', a pořádku spisovatelem samým udaného (Kadytis — Ienysos — serbonské jezero — Aigyptos) nic nedbajíce, to nemohu si vysvětliti.

Zbývá nám ještě dokázati, že Herodotos nepřišel touto cestou *poprvé* do Aigypta, jak Hachez míní, nýbrž že byl v Aigyptě dříve než v těchto krajinách. V této příčině jest aspoň tolik jisto, že byl v Tyru později než v Aigyptě. To následuje z účelu cesty tyrské. Chtělť v Tyru podobně, jako později v Thasu, nabyti určitých zpráv o Herakleovi a rozřešiti tak jisté pochybnosti, které v něm o tomto bohu vznikly. Tyto pochybnosti a vůbec celá ta otázka Heraklea se týkající vznikla však v Herodotu teprve v Aigyptě, když byl od kněží aigyptských vykládati slyšel o velikém stáří tohoto boha. Do Aigypta přišel Herodotos s řeckým názorem o Herakleovi. Pokládal jej za boha velmi mladého, to jest za syna Amfitryonova a Alkmenina. Teprve když v Aigyptě slyšel, že Herakles jest bůh *prastarý*, patře do řady 12 bohů, kteří — podlé aigyptského počtu — sedmnáct tisíc let před dobou Amasiovou z první řady osmi bohů pošli, vznikla v něm skepse, i plavil se na její rozřešenou do Tyru.

Totéž mínění, že Herodotos plavil se do Tyru z Aigypta, čtu s radostí též u Büdingera v uvedeném pojednání na str. 571 pozn. 4, u Jägra 'Disputationes Herodoteae duae' na str. 18 a také u Hacheza na str. 62 uvedeného spisu. Kdežto však Hachez se domnívá, že z Tyru vrátil se Herodotos do Athen, soudím já naproti tomu s Matzatem, že z Tyru vrátil se do Aigypta pěšky zpět a vyvozuji tento závěr z následujících návěstí:

1. že Herodotos tou krajinou do Aigypta pěšky putoval, jest podlé předešlého jisto;

2. nejsevernější stanice té dráhy, jejíž autoptickou znalost lze dokázati, jest však Tyros.

Z toho soudím, že Herodotos z Tyru a ne snad až od Eufratu — jak Hachez na str. 36 se domnívá — do Aigypta putoval, a poněvadž do Tyru přišel z Aigypta, že nepřišel touto cestou do Aigypta poprvé, nýbrž spíše podruhé, ačkoli já čítám aigyptskou cestu jen jednu, pokládaje cestu aigyptsko-tyrskou za pouhý vědecký výlet podniknutý při příležitosti cesty aigyptské. Myslím tedy, že cesty Herodotovy nutno seřaditi takto:

1. Herodotos plaví se po r. 440 do Aigypta.
2. z Aigypta plaví se do Tyru.
3. z Tyru koná zpět pěšky cestu do Aigypta.
4. z Aigypta plaví se do Kyreny.[14])

II.

Cestoval-li Herodotos královskou silnicí a byl-li v Medii?

Obyčejně se soudí, že Herodotos putoval do Babylonu po královské silnici, totiž Lydií, Frygií, Kappadokií, Armenií, Matienou a Kissií, a z této cesty že odbočil na jihozápad do Babylonu; mimo to, že poznal z autopsie též Medii. Avšak proti oběma těmto míněním lze uvésti několik pochybností a námitek. Pokusím se v následujících řádcích dokázati, že Herodotos celou královskou silnicí necestoval a že v Medii nebyl. Přečteme-li si

---

[14]) Mínění Hachezovo není nové. Totéž soudil již Wesseling praef. p. V. ed. Gaisf. a soudí teď i Abicht v úvodě ku svému vydání na str. 7, kdež se domnívá, že Herodotos tímto směrem do Aigypta přišel: přes Kretu, Rhodos, Kypros, pobřeží foinické a palaestinské.

pozorně Herodotův popis královské silnice V. 52—54, poznáme, že popis ten nevyplynul z jednoho pramene. V kap. 52 podává se popis cesty ze Sard do Sus a v kap. 54 připojuje se ještě dodatečně délka cesty z Efesu do Sard. Kapitola ta zní následovně: *οὕτω τῷ Μιλησίῳ Ἀρισταγόρῃ εἴπαντι πρὸς Κλεομένεα τὸν Λακεδαιμόνιον εἶναι τριῶν μηνῶν τὴν ἄνοδον τὴν παρὰ βασιλέα ὀρθῶς εἴρητο. εἰ δέ τις τὸ ἀτρεκέστερον τούτων ἔτι δίζηται, ἐγὼ καὶ τοῦτο σημανέω· τὴν γὰρ ἐξ Ἐφέσου ἐς Σάρδις ὁδὸν δεῖ προσλογίσασθαι ταύτῃ. καὶ δὴ λέγω σταδίους εἶναι τοὺς πάντας ἀπὸ θαλάσσης τῆς Ἑλληνικῆς μέχρι Σούσων (τοῦτο γὰρ Μεμνόνειον ἄστυ καλέεται) τεσσεράκοντα καὶ τετρακισχιλίους μαὶ μυρίους· οἱ γὰρ ἐξ Ἐφέσου ἐς Σάρδις εἰσὶ τεσσεράκοντα καὶ πεντακόσιοι στάδιοι, καὶ οὕτω τρισὶ ἡμέρῃσι μηκύνεται ἡ τρίμηνος ὁδός.* Mimo to liší se popis cesty z Efesu do Sard od popisu cesty ze Sard do Sus tím, že cesta z Efesu do Sard vyměřena jest jen na hony, kdežto ostatní cesta ze Sard do Sus na hony a parasangy. Již z těchto dvou okolností, že totiž cesta z Efesu do Sard přidána dodatečně a pak že obojí cesta jinak jest vyměřena, možno souditi, že obě zprávy nepocházejí asi z jednoho a téhož pramene. Uvážíme-li ještě, že z místa II. 10 „*ταύτης ὦν τῆς χώρης τῆς εἰρημένης ἡ πολλή, κατά περ οἱ ἱρέες ἔλεγον, ἐδόκεε καὶ αὐτῷ μοι εἶναι ἐπίκτητος Αἰγυπτίοισι. τῶν γὰρ ὀρέων τῶν εἰρημένων τῶν ὑπὲρ Μέμφιος πόλιος κειμένων τὸ μεταξὺ ἐφαίνετό μοι εἶναί κοτε κόλπος θαλάσσης, ὥσπερ γε τὰ περὶ Ἴλιον καὶ Τευθρανίην καὶ Ἔφεσόν τε καὶ Μαιάνδρου πεδίον, ὥς γε εἶναι σμικρὰ ταῦτα μεγάλοισι συμβαλεῖν*“ vysvítá, že Herodotos údolí Kaystria znal, a srovnáme-li s tímto místem II. 10 místo V. 100, kde se vykládá, že povstalci ionští „táhli podlé řeky Kaystria, pak překročili Tmolos a dobyli Sard“, můžeme pokládati za jisté, že Herodotos cestu z Efesu do Sard údolím Kaystria přes pohoří Tmolos sám konal a že tedy zprávu o této cestě podává z autopsie. Totéž nemůže se však říci o celé ostatní silnici královské. Až do nedávna (ještě Abicht ve svém vydání v úvodě na str. 7 téhož jest mínění) bylo ovšem mínění, že Herodotos celou touto královskou silnicí až do Arderikk sám putoval. Avšak Matzat v pojednání 'Über die Glaubwürdigkeit der geogr. Angaben Herodots über Asien,' Hermes VI str. 400 a násl. dokazuje, že Herodotos královskou silnicí neputoval, nýbrž

že přišel do Babylonu cestou jinou. Já se k tomuto nejnovějšímu mínění Matzatovu přidávám z těchto důvodů.

Již povaha celé té zprávy vybízí k domněnce opáčné. Neníť nic jiného než pouhý statistický výčet parasang a nocleháren, rázu silně officielního, beze všech podrobností. Kdyby Herodotos sám touto silnicí byl cestoval, nebyl by počítal pouze hospody a parasangy, nýbrž byl by si všímal též věcí jiných, důležitějších, byl by suchý výčet hospod a mil oživil poznámkami geografickými. V tomto vzhledě jest popis pochodu Xerxova velmi poučný. Co tu o malém kousku Frygie topografických poznámek! K tomu přistupují ještě tyto dvě věci, na které již ukázal Schöll ve Philologu 1855 str. 33 a Breddin 'Bedenken gegen Herodots asiatische Reise' Magdeburger Programm 1857 na str. 20—21: 1. hypothetická stilisace kap. 53 *„εἰ δὲ ὀρθῶς μεμέτρηται ἡ ὁδὸς ἡ βασιληίη“*, a 2. ta okolnost, že při zprávě o rychloploště (*ἀγγάρειον*) při této silnici zařízené užívá Herodotos slova prý.[15])

Z těchto důvodů soudím, že Herodotos královskou silnicí celou sám neputoval, že tedy svou zprávu nemá z autopsie, nýbrž z pramene perského, a to nejspíše sardského. Necestoval-li královskou silnicí, odpadá též jeho pobyt v Armenii, Matieně a Kissii. Že by byl Herodotos tyto země z autopsie poznal, z díla jeho nikterak nevysvítá. Jestiť to pro nás velevýznamnou okolností, že právě v těchto zemích pojí se ku slovům Herodotovým mnoho pochybností. Míním nesnáze vznikající z onoho místa v popisu královské silnice, kde se mluví o čtyřech armenských řekách (srv. Steinovo poznamenání k tomuto místu), dále pochybnosti, poutající se k řece Gyndu[16])

---

[15]) VIII. 98. *λέγουσι γὰρ ὡς, ὁσέων ἂν ἡμερέων ᾖ ἡ πᾶσα ὁδός, τοσοῦτοι ἵπποι τε καὶ ἄνδρες διεστᾶσι, κατὰ ἡμερεσίην ὁδὸν ἑκάστην ἵππος τε καὶ ἀνὴρ τεταγμένος.*

[16]) Her. I. 189: *ἐπείτε δὲ ὁ Κῦρος πορευόμενος ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνα ἐγίνετο ἐπὶ Γύνδῃ ποταμῷ, τοῦ αἱ μὲν πηγαὶ ἐν Ματιηνοῖσι ὄρεσι, ῥέει δὲ διὰ Δαρδανέων, ἐκδιδοῖ δὲ ἐς ἕτερον ποταμὸν Τίγρην.* O této řece nejsou mínění jednostejná. Rennel (Geographie des Her. str. 531) myslel, že Herodotos na obou místech I. 189 a V. 52 (kde se též o této řece děje zmínka) dvě rozličné řeky na mysli měl, Larcher (Vie d'Herodote) a Bähr identifikovali Gyndes s nynější řekou Mendeli, a nyní se řekou tou vyrozumívá nynější Diala. O národu dardanském v těchto krajích obývajícím není odnikud nic známo. Proto povstaly domněnky o porušenosti textu a činěny

k městu Opidě[17]) na Tigridu, a nesnáze s řekou Araxem.[18]) Tedy v pruhu země od Armenie až k tigridskému městu Opidě jedna geografická nesnáz za druhou. Tak tomu nebývá tam, kde Herodotos popisuje z autopsie.

---

konjektury. Reiske navrhl *διὰ Δαραίων* od města *Δάρας*, jiní *Δαρνέων*, *Ἀρμενίων*.

[17]) Polohu města Opidy těžko určiti, poněvadž všecky tři zprávy starých o tomto městě, t. j. zpráva Herodotova, Xenofontova Anab. II. 4. 25, Strabonova p. 739 s. p. 1074 si odporují. Proto soudil již Rennel, že Herodotos nenabyl o těchto místech důkladné známosti. Matzat (na m. u.) se domnívá, že poznámka Herodotova o Gyndu, nalezající se uprostřed vypravování o Kyrovi, pochází z pramene perského.

[18]) O řece Araxu praví Herodot. I. 202. toto: *ὁ δὲ Ἀράξης ποταμὸς ῥέει μὲν ἐκ Ματιηνῶν, ὅθεν περ ὁ Γύνδης τὸν ἐς τὰς διώρυχας τὰς ἑξήκοντά τε καὶ τριηκοσίας διέλαβε ὁ Κῦρος, στόμασι δὲ ἐξερεύγεται τεσσεράκοντα, τῶν τὰ πάντα πλὴν ἑνὸς ἐς ἕλεά τε καὶ τενάγεα ἐκδιδοῖ, ἐν τοῖσι ἀνθρώπους κατοικῆσθαι λέγουσι ἰχθῦς ὠμοὺς σιτεομένους, ἐσθῆτι δὲ νομίζοντας χρᾶσθαι φωκέων δέρμασι. τὸ δὲ ἓν τῶν στομάτων τοῦ Ἀράξεω ῥέει διὰ καθαροῦ ἐς τὴν Κασπίην θάλασσαν.* O tom, kterou vlastně řeku mínil Herodotos svým Araxem, z hor matienských jako Gyndes přicházejícím a do moře kaspického se vylévajícím, existuje již celá literatura. Larcher, Bayer, Bouhier rozumějí toto jmeno o Volze, de la Nauze o Araxu armenském, de Guignes, D'Anville, Breiger, Heyse o Oxu, Heeren Schweighaeuser, Bähr o Jaxartu, Rennel, Stein o Oxu a Jaxartu zároveň. Kdo z nich má pravdu? Pohlížejíce na vznik Herodotova díla ze správnějšího stanoviska, než bylo možno Wesselingovi, Schweighaeuserovi, Bährovi a celé řadě starších vykladatelů Herodotových, můžeme říci, že všichni mají pravdu, ale ovšem jen pravdu částečnou. My pohlížíme totiž na dílo Herodotovo z toho stanoviska, z jakého třeba pohlížeti na zpěvy Homerovy, a rozkládajíce nynější celek v původní samostatné *λόγοι* a v původní samostatné prameny, vysvětlujeme si tento spor právě tak, jako mnohé spory jiné. Kapitoly 201—202 (prostř.) pocházejí po mém mínění ze zpráv Skythů a pontických Hellenů, kteří mínili slovem Araxes, jež jest appellativum a znamená „velká řeka, veletok," Volhu. Matzat podává v uvedeném pojednání následující etymologický výklad: *Ἀρόξης* = perské Var- Wakscha; Wakscha = ind. Vaxus = Oxus, pocházejíc od koř. sansk. vah, řecky *Fεχ* v *ὀχετός*, lat. veh-o; Wakscha znamená tedy tolik co tok, řeka. Kořen Var znamená rozšiřovati se. Podlé toho tedy *Ἀρ-άξης* = veletok. Následující vypravování 202 prostř. — 216 pochází z pramenů perských, které zajisté rozeznávaly dvojí Araxes: 1. armenský, prýštící se z hor matienských, 2. massagetský, východně od moře kaspického, o kterémžto posledním však sami Peršané měli zprávy jen z vypravování („v těchto bařinách bydlí prý lidé" I. 202). Herodotos nemoha to, co slyšel, podepříti vlastním názorem, zmátl zprávy o různých veletocích jednající ve zprávu o veletoku jediném. Jsou tedy ve zprávě o řece Araxu konfundovány zprávy Skythů a pontických Hellenů,

Z těchto výkladů následuje, že nebyl ani v Assyrii ani v assyrském městě Ninive a že tedy jeho *λόγοι Ἀσσύριοι* zakládaly se na *ἀκοή* a nikoli na vlastní *ὄψις*.[19]) Již Breiger (De difficilioribus quibusdam Asiae Herodoteae Gotting. 1793 str. 49) pronesl mínění, že Herodotos vůbec řeky Tigridu neviděl. Jsouť jeho zprávy o Tigridu naproti bohatým a podrobným zprávám o řece Eufratu velmi chudé a kusé.

Nyní přistupme k Medii. Že v Medii nebyl,[20]) soudím s Matzatem již z toho, že vypravování o Kyrově mládí a dějiny medské, jež pokládá jen za přípravu k dějinám perským, podává z pramenů perských.[21]) Kdyby byl přišel do Medie a z tamějších pramenů dějiny medské seznal, byl by je podal způsobem určitějším a podrobnějším. Tak na př. zajisté by byl pověděl, v které vsi Deiokes vážnosti požíval (I. 96), a nebyl by uváděl domněnky, jak asi mluvili přátelé Deiokovi, chtíce na něho vládu královskou přenésti. V této příčině jest srovnání podobné části z dějin perských velmi zajímavo a velmi instruktivní. Míním vypravování o usmrcení magů a nastoupení Dareia na vládu královskou. S jakou jasností, dramatičností a uměleckou gradací tu vypravování postupuje! V duši Otanově vznikne podezření, toto podezření se známým činem jeho dcery potvrdí. Šest stejně smýšlejících Peršanů se spikne proti magům; tu přibude mladý horkokrevný Dareios. Slyšíme jich řeči; na jedné straně řeč obezřelého muže (Otana), k opatrné roz-

---

znějících o řece Volze, a dvě zprávy perské, z nichž jedna jedná o Araxu armenském, druhá o stejnojmenné řece východně od moře kaspického. Zda Herodotos mínil Oxus či Jaxartes, či zda snad máme tu činiti se změtením obou těchto řek, o to se nechci příti.

[19]) Stein v úv. str. 14 a dříve již Jäger (Disputationes Herodoteae duae str. 19) jsou mínění opáčného. Divno mi, jak se mohou na potvrzenou svého mínění dovolávati slova *λόγῳ* v následujícím kontextu: *εἰρόμην τοὺς ἄγχιστα οἰκέοντας τῆς λίμνης ὅκου εἴη ὁ χοῦς ὁ ἐξορυχθείς. οἱ δὲ ἔφρασαν μοι ἵνα ἐξεφορήθη, καὶ εὐπετέως ἔπειθον. ᾔδεα γὰρ λόγῳ καὶ ἐν Νίνῳ τῇ Ἀσσυρίων πόλι γενόμενον ἕτερον τοιοῦτο* (II. 150). Neboť já právě z tohoto *λόγῳ* činím závěrek opáčný, že zprávu svou má z doslechu a nikoliv z autopsie.

[20]) Dříve se všeobecně soudilo, že v Medii byl. Ba ještě Stein v úv. na str. 14 a Abicht v úv. na str. 7 jsou téhož mínění.

[21]) I. 95: *ὡς ὦν Περσέων μετεξέτεροι λέγουσι, οἱ μὴ βουλόμενοι σεμνοῦν τὰ περὶ Κῦρον ἀλλὰ τὸν ἐόντα λέγειν λόγον, κατὰ ταῦτα γράψω, ἐπιστάμενος περὶ Κύρου καὶ τριφασίας ἄλλας λόγων ὁδοὺς φῆναι.*

vaze napomínajícího, na druhé straně řeč prudkého mladíka, dohánějícího k činu. Usneseno vykonati čin. Avšak událost mimo jich vědomí sběhlá čin ten zdržuje. Než retardaci tuto odstraní výzev vyšší — božské znamení. Exposice ukončena poukázkou k činu samému. Čin vykonán. Štěstí přálo Dareiovi; jeden mag klesne jeho rukou. Všeobecným vražděním magů dovršen statný čin. Následuje obrat: radící se Peršané o formě ústavy, a katastrofa: Dareios stává se králem. Vidíme tedy, jak mistrovsky umí Herodotos vypravovati tam, kde věc jest mu bezprostředně známa. Kdyby byl Herodotos sám do Medie přišel, byl by zajisté k výčtu kmenů medských v I. 101 [22]) přidal nějaké geografické a ethnografické poznámky. Dále pěkně sluší perskému *λόγιος* onen výrok v I. 102, o jakési vlastenecké nevoli nad někdejším podrobením vlasti svědčící: „Neměl dosti na tom (Fraortes) jen nad medským národem vládnouti, nýbrž předně na Peršany udeřil a je Medům podrobil“ Od perských *λόγιοι* má také asi rationalní výklad pověsti, že Kyra kojila tista, výklad to, jenž věc právě obrací, a pak medské slovo *Σπακώ*, jež znamená po řecku *Κυνώ*. Také není pravdě podobno, že by byl býval v Egbatanech, ačkoli z popisu, jejž o tomto městě I. 98 podává, dříve soudili někteří (Dahlmann, Heyse, Jäger, Bähr, Stein, Abicht), že sám Egbatany viděl. Herodotos popisuje totiž polohu tohoto města; praví, že vystaveno jest na pahorku, popisuje jeho sedm ohrad, z nichž každá jinou barvou byla natřena, a srovnává jeho objem s objemem města Athen. Avšak přes to přese všechno dokázal Matzat v uvedeném pojednání na str. 462 a násl., že Herodotos ani nejbližší okolí Egbatan neznal a dvě různé zprávy perské o pohoří Orontu u Egbatan a horách na sever od Egbatan směrem k Černému moři (I. 110) ležících a dravou zvěří obývaných zmátl, což patrně svědčí o neznalosti míst a tudíž proti autopsii. Jednou[23]) praví totiž Herodotos, že stráně,

[22]) *ἔστι δὲ Μήδων τοσάδε γένεα, Βοῦσαι, Παρητακηνοί, Στρούχατες, Ἀριζαντοί, Βούδιοι, Μάγοι. γένεα μὲν δὴ Μήδων ἐστὶ τοσάδε.*

[23]) I. 110: *αἱ δὲ ὑπώρειαί εἰσι τῶν ὀρέων, ἔνθα τὰς νομὰς τῶν βοῶν εἶχε οὗτος δὴ ὁ βουκόλος, πρὸς βορέω τε ἀνέμου τῶν Ἀγβατάνων καὶ πρὸς τοῦ πόντου τοῦ Εὐξείνου. ταύτῃ μὲν γὰρ ἡ Μηδικὴ χώρη πρὸς Σασπείρων ὀρεινή ἐστι κάρτα καὶ ὑψηλή τε καὶ ἴδῃσι συνηρεφής, ἡ δὲ ἄλλη Μηδικὴ χώρη ἐστὶ πᾶσα ἄπεδος.*

na nichž skoták Astyagův skoty pásal a na nichž Harpagem mu bylo uloženo Kyra vysaditi, leží na sever od Egbatan směrem k Černému moři; s té strany že jest medská země velmi hornatá, vysoká a lesy pokrytá, kdežto ostatní část této země že jest samá rovina. Jinde však zase mluví tak, jako by pastýř ten bydlel hned u samých Egbatan. S mladým Kyrem hrají si ve vsi, v níž skoták bydlel, chlapci z Egbatan (I. 114). Co se konečně týká přirovnání Egbatan k Athenám, kteréž se obyčejně pro autopsii jako důkaz uvádí, míním, že také toto přirovnání může pocházeti od perských *λόγιοι*, kteří Atheny sami znali a Herodotovi objem Egbatan čímsi mu známým chtěli znázorniti. Že po válkách perských styky mezi Peršany a evropskými Helleny byly častější, netřeba výslovně podotýkati. Z Herodota samého lze dokázati, že perským *λόγιοι* ani hellenské názory nebyly cizí. Znajíť i řecké pověsti (o Ioi, Europě, výpravě Argonautů, o válce trojské s jejími příčinami a následky I. 4), jež si ovšem střízlivý jich rozum poněkud rationalně modifikoval. V této příčině možno srovnati též místa VI. 54, VII. 61, 150, III. 80—83. Tolik tedy na dovozenou, že přirovnání s Athenami vyjíti mohlo z úst perského *λόγιος*.

Poznámku o nisejské rovině VII. 40: „Jestiť veliká rovina v zemi medské, kteráž slove nisejská; ty veliké koně tedy plodí tato rovina“ má Herodot zajisté z pramenů perských, což platí též o poznámce v III. 106.

Výtěžek naší úvahy jest tedy ten, že Herodotos celou královskou silnicí necestoval a že v Matieně, Kissii a Medii nebyl. Na konec jest nám ještě odpověděti na následující otázku: Necestoval-li Herodotos do vnitřní Asie královskou silnicí, kudy tam tedy přišel? Neboť že byl v Babyloně, to jest nade vši pochybnosť zjištěno. Na otázku tu odpovídáme domněnkou, kterou první pronesl v uvedeném pojednání Matzat. Matzat se domnívá, že Herodotos přišel do Babylonu od břehů syrských a sice že vyšel z Poseideia, přímořského města na hranicích Kilikie a Foinikie. Toto město připomíná Herodotos III. 91 v seznamu perských satrapií těmito slovy: *ἀπὸ δὲ Ποσιδηίου πόλιος, τὴν Ἀμφίλοχος ὁ Ἀμφιάρεω οἴκισε ἐπ᾽ οὔροισι τοῖσι Κιλίκων τε καὶ Σύρων κτλ.* Patrno, že tato slova jsou samostatnou poznámkou spisovatelovou, nepocházejíce z jednoho a téhož (perského) pramene, co seznam satrapií. Proto zcela správně do-

mnívá se Matzat, že poznámku tu má Herodotos z Poseideia samého a že tedy v Poseideiu byl. Následkem toho určuje Matzat toto město za východisko Herodotovy cesty babylonské. S touto domněnkou souhlasí též Hachez (na m. u. str. 35). Domněnku Matzatovu dovodil bych ještě těmito dvěma věcmi. Slova Herodotova I. 185 *καὶ νῦν οἳ ἂν κομίζωνται ἀπὸ τῆσδε τῆς θαλάσσης ἐς Βαβυλῶνα, καταπλέοντες τὸν Εὐφράτην ποταμὸν κτλ.* zdají se mně býti dosti zřejmou poukázkou, že Herodotos sám od moře středozemního do Babylonu cestoval. Neboť jakož jest nade vši pochybnosť zjištěno, že všechno, cokoliv Herodot v této kapitole o křivolakém toku Eufrata a vsi Arderikkách sděluje, sděluje z vlastní zkušenosti, tak také dlužno se domnívati, že i slova bezprostředně předcházející („kdožkoli od moře středozemního atd.“) pověděna jsou z vlastní zkušenosti spisovatelovy. Za druhé Herodotos připomíná též *chobot myriandersk*ý, u něhož Poseideion leželo, a to v té části díla svého, kde mluví s největší jistotou a kde svým geografickým předchůdcům vytýká různé poklesky a nesprávnosti (IV. 38). Z toho možno souditi, že svými geografickými vědomostmi jest si Herodot na tomto místě úplně jist. Myriandersk chobot jest mu důležitým bodem geografickým; určujeť jím východní hranice jižní strany toho asijského okřídlí, jehož severní stranu určil na východ ústím řeky Fasia, na západ trojským Sigeiem. I ústí Fasia (východní konec strany severní), i trojské Sigeion (západní konec strany severní) i mys triopijský (západní konec strany jižní) znal Herodotos. Z toho jest pravdě podobno, že znal i čtvrtý bod, t. j. chobot myriandersk, u něhož leželo Poseideion. Že ostatně za perského panování bylo spojení mezi pobřežím syrským a Susami, to dovodil již Matzat z míst III. 30, 61, 136, VI. 43, 95.

Ze všeho, co tuto řečeno, vysvítá, že směr Herodotovy cesty babylonské jest následující: Z Halikarnassu plavil se do Poseideia, odtud šel pěšky k Eufratu, po němž se plavil až do Babylonu. Nepřišel tedy Herodotos do Babylonu královskou silnicí, nýbrž od břehů syrských.

Příspěvky k výkladu Ṛksamhity.

Napsal **Josef Zubatý.**

IX, 71, 8: tvešáṁ rūpáṁ kṛṇute várṇo asja.
IX, 74, 7: çvetáṁ rūpáṁ kṛṇuteját síšāsati.

Jedním z typických rčení slohu brāhmaṇ je rūpáṁ kṛtvā = podobu si učiniv, vzav na sebe. Co se týče bližšího určení podoby, o níž se jedná, čeká ovšem každý, že se stane attributivním adjektivem, genitivem nebo komposicí; čekáme tedy na př.: že „podobu koně na se vzav“ bude zníti āçvaṁ rūpam, açvasja rūpam nebo açvarūpaṁ kṛtvā. V brāhmaṇách však jest běžna vazba pravláštní, dle našeho citu vlastně negrammatická, podlé níž ono bližší určení se děje praedikativním nominativem; říká se açvo rūpaṁ kṛtvā, çveto rūpaṁ kṛtvā = kůň podobu na se vzav, bílý podobu na se vzav (slovanština ovšem by tu kladla instrumental). Doklady vazby této, jichž počet ještě značně by se dal rozmnožiti, viz v petrohradském slovníku VI, 421. Vazba tato jistě nemůže nikterak býti prvotní, organickou; ani není hrubě těžko vyložiti, jak vznikla. Rūpaṁ kṛtvā splynulo častým užíváním ne sice v jediné slovo (aspoň ne podlé zachované redakce vedských textů), ale přece smyslem v jediný pojem proměniv se, stav se; a tento pojem přirozeně se pojil s praedikativním nominativem. Splynutí toto tím je pochopitelnější, že jak se zdá užívalo se tak v době brāhmaṇ právě jen absolutiva kṛtvā, nikoliv osobných forem slovesných; a že absolutiva staroindická nepříčila se podobnému splynutí,

dokazují četné případy, v nichž je nalézáme složena se jmeny a příslovkami.[1])

Je-li vazba rūpaṁ kṛtvā s praed. nominativem sekundární, smíme ovšem aspoň pro starší texty připustiti možnosť i oné prvotní, organické vazby attributivní; a vazba tato úplně objasňuje obě s hora uvedené věty Ṛksamhity. Překládám IX, 71, 8: „jasnou podobu béře na se barva jeho" (prof. Ludwig: „helle farbe nimmt seine gestalt [hülle] an"; Grassmann: „er schafft sich lichte schönheit, das ist seine art"; rūpám a varṇáḥ rozhodně významem svým se snášejí málo s obojím překladem); IX, 74, 7: „světlou podobu béře na se (Soma), když chce dobývati." Obě věty, pocházející z hymnů podlé všech indicií téhož pěvce, líčí čistění somové šťávy; podlé mluvy brāhmaṇské pak stálo by tu tvešáḥ çvetáḥ.

Méně jistým, proto však přece velice pravdě podobným dokladem organické vazby oné jest ještě I, 115, 5: tán Mitrásja Váruṇasjābhičákše Sūrjo rūpáṁ kṛṇute djór upásthe. Prof. Ludwig překládá „diese des Mitra und des Varuṇa gestalt schafft Sūrya in des himmels schosz, dass man sie beschaue," překlad, jenž pomíjí media kṛṇute; Grassmannův (vl. Rothův) překlad „vor Varuṇa's und Mitra's aug' entfaltet im himmelsschosz die sonne ihre „schönheit" je pravdě nepodobným, protože rūpám samo o sobě sotva kdy znamená v samhitě „schönheit." Jest překládati asi „to Mitrovu a Varuṇovu podobu Sūrja na se béře v lůně nebes, aby byla vidína" či „tak že je vidína"; slunce jest viditelným zjevem bohů (logicky bylo říci, že M. a V. vzali na se podobu Sūrjovu), myšlénka v podstatě shodná s I, 102, 2: „nám slunce a měsíc, bychom viděli (je), abychom věřili (v bohy), Indro, chodí, střídajíce se."[2])

---

[1]) Tak na př. v karṇagṛhjā, hastagṛhjā, pādagṛhjā (za ucho, za ruku, za nohu uchopiv); zvláště často skládají se tak absolutiva na -am, o nichž viz prof. Ludwiga Rigveda IV, 5. 6.

[2]) V téže sloce (I, 115, 5) přičítá se i noc činnosti Sūrjově, ne pouze passivní jeho nečinnosti. K názoru tomu srovnej mimo místa uvedená prof. Ludwigem (Rigveda IV, 132) zejména naivní výklad Ait. br. III, 44, 7, dle něhož slunce, když lidé myslí, že zapadá, vlastně obrátí se tak, že má dole noc a nahoře den a zase naopak se obrátí, když dle lidského domnění vychází. Sājaṇův kommentář k tomuto místu nedá se srovnati s textem; viděti v něm jakýsi pokus, uvésti znění zjeveného brāhmaṇam v souhlas s pozdějšími názory o slunci.

Jiným dokladem organické oné vazby jest dále asi Atharv. S. I, 24, 1 v říkadle k bylině léčící jakousi kožní nemoc: suparṇó džātáḥ prathamás tásja tvám pittám āsitha | tád ásurī judhá džitá rūpáṁ čakre vánaspatīn „pták povstal nejprve, jeho ty žlučí jsi byla; | tu Āsurī bojem přemožená podobu na se vzala stromů.“ Āsurī je zosobněná léčivá moc rostliny (viz 2. sloku: Āsurī poprvé utvořila lék tento pro nemoc kilāsa, tuto zkázu kilāsy |, ona dala zajíti nemoci, opět zbarvila kůži“); jakými boji byla vypuzena ze žluči onoho ptáka v rostlinu, ovšem asi nikdy neporozumíme, jako právě tolikerým podrobnostem v léčivých říkadlech indických (ostatně není obsah přemnohých našich říkadel o nic jasnější). Prof. Ludwig tuším bez nutné příčiny čte džitám (Agglutination oder adaptation. Prag 1873, 87; Rigveda III, 509), čímž konstrukce podstatně se mění. Vánaspatīn nemůže ovšem i dle našeho výkladu býti ničím jiným, než genitivem plur.

V pozdější době nabývá opět u tohoto rčení vazba organická samovlády; už Jāska konstruuje Nir. 12, 10 āçvaṁ rūpaṁ kṛtvā, koňskou podobu si učiniv (jiné doklady z doby pozdější viz v petrohradském slovníku). Jest tedy vazba s nominativem specialitou literatury brāhmaṇ, která později, jako hojně jiných opět zanikla; návrat tento při běžnosti a srozumitelnosti obou slov ovšem není ničím podivným.

Vāl. I (= VIII, 49), 5: á naḥ stómam úpa dravád dhjānó (psáno dhijānó) áçvo ná sótṛbhiḥ.

Jednotlivých tvarů odvozených od kořene su (řecké *σεύω*)[3]) se užívá o běhu a pobízení koní (zejmena při dostihách a v boji). Tak infinitivu sváni (VI, 46, 14; obrazně IX, 66, 9) a participia svāná- (*ἐσσύμενος* I, 104, 1. V, 10, 5. IX, 10, 1); i sūtaḥ (*ἡνίοχος*) jest vlastně participiem perfecti, jež dlouhým *ū* připomíná na bhūtá-, hūtá-, dhūtá-, pūtá-, atd. a avestské çrūta-, drūta-, šūta-, çtūta-, aktivním významem pak na skt. dhūrta- podvodník, nāpitá- (m. *snāpita-; srovn. Weber

---

[3]) Hübschmann spojuje *σεύω* se skr. čjavate, av. šavaitē, stpers. ašijavam (Kuhn Zeitschrift XXV, 276), arm. čhovel čhogaj atd. (Zeitschrift der deutschen morgenl. ges. XXXVI, 117. 118); myslím, že mezi *σεύω* a těmito slovy indoeranskými, jichž základním tvarem bylo asi *skjavate, jest nepřestupná propast zvukoslovná.

v Kuhn. Beitr. I, 506) lazebník holič, av. ąçta- utiskovatel, ista-fautor, čiçta- učitel, dāta- tvůrce dárce, bereta- nosič, āç-tuta- velebitel, na známá lat. participia pransus potus atd. (snad sem patří i řecké ἡνία = *svāniā). V participiu svāná-stýká se sloveso toto s jiným, sunóti (lisovati); Ṛksamhitā (v zachované recensi) píše sice u významu „lisovaný" suvāná-, metrika však dokazuje mimo všelikou pochybnosť, že vedští pěvci vyslovovali svāná-, jakož na př. Sāmaveda i píše. Svāná- znamenalo tedy na jisto i „hnaný" „ženoucí se" (jako epitheton koní a vozů) i „lisovaný" (a pro rozmanitosť ještě jako subst. masc. „praskot" „šumot"): tutéž dvojvýznamnosť mělo dle Vāl. 1 (= VIII, 49), 5 tuším i nomen agentis sotar-. Překládám na rozdíl od jiných vykladačů tohoto místa, již v sótṛbhiḥ vidí jako jindě „lisovače" (somové šťávy) takto: „sem k našemu pění (přijď) rychle, jako kůň hnaný poháněči."

K odchylce této vede mě především záliba ved v podobných pleonasmech (srovn. IX, 13, 6: átjā h[i]jāná ná hetṛ́bhiḥ jako koně hnaní poháněči), zejména však okolnosť, že sótṛbhiḥ jest zde akcentováno na slabice kořenné, kdežto sotár na místech, kde na jisto znamená „lisovače", konsekventně má přízvuk na příponě (srv. zvl. IX, 30, 2, 107, 26: índur hijānáḥ sotṛ́bhiḥ, „Soma hnaný lisovači"). Nomina agentis ve vedách jsou akcentována brzy tak, brzy onak (táštar- = tváštar-, néštar-, džetár-, métar-, hótar-, čéttar-, váptar-, ástar-, dhánutar-, sánutar-, vedlé džoštár-, kroštár-, dhātár-, pātár-, jātár-, trātár-, sātár-, četár-, netár-, pretár-, setár-, stotár-, vaktár-, kšattár-, bhettár-, jantár-, vantár-, hantár- atd.). Že by paroxytona byla byť i jen z pravidla participiemi, oxytona pak vlastními jmeny agentis (Lanmann, Journal of the Americ. Orient. Soc. X, 419) bylo by teprve dokázati; nejspíše jest kolísání akcentu asi vyložiti tím, že prvotně bylo sídlo v rozličných pádech rozličné, úkaz s důstatek známý zejména z deklinace litevské a slovanské. Časem akcentuje se totéž slovo různě (dhmā́tar- dhmātár- tavič, hétar- hetár- poháněč, pótar- potár- čistitel); časem však užil jazyk kolísání toho k rozlišení buď různých významů jmen odvozených z téhož kořene (voḍhar „vozitel" akcentováno vóḍhar u významu „kůň", voḍhár- u významu „vůz"; sthātár- nehybný, sthā́tar-

bojovník, jenž stojí na voze; srv. rathešthā́ḥ, av. rathaēstāo, a Weber KZ. V, 235; bhartár- manžel, vl. ochránce, pán, bhártar- nosič), anebo k rozlišení jmen odvozených od různých kořenů, jež by však sice musela zníti stejně (dātár- dárce, dā́tar- žnec; sotár- lisovač, sótar- poháněč).

III, 29, 12: sunirmáthā nírmathitaḥ
sunidhā́ níhitaḥ kavíḥ |
Ágne suadhvarā́ kṛṇu.
V, 8, 7: tuā́m Agne pradíva ā́hutám ghṛtāíḥ
sumnājávaḥ sušamídhā sám īdhire.
VII, 17, 11: Agne bháva sušamídhā sámidhaḥ.
IV, 50, 7: Bŕhaspátim jáh súbhṛtam bibhárti.

V nejstarších památkách indických jest oblíbeno sesilovati význam slovesa instrumentalem abstrakta odvozeného od téhož kořene, někdy prostým, obyčejně však opatřeným nějakým attributem anebo složeným s částicí su- (= εὐ-). Tak čteme RS. VII, 94, 12: hánmanā hatam zabitím zabte; X, 48, 6: ahám etā́n ... ava hánmanāhanam já je ... zabitím zabil; III, 31, 12: viškabhnántah skámbhanena džā́nitrī rozpírajíce rozepřením rodiče (nebe a zemi); VI, 72, 2: úpa diā́m skamháthuḥ skámbhanena nebe jste podepřeli podepřením; X, 111, 5: mahím čid djā́ṁ ā́tanot Sūrieṇa čāskambha čit kámbhanena skábhījān i veliké nebe potáhl sluncem i podepřel podepřením dobrý podpíratel (obyčejně se překládá skámbhanam „podpora, pilíř,“ myslím neprávem, právě jako hánmanā v hořejších větách neprávem asi se překládá „zbraní“). I, 128, 3: évena sadjā́ḥ pári — eti pā́rthivam chůzí ihned obejde zemský okršlek; VI, 31, 4: áçikšo játra çáčiā çačīvo Dívodāsāja kde's pomáhal pomocí, pomocný, Divōdāsovi; VI, 36, 5: sá tú çrudhi çrútiā ty slyš slyšením (prof. Ludwig: als solcher höre du, was zu hören ist): X, 11, 1: vŕšā vŕšṇe duduhe dóhasā diváḥ pájāṁsi býk býkovi (Agni obětníku) dojil dojením nebeskou vláhu; Ait. br. I, 29, 12: tad evāitena çāntjā çamajati toť tím smířením usmiřuje; TBr. III, 2, 7; II, 8, 3, 6: diço dṛṁhitā dṛṁhaṇena strany nebeské upevněny upevněním; atd. Instrumentalem pluralis sesílen pojem slovesa VI, 3, 2: çaçamé çámībhiḥ namáhal jsem se namáháním; VII, 67,

5: tá naḥ çaktam çačīpatī çáčībhiḥ vy nám pomozte, pánové pomocí; I, 12, 2: hávīmabhiḥ... havanta voláním si volali; III, 36, 1: vāvṛdhe várdhanebhiḥ vzrostl vzrůstem; V, 33, 7: evá no Indrotíbhir ava tak nám, Indro, pomocmi pomáhej; VIII, 63, 2: jám praçáṁsanti... práçastibhiḥ jejž velebí velebením atd.

Sesilující instrumental s attributem nalézáme na př. I, 33, 11: ódžišṭhena hánmanāhan nejmocnějším zabitím zabil; VII, 59, 8: tápišṭhena hánmanā hantanā tám nejpalčivějším zabitím zabte jej; VI, 47, 5: mahatá skámbhanena diám astabhnāt mohutným podepřením nebe podepřel a j.

Důležitějšími jsou nám té chvíle doklady, v nichž sesilující instrumental jest složen se su-.[4]) Uvádíme tyto: III, 8, 3: súmitī mījámānaḥ dobrým postavením postaven (bene condendo conditus); VI, 45, 1: já ánajat parāvátaḥ súnītī Turvaçáṁ Jádum jenž přivedl z dálí dobrým vedením Turvaça-Jadua; VII, 1, 21: sudītí... didīhi dobrým zářením zař [plural: II, 23, 4: sunītíbhir najasi dobrým vedením vedeš; X, 63, 13: nájathā sunītíbhiḥ veďte d. v.][5]); I, 162, 10: sukṛtá táčhamitáraḥ kṛṇvantu dobře to

---

[4]) V těchto případech jazyk prvotně vlastně kombinoval dvojí způsob, kterým mohl sesíliti verbalní pojem: sesílení instrumentalem a sesílení částicí sú (jež prvotně byla čistě demonstrativní = tak, později pak nabyla významu asi něm. wohl), o němž srov. Grassmannův slovník s. v. Chtěl-li Ind s důrazem vysloviti na př. „toto slyš volání," mohl říci „imáṁ sú çrudhi hávam" „imáṁ çrútī çrudhi hávam", aneb kombinací obou způsobů imáṁ sú çrútī çrudhi hávam"; proklisí částice sú pak povstala rčení, jichž doklady tuto uvádím. Nemám po ruce ani jediného dokladu, v němž by stálo sú nesložené vedlé instrumentalu (poněkud jiné jest zajisté VI, 48, 3: sudītíbhiḥ sú dīdihi), ač ovšem nětvrdím, že by žádného nebylo; jelikož však částice tú funkcí a i původem prvotně byla totožnou se sú (srov. Ludwig Rigveda IV, 247, strany funkce Grassmanův slovník a zejména X, 88, 6, kde místo oblíbeného spojení ū šú nalézáme ū tú), patří sem uvedené shora místo VI, 36, 5: sá tú çrudhi çrútiā. Že sú nemělo akcentu zcela samostatného, a že tudy bylo zvláště schopno proklise či enklise, dokazuje okolnost, že se ho (právě jako tú) neužívalo na začátku věty nebo verše.

[5]) Sem patří as i VIII, 85, 12: stuhi sušṭutím opěvuj krásným opěváním; X, 74, 6: kšijanti sukšitím obývají dobrým obýváním. Sušṭutím sukšitím jsou instrumentaly, resp. korrektury starších, redaktorům nesrozumitelných tvarů *sukšitím *sušṭutím; srovn. Ludwig Rigveda IV, 389.

çamitarové vykonejte (čímž odpadají pochybnosti petrohradského i Grassmannova slovníku o správnosti akcentu a tvaru sukṛtá, jejž vykládají za part. perf. pas.); X, 36, 9: sanéma tát susanítā sanítvabhiḥ kéž toho dobudeme dobře s dobývači; TS. I, 1, 2, 2. Āpast. çr. s. I, 4 : susambhṛ́tā tvā sám bharāmi dobrým snášením tě snáším. Zcela ojedinělé je I, 182, 5: supaptaní petathuḥ dobrým letem jste letěli.[6])

Jest známo, že v sanskrtě často vystupují pouhé kořeny jako nomina actionis; i jejich instrumentalů užívá se ku podobnému sesílení. Tak VII, 56, 6 : çubhá çobhišṭhāḥ zářením nejzářivější (superlativ na -išṭha- jako často u významu participia), zvláště pak ve složení se su- III, 15, 6 : surúčā ručānáḥ krásně záře (dle toho jest čísti asi i VI, 35, 6: Bharádvādžešu surúčā ručjāh, m. surúčo, u Bharadvādžů krásně zař); Çāṅkh. çr. s. I, 15 : suvimučā vimuňča dobrým vyproštěním vyprosť; sujádžā jadž- dobrým obětováním obětovati VS. 5, 4. TS. III, 1, 4, 1. TBr. I, 2, 1, 11. ÇBr. I, 4, 2, 17; subúdhā budh- dobře bdíti AS. XIV, 2, 31. 75. A podlé toho, abychom se konečně dostali k místům, o jichž výklad se vlastně jedná, jest překládati i III, 29, 12: jsa dobrým vytřením vytřen a dobrým uložením uložen, věštec, | Agni, dobré oběti vykonej (prof. Ludwig: von dem kräftig reibenden herausgehetzt, von dem geschickt auffangenden niederlegt; Grassmann: schaffe als hervorgeriebener schön hervorgeriebenes gut, schön niedergelegtes, wenn du weiser niedergesetzt bist); V, 8, 7 : tebe, Agni, jemuž ode dávna bylo obětováno máslem, po štěstí toužíce (tito zde) dobrým zanícením zanítili (prof. Ludwig: dich ... haben sie ... mit gutem holze entflammt; Grassmann podobně); VII, 17, 1 : Agni, budiž dobrým zanícením zanícen (prof. Ludwig: lass dich entzünden von dem, der gutes brennholz hat; Grassmann: mit gutem brennholz,

---

[6]) Nesmím zamlčeti, počítám-li supaptaní (pada supaptaní) mezi tvary instrumentalné, že nikterak ještě nepravím, že existovalo snad celé paradigma kmene supaptaní-. Slovo toto je tvarem sice koncovkou i významem instrumentalním, ale úplně ojedinělým (zcela jako tvary, o nichž hned v následujícím mluvím: sujádžā atd.). Učení, jež v adverbiích a v infinitivních útvarech vidí a priori zlomky úplných druhdy paradigmat, patří k jazykozpytným hypothesím nejméně odůvodněným; naopak jest v nich z veliké části material, ze kterého jazyk teprvé paradigma si vyvinuje. Nelze ovšem o věci této zde se rozšířiti.

Agni, sei entzündet; sušamídhā sámiddhaḥ jest patrně totéž co susamiddhaḥ I, 13, 1. V. 5, 1).

Když už kommentář ke třem místům samhity nabyl takových rozměrů, nebude na škodu ještě malý výlet do Avesty, při čemž však se obmezíme na sesilující opakování složeninami se su- (resp. hu-).[7] Sesilování toto v Avestě jest dosti vzácné, ale tím zajímavější. Užívá se zde k podobnému sesilování forem, jež na první pohled se zdají part. perf. pass. Tak Jašt 13, 18: jō nō huberetem baraiti jenž nás dobře opatruje (k baraiti srv. skrt. bhartár-, manžel); Vd. säd. extr. 5. Westerg. jaçnem ... jazamaidē ... huframeretem framaremnem hufrājastem frājazentem jaçnu ... velebíme ... dobře recitovaného, dobře velebícího; Jt. 10, 68 : jaḍ dim dāmōis upamanō huirikhtem bādha irinakhti když mu spravedlivého přísaha dobře vychází(?); Jt. 10, 21 : jaḍčiḍ hvaçtem aṇhajēiti i když dobře střílí; a právě tak čteme v Dareiových nápisech behistunských I, 21. 22 = IV, 66. 67: avam ubartam abaram; avam ufraçtam aparçam toho dobře jsem chránil, toho dobře jsem káral, a IV, 38 : avam ufraçtam parçā toho dobře kárej. Ve všech těchto případech leží na snadě v sesilujících výrazech hledati part. perf. pass. neutrius gen. acc., užité adverbialně. Ale vedlé uvedených forem nalézáme v Avestě zcela shodně užívané formy na -tąm (= *tām); tak Jt. 15, 40 : jō nō huberetąm barāḍ jenž by nás dobře chránil; Visp. 16, 1. 2 : maḍ afçmanąm.... huframeretąm framaremnąm, hufrājastąm frājazantąm s modlitbami ... dobře recitovanými, dobře velebícími. Huberetąm hufrājastąm huframeretąm velmi stěží se dá vyložiti za adverbialní akkusativ feminini, a přece není ve větách uvedených slov, k nimž by se slova tato mohla pojiti jakožto attributy. Nesnáze tyto vedou nás, abychom hledali výklad nový.

Prof. Ludwig nezvratně dokázal[8]), že instrumentální koncovka -ā povstala z -ām, kteráž původní koncovka ještě ve

---

[7]) Ač ovšem i sesilování bez hu- tu nalézáme; na př. Vd. 3, 31: hō daēnąm māzdajaçnīm·fravāza vazaiti, anebo v častém rčení ā jēçē jēsti.

[8]) Zejména srv. Rigveda IV, 393. Novým nepochybným dokladem tohoto -ām jest Açval. gr. sū. I. 15, 1: vedam savitrā prasūtam maghonām. Srov. také velezajímavé absolutivum džapitvīm ib. I, 24, 31. Není ovšem

vedách se dá doložiti. Což je-li toto avestské -tąm starým takovým instrumentalem, jenž se zachoval v uvedených, patrně již ustrnulých rčeních (viz zejména shodu staré perštiny a Avesty ve rčení *subhṛtăm bharati, jež, jak hned uvidíme, sahá až v dobu indoeranskou). Toto *subhṛtăm bylo by pak srovnati přede vším s vedským sukṛtá, susanítā (viz shora), poněvadž pak asi povstalo ze *subhṛtjām, dále i s uvedenými s hora vedskými tvary súmitī súnītī sudītí *suštutím *sukšitīm; mimo půdu asijskou pak nalézáme jich příbuzné (ovšem beze su-) v latinských slovesných adverbiích statim iunctim strictim atd., jichž nejúplnější výčet najdeš u Corssena (Kritische Beiträge 281 n.).

Zbývá ještě abychom promluvili o kolísání kvantity v zásloví, jak se nám jeví zejména v av. -tem -tąm = *-tam *-tām. Kolísání toto mohlo by býti čistě fonetické; i v Avestě i v jazyce staroindickém zásloví dosti často se krátí (co se týče krácení -ām -am, srovnej zejména komparativy předložek a adverbií, jež v sanskrtě obyčejně mají koncovku -tarām, v Ṛksamhitě však vyjma jediné saṁtarām, více do hromady, stále -taram; viz též proti řeckému ἐγών skt. ahám av. azem); také mohou býti tvary na -tem dílem redaktorů, jimž bylo -tąm temno. Při zvláštních osudech tradice parské jest první pravděpodobnější; a tolik jest jisto, že již ve staré době zněly tvary, o nichž mluvíme, jako participia, čímž jenom dovedeme si vyložiti Jt. 13, 18: jō nā hīs huberetāo barad který muž by je dobře chráněné chránil. [9])

---

nic lehčího, než prohlásiti tvary tyto za chyby a čísti maghonā džapitvī (a to bylo by nezbytno, kdyby se tu jednalo o ojedinělé čtení rukopisné); běžít v indickém písmě jenom o plus puntíku nad slabikou. Kdo však odstraňuje tvary kriticky úplně zaručené, tomu jest dříve ukázati, jak se stalo, že staří Indové, kteří, jak se zdá, také znali sanskrt, znešvařili texty úplně jasné formami, které ničím nejsou. Zcela pochopitelno jest ovšem, čteme-li místo maghonām v téže průpovědi maghonā v jiných recensích (cf. Stenzler ad h. l.); redaktoři těchto recensí nahradili nesrozumitelné jim slovo tvarem, jenž se jim zdál jedině správným (nestalo-li se to již samo sebou při živém užívání oné průpovědi).

[9]) Mimoděk si vzpomínáme na podobný úkaz v němčině, kde u slovesa kommen bývalý absolutivní infinitiv nahrazuje se dnes rovněž participiem (er kam geritten místo dříve běžného er kam reiten) a v litevštině, kde totéž se děje se sesilujícím infinitivem (Leskien Brugman, Lit.

Poměr -tąm -tem, jak se zdá, obráží se i ve vedách. Aspoň připadá nám dosti těžko, děliti od typického v Avestě i v klínových nápisech *hubṛtām barati vedskou větu Bŕhaspátiṁ jáḥ súbhṛtam bibhárti IV, 50, 7 Bṛhaspatia jenž řádně si hledí, řádně pěstuje (prof. Ludwig: der den leicht ernährten [gut erhaltenden?] B. nährt [pflegt]). Při sukṛtá kṛṇvantu pak mimoděk si vzpomínáme na Ait. br. II, 7, 12: çamitāro jad atra sukṛtaṁ kṛṇavathāsmāsu tat, kde ovšem sukṛtam jest asi pouhým participiem.[10])

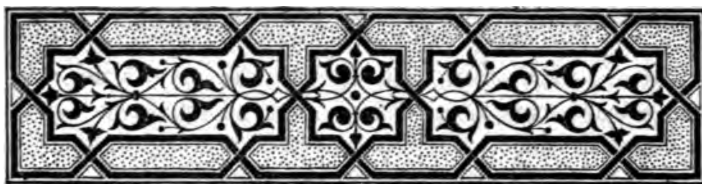
Ojedinělé jsou v Avestě dva tvary na -tō, jež snad srovnati jest se staroindickými lokály na -tāu: Jt. 13, 15 āoṇhąm raja qarenaṇhača huzāmitō zīzananti jejich leskem a září (ženy) dobře rodí; ib. 10, 112: jatha huberetō baraiti pathanāo džafrāo gaojaotéē kde dobře chrání roviny hluboké ku pastvisku (aby jich mohlo byti užito za pastviska).

---

volkslieder u. märchen 210: tàs namësnįkas važiű'svažiű'tas; 236: ìr važévo važiű'ts). Zcela shodna ovšem tato analogie není.

[10]) Srv. i Çat. br. I, 1, 4, 10: sá idáṁ devébhjo haviḥ sādhusaṁskṛtam sáṁskuru; sādhú, dobře, dobrý, povstalo tuším ze *svādhú, složeniny ze svā = sú (srovn. sk. svadhā svadhita- = sudhā sudhita-, a časté v jazyce Avesty qā-hvā- = hu-) a dhu- (slušícího ovšem ke kořeni dhā); srov. sušṭhú.

O některých pokléscích v dramatické komposici Euripidova Hippolyta.

Napsal **Frant. Grešl.**

Povídáme se z didaskalií, že brzy po neblahé době, kdy slavný Perikles podlehl zuřivému moru, na jevišti řeckém poprvé provozován byl Euripidův Hippolytos, kteroužto tragoedií básník zvítězil nad svými soupeři Iofontem a Ionem. Již dříve ovšem všiml si básník mythu o vášnivé lásce Faidrině k cudnému Hippolytovi a zpracoval jej v tragoedii, již nazval asi prostě buď Hippolytos aneb Faidra. Avšak bezohledný Aristofanes s pravou ošklivostí zmiňuje se o Faidře Euripidově a to zajisté po právu; neboť při všem vzletu svém u líčení, kterak mocna jest láska, přece nemalé chyby dopustil se básník, předváděje Faidru, ana v úplném vznětu vášnivé lásky až nestoudně a vyzývavě, již opanovati se nemohouc, cudnému Hippolytovi sama sděluje přání svá i tužby. Odtud asi pochodí název tragoedie této *Ἱππόλυτος καλυπτόμενος*, který výmyslem jsa grammatiků patrně k tomu se nese, že stydlivý Hippolytos před dotěrnou Faidrou zastře si tvář. Byl tudíž Euripides takořka nucen, aby nezdar tento napravil, k novému zpracování řečeného mythu, v němž by daleko větší zřetel bral k jemnému citu, ku mravnosti a přísnosti vrstevníků svých. A že se mu to podařilo, nasvědčuje vítězství, jaké r. 429 př. Kr. při provedení tohoto Hippolyta slavil nad svými soupeři. Důležita jest poznámka v didaskaliích: *τὸ γὰρ ἀπρεπὲς καὶ κατηγορίας ἄξιον ἐν τούτῳ διώρθωται τῷ δράματι. τὸ δὲ δρᾶμα τῶν πρώτων.*

Hledíme-li ku dramatické komposici díla tohoto, upříti nemůžeme, kterak mythos, sloužící mu za základ, v sobě zavírá různorodé živly, které vespolek se křižujíce vzájemně jaksi porušují se svým působením. Látka dramata řečeného jest komplex různo rozbíhajících se poetických situací, jež v jednom bodě soustřediti a dramaticky dokonale zpracovati bylo tuším básníkovi s obtíží převelikou. Tři idee, hněv uražené bohyně, nešťastná láska, tragika ctnosti, z nichž každá základem býti by mohla tragoedie samostatné vším právem, činí material básníkův až příliš bohatým a není divu, že básník právě tímto komplexem ideí nedopracoval se výsledku takového, jakého dojíti mohl, buduje drama své na základě idee toliko jediné. Máme tudíž zde tři poetické látky, z nichž první připomíná tragoedii Bakchy, druhá pak Medeii, v níž rovněž náruživosť Medeina v nejvyšším vznětu svém dostoupí závratného vrcholu strašného boje duševního mezi pomstou a láskou mateřskou. Vylíčení lásky nešťastné jest novinkou Euripidovou; neboť oba předchůdcové jeho ve svých výtvorech tragice lásky jenom podřízeného místa dopřávali. Třetí konečně látka podati má dojímavý obraz nešťastné ctnosti. Nuže přihlédněme k jednotlivým těmto ideám a zkoušejme, jsou-li skutečně správně spojovány po stránce umělecké.

Není, proč bychom se divili, že bohyně Afrodita hněvem zahoří naproti Hippolytovi, který nekoří se její vládě, ale jenom Artemidu velebí, jakožto nejslavnější z bohyň všech. Neboť, jak sama se přiznává ve v. 8., také bohové radosť mají, jsou-li lidmi váženi. Proč však bohyně léčky své nastrojí Hippolytovi způsobem tím, aby Faidra při tom byla nástrojem, zároveň však také obětí, mnohem více trpíc, nežli Hippolytos sám, a podstupujíc smrť ohavnou, nedá se schváliti nikterak. Hippolytos, třeba neprávem naprosto pohrdal dary zlaté Afrodity, přece právem odmítá od sebe necudnou lásku Faidřinu, ku které chůvou její v mrzké řeči sváděn byl. Že pak jakožto úhlavní nepřítel žen v jizlivé řeči způsobem přemrštěným mor a zkázu volá na veškeré plémě ženské, uvaluje vedlé hněvu Afroditina na sebe hněv nový, totiž hněv Faidřin, kteráž zmrhavši svou česť odhodlá se umříti, smrtí svou i na nebohého Hippolyta zkázu uvalujíc. Jestliže skutečně proti Afroditě se provinil, mluvě o ní slova rouhavá (v. 106. *οὐδείς μ' ἀρέσκει νυκτὶ θαυμαστὸς θεῶν*)

a jestliže za to trestán býti má, proč zase láska tím trestem jest, jímž Hippolytos v opětný spor proti zásadám svým přiveden jest, dvakráte takto propadaje hněvu a pomstě jednak zhrdané úcty, jednak lásky neopětované? Proč má býti Hippolytos novým vydáním Penthea i Bellerofonta zároveň? A zdaliž právě tím básník nepřipravil Faidru o veškerou sympathii naši k ní, že v hlavě její vzniknouti dal myšlénce tak ohavné a šeredné? Vždyť bychom jí soucitu ani odepříti nemohli, vidouce ji, ana Kypridou klesá v záhubu. Horoucí vášeň a slepá láska její jsou dílem Afroditiným; za to však příšerný záměr, aby sebou Hippolyta strhla ve hrob viníc jej z činu, že chtěl zprzniti lože Theseovo, všecek jest dílem jejím a současně, kdy sdílejíce bol s Theseem stojíme nad mrtvolou Faidřinou, neubráníme se odporu a ošklivosti, slyšíce, jakého nařknutí schopna byla. Zdá se tudíž, že Euripides, připojuje k idei hněvu bohyně ideu lásky nešťastné, pochybil v tom, že jednak Afrodita léčkou svou nejen ztrestala Hippolyta, ale i Faidru nevinně vrhá v záhubu, jednak že Faidra takto zbavena jest soucitu našeho, kterého v žalostném postavení svém by postrádati neměla. Hřích, lež a utrhačství stírají s její dramatické figury veškeren poetický pel. Řekli bychom, že spojením tímto oba momenty, hněv Afroditin a láska Faidřina, ztrácejí na své poetické hodnotě.

Pusťme nyní se zřetele Faidru a všimněme si toliko Afrodity a Hippolyta. Smrť nešťastného mladíka hněvem nenáviděné Afrodity jest přece hlavním obsahem dramata. Tážeme se, může-li uspokojiti, že básník v tragoedii této základem činí zištnou a ukrutnou nenávisť bohyně Afrodity. Jak případná slova praví starý sluha k Afroditě ve v. 117:

χρὴ δὲ συγγνώμην ἔχειν,
εἴ τίς σ' ὑφ' ἥβης σπλάγχνον ἔντονον φέρων
μάταια βάζει· μὴ δόκει τούτου κλύειν·
σοφωτέρους γὰρ χρὴ βροτῶν εἶναι θεούς.

Smrť nešťastného Hippolyta musí dojímati každého i přes vinu ne tak příliš velkou, které se neuvaroval, že Afrodity se dotýká slovem urážlivým. A jak souhlasí s tím výrok Artemidin, že Hippolytovi za ctnostný jeho život a předčasnou smrť dostane se pocty nesmrtelné? Konečně ani msty neprovede Afrodita sama, nýbrž Poseidon. On třetím jest ve spolku nepřátel Hippo-

litových, on káže, ani neznaje záměrův Afroditiných, ale slibem jsa vázán Theseovi, že tři prosby mu vyplní, aby mořský býk vynoře se zplašil koně Hippolytovy. V tomto společném působení tří bohů, z nichž dva na potupu třetího urychlí zkázu nevinného Hippolyta, postrádáme uměleckého motivování a vyššího mravního zákona, v němž by všichni tři bohové jednání své soustředili. Božstva zde uvedená jsou úplně nesamostatna; božství Poseidonovo, který slepě poslouchá nemoudrého Thesea, v tragoedii této úplně přivedeno jest ad absurdum.

Jako na začátku tragoedie Euripides užil mechanického prologu, v němž Afrodita, rušíc napjetí divákovo, napřed již určí osud hlavní osoby, tak i ku konci, nemoha dopracovati se čistého ukončení příkrých dissonancí a nemoha dopustiti, aby Theseus nedověděl se pravého stavu věcí, nucen jest uvésti Artemidu, aby projevila, že řízením Afroditiným veškero zlo na dům Theseův bylo uvaleno, že Hippolytos viny jest prost a že za jeho utrpení dostane se mu věčné pocty poloboha. Že právě Artemis Thesea poučiti má o pravém stavu věcí, zdá se při úpravě Euripidových dramat býti takořka nevyhnutelno. Nikdo jiný to učiniti nemohl. Hippolytos přísahou se zavázal, že nepoví nikomu, co chůva mu řekla, a jakkoliv již váhá, přece dostojí danému slovu. Také sbor žen troizenských paní své přísahal, že nikomu neblahé její vášně neprozradí (v. 713.), tak že jediná chůva by zbývala, aby stav věcí objasnila. Avšak svědectví její malou asi váhu by mělo proti slovům, jež Faidra umírajíc choti svému zůstavila. Básník sice dobře učinil, že osoby dramata přísahou zavázal, že budou mlčeti; jmenovitě přísaha sboru svědčí o jemném soucitu s hlavní osobou vášnivě rozčilenou, přece však právě tím odňal si možnosť, aby Theseův omyl odstranil jinak, než pomocí bohyně. Mimo příčinu tuto jest ještě příčina druhá, proč na konci dramata vystoupí Artemis. Afrodita uzavřela Hippolyta za to potrestati, že tvrdošíjně vzdaluje se služby a pocty její a že ctí Artemidu. Hněv její jest tak prudký, že i přes mrtvolu Faidřinu triumfovati chce nad Artemidou. Proti této bohyni vítězné rozhodně očekáváme, že vystoupí Artemis v průběhu děje samého, po případě že ku konci tragoedie sama ze své passivnosti se zodpoví; neboť triumf Afroditin patrně bol jí způsobí a smutný konec jejího miláčka i jejím jest ponížením. A tak stane se skutečně. Odhalivši na konec dramata

Theseovi pravý stav věcí a pokáravši jej za jeho lehkomyslnost, poznamenává, že co se stalo, stalo se po vůli Afroditině; poněvadž pak podlé zásad božských jeden bůh druhému naproti jednati nesmí, že dopustila pád svého Hippolyta; za to však že Afroditě dlužna nezůstane odvetu. Potom ještě smíří otce se synem a odejde, aby nemusila se dívati na smutný konec svého ctitele. Epilogem tímto, v němž Artemis nikterak není deus ex machina, nestojíc nad stranami, ale jsouc sama stranou, jako Afrodita, upozorněni jsme na nemalý poklések básníkův po stránce umělecké komposice díla tohoto, totiž na spor obou bohyň. Dramaturgický plán různí se tu patrně od ducha themata; neboť průběh mythu, místo aby se vyvíjel z vlastních vnitřních příčin, stává se odvislým na protivném působení dvou bohyň. Básník takto jenom zneužívá bohyň svých, předváděje v prologu Afroditu jakožto jednající, v epilogu Artemidu jakožto soucitnou, ale bezmocnou bohyni. Smíření litujícího otce s umírajícím synem činí konec toliko dojímavým a úloha idealního Hippolyta valně jest seslabena tím, že se stává mučenníkem své šlechetné mysli, a nemoha sám uchrániti své cti, nevinně padá cizí vášní. Jedna bohyně ve zkázu jej vrhá pro cudnost, druhá, jíž tak oddán byl, nemá ani slzy pro něho, ježto, jak sama praví, „s očí slzu uroniti neslušno." Právem volá Hippolytos umíraje ve v. 1415: *φεῦ· εἴϑ' ἦν ἀραῖον δαίμοσιν βροτῶν γένος.* Artemis jeví se zde skutečně nedbalou ochranitelkyní svého Hippolyta a co praví ve v. 1328 *ϑεοῖσι δ' ὧδ' ἔχει νόμος· οὐδεὶς ἀπαντᾶν βούλεται προϑυμίᾳ τῇ τοῦ ϑέλοντος, ἀλλ' ἀφιστάμεσϑ' ἀεί,* tím slabě jen omlouvá své jednání. Rovněž i slova ve v. 1436 *ἔχεις γὰρ μοῖραν, ᾗ διεφϑάρης,* neměl jí básník v ústa klásti, neboť propadl tím, snad ani nechtěje, fatalismu, ač příčin spletkův a zmatkův životních nikdy nehledá v osudu.

Úhrnem říci můžeme, že Euripides v tragoedii Hippolytu jednak látku poetickou příliš komplikuje, jednak čině závislou tragoedii tuto na sporu bohyň a na vládě osudu dopustil se proti umělecké komposici pokléskû nikoliv nepatrných.

Poznámky exegetické k Tacitově Germanii.

Napsal Josef Podstatný.

Kap. 11: illud ex libertate vitium, quod non simul nec ut iussi conveniunt, sed et alter et tertius dies cunctatione coeuntium absumitur. *ut turbae placuit*, considunt armati. silentium per sacerdotes, quibus tum et coercendi ius est, imperatur. Že zaručené čtení *ut turbae placuit* slušno klásti nad konjekturu *ut turba placuit* (Prammer, Tücking, Halm a j.), na jevo jde z poměru lidu, jenž jest úplně svoboden, a jak před tím položeno jest, nižádným předsedou donucen býti nemůže, aby v ten či onen den přišel. A jakož nikomu nedáno, aby jim hodinu stanovil, rovněž tak nemůže jim nikdo dobu zahájení sněmu určovati; ta jest všem dávno známa (coeunt certis diebus . . . .). Přijme-li se konjektura, nutno tázati se, komu turba placuit? K čemuž odpovídá Prammer jediný: kněžím nebo náčelníkům. Ale jak k odpovědi této dochází? Vždyť teprve když shromáždění se usadilo, čímž schůze jest zahájena, kněz k tichosti vybízí, aby mohli slyšáni býti starší lidu a j., a tento význam má schválně přičiněné slovce tum. Mimo to ani náčelníci té moci nemají, aby návrhy činíce volnému tomu lidu poroučeli; oč pak méně věřiti jest, že by schůze po své libosti zahajovali. Částice ut všude téměř pokládá se za časovou. Walther však soudí jinak. Ač i on toho jest mínění, že dobu zahájení sám lid určuje, dokládá: Ne tamen locum accipias de initio consultationis, quod a turba, non a magistratibus, uti apud Romanos, pendet, sermo potius est de ordine con-

sidentium, ut ita permixti nec certo ordine (ut Romani per tribus et centurias classesque) consedisse videantur. Quare exquisite Noster posuit vocabulum **turbae**. Ale právě toto slovo samo dostačí, aby porazilo tento výklad: když tu řeč jest o turba, hlučící a nespořádané směsici, není příčiny tázati se, v jakém pořádku si usedá. Ostatně bylo-li příznakem lidu svobodného, že se jim neukládá hodina ani den ani není zákonitého předsedy, jenž by hromadu zahajoval, zda tím méně není víře podobno, že by jim místa určitá byla vykazována? Mluvíť spisovatel o volnosti lidu právě jako o zvláštnosti, k čemuž vhodnou přičiňuje ještě poznámku, že to ovšem malou jest svobody výhodou: dva až tři a možno i více dní uplyne a zmaří se čekáním, a proto tedy doba zahájení jest neurčitá a ji určovati náleží lidu, turbae.

Kap. 13: gradus quin etiam ipse comitatus habet, iudicio eius quem sectantur; magnaque et comitum aemulatio, quibus primus apud principem suum locus, et principum, cui plurimi et acerrimi comites. haec dignitas, hae vires, magno semper electorum iuvenum globo circumdari, in pace decus, in bello praesidium; nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, *si numero ac virtute comitatus emineat.*

Ve slovech *si numero ac virtute comitatus emineat* pokládají všickni novější comitatus za nominativ a jediný Baumstark k tomu dokládá: denn man kann sich vernünftiger Weise nicht durch die virtus eines Anderen auszeichnen. Tento výklad v pravdě při vykladateli tak bystrém až překvapuje. Což pak nepraví Tacitus zrovna před tím, že magna et comitum aemulatio... et principum, cui plurimi et **acerrimi** comites? Jako obě myšlénky, úměrny jsouce, jednomu a témuž podmětu platí, rovněž tak i forma jejich ovšem s přiměřenou obměnou slov jednostejna jest: co o náčelnících platí doma u lidu jejich, platí o nich stejně mimo hranice u sousedů; čím kdo má četnější a statečnější družinu, tím slavnější a mocnější jest nejen doma, ale i u sousedův. Parallelné jsou tedy myšlénky: haec dignitas, hae vires . . . decus atd. a id nomen — ea gloria z jedné, magno semper electorum iuvenum globo circumdari a si numero ac virtute comitatus

emineat ze strany druhé, a protože onde jest podmětem princeps (ovšem logickým, o němž vše to platí), vyplývá, že i zde týž jest podmět. Nejlepším důkazem pravdy, že comitatus jest genitiv, jest, že nikdo přečet jinak nepřeloží než genitivem, jakož také u všech překladatelů shledávám. Jest tedy numerus ac virtus comitatus (gen.) „četná a statná družina“ a tou mohl ovšem leckterý šlechtic nad jiné vynikati.

Kap. 20. quidam sanctiorem artioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur et in accipiendis obsidibus magis exigunt, tamquam et animum firmius et domum latius teneant.

K slovům těm dokládá Prammer, že nelze pochopiti, jak může větší část rodiny býti vázána, dán-li v rukojemství sestřenec, než syn. Spíše však podivno jest, že slovo sanctiorem a firmius neshledal nesrozumitelným, kdežto výklad slova latius sám se podává. Každý zajisté k otázce, proč sestřenec v zástavu daný rodinu šíře a rozsáhleji zavazuje, odpoví: protože pak ručí nejméně dvě rodiny, t. rodina, z níž syn zastaven byl, a pak ještě nejméně rodina jednoho matčina bratra, není-li ovšem bratří těch více a tak i záruka širší. Aby však proti tomuto výkladu nenamítlo se, že nelze pochopiti, když příbuzenstvo tak jest rozsáhlé, že vedlé rodiny otcovy jsou ještě rodiny jeho sester, proč by nebyla záruka zrovna tak široká, dán-li v zástavu syn, jako by byla, dán-li některý sestřenec (vždyť stejně všechny ty rodiny jsou věcí tou dotknuty), třeba jest vysvětliti slovo sanctiorem, z čehož vše ostatní snadno se podá. Jest tedy otázka, proč svazek mezi ujcem a sestřencem za světější se pokládá, než mezi otcem a synem, o jejíž rozluštění se pokusím. Třeba přijato bylo za výklad stejné ujcovy vážnosti k sestřenci, jako ku vlastnímu synovi, že po smrti manželově vdova přichází v poručenství svého bratra i s nezletilými dítkami svými, přece nedovedeme si vyložiti dodatku, jenž poznamenává, že nejen stejná jest vážnosť otcova ku sestřenci jako k synovi, ale často ještě větší a láska mezi nimi tužší. Z vykladatelů jediný Baumstark pokusil se věc vysvětliti řka, že něžnějšího toho poměru jedinou příčinou jest sanguis, ježto ujec, roditelčin bratr, krví bližší jest dítěti než bratr otce, který dítko toliko zplodil. Proto prý váhu dlužno klásti na hunc a sanguinis, což ovšem jest zbytečno dodávati, poněvadž samo se rozumí. Jedinou pomůckou na porozuměnou věci po mém zdání jest kap. 7. a 8., kde řeč jest

o vzorné úctě, šetrnosti a něžnosti Germanů k pohlaví ženskému vůbec a kde dvakráte užito slova sanctus. V kap. 7. čteme hi cuique sanctissimi testes a v kap. 8. inesse quin etiam (feminis) sanctum aliquid et providum putant. Ze všeho patrno jest, že ženským jakožto pohlaví něžnějšímu, jakožto matkám nebo budoucím rodu zachovatelkám ve všem všudy zvláštní úcta, česť a šetrnosť prokazována bývala. Proto také v kap. 8. tvrdí se (captivitatem) longe impatientius feminarum suarum nomine timent, adeo ut efficacius obligentur animi civitatum, kterážto poslední slova jsou k výkladu našemu nejvíce pomocna, poněvadž jsou obdobna a jediný poskytují základ. Šetrnosť a úcta k pohlaví ženskému tak byla zakořeněna u starých Germanův a do té míry jim jí prokazováno, že, byly-li dívky v zástavu dány, větší byla bezpečnosť, že dodržány budou závazky stanovené, než když byli to hoši nebo jinoši. Ba i když dívky z domu se vyvdaly, úcta ta nepřestala a z nich přecházela též na jejich potomstvo. A jako žádáno si za rukojmě spíše dívek, aby smlouvy byly platny, podobně dávána byla přednosť sestřencům před syny, poněvadž vědělo se, že ujcové z přílišné úcty a šetrnosti k sestrám nedají jejich synům, svým sestřencům, nijak ublížiti, ba že spíše přihlédnou, aby závazky splněny byly, než kdyby vlastními syny se byli zaručili. Odtud tedy tento poměr pokrevenstva (hic sanguinis nexus) jest sanctior a artior, odtud žádáno bývá v zástavu spíše sestřenců než synův, odtud také povinnosti převzaté jsou tužší (animus firmius tenetur) a příbuzenstvo ve případech takových spíše bývá vázáno (domus latius tenetur), než by bylo, kdyby vlastní synové ručili, o které v řadě přední starali by se toliko rodiče. Poněvadž tedy, jak pověděno, podobnou myšlénku v kap. 8. Tacitus položil, není myslím nic přirozenějšího, než aby místu tomuto jen ve smyslu vyloženém rozuměno bylo.

Při této příležitosti dodávám ku slovům bezprostředně předcházejícím sororum filiis idem apud avunculum qui apud patrem honor tuto poznámku. Vyložíme-li: sestřenci v takové jsou úctě u ujce jako u vlastního otce, t. j. otec i ujec stejně si jich váží, anebo: ujec váží si sestřenců zrovna tak, jakoby jeho vlastními syny byli (Walther), jest jednostejné,

poněvadž poměr se nemění a myšlénka rovněž bude jedna; neboť z obou výkladů vyplývá všeobecně poměr otce k synovi a ujce k sestřenci.

Kap. 23. si indulseris ebrietati suggerendo quantum concupiscunt, *haud minus facile* vitiis quam armis vincetur.

Prammer pomáhá si příliš umělým výkladem pravě, že haud minus per litoten = magis a to, spojeno jsouc s facile, že rovno jest facilius. Rovněž Baumstark shledává, že myšlénka Tacitem nesprávně jest vyjádřena a že, přihlížíme-li zejména ku k. 28 tamdiu Germania vincitur, nelze jinak věřiti, než že mělo položeno býti facilius. Ale že všecky takovéto výklady příliš jsou strojeny, aby z nich vyšla taková myšlénka, jaké si vykladatelé přejí, každý pochopí. Překladatelé vedou si lépe, překládajíce doslovně a ničeho více ve slovech těch nehledajíce. Jediný Bülau ku svému překladu „dann würden sie leicht den Lastern und den Waffen erliegen“ nucen jest přidati poznámku tohoto smyslu: „Považí-li se poměr Římanů ku Germanům po strašné Varově a jiných porážce, nelze věřiti, že by Říman takto se vychloubal tvrdě, že lze Germany tak snadno přemoci neřestmi, jako zbraní. Zejména přihlédne-li se ku k. 29, 32 a 37, patrno prý, že nemohl nikdy Tacitus říci, že přemoci Germany bylo by maličkostí. Smysl tedy jest tento: Germanové jsou národ statný na duchu i na těle; ani tohoto ani onoho nezmohou neřestí. Nejsnáze bylo by ještě lze zmoci je opilstvím. A dovedl-li by kdo tomu zplna vyhověti (ale oni toho nechtí a nemohou), zbavil by je přirozené jejich síly a mohutnosti; národ pak zmalátnělý a znemravnělý snadno lze přemoci. Zkrátka: nad zmalátnělcem zvítěziti není obtížno, a protože my Římané toho nedovedeme, jsou oni pro nás nepřemožitelni.“ Ač připouštíme, že u Tacita po pravidle v málu slov mnohý smysl se tají, přece věru diviti se jest, co vše vykladatel tento ze slov Tacitových vyvedl. Že by kde Tacitus říci chtěl, že maličkostí jest Germany přemoci, nebude nikdo tak bláhovým, aby věřil. Vždyť bychom nuceni byli zapříti všeliký spisovatelův úmysl politický, který z celého rázu monografie této až příliš jest jasný. Proto také zbytečným býti se mi zdá dovolávati se jiných míst, kterými dokázáno býti má, že si Tacitus odporuje, protože odporu nikde není a místo naše zcela přirozeným způsobem vysvětliti lze.

Případnější a pravdivější zdá se býti poznámka Tückingova, jenž stručně vykládá haud minus facile = ebenso sicher, nic jiného nepřičiniv. Dle toho rozuměti jest místu ze smyslu Tacita Římana, jenž přes všecku národa germanského statečnosť a předlouhý a tuhý odpor jeho proti velmoci římské nespouští se naděje, že Germanové konečně přemoženi budou. V podobném smyslu vykládá Walther: „vyhoví-li se opilství jejich a tolik-li k pití jim se poskytne, kolik žádají, budou snadno přemoženi, a to tak, že by neméně neřesti, než zbraně naše vítězství zjednaly.“ Soudím, že Tacitus, dobře znaje velikou tuto vadu povahy germanské, užil jí právě k poznámce po výtce politické. Neupírá, že by nebyli statečni, ani že by nebyli přemožitelni, ale věda, že náchylnosť jejich k opilství nezná mezí, ukazuje, jak bylo by lze je přemoci, t. vedlé moci branné hlavně podporou této jejich národní neřesti. Dvěma tedy cestami mohli by Římané na ně dostupovati: dostatečnou podporou jejich opilství a zbraní. Že by tu radil Tacitus ku prostředku nemravnému, nebude nám s podivením, slyšíme-li z úst téhož muže v k. 33. o úhlavních říše římské nepřátelích: maneat, quaeso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui, quando urguentibus imperii fatis nihil iam praestare fortuna maius potest quam hostium discordiam. Konečně i ta myšlénka v místě tom se mi namanula, že snad zcela všeobecně pověděl spisovatel: „opilství Germanů tak jest nesmírné a bezedné, že, dovedl-li by kdo jemu do té míry vyhověti, bude jim ono zrovna takovým odpůrcem, jemuž jadrná jinak a jará národnosť ta podlehne, jako jest pravý nepřítel se zbraní v ruce.“

Miscellanea.

Hesiod. Erga v. 583—589.

Ἦμος δὲ σκόλυμός τ' ἀνθεῖ, καὶ ἠχέτα τέττιξ
δενδρέῳ ἐφεζόμενος λιγυρὴν καταχεύετ' ἀοιδὴν
πυκνὸν ὑπὸ πτερύγων, θέρεος καματώδεος ὥρῃ,
τῆμος πιόταταί τ' αἶγες καὶ οἶνος ἄριστος,
μαχλόταται δὲ γυναῖκες, ἀφαυρόταται δέ τε ἄνδρες
εἰσίν, ἐπεὶ κεφαλὴν καὶ γούνατα Σείριος ἄζει,
αὐαλέος δέ τε χρὼς ὑπὸ καύματος· ἀλλὰ τότ' ἤδη
εἴη πετραίη τε σκιὴ καὶ βίβλινος οἶνος ....

Ve v. 589 čtou všechny rukopisy i nejlepší rukopis Erg Laurentianus XXXI, 39 (M u Koechlyho-Kinkla, M 5 u Goettlinga) *πετραίη τε σκιή*, pouze rukopis Florent. XXXI, 37 (L u Koechlyho-Kinkla) má původní čtení *σκιά* později opraveno ve *σκιή*.

Poněkud nápadná jest korrepce *τε* před skupinou souhlásek *σκ* ve 3. stopě (*πετραίη τε̆ σκιή*). Někteří měli dokonce korrepci tuto za tak závažnou, že soudili z ní na porušení textu, a tak navrhl již Schaefer čtení: *εἴη πέτρῃ τε σκιερή*, August Nauck: *ἀλλά τοι ἡδὺ | πετραίη συκέῃ καὶ βίβλινος οἶνος*. Soudím však, že čtení rukopisné lze hájiti a oba dva návrhy uvedené i Schaeferův i Nauckův že jsou zbytečny.

1. Že některé skupiny souhlásek nečiní někdy žádné posice, jest věc dostatečně známá. U Hesioda patří sem skupiny *βρ, πρ, φρ, δρ, τρ, θρ, κρ, κλ, κν*. Případy, kdy tyto skupiny posice nepůsobí, sebral Rzach: Hesiodische Untersuchungen, str. 35—37. Rovněž tak nepůsobí posice skupina *σκ* u Hesioda Theog. 345: *Εὔηνόν τε καὶ Ἄρδησκον, θεῖόν τε̆ Σκάμανδρον.*

Básník Theogonie šel zde patrně za vzorem Homerovým, u něhož také skupina *σκ* ve slově *Σκάμανδρος* posice nečiní.

Σκάμανδρος a *Σκαμάνδριος* čte se celkem 16kráte v Iliadě (v Odysseji jméno to se nevyskýtá) a na žádném místě nečiní posice: *a)* slabika krátká před skupinou *σκ* jest 1. thesí 1. stopy: *Φ 305 b)* slabika krátká jest 1. thesí 2. stopy: *Φ 223 c)* slabika krátká jest 1. thesí 3. stopy: *B 465*, *B 467*, *E 49*, *Z 402*, *Λ 499*, *X 148 d)* slabika krátká jest 1. thesí 5. stopy (jako na místě Hesiodově Erga 345) *E 36*, *E 77*, *E 774*, *H 329*, *M 21*, *Υ 74*, *Φ 124*, *Φ 603*.

Mimo slovo *Σκάμανδρος* a *σκιή* (Erga 589) shledáváme všude jinde u Hesioda na konci předchozího slova před skupinou *σκ* posici krátké slabiky. Jsou to tyto případy: *a)* v 2. arsi: Erga *194*, *574*, *582 b)* ve 4. arsi: Erga *219*. K tomu přistupují slova ve frag. CCXXXVI: *καὶ Μέγαρα σκιόεντα.*

Ovšem nesnadno určiti, kde ve verši slova tato stála; dle míst Homerových *α* 365, *δ* 768, *κ* 479, *λ* 333, *ν* 2, *σ* 399 soudil bych, že končil jimi verš, i měli bychom tu posici v 5. stopě: *καὶ Μέγαρᾱ σκιόεντα.*

Z uvedených míst vyplývá, že u Hesioda má jen tenkráte krátká slabika na konci slova před skupinou *σκ* posici, je-li v arsi. Pro básně Homerovy pravidlo toto neplatí. U Homera shledáváme ovšem také nejčastěji posici krátké slabiky před *σκ*, je-li slabika ta v arsi, a to touto stupnicí: nejčastěji ve čtvrté arsi, pak ve druhé, páté a nejřidčeji ve třetí arsi. Ve 4. arsi: *Α* 245, *Γ* 145, *Γ* 149, *Δ* 461, *Δ* 503, *Δ* 526, *Z* 11, *H* 441, *I* 350, *K* 526, *M* 157, *N* 564, *N* 575, *N* 654, *Ξ* 519, *O* 578, *Π* 316, *Π* 325, *Σ* 453, *Σ* 572, *Υ* 393, *Υ* 471, *Φ* 181, *X* 360, *Ω* 799, *α* 274, *β* 80, *γ* 295, *δ* 524, *ε* 443, *ζ* 210, *ζ* 212, *η* 282, *ι* 289, *κ* 495, *λ* 34, *μ* 336, *ξ* 112, *τ* 389, *υ* 14, *χ* 156.

Ve 2. arsi: *A* 15, *A* 157, *A* 234, *A* 374, *B* 46, *B* 396, *B* 497, *B* 532, *Γ* 263, *Δ* 275, *I* 298, *Λ* 480, *Σ* 177, *Σ* 319, *X* 145, *δ* 524, *η* 45, *ι* 223, *κ* 97, *κ* 148, *κ* 412, *μ* 85, *μ* 108, *μ* 220, *μ* 239, *μ* 310, *μ* 430, *υ* 278, *χ* 6.

V 5. arsi: *E* 525, *Λ* 63, *M* 55, *X* 6, *Ψ* 359, *α* 365, *δ* 768, *ε* 279, *η* 268, *ϑ* 374, *κ* 479, *λ* 333, *λ* 591, *ν* 2, *σ* 399.

Ve 3. arsi: *Θ* 343, *K* 328, *O* 1, *Σ* 416, *Ω* 592, *μ* 95, *ξ* 261, *ρ* 430.[1])

---

[1]) Pozoruhodno jest, že před slovem *Σκύλλη* vyskytuje se posice jenom v 2. arsi, před slovem *σκότος* ve 4. arsi, před slovem *σκιερός* v 2. arsi

Naproti pravidlu však u Hesioda platnému dlouží se také někdy slabika krátká stojící v thesi a sice v thesi 1. stopy: *Ψ 568 χειρὶ σκῆπτρον*, v thesi 2. stopy: *H 412 ὣς εἰπὼν τὸ σκῆπτρον*, *K* 321 *ἀλλ' ἄγε μοι τὸ σκῆπτρον.*

Povšimnutí zasluhuje, že posici tuto shledáváme ve všech třech případech u téhož slova *σκῆπτρον.*

Přece však nalézáme i u Homera dva doklady, jimiž potvrzuje se pravidlo Hesiodovo, že totiž krátká slabika konečná slova předchozího, jsouc v thesi, nemá před skupinou *σκ* posice, a to u slova *σκέπαρνον.* Slovo to vyskytuje se dvakráte v Odysseji a na obou místech nečiní posice; jednou jest krátká slabika předchozího slova 1. thesí 2. stopy: *ε 237 δῶκε δ' ἔπειτα σκέπαρνον*, jednou 1. thesí 5. stopy: *ι 391 ὡς δ' ὅτ' ἀνὴρ χαλκεὺς πέλεκυν μέγαν ἠὲ σκέπαρνον.*[2])

Ze všeho toho tuším jasně vysvítá, že z příčin metrických není potřeba čtení *σκιή* u Hesioda (Erga 589) míti za porušené. Krátká slabika konečná předchozího slova, jsouc v thesi, u Hesioda před skupinou *σκ* nikde se nedlouží a také v básních Homerových máme dostatečný toho doklad na dvou místech Odysseje. Tážeme-li se však, proč právě skupina *σκ* posice někdy nečiní, musíme zajisté uznati za pravou tu příčinu, kterou autorita ve věci té nad jiné povolaná Vilém Hartel ve svých Homerische Studien, I[2] str. 44. a 45 uvádí: „Wohl darf daran erinnert werden, dass die Gruppe *σκ* sich viel leichter als z. B. *κτ*, *πτ*, ja selbst *στ* spricht, weil die Umstellung des Organs von *σ* zu *κ* bequem und rasch sich machen lässt.“ Opominutí posice před skupinou *σκ* není zajisté tak závažné, jako na př. před skupinou *κτρ* ve slovech *Ἠλεκτρύων* a *Ἠλεκτρυώνη*: Aspis 3 *Ἠλεκτρύωνος*, 16 *Ἠλεκτρυώνης*, 35 *Ἠλεκτρυώνης*, 82 *Ἠλεκτρύωνα*, 86 *Ἠλεκτρυώνῃ*, avšak Eurip. Hercul. fur. 17 *Ἠλεκτρύωνα συμφορὰς δὲ τὰς ἐμὰς* . . ., anebo před skupinou *ρπ* u Hesioda Aspis 252

(jako u Hesioda Erga 574), před *σκοτόεντα* ve spojení s *μέγαρα* a *νέφεα* vždy jen v 5. arsi, naproti tomu ve spojení s *οὔρεα* v druhé arsi; *A* 157 *οὔρεά τε σκιόεντα.*

[2]) Z tragiků uváděl za analogii Brunck v poznamenání k Sofokl. Aiantu v. 1077 místo Euripidovo Ion v. 1179 (Kirchhoff): *ἀφαρπάζειν χρεὼν οἰνηρὰ σκεύη σμικρά, μεγάλα δ' εἰσφέρειν*; na tomto místě však emendoval právem už Porson *τεύχη* místo *σκεύη*. Srov. poznamenání Gaisfordovo k Hefaistionovi str. 232—233[2].

ve slově *μεμάρποιεν*: *αἷμα μέλαν πιέειν ὃν δὲ πρῶτον μεμάρποιεν*, neboť čtení *πρῶτόν γε μεμάρποι* je pouze konjektura Deitersova.

Co se pak týká zajímavého toho zjevu, že u Homera pouze ve slovech *Σκάμανδρος* a *σκέπαρνον*, u Hesioda ve *Σκάμανδρος* a *σκιή* skupina *σκ* posice nečiní, můžeme za analogon toho uvésti, že u Homera souhláska složená *ζ* všude činí posici vyjmouc slova *Ζέλεια* (*B* 824, *Δ* 103, *Δ* 121) a *Ζάκυνθος* (*B* 634, *α* 246, *ι* 24, *π* 123, *π* 250).

2. Proti návrhu Nauckovu *συκέη* možno též z věcných důvodů činiti námitky. Hesiodovi totiž jsou fík a ovoce stromu toho úplně neznámy [3]). Vůbec objevuje se známosť fíku v literatuře řecké poměrně dosti pozdě. V Iliadě nenalezáme ani zmínky o fíku, neboť známý onen *ἐρινεός*, jenž stál u brány skajské poblíže hradeb, nebyl jedlý, nýbrž planý, divoký fík (caprificus) [4]). Teprve v Odysseji čteme o fíku jedlém i připomíná se celkem pětkráte.

V zahradě Alkinoově rostou *η* 116 *συκέαι τε γλυκεραί*. . ., tak hojně obaleny jsouce ovocem, že jest tu *σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ* (*η* 121). Nad hlavou Tantalovou visí *συκέαι τε γλυκεραί* (*λ* 590) a stařičký Laertes ošetřuje fíky tak horlivě, že chvály dochází za to od Odyssea (*ω* 244 nn., 246: *οὐ φυτόν, οὐ συκέη, οὐκ ἄμπελος . . . οὐ πρασιή τοι ἄνευ κομιδῆς κατὰ κῆπον*.) Konečně ve v. 341 připomíná Odysseus stařičkému otci svému, aby mu dokázal, že jest vskutku jeho syn, jak mu jako chlapci dal některé stromy v zahradě své a mezi nimi *συκέας τεσσαράκοντα*. Že však všechna tato místa nejsou z nejstarších míst Odysseje, nýbrž že jsou vesměs původu velmi pozdního, jest známo. Srv. A. Kirch-

---

[3]) Srov. Hehn, Kulturpflanzen und Hausthiere in ihrem Übergang aus Asien nach Griechenland und Italien sowie in das übrige Europa², str. 84: „Hesiodus kennt die Feige und deren Kultur noch gar nicht.“ S Hehnem souhlasí autorita v dendrologii na slovo vzatá, prof. Koch: die Bäume und Sträucher des alten Griechenlands², Berlin 1884 str. 72.

[4]) Srov. Z 433, *Λ* 167, *Φ* 37, *X* 145; mimo to jiný *ἐρινεός* připomíná se ještě *μ* 103. Divoký fík stojící u Troje ukazoval se ještě za dob Strabonových nad stokem Simoenta a Skamandra (Strabon XIII. 1. 34 a 35 vyd. Tzschuckeovo); Hehn² str. 84. „auf den nahe gelegenen kleinasitischen Küsten und Inseln findet sich die Feige als Fruchtbaum zur Zeit und im Kreise der Ilias noch nicht, um so weniger folglich, auf dem griechischen Festlande.“

hoff: Die Homerische Odyssee, Berlin 1879, str. 206—207, 231—232. V nejstarších partiích Iliady a Odysseje není tedy žádné zmínky o fíku jedlém. U Hesioda nepřipomíná se fík jedlý nikde, pouze v jednom fragmentu z básně *Μελαμποδία* Hesiodovi přičítané uvádí se fík planý (caprificus), frag. CLXIX u Goettlinga-Flacha. Kalchas prý Mopsovi dal hádanku:

θαῦμά μ' ἔχει κατὰ θυμὸν ἐρινεὸς ὅσσον ὀλύνθων
οὗτος ἔχει, μικρός περ ἐών· εἴποις ἂν ἀριθμόν;

Hádanka tato a odpověď Mopsova zachovala se u Strabona XIV. p. 642. — Zdá se mi tudíž návrh Nauckův velmi nejistý hlavně tím, že se jím přičítá básníkovi znalosť fíku, kterou u Hesioda nikde nelze dokázati. Povážíme-li dále, jak velikou důležitosť měl fík pro Řeky, jsa jim z nejoblíbenějších pokrmů a lahůdek zároveň[5], musíme asi uznati, že ho Hesiodos neznal, nebo by se byl snad o pěstování jeho a sušení ve své básni *Ἔργα καὶ ἡμέραι* zmínil, jako to činí o pěstování révy[6].

3. Jakožto doklad pro konjekturu *συκέη* uvádí Nauck místo Hipponaktovo frag. 35 (Bergk):

ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν ἡσυχῇ τε καὶ ῥύβδην
θυννίδα τε καὶ μυττωτὸν ἡμέρας πάσας
δαινύμενος, ὥσπερ Λαμψακηνὸς εὐνοῦχος,
κατέφαγε δὴ τὸν κλῆρον· ὥστε χρὴ σκάπτειν
πέτρας ὀρείας, σῦκα μέτρια τρώγων,
καὶ κρίθινον κόλλικα, δούλιον χόρτον.

V čem hledá Nauck podobnosť tohoto fragmentu Hipponaktova a místa Hesiodova svrchu uvedeného, jest nepochopitelno. Ve fragmentu Hipponaktově mluví se o člověku, jenž v nečinnosti (*ἡσυχῇ*) celé své jmění strávil a nyní musí těžce pracovati a bídnou stravou za vděk vzíti; na místě Hesiodově přeje si básník, aby za vedra letního (*ἐπεὶ κεφαλὴν καὶ γούνατα Σείριος ἄζει*) dostalo se mu stinného chladu skal a občerstvení. Podobnosti zde tedy není žádné. Ovšem Nauck, chtěje míti analogii pro návrh svůj *πετραίη συκέη*, mění čtění rukopisné ve fragmentu

---

[5]) Srov. Lenz: Botanik der alten Griechen und Römer, str. 421—427, Hehn² str. 83—86, Koch² str. 71—73.

[6]) Réva byla jaksi družkou fíku; srov. Hipponax frag. 34 Bergk: *συκῆν μέλαιναν, ἀμπέλου κασιγνήτην.*

Hipponaktově a čte ve v. 4. a 5. s Meinekem: *ὥστε χρῇ* (= *χρήζει*), *σκάπτειν πέτρης ὀρείης σῦκα μέτρια τρώγων*; avšak konjektura Meinekova je zcela zbytečná, nebo nominativ *τρώγων*, který zdá se Meinekovi nemožným, lze zcela dobře vyložiti. Srov. poznamenání Bergkovo k místu Hipponaktovu v Poetae lyrici Graeci.

Spíše mohl Nauck uvésti frag. 19. Archilochův:

Συκῆ πετραίη πολλὰς βόσκουσα κορώνας
εὐήθης ξείνων δέκτρια Πασιφίλη.[7])

Avšak ani toto místo Archilochovo, v němž vskutku vyskytuje se výraz *συκῆ πετραίη*, nic nerozhoduje. Ani Nauck sám by se neodvážil tvrditi, že by byl Archilochos na tomto místě napodobil verš Hesiodův aneb aspoň, že by jej byl měl na mysli. Nemáme-li zde však zřejmou imitaci místa Hesiodova, pak nemá tato analogie žádného hlubšího významu.

Proti návrhu Nauckovu konečně dlužno namítati, že se jím text básníkův způsobem velmi smělým mění. Ne méně nežli tři slova se tu mění (*τότ'* v *τοι*, *ἤδη* v *ἡδύ*, *σκιὴ* v *συκέη*) a dvě se úplně vypouštějí (*εἴη* a *τε*). Takovéto libovolné měnění textu, k němuž není žádné podstatné příčiny, nemá do sebe zajisté žádné pravděpodobnosti.

Pro čtení rukopisů *σκιὴ* lze uvésti, že je velmi vhodné a přirozené, když básník za úpalného vedra letního přeje si chladivého stínu skal a občerstvení, a bylo by dojista podivno, kdyby si přál pouze vína (*βίβλινος οἶνος*), rozmanitého druhu masa (*βοὸς . . . κρέας, πρωτογόνων τ' ἐρίφων* ve v. 591 a 592.), koláče (*μᾶζά τ' ἀμολγαίη*) a mléka (*γάλα τ' αἰγῶν σβεννυμενάων*) a nepřál by si toho, po čem člověk za vedra nejvíce toužívá — stínu. Povšimnutí snad také zasluhuje, že ve v. 592. a 593. básník opětně vykládá, jak by si přál, nasytiv se, odpočívati ve stínu a popíjeti víno:

ἐπὶ δ' αἴθοπα πινέμεν οἶνον,
ἐν σκιῇ ἑζόμενον, κεκορημένον ἦτορ ἐδωδῆς.

Zde tedy opětně stín a víno vedlé sebe se kladou.[8]) Kterak jedna

---

[7]) Ve v. 1. čte Schneidewin *συκέη*. Také ve frag. 51. zmiňuje se Archilochos o fících: *ἔα Πάρον καὶ σῦκα κεῖνα καὶ θαλάσσιον βίον.*

[8]) Srov. Hor. Carm. II. 3. 9—14: quo pinus ingens albaque populus umbram hospitalem consociare amant ramis, quo et obliquo laborat lympha

myšlénka dvakráte i třikráte se opětuje, toho máme, jak známo, právě u Hesioda doklady přehojné.

S místem Hesiodovým nápadně srovnávají se dvě místa Vergiliova,

Georg. I. 341, 342:

„tum pingues agni et tum mollissima vina,
tum somni dulces densaeque in montibus umbrae.“

Georg. III. 144, 145:

„muscus ubi et viridissima gramine ripa,
speluncaeque tegant et saxea procubet umbra.“

Srovnáme-li první místo Vergiliovo s místem Hesiodovým a uvážíme-li, jak poměrně dosti hojně Vergilius ve svých Georgikách Hesioda napodobil, [9]) uznáme zajisté, že zde měl Vergilius Hesioda za vzor. Verš 341. Georgik jest zajisté skoro doslovný překlad verše 585. Hesiodových Prací a dnů (tum = *τῆμος*, pingues = *πιόταται*, agni = *αἶγες*, mollissima = *ἄριστος*, vina = *οἶνος*). Hesiodův výraz *πετραίη σκιὴ* přeložil Vergilius poprvé volněji: in montibus umbrae, po druhé doslovně: saxea umbra.

Z literatury řecké možno s výrazem *πετραίη σκιὴ* srovnati místo Xenofontovo v Kyrop. VIII. 8, 17: *ἔν γε μὴν τῷ θέρει οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς οὔθ᾽ αἱ τῶν δένδρων οὔθ᾽ αἱ τῶν πετρῶν σκιαί.*

Na konec zmíniti se musíme o podivném způsobu, jakým hájí čtení *σκιὴ* známý a jinak důkladný znatel Hesiodův, Jan Flach: Die beiden ältesten Handschriften des Hesiodos und ihre Bedeutung für die Textkritik (v Lipsku r. 1877), str. 16. pozn. 3. Bohužel nemohli jsme se spisku toho dopíditi, tresť však mínění Flachova podána v poznamenání k v. 589. Prací a dnů ve vyd. Goettlinga-Flacha: „Sed cum codex egregius M 3 lectionem *πετραίη σκιὴ* offerat (producta priore syllaba in *σκιὴ*), primigeniam mensuram vocis *σκιὴ* = *σκιιή*, quam de radice ski olim derivabat Curtius, [10]) hoc uno loco apparere probabile est.“ Formu *σκιιή* nelze v řečtině nikde dokázati, hypothesu svou, že *σκιή*

---

fugax trepidare rivo: huc vina et unguenta et nimium brevis flores amoenae ferre iube rosae. Carm. II. 7. 16—20.

[9]) Místa ta sebrali Ursinus, Eichhoff, Knoche, Morsche, Woldemar Ribbeck a j.

[10]) Curtius: Grundzüge der griechischen Etymologie[5] str. 159, 665.

má √ ski, Curtius již dávno odvolal odváděje nyní větším, tuším, právem slovo to od √ ska, sanskrit. khâjâ.

Konjektura Schäferova *πέτρη τε σκιερή* jest palaeograficky velmi snadná a elegantní, ale zbytečná.

Vergil Georg. III. v. 391—393.

Munere sic niveo lanae, si credere dignum est,
Pan deus Arcadiae captam te, Luna, fefellit
in nemora alta vocans; nec tu aspernata vocantem.

O tomto místě Vergiliově zmiňuje se Macrobius ve svých Saturnaliích V. 22. 9: Apud Vergilium Pan niveo lanae munere Lunam inlexisse perhibetur in nemora alta vocans: ‚munere sic niveo lanae si credere dignum est' et reliqua. in hoc loco Valerius Probus, vir perfectissimus, notat nescire se hanc historiam sive fabulam quo referat auctore. quod tantum virum fugisse miror. nam Nicander huius est auctor historiae, poeta, quem Didymus, grammaticorum omnium quique sint quique fuerint instructissimus, fabulosum vocat: quod sciens Vergilius adiecit: ‚si credere dignum est'. adeo se fabuloso usum fatetur auctore.

Nesnadno jest ovšem určiti, ve které básni Nikandrově byla vypravována událost, o níž se Macrobius zmiňuje a na kterou dle výkladu jeho Vergilius naráží. Richard Volkmann v pojednání: De Nicandri Colophonii vita et scriptis (Halis 1852), str. 24 soudí, že Nikandros buďto v díle svém *Αἰτωλικά* nebo v *Εὐρώπεια* věc onu vykládal. Obě dvě tyto hypothesy Volkmannovy zdají se býti pravdě nepodobny.

Co se týká prvního díla Nikandrova *Αἰτωλικά*, zmiňuje se o obsahu jeho skladatel životopisu Nikandrova (*βίος Νικάνδρου*): *Διέτριψε δ' ἐν Αἰτωλίᾳ τοὺς πλείονας χρόνους, ὡς φανερὸν ἐκ τῶν περὶ Αἰτωλίας συγγραμμάτων καὶ τῆς ἄλλης ποιήσεως, ποταμῶν τε τῶν περὶ Αἰτωλίαν καὶ τόπων ἐκεῖσέ τε καὶ ἄλλων διαφόρων διηγήσεως, ἔτι δὲ καὶ φυτῶν ἰδιότητος*; k tomu dodává Eudokia, že zde byla ještě řeč *περὶ ἀέρος τε καὶ εὐκρασίας* (Schneider: *ἀέρος τε καὶ ὡρῶν εὐκρασίας*).

Že by v tomto díle Nikandrově bylo vypravování o Panovi a jeho záletech, jest pravdě nepodobno, ježto dílo Nikandrovo jednalo o povaze půdy a místopisu Aitolie, sídlem však Panovým byla Arkadie. Fragmenty z Nikandrových Aitolik se-

bral Otto Schneider: Nicandrea. Theriaca et Alexipharmaca etc. str. 19—25. Zachovalo se celkem 8 fragmentů, z nichž ani jediný nelze ani přibližně srovnati s vypravováním zachovaným u Macrobia.

Ještě menším právem možno souditi, že vypravování Macrobiovo pochází z Nikandrovy Europy (*Εὐρώπεια*), ježto nám ani o obsahu díla toho nic není známo. O obsahu díla toho proneseny pouhé kombinace; na př. Volkmann soudí, že obsahovalo dílo to báje o Kadmovi a popis krajin, kterými bloudil, Schneider domníval se, že to byl popis Europy jakožto dílu světa. Ze zachovaných tří (resp. s Volkmannem šesti) fragmentů sebraných od Schneidera (Nicandrea str. 33—37) nemá žádný ani nejmenší podobnosti s místem Macrobiovým.

Soudím, že vypravování o Panovi a jeho proměně v bílého berana místo mělo ve slavné básni Nikandrově *Ἑτεροιούμενα*, ze které, jak známo, také Ovidius ve svých Metamorfosách častěji aspoň látku čerpal. Celý ráz místa Macrobiova svědčí pro domněnku tuto, neboť obsahem celého výkladu toho jest vskutku *ἑτερoίωσις* Pana v berana. Ze zachovaných fragmentů Heteroiumen [11]) (nejvíce zachoval jich známý Antoninus Liberalis) lze uvésti analogii velmi případnou. Ve fragmentu 4. z I. knihy Heteroiumen zachovaném u Anton. Liberala XXXII. vypravuje se, že Apollon zatouživ po Dryopě vzal na sebe nejprve podobu želvy (*χλεμμύς*), pak podobu hada (*δράκων*). Fragment tento srovnává se úplně s místem Macrobiovým a ospravedlňuje zajisté dostatečně domněnku, že vypravování o Panovi bylo právě v Heteroiumenech Nikandrových.

Ostatně i v jiných fragmentech z Heteroiumen mluví se o proměně bohů ve zvířata, ovšem z jiných příčin, než to činili Pan a Apollon. Tak ve frag. 3. ze IV. knihy Heteroiumen zachovaném u Antonina Liberala X. vypravuje se, jak Dionysos potrestati chtěje dcery Minyovy, jež se mu rouhaly, proměnil se nejprve v dívku, pak v býka, lva a konečně pardala. Ve fragmentu sedmém, zachovaném u Anton. Liber. XXVIII., vypravuje se, jak bohové prchajíce před Tyfoem proměnili se v různá zvířata, na př. Apollon v krahujce, Hermes v ibise, Ares v rybu, Artemis v kočku atd. Srov. Ovid Met. V. 320—331.

Hynek Vysoký.

---

[11]) O. Schneider, Nicandrea str. 42—70.

Sof. Ai. v. 1266. nn.

Teukros odpovídaje na utrhačnou řeč Agamemnonovu, počíná apostrofou k Aiantovi:

φεῦ τοῦ θανόντος ὡς ταχεῖά τις βροτοῖς
χάρις διαρρεῖ καὶ προδοῦσ' ἁλίσκεται,
εἰ σοῦ γ' ὅδ' ἀνὴρ οὐδ' ἐπὶ σμικρῶν λόγων,
Αἴας, ἔτ' ἴσχει μνῆστιν, οὗ σὺ πολλάκις
τὴν σὴν προτείνων προὔκαμες ψυχὴν δόρει·
ἀλλ' οἴχεται δὴ πάντα ταῦτ' ἐρριμμένα.

Slovům verše 1268. *οὐδ' ἐπὶ σμικρῶν λόγων*, jak jsou zachována rukopisně, dostalo se různých výkladů jakož i opravných návrhů.

Brunck vykládal slova ta „ne minimum quidem", čehož přidržel se Hermann dokládaje „si quidem *λόγος* saepenumero universe rem significat." Při tom výkladu byla by myšlénka tohoto místa: „jestliže tento člověk ani dost málo, Aiante, již tebe nevzpomíná, za něhož ty častokrát jsi, nasazuje život svůj, se namáhal." Podobně vykládali místo to Stephanus, Lobeck a Erfurdt, jenž na doklad výkladu svého uvádí verš z Euripidova Hippol. 1163 *δέδορκε μέντοι φῶς ἐπὶ σμικρᾶς ῥόπης.*

Avšak místo Erfurdtem uvedené není nikterak vhodnou parallelou k rukopisnému znění našeho místa, jak viděti z Kühnerovy Ausf. Gram. d. gr. Spr. II², str. 432, kde se ono místo Euripidovo vykládá „jeho život závisel jen na malém rozhodnutí." Kühner sám místo naše, nepochybuje o jeho neporušenosti, uvádí mezi příklady, kde předložka *ἐπί* s gen. naznačuje způsob. Příklady, které podává, jsou: Dem. o věn. 17 *οὔτε δικαίως οὔτ' ἐπ' ἀληθείας οὐδεμιᾶς εἰρημένα* (gleichs. gestützt auf Wahrheit); Pl. Symp. p. 192 C *ἕτερος ἑτέρῳ χαίρει ξυνὼν οὕτως ἐπὶ μεγάλης σπουδῆς* (= vehementer) a pak toto místo, které překládá dle Stephana a jeho následovníků „ne paucis quidem verbis."

Na prvních dvou místech znamená ovšem *ἐπί* s gen. způsob. Ale tento význam jeho nevyskytuje se na místě tomto; neboť výklady uvedené nelze doložiti žádným vhodným příkladem. Nelze tedy pochybovati, že čtení rukopisy zachované nemůže býti správno. Učiněny již rozličné návrhy; *ἐπὶ σμικρὸν χρόνον* navrhoval Jäger, *ἐπὶ σμικρῷ λόγῳ* přijal ve své vydání Wunder,

ἐπὶ σμικρὸν λόγον chtěl Reiske a *ἐπὶ σμικρὸν λόγον* pokládal za možné Lobeck.

Z těchto návrhů rozhodně zavrhnouti sluší Jägerův, jako vůbec každý, kterým by se zde z textu Sofokleova vymýtilo slovo *λόγος*. Neboť to zdá se nepochybným, že *λόγος* stojí tu naproti *δόρει* po způsobu hojných oněch míst, na kterých u Sofoklea v protivu postaveny pojmy *λόγος* a *ἔργον*, *λέγειν* a *δρᾶν*. Antithese mezi těmito dvěma pojmy, která byla u Řeků vůbec velmi oblíbena, tak se zalíbila Sofokleovi, že u něho nalezáme nejen větší počet příkladů antithese této, než u jiných spisovatelů, nýbrž že z téže záliby často i jiné, poněkud již vzdálenější pojmy, ale přece nějakým způsobem na *λόγος* neb *ἔργον* ukazující, na vzájem proti sobě stavěl. Četné příklady obojího toho způsobu uvádí Ellendt s. v. *λόγος*, kterýžto seznam ještě dosti lze rozmnožiti. Pomíjím prvního způsobu, poněvadž jest to úkaz dosti obyčejný; ale z druhé kategorie uvedeny buďtež některé příklady k objasnění místa našeho. Z míst, která uvádí Ellendt, jsou pozoruhodna tato. O. Kol. v. 62 n:

τοιαῦτά σοι ταῦτ᾽ ἔστιν, ὦ ξέν᾽, οὐ λόγοις
τιμώμεν᾽, ἀλλὰ τῇ ξυνουσίᾳ πλέον,

kdež v podstatě správný jest výklad scholiasty: *τῷ ἔργῳ, τῇ πείρᾳ πλέον τιμώμενα, οὐ τοῖς λόγοις*. O. Kr. v. 884

εἴ τις ὑπέροπτα χερσὶν ἢ λόγῳ πορεύεται

a zvláště Fil. v. 1307 *κακοὺς ὄντας πρὸς αἰχμήν, ἐν δὲ τοῖς λόγοις θρασεῖς*.

K tomu dodávám z Ai. v 1068 nn:

πάντως θανόντος γ᾽ ἄρξομεν, κἂν μὴ θέλῃς,
χερσὶν παρευθύνοντες· οὐ γὰρ ἔσθ᾽ ὅπου
λόγων ἀκοῦσαι ζῶν ποτ᾽ ἠθέλησ᾽ ἐμῶν.

Tu jest protiva mezi *χεῖρες* (= *ἔργον*) a *λόγος* již poněkud hledaná, ale že jest úmyslná, o tom nemělo by se pochybovati. Dále počítám sem místo našemu velmi podobné z O. Kol. v. 620: *τὰ δεξιώματα δόρει διασκεδῶσιν ἐκ σμικροῦ λόγου*, kdež *λόγος*, ačkoli to vykládají „pro malou pohnutku“, přece uváděti sluší na původní význam. Tak i na tomto místě *λόγος* postaveno proti *δόρυ*, podržujíc svůj původní význam „řeč“, z kteréž příčiny docela padá mínění Brunckа a Hermanna, kteří vykládali *λόγος* ve smyslu „věc“, čímž by antithese ona zmizela.

